דרשות הרמ"ה

6—

6 - Sefer Derashot

ספר

דרשות הרמ"ה

לכל שבתות השנה והמועדים

כולל בתוכו שלשים דרשות:

דרשות כלליות, דרשות לרגלים, ולכל שבתות וימים הנושאים עליהם חותם לאומי, בנוים על דברי חז"ל, ועל תכונת הנפש של האדם הפרטי, (פסיכולאגיע) ועל תכונת התפתחות כל העמים בכלל, והתפתחות עם ישראל בפרט, בהשקפה ברורה על החיים, בסקירה חודרת בכל ענין וענין, בשטה מיוחדה ומסוימה בכל דבר ודבר בין במקצוע הדרוש ובין במקציעות החיים השונים הבאים בספר חמצוין הזה.

מאת הרב הגאון

ר' משה הורוויץ

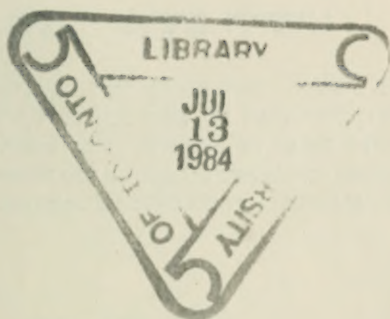
רב בעיר ליגום, מחוז שאוויל. (לפנים רב באדעלסק).

הוצאה שניה.

ווילנא

הוצאת במ"ם של שלמה שרעבערק

תרע"א.

СИНАГОГАЛЬНЫЯ ПРОПОВѢДИ

М. Гурвича.

ВИЛЬНА,
Электро-тип. И. А. Каценеленбогена, Большая ул., № 17.
1911.

הקדמה.

„הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל״! כל מקצוע ומקצוע שבאיזה ספרות, יש לה כהניה ונושאי דגלה המכהנים פאר בהיכל המקצוע הזאת, והם שומרים אותה מכל משמר, לבל יבואו זרים לחללה, לבל יגרשו מימיה רפש וטיט, למען יעמוד טעמה בה. ואם יבוא איש בעטרה שאינה הולמתו, לכהן בה פאר, יקראו שומרי משמרתה אחריו מלא, עד שיניח את מקומו לאחרים הטובים ממנו . . . את המחזה הזאת הננו רואים בספרות של כל עם ועם, וגם אצלנו, שהחיים שלנו אינם הולכים בסדר ובמשטר, והם מלאים ערבוביה ואי סדרים, ואין כל אחד מכיר את מקומו, עכ״ז חלק ההלכה הוא נשמר מכל משמר, ואם יבוא איש לחבר ספר בהלכה בהגיון עקום, בהנחות משונות ומסקנות עקומות, יקראו אחריו מלא. רק ספרות הדרוש וההטפה אין לה מזל, פרצו בה פרץ, סרו משוכתה והיתה לבער, נפרץ גדרה והיה למרמס, וכל פושק שפתים ומרחיב לשון עושה בה כאדם העושה בתוך שלו, עד כי היתה למשל ולשנינה לכל איש בעל שכל בריא, ובעל טעם יפה.

נדו סרו ממנה מוקירי התורה ויודעי החיים. הראשונים חושבים להם לאי כבוד לעיין בספרי הדרוש, ולחרפה לשמוע דברים חיים מהאיש הנושא דברים חיים מעל הבמה, עד שגם האנשים שידיעתם בתורה במקצוע ההלכה מוטלת בספק גדול אצל מכיריהם, חושבים להם לאמצעי גדול לבצר את האמונה בם, שהם בין הלומדים יתחשבו, לבלי ללכת לשמוע דרשנים ומטיפים, ובזה תגבר האמונה שגם הם על מפלגת הלומדים ימנו. והאחרונים אינם מעינים בספרי הדרוש, ומונעים רגליהם מלכת לבתי כנסיות ובתי מדרשות, לשמוע דברים חיים מעל הבמה, בידעם ששם ילעיטו אותם בדברים שנשגבים מבינתם, ומבינת הדרשנים והמטיפים בעצמם, וישמעו רק זרות ותהפוכות. כי ציוריהם לקוחים מעולם הדמיון, ומשליהם מעולם התהו וביאוריהם בדברי חז״ל נושאים עליהם סמל הסכלות והבטלה, ומבזים בזה את חז״ל. ובנשאם מדברותיהם על החיים, נבין מהם רק זאת, שרחוקים הדרשנים והמטיפים מהחיים, כרחוק דבריהם מהאמת. ולכן בבוא גם איזה רב ומטיף להשמיע דבריו מעל הבמה, אף שהוא מומחה לזה, יבואו לשמוע דבריו אך אנשים גסים, אנשים מן השוק, שהם ע״פ רוב רק זרות ותהפוכות יאהבו, מפני שכבר נתקלקל טעמם, ודבר מבריא לא ינעם לחכם, והרב המטיף הזה, לבו יכאב עליו, בראותו למי הוא עמל ואיך יעריכו את ערך דבריו הנאמרים בהשכל ודעת ובידיעה עמוקה בחיים . . .

אחרי כל אלה, הנה השם הלא־טוב שרכשה לה מקצוע הדרוש וההטפה, רכשה לה בצדק, ופרי מעלליה תאכל. ובצדק נוכל לאמר שלקנה־המדה למדוד בו את אי התפתחות עמנו, נוכל לקחת את ספרות הדרוש. שם נראה את אי הבנת החיים, שם נראה את אי הבנת דברי חז״ל הקדושים, אשר בגודל חכמתם וברוחב דעתם, ובסקירתם החודרת בחיים, הבינו הכל ודברו על הכל. אך הליטו את דבריהם במעטה ערפל, לבל ישלטו בהם ידים עסקניות, ידים גסות ... אך בדבר שנצטערו בו חז״ל ונזהרו מזה, נכשלו ע״י הרבנים והדרשנים הלוקחים להם את דברי חז״ל עם הענן והערפל הפרוש עליהם, ועושים מהם מטעמים לשומעיהם מבלי שיכם לבם ע״ז, שחוטאים בזה לחז״ל. ואינם מבינים את העול שעושים, בהלעיטם את השומעים, בביאורים זרים רחוק מן האמת, ורחוק מן הבינה הישרה, ומקלקלים את טעם השומעים. ואינם יודעים את האחריות, שלוקחים להם על עצמם, הדרשנים והמטיפים האלה, בזה שמקילים לעצמם, להתיחס בקלות ראש אל מקצוע האגדה שבתלמוד, תחת שהם מבינים את ערך חלק ההלכה, אשר שם ישקול כל אחד את דבריו בכבד וברצינות. והם שוכחים, שבה במדה שאנו נותנים ערך ויקר לחלק ההלכה, במדה הזאת, וביותר עלינו להתיחס אל חלק האגדה; כי סוף כל סוף חלק הלכה לא לכל הוא מסור, ואך ליחידים מומחים הוא נתון. ועליהם נוכל לסמוך שגם בהעותם יבינו חיש מהר טעותם, ע״י שמומחים אחרים יראו אותם טעותם, תחת שחלק האגדה לכל הוא מסור, וכל רעיון אי, בהיותו קנין כל העם, מביא תמיד תוצאות היותר רעות גם בחיים. וע״י נגשש בעורים קיר גם בחלק הלכה, כי כל חק ומשפט לא יוכל להביא כל תועלת, אם לא נדע איך להשתמש אתו בחיים. לא נוכל ללכת בדרכי התורה, לשמור מצותיה ומשפטיה, אם לא נדע עת לכל חפץ תחת השמים. רק האגדה בהשקפותיה על החיים, רק היא תלמדנו את הדרך אשר נלך בה, ואת המעשה שעלינו לעשות, ובלעדיה כל חוקי התורה וההלכה, יהיו רק כתובים על הגליון, ולא יתקבלו בחיים.

זכה במדה, שיחסר לאיש הבנה באגדה, באותה מדה תחסר לו הדעת, איך להשתמש עם חוקי התורה בחיים. ואך מחוסר דעת מאמינים הלומדים, שלא נאה להם לעסוק באגדה; ואך מעניות דעתם יאמרו, שכל רעיון זר העולה על לבבם, הוא נמצא בדברי חז״ל, והרשות להם להלים בדברי חז״ל כל רעיון רוח. הם לא יחפצו לדעת שבמדה ידוע קשה להבין חלק האגדה מחלק ההלכה, כי חלק ההלכה הוא מקצוע בפני עצמו, והאיש שיש לו כשרונות טובים, יוכל לרדת לעומקה של הלכה, אך חלק האגדה למען הבינו, נחוץ הקדמות והכנות רבות: נחוץ להבין התפתחות הדעות, נחוץ לדעת את החיים עם תהפוכותיהם, נחוץ להבין כחות הנפש של האדם הפרטי, וכחות הנפש של כל עם ועם. וכה במדה שתחסר לאיש איזה הקדמה, יתעה בתהו לא דרך באגדה המקפת את הכל, והסוקרת בכל הבריאה ובכל היקום, וכה במדה ישחית ויקלקל את דעת שומעיו והנוהים אחריו....

עלינו להבין סוף כל סוף כי הדרוש וההטפה תופס מקום רחב וגדול בחיים. על ידו אנו נוטעים בלב השומעים אהבה לעם ישראל ולתורתו, על ידו נעורר את העם לכל דבר טוב ומועיל, ע״י נעורר את הכוחות הנרדמים לפעול ולעשות. ואם בכל העמים המסודרים, נותנים ערך רב להטפה, אנו עם ישראל, דווים מחופים ומדולדלים, שאין לנו לא שר ולא קצין ולא מושל, וכל איש הישר בעיניו יעשה, אעכו״כ שעלינו להבין את ערך ההטפה, לפעול על ידו בין עמנו כל דבר טוב ומועיל. וכלל גדול הוא מעז לא יצא מתוק, וממפשטות לא יוכל להבנה עם. ומה נמרצה מליצתם ז״ל (מד״ר קהלת) „ר׳ ישמעאל אומר חכם בעיניו איש עשיר זה בעל תלמוד, ודל מבין יחקרנו זה בעל אגדה״ שדבריהם צריכים ביאור: אם הוא רוצה לרומם את ערך בעל תלמוד, בקראו אותו „איש עשיר״, איך הוא משפיל אותו תכ״ד, בקראו אותו „חכם בעיניו״; כן אם רוצה להשפיל את ערך בעל אגדה, בקראו אותו „דל״, איך מרומם אותו, באמרו עליו התואר „מבין יחקרנו״. אבל כאשר נתבונן נראה, שדבריהם, הם פרי השקפתיהם על העולם... הנה למשל האיש שמראה לכל איך הוא צועד ברגל גאוה על החבל הפרוש על הנהר, והכל רצים לראות את החזיון הזה, ושוקלים בכסף מלא עבור המחזה הזה, המסב ענג רב להרואים במחזה, וגבור החזיון הוא נוחל גם כן כבוד, עבור כשרונו הנפלא, להציג רגל ישרה על החבל הפרוש על הנהר, מבלי לפחוד פן יפול מן החבל, ובין גלי הים ימצא קברו. אך איזה תועלת יביא הגבור הזה להמשלמים בכסף מלא עבור כשרונו? האם ילמדו ממנו גם הם ללכת על החבל הפרוש על הנהר? לא! ולא! ראשונה שלא כל אדם יוכל להתלמד מלאכה נפלאה כזאת. והשנית למה לנו ללכת על החבל, בעת שנוכל ללכת, בלי כל התחכמות יתרה, על הארץ. והנה האיש הזה הוא בעל כשרון גדול שמעטים כמהו, אבל התועלת היוצא מכשרונו לא כלום, אך לבדח במעט את לבבות הרואים. נהפוך ממנו הוא הסנדלר העושה מנעלים, וכן החייט התופר בגדים. כל כשרון נפלא לא נחוץ למען דעת את מלאכת הסנדלר והחיטות; כל איש אם אך יאבה ללמוד איזו שנים את המלאכה יהיה אומן, וכל כבוד לא ינחל הסנדלר עבור אומנתו, וכן החיים עבור מלאכתו. אך לעומת זה לולא החיטים והסנדלרים, כי או תמנו לגוע, ובלעדי המשחק ההולך על החבל אנו יכולים להיות חיים טובים. ההבדל הזה יש בין המשמיע מעל הבמה פלפול בחריפות ובין הנושא מדברותיו מעל הבמה דברי אגדה. להשמיע פלפול, נחוץ להיות בעל כשרון גדול, עשיר בכשרון, שלא מכל אדם זוכה לכך, אבל התועלת היוצא מזה איננו גדול, כי השומע לא יתלמד ממנו לחדש פלפול כזה, וגם בספרים ימצא פלפולים עמוקים. לא כן בעל אגדה. להיות בעל אגדה לזה לא נחוץ כשרונות גדולים כל כך, די להיות בר דעת ויודע את החיים, או יבין את עמקות דברי חז״ל הלומים בענין המליצה, אבל התועלת היוצא ממנו אין לשער, כאשר אין לשער את האסונות המביא חסרון דעה שנפגוש בעמנו על כל צעד וצעד...

וזהו אמרם „חכם בעיניו איש עשיר זה בעל תלמוד״, כי בעל תלמוד המשמיע דבריו מעל הבמה הוא עשיר בכשרון טוב, אך יחד עם זה הוא רק „חכם בעיניו״, כי השומע לא יתחכם כמהו; „ודל מבין יחקרנו זה בעל אגדה״, אמנם בעל האגדה יכול להיות, שהוא גם דל בכשרונות, כי לא נחוץ לבעל אגדה כשרונות גדולים: אם למד התפתחות הדעות והתפתחות החיים. והוא יודע לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים, הוא מביא תועלת להשומעים, בידיעתו הרבה בכל דבר, ובהבנתו העמוקה בדברי חז״ל, אשר הליטו הכל בענן המליצה. והתואר מבין יחקרנו יאה לו באמת....

וספרות הדרוש והבמה במצבה ההוה, לא לבד שאינם מביאים כל תועלת, רק ישחיתו כל חלקה טובה בעמנו, כי מעצרים הם בעד התפתחותו והשתלמותו הטבעי, מראים לו תמיד על הלבן שהוא שחור, ועל השחור שהוא לבן. וגם כאשר לפעמים הם אומרים על הלבן שהוא לבן ועל השחור שהוא שחור, גם אז לא יראו לו את זה בהגיון ישר, אך בהקשים משונים ובכרכורים נפלאים, עד בהשיגנו מהם מעט אמת, הננו נותנים להם חלף זה את השכל הבריא וההגיון הישר. והננו מוצאים עצמנו בעולם אחר, בעולם התהו. כי מלבד ספרים אחדים, שיצאו בעתות האחרונות, ורבנים ומטיפים אחדים ידועים, כל ספרות הדרוש לא תעמוד בפני הבקורת.. ואף כי אמנם העם איננו פרי רוח ספרות הדרוש, אך, נהפוך הדבר, ספרות הדרוש היא פרי רוח העם, אבל עתה שנשתנו החיים וגם אנו עמהם, ויש לנו מפלגה גדולה של אנשים בעלי טעם יפה ובריא, והם דורשים מאתנו דברים של טעם, והם מראים גועל נפשם לכל דבר שהוא נגד ההגיון הישר והשכל הבריא, והם מתמרמרים לקראת הביאורים הזרים בדברי חז"ל, שמלעיטים אותם הדרשנים דספני מארעא, בלי כל הכנה רוחנית; והם דורשים לא לבד שלא יקלקלו יותר ויותר את טעם העם המקולקל, אלא שישתדלו להרימו לתקן את טעמו המקולקל, ולהרים את רוחו, שירד מטה מטה; עלינו להתחשב עם המפלגה הגדולה הזאת, שלאט לאט היא כובשת המקום היותר רחב בעמנו, ולהכין עבורם ספרות של דרוש בעלת טעם יפה ובעלת הגיון ישר. אבל החומר לזה מאין ימצא? גם בעת יש לנו מפלגה גדולה של רבנים ודרשנים, היודעים מה הזמן דורש מאתם, יודעים את החיים ותהפוכותיהם, חיי עמנו, חיי האדם הפרטי, עם הנועם והמרירות שבהם. אבל חומר יחסר להם מדברי חז"ל לנושא דבריהם. לא כל אחד הוא מוכשר לברוא יש מאין, וספרי הדרוש שיש אצלינו, מלבד ספרים ידועים יוצאים מהכלל, אומרים לא בנו הם. זהחומר הוא דבר גדול, לכל דרשן ומטיף בעת הזאת, כפי מצב ההטפה בארצנו, שהעם לא הורגל לשמוע דברים חיים מעל הבמה, מבלי היות להם סמך בדברי חז"ל. וכאשר הדרשנים מדברים על החיים, לו גם בדעת ובהשכל, אך בלקחם להם ביאורי חז"ל כפי שימצאו בספרי הדרוש, אז הם עושים רושם לא טוב על בעלי דעת ובעלי טעם, ואבד ערך כל דבריהם, ע"י מאמריהם הזרים. ויחד עם זה גם המאמר כשהוא לעצמו, גם מבלי שיקלקל את ערך הדברים הטובים, אם הוא נאמר בלי הגיון, הוא מקלקל טעם השומעים.. ועלינו להתחשב עם זה. כבר קלקלנו את טעם העם ועלינו להשתדל לרפא אותו. ומיום עמדי על דעתי. נצטערתי הרבה על הדרשנות שנפרצה בנו במדה מרובה, שאין לה כל מטרה, ולא תרגיש כל חובות עליה, ולא תדע כל כללים וגדרים לפניה, ולא תבקש כל הכנה רוחנית, הנחוצה לה למען היות לה זכות הקיום...

הדברים האלה היו תמיד חקוקים על לוח לבבי, גם כאשר זכני אז הענישני ד', להמנות בין הרבנים והדרשנים. וכבוא לידי לשאת מדברותי לפני העם, ידעתי את חובתי לחז"ל, להחיים, להגיון הישר ולהוש הטעם, ובכל ידיעתי בתורה ובחכמה, עמלתי להוציא מתחת ידי דבר מתוקן בדברי חז"ל, דלאי חספא ואשכח מרגניתא. בדברי החיים לקחתי לי למורה, את המורה היותר מומחה והוא הנסיון; ההגיון הישר היה תמיד נר לרגלי, והחיים כמו שהם בלי כחל ושרק, עמדו תמיד לנגד עיני לכל אהמא להם. ושומעי דברי הם הרהיבוני, להביא דברי בדפוס, וכזות את הרבנים והדרשנים. ואקוה שגם האנשים שאין ההטפה מלאכתם גם הם יתענגו עליו. גם אותם יביא ספרי זה בקריאתם לרוממות הנפש, להשוב השבונם הפרטי והשבון עמנו. והרבנים והדרשנים ימצאו בו חומר רב: מאמרי חז"ל מבוארים בהגיון ישר, ובכלל רעיונות חדשים. ונתתי בספרי זה דרושים בכל המקצועות, מהם המדברים על חיי האדם הפרטי, מהם המדברים על חיי עם ישראל עם תהפוכותיהם ומצוקותיהם, ולמועדים: לחג הפסח ולחג העצרת מהם לימים הנוראים, לעורר הנימין הדקים שבכל איש ואיש, להשוב חשבונו של עולם. וגם בזה, אף שמרגלא בפומי של הדרשנים, שכל המרבה דבר ורות המרעיש לבבות, דבריו יפעלו יותר, עכ"ז היה תמיד ההגיון הישר נר לרגלי. והנסיון הראני לדעת, שבכל עת ובכל שעה, גם ברגעים שהמות לא יחשוב מאומה ורק הלב מרגיש, כמו בימים הנוראים, ובעת שאנחנו מבכים על מת, גם אז האמת, ההגיון הישר והשכל הבריא, אהוב ולוקח לבבות יותר מכל דבר זר וציור מרעיש, כאשר יראה הקורא בההספדים הנמצאים בספר הזה...

והנני מבקש מכל קורא ספרי זה, לקרוא אותו בכבד רא"ש. כי כל דבר שנברא בכבד

ראש צריך להשתמש בו כן, כי לא הארכתי בציורים ובמשלים לבדה הלבבות, כי מטרתי בספרי זה היתה לתת במדה מרובה חומר רב לדרשנים ומטיפים.. והנני אומר לכל רואת ספרי זה, כי בהרבה מקומות בספרי זה בבארי איזה מאמר חז״ל או פרשה שלמה בתורתנו הקדושה, כמו פרשת עץ הדעת, לא היתה כונתי להוציא הדברים מפשוטן, רק בארתי אותם על דרך הרעיון לפי הנצרך לעניני, אבל אין מקרא יוצא מפשוטו, והי׳ כאשר יתקבל ספרי זה בין עמנו ואבנה על ידו, שאוכל להוציא כל חדושי בין בתורה ובין בדרוש, שרבים הם עמדי, לאור עולם, והיה זה שכרי מכל עמלי שעמלתי על התורה והחכמה להגדילה ולהאדירה.

המחבר.

דרוש א.

עץ הדעת.

ויצו ד׳ אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל ר׳ לוי אמר צוהו על שש מצות ויצו על ע״ז וכו׳, ד׳ על ברכת השם וכו׳, אלהים אלו הדינין, על האדם זו שפיכת דמים, לאמר זה גלוי עריות, מכל עץ הגן אכל תאכל צוהו על הגזל:
(ב״ר פ׳ ט״ז)

כל מי שיש לו דעת ישאל על ר׳ לוי, מהיכן מצא לו להעמים על האדם שש מצות, בעת שהכתוב אומר לנו שלא צוהו רק על מצוה אחת: והיא איסור אכילה מעץ הדעת? אבל להבין דברי ר׳ לוי, עלינו להעיר מקודם איזו הערות, ולשאול כמה שאלות, בפרשת עץ הדעת עצמה, שהיא כחידה סתומה בעיני כל מעין, ואז נראה שר׳ לוי נותן לנו המפתח, לפתור את כל הפרשה הזאת, ונמצא שחז״ל בעלי המדרש רואים בסיפור עץ הדעת כל תהפוכות חיי האדם הרותנים על האדמה: עלותו, ונפילתו, רוממותו, ושפלותו... א) מדוע נצטוה באמת האדם על עץ הדעת? ב) אומרו „כי ביום אכלך ממנו מות תמות" ולא נתקימה? ג) הננו רואים שאחרי אכלם מעץ הדעת מספר לנו הכתוב „ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ערומים הם" ואם כן השיג באכילת עץ הדעת מדת הבושה שמקודם לא היה לו ואם כן עלה למעלה ולא למטה? ד) אומרו „וישמעו את קול ה״א מתהלך בגן לרוח היום" מה זה רוח היום? ה) אומרו „ויתחבא האדם ואשתו מפני ד׳ אלהים" איך יוכל לחשוב שיוכל אדם להתחבא מלפני בוראו? ו) אינו מובן שאלת המקום איכה? ומה שפרשו כדי לכנס בדברים, אינו מובן? ז) מדוע נתקלל הנחש „ע׳ גחונך תלך ועפר תאכל" וכן „הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב" הלא אין זה מדה כנגד מדה?

אבל נעזוב לע״ע את שאלות הכתובים הנפלאים, נעזוב לע״ע מבלי דעת מה היא הלהט החרב המתהפכת, שהשכינו לשמור את דרך עץ החיים, ונשים פנינו אל החיים בעצמם, החיים המלאים שאלות מרות, המנקרות במוח כל איש חי, בעת שהחיים נופלים עלינו למעמסה, בעת שהננו מרגישים את מרירות החיים: מדוע לא יוכלו החיים להשביענו רצון? מדוע לא נוכל להוציא מהחיים את הנועם והטוב שבהם, הלא כל הבריאה כולה אומרת שירה ליוצרה, על כל הטוב שהעניקה, לבד האדם שאינו מוצא מקום בכל הבריאה שיוכל לנוח בו מעצבו ומעמלו בחיים. האם אמנם נברא האדם רק להיות לשחוק ולמרמס לכל הבריאה, כאלו היא מתענגת על התמרמרותו על החיים? מדוע אך על האדם נטל הגורל לבלי יוכל להשלים עם הבריאה, והיא הולכת תמיד עמו בקרי, למרות

מחאתו ההולכת מסוף העולם ועד סופו. למרות השתדלותו להתאחד עמה בהרמוניא שלמה?...

אבל המתבונן אל החיים ואל התיחסות האדם אליהם רואה, שלמרות התמרמרות האדם על החיים, שהם הולכים עמו בקרי, אף שהוא משתדל להשלים עמהם, כי אך האדם בעצמו אשם במצוקותיו, הוא בעצמו בן ממר להבריאה ולהחיים.

אמנם הוא רוצה להשלים עם החיים, אבל תנאי השלום שלו הם כל כך קשים להחיים, עד שבשום אופן לא יוכלו החיים להתפשר עמו על תנאים קשים כאלה. והאדם קצר הימים שוכח, שהחיים כבירים ממנו לימים, ויש להם חוקים וכללים מוגבלים משכבר הימים, שלא יוכלו לעבור עליהם בשום אופן, והאיש החפץ לחיות לבלי להתחשב עם תנאי החיים ולעבור עליהם הדרך, ענש יענש ודמו בראשו, כי את נפשו הוא קובע...

חמדה גנוזה היה להקב"ה באוצרו, שבה ברא את עולמו והוא הרצון והתאוה, שנתנה גם לאדם לברוא בו עולמות אחרים, לשכלל ולפתח את העולם, ושיהנה האדם מפרי תנובתו, ותנובתה, ובו ובה הוא אמנם עושה חילים בעולמו: ע"י רצון האדם הכביר, וע"י תאותו להנות מטוב העולם, הוא יוצר ובורא מסילת הברזל, והטעליגראף, והטעליפאן, וכל ההמצאות הנפלאות, בונה בנינים רמים ונשאים גם לעת זקנתו, שהוא בעצמו לא יהנה מהם אך הדור הבא אחריו. ומה ימריצוהו לזה? אך רצונו הכביר ותאותו החזקה ודמיונו הנשגב. ולולא המתנות הטובות האלו, שחנן בורא עולם את האדם כי עתה הזר העולם לתהו ובהו, לא המציא כל המצאות, ולא עשה את כל הנפלאות, שהננו רואים כעת בעולמנו שמעשי ידי אדם כוננו אותם, כאשר הננו רואים זאת באנשים חסרי רצון כביר וחסרי תאות העולם, שהנם מתנונים והולכים ובחייהם הנם קרוים מתים...

אך המטה הזה, העץ עושה פרי הזה, שבו הטיב הבורא לברואיו, וברא בו את עולמו הטוב, ושגם האדם עושה בו האותות והמופתים בחייו, נהפך ביד האדם לנחש התאוה, לנחש הרוצה לבלעהו, לנחש שהטיל בו ארס התאוה היתרה, והרעיל את כל חיי האדם עלי אדמות. הרצון התפתח באדם במדה היותר מרובה והוא רוצה גם את אשר לא יוכל להשיג, ויתאוה גם לדברים שבהשיגו אותם ידריכוהו מנוחה, וימררו חייו, והם הם שאינם מניחים לו לישון, והוא רודף אחרי כל דבר נבלה, וכאשר לא ישיג, לבבו כהמון ימים יהמה, ואם ישיג אז יכהו לבו ע"ז. וכה הוא ינוד בעולמו כשכור, מבלי דעת השביל הזהב: פעם ימית בקרבו את הרצון והתאוה, והנהו רואה את עצמו כאבר מדולדל בהבריאה, וכחוטא נגד החיים, וישים לבו לזאת ויפנה אל הקצה השני, לבנות עולמות ברצונו הכביר, אך יחד עם זה הוא בונה עולמות אחרים ומחריב עולמו הפרטי... וזהו מאמרם בר"ר פ' י"ט „כי יודע אלקים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם וגו' ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר התחיל דלטוריה על בוראו מאילן הזה אכל וברא את העולם והוא אומר לכם לא תאכלו ממנו שלא תבראו עולמות אחרים דכל אינש ואינש שונא בר אומנתו", אשר לפי פשוטו המאמר הזה מבהיל איך הרהיב הנחש לאמר: שמאילן הזה אכל וברא את העולם, ומי ברא את האילן? ואם האילן היה קודם כל, הלא אז הוא הסבה הראשונה? אבל כפי אשר אראה לי אני בזה שחז"ל הליטו בהמליצה הקצרה

והחרדה הזאת, את הרעיון שהארכנו בזה, שבאשר יאמר האדם לעצור בעד מרוצת תאותו ורצונו הכביר, אז שאלה איומה מנקרת במוחו, ונחש התאוה תתיצב לפניו באמרה: איך ירהיב להמית בקרבו את רצונו החזק, ותאותו הקשה, הלא הם הם יסוד הבריאה וקיומה, ברצון, בורא עולם ברא את עולמו, וברצון התאוה, יבנה האדם עולמות אחרים ומשכללם ומפתחם, ואיך יוכל האדם להמית בקרבו תאותו ורצונו, הלא אז קץ הבריאה תבא, ויחזור העולם לתהו ובהו, והוא נגד רצון הטבע שלא לתהו בראה אלא לשבת יצרה... ומבלתי יכולת האדם לכוין את הנקודה האמצעית, החל לרדת מטה מטה, ולהשחית דרכו על הארץ, ולמרר חייו וחיי אחרים...

אבל התשובה הזאת איננה מספקת להליץ בעד תאות האדם הכבירה, אחרי, שתאות האדם, לא לבד שמביאה אבן לחיי העולם ולקיום העולם, אלא שהיא ממררת חיי האדם הפרטי שנמכר לתאות לבבו, ושוללת ממנו עונג ואושר החיים, ואם כן השאלה במקומה עומדת איך לא ישים האדם מתג ורסן לתאותו? איך לא יעצור בעד מרוצתה? הלא את נפשו הוא קובע? ע"ז יש הרבה תשובות בפיות האנשים, המרשים לעצמם לעשות כל דבר עול נגד שכלם הבריא, ואלו הם: האחת, באשר אין דבר בחיים שלא יהי בו מעורב רע וטוב. כל דבר שנאמר עליו שהוא טוב, מעורב בו במדה ידוע בפחות או ביותר רע. וכן כל דבר רע, יש בו תמיד במדה ידוע טוב. והשם טוב ורע שנקרא לאיזה דבר הוא אך לפי הרבוי שבו אם יש באיזה דבר מרובה מדה טובה ממדה רעה, אז נאמר ע"ז שהוא דבר טוב. ולהיפך, אם באיזה דבר מרובה מדה פורעניות ממדה טובה או נקרא להדבר ההוא דבר רע. למשל האיש הגונב והגוזל את הבריות, במעשה הזה יש בו רע לאחרים, וגם הגנב והגוזל גם הוא לא ינקה סוף כל סוף, ויש במעשה הזה רע לעצמו. אבל באותה שעה שהוא ממלא תאותו, הוא מרגיש אושר ועונג החיים, והוא מתענג על הטוב שברע הזה. ונהפך מזה הוא האיש הנותן מהונו לאחרים, הנה במעשה הזה יש טוב לאחרים, וגם הוא מרגיש אושר פנימי אחרי כן, בידעו שהוא הציל כמה נפשות מחרפת רעב; אבל באותה הרגע שעליו לקחת את כספו שעמל בו, ולתת לאחרים, הוא מרגיש רגש לא נעים, הוא מרגיש רעה לעצמו. הוא מרגיש ששולל מעצמו איזה תענוג מתענוגי החיים.. וכן האיש הצעיר לימים, המתרחק מחברת נשים, ואינו נותן לנשים חילו, ואינו מאבד את זמנו בחברתן, ואינו מנבל את פיו עמם, האיש הזה עושה טובה לעצמו, וטובה לאחרים, הרוקחים ממנו לקח איך להוקיר את העת, והבריאות, והנמוס, אבל יחד עם זה הוא שולל מעצמו הרבה תענוג מתענוגי החיים, והוא מרגיש גם את הרע שבטוב הזה. ונהפך ממנו הוא האיש הנותן לנשים חילו, ומאבד את זמנו תמיד בחברתן, ומנבל את פיו, ולא ידע תמיד מנוח, והוא מבקש תמיד איזו חברה עליזה. האיש הזה מביא רעה לעצמו, ורעה לאחרים בהנהגתו, והוא מעשה רע, אבל יש ברע הזה במדה ידועה גם טוב, כי באותם הרגעים שהוא נותן חופש לתאות לבבו, הוא מתענג על החיים והוא מוצץ מעט טוב מהרע...

ואחרי ראותנו שאנחנו נוטעים גפן ועובדים ושומרים אותו, ועץ הגפן תוציא ממנה עלים, שאינם צולחים למאומה, ובהענבים בעצמם יש זגים והרצנים, שגם הם לא יצלחו בחיים, וכל הפסולת נתקבלים אצל בני אדם, מפני מעט היין

הנכרתם מהפסולת הרב, באשר אין טוב בלי רע ואין אוכל בלא פסולת, מפני הגיון החיים הזה כדאי לאנשים גדולי התאוה לקבל עליהם כל יסורי התאוה, ולקבל עליהם כל הרע שבתאוה הפרוצה, מפני מעט המתיק והטוב שבתאוה. וזה תשובה אחת לנושאי דגל התאוה בחיים. והשנית, הרבה אנשים היודעים גודל מרירות החיים בפריץ התאוה היתרה פרץ בחיים, עכ"ז אינם מונעים את עצמם מכל מעשה ע"ל, ונותנים חופש לתאותם, בראותם שכל החברה האנושית אינה חושבת חשבונו של עולם והשחיתה את דרכה על הארץ, וכל אחד עושה מה שלבו חפץ, באמרם: מה יוכל איש אחד בהנהגה ישרה, לשנות זרם החיים, וצפור דרור אחת לא תוכל להביא את הקיץ בכנפיה, ואם כן לא יביאו טובה לעולם במעליליהם הטובים, ואך לעצמם ירעו, כי הם יהיו מן הנחשלים והנדרסים בחיים... והשלישית, גם האנשים הישרים באמת שלא יחשבו הפסדם בחיים, בהיותם נבדלים לטוב מכל החברה האנושית בהנהגה ישרה ובמעשים טובים, עם כל זאת הנם מוכרחים, למרות רצונם, להסחף בזרם החיים הכללי, ולעות משפט, ולחטוא לרגשי לבביהם הנעלים, מפני כמה נפשות התלוים בהם וצועקים הב! הב! אל תצדק הרבה... כל הדברים האלה ושלשת הגורמים להתפשטות ממשלת התאוה על הארץ, הליצו חז"ל בדבריהם בב"ר פ' י"ט וז"ל שם „ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה" א"ר איבו סחטה ענבים ונתנה לו, ר' שמלאי אמר בישוב הדעת באת עליו אמרה לו מה את סבור שאני מתה וחוה אחרת נבראת לך אין כל חדש תחת השמש או שמא אני מתה ואת יושב הטלים לא לתהו בראה אלא לשבת יצרה, רבנן אמרי התחילה מיללת עליו בקולה". ר' איבו מדבר אודות האנשים שלוקחים להם להגיון בחיים שכדאי לקבל יסורי התאוה מפני מעט העינג שתסב להורכים אחריה, וזהו מליצתו „סחטה ענבים ונתנה לו", כאשר כדאי מפני מעט יין לבכור רוב הפסולת הבאים לרגל היין. ורב שמלאי מדבר אודות האנשים העושים כל מה שלבם חפץ אף שהם מבינים שרע ומר דרך התאוה, עכ"ז הם חושבים שטוב דרכם על הארץ, מפני שלא יוכלו לשנות כל העולם לטוב, ולמה ירעו לעצמם מבלי להביא כל טובה לעולם. וזהו אמרו של ר' שמלאי „בישוב הדעת באת עליו אמרה לו מה את סבור שאני מתה והוה אחרת נבראת לך אין כל חדש וכו'" רצונו לאמר אחרי שאין כל חדש תחת השמש והעולם כמנהגו נוהג אם כן לשוא תתיצב על דרך טוב, אחרי שאיש לא ילמד מאתך להטיב דרכו על הארץ; ואם תאמר שאתה לא תחפוץ לתקן העולם אך לתקן את עצמו ע"ז אומרת לו „או שמא אני מתה ואת יושב הטלים לא לתהו בראה אלא לשבת יצרה", רצונו, האדם לא יוכל להיות הטלים לבדד הרחק מאדם העיר, ובעל כרחו הוא מדיני מטבעו, ועליו לבוא במשא ומתן עם החברה, ואחרי שהוא יתקן את עצמו לטוב, והם יעשו מה שלבם חפץ ממילא יהיה הוא לשלל להם. ורבנן מדברים אודות האנשים החפצים לקבל עליהם הפסד בחיים נגד שכר מצוה והנהגה ישרה, ובכל לב מחלו על תענוגי החיים הגשמיים, מפני התענוג בידעם שוך פעלם. אבל בעל ברחם הם מוכרחים לעשות מה שאחרים עושים, מפני הנפשות התלויות בהם וצועקים הב! וזה אמרם „רבנן אמרי התחילה מיללת עליו בקולה" רצונם בלי כל הקירות והגיונית, רק בחזקה, נגד הכרת ויושר לבבם, מבריחים אותם לכך, והם נדחפים אל זרם החיים השוטף בזעף ובסלף בחזקת היד...

ובזה נתבררה לנו דברי ר' לוי ששאלנו עליו איך העמים באכילת עץ

הדעת שש מצות, בעת שהכתוב אומר לנו רק מאכילת עץ הדעת, כי ר' לוי רואה בעץ הדעת רעיון חדש, שהננו עסוקים בו והיא כי תורתנו הקדושה נתנה לנו בפרשת עץ הדעת ציור נכון מכל השתלשלות והתפתחות נפילת האנושית ממעלתה הרוחנית, וזה אמרו „צוהו על שש מצות" רצונו לאמר כרעיון הכתובים „מכל עץ הגן אכל תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות" כי מכל הטוב שיש בגן העולם הזה שהעניקה הבורא, יוכל האדם ליהנות מהם, ולהוציא מהעולם הזה כל הנועם והמתוק, „מכל עץ הגן אכל תאכל" מכל אשר נברא בהבריאה תאכל, ותתענג בחיים, ברצינך הכביר ובתאותך הטבעי תוכל להתענג בחיים, אם אך תשים מתג וגבול להם, אך „מעץ הדעת טוב ורע לא תאכל" רק הדעת יהיה תמיד נר לרגליך, הוא יהיה אתך תמיד, „כי ביום אכלך ממנו מות תמות" בעת אשר תכלה את הדעת טוב ורע, ולא תבחין מאומה בין טוב ורע, הכל יהיה שרוי לך, הכל יהיה מחול לך, אז בחייך תהיה קרוי מת, תרגיש אך מרירות החיים, אסונות החיים, ולא נעם החיים. וזהו אמרו צוהו על שש מצות המושכליות, אשר בלעדיהם חיי החברה אינם חיים, והאדם הוא רודף ונרדף, דוחק ונדחק, עד אשר חייו עליו למעמסה. והוא מלא תביעות על החיים שלא ישביעוהו רצון, שהולכים עמו בקרי, וכל הבריאה תתקומם נגדו, והוא רואה בחיים שגדולה מדת פורעניות ממדה טובה, ותחת שעליו היה לשום אשם עצמו שנפתה לקול הנחש, תאותו העצומה, ולשנות דרכו בחיים, הוא מתאונן על החיים, מתאונן ומתמרמר, מתמרמר ומתאונן, עד אין קץ, עד בא חליפתו ושם ינוח... אך האדם מבלי שים לב לזה שנצטוה לטוב לו, חטא לעץ הדעת ואכל ממנו, אכל אותו עד תומו, לא שמע להדעת, והחל ללכת בשרירות לבו, ע"י חשבונות והגיונות נפתלים כפי אשר בארנו למעלה. וכאשר אולת אדם החלה לסלף דרכה, על החיים יזעף לבו, שהם לא יוכלו להשביעהו רצון. אך מה ידרוש מהחיים בצדק שיוכל להתאונן על החיים? לו היו דרישותיו צודקות, כי אז היה מקום להתמרמרותו, אבל הוא ידרוש מהחיים תמיד דברים המיותרים לו לגמרי, ואשר העדרם טוב לו ממציאותם. למה לו הלוקסוס היתרה? למה לו הכבוד המדומה? למה ירדוף אחרי תענוגי בשרים שאינם מאריכים ימיו אך מקצרים אותם? למה לא יחשוב, כי לו לא רדף אחרי הכבוד המדומה, היה נכבד בעיני עצמו ובעיני אחרים? לו לא רדף אחרי תענוגי בשרים, לא סבל מכאובי הגוף, לו לא התמכר אל הלוקסוס כי אז לא סכן את נפשו למען השיג דברים המיותרים לו לגמרי, כי אז לא גנב, ולא גזל, ולא עשק אחרים, ולא הכהו לבו ע"ז, והיה לבו תמיד טוב על אחרים ועל עצמו, והיה חבר טוב להחברה, והחברה היתה טובה אליו, והיה שבע רצון מאחרים ואחרים ממנו. למה לא יבין את ערך החיים, והנועם שבחיים, שכל אדם בנקל, במעט עמל, יוכל להשיג הטוב שבחיים, לו לא דרש מהחיים הרבה יותר מהצריך לו בחיים, ויותר ממה שהחיים יוכלו לתת לו. למה לא ישים אל לבו שההתפתחות החיים לא יקרא התפתחות הלוקסוס, אך שוב האדם אל הטבע, לדרישותיה הצודקות לזאת יקרא חיים...

האדם אחרי אכלו עץ הדעת אמנם נפקחו עיניו לראות כי ערום הוא, אבל האם מפני מדת הבושה שנתפתחה אצלו? לא! ולא! גם כאשר לא אכל את עץ הדעת ידע ממדת הבושה, וביותר, אך זה השיג אחרי אכלו מעץ הדעת, שגם בהיות לו

בגד ללבוש שדי לו לכסות מערומיו, ואשר בנקל יוכל להשיג בגד אחד בזול, גם אז לערום יחשוב את עצמו, כי מיתרות יבקש, והתמכר אל הזיקוס, המכלה מבינם של האנשים, העמלים בזעת אפיהם, ומכלה את המוח והלב, החושבים תמיד איך להשיגם, ומרגישים מר בהעדרם. וזהו אומרם בר"ר פ' י"ט „ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ערומים הם ויתפרו עלי תאנה ויעשו להם חגורות א"ר שב"י עץ שהביאה תאנה לעולם וכו' ויעשו להם חגורות א"ר אבא בר כהנא חגורה אין כתיב כאן אלא חגורות חגורי חגורות אסטביינא גליון סדינים כשם שעושים לאיש כך עושים לאשה צלצלין קולסין סבבין". רצינו לאמר שהתפתחות נחש התאוה בבלות עץ הדעת הביאה את האדם לבוא בתאונות ועלילות מדומות על החיים, לדרוש מהם דברים שאינם צריכים לו, ולהתאונן על לא דבר, אם החיים לא ימלאו אחרי תביעותיו ותאנותיו, כי הוא לא ידרוש בגד ללבוש אך בגדים הרבה „חגורה אין כתיב כאן אלא חגירות" רבית. ידרוש, ואם כן דרישותנו אינם צודקות, ואך תואנה הוא מבקש בזה על החיים, שאין לו כל צדקה בזה לדרוש דרישות כאלה, ואין לו המשפט להתאונן על החיים, שאינם משביעים תביעותיו הבלתי נכונות... וסוף כל סוף הוא בעצמו מרגיש שהיא מאבד עצמו לדעת, כי אך הוא בעצמו אשם במציקותיו, אך הוא בדמיונו המגביה עוף, רואה מחסור בחיים, כי לולא הגביה עוף בדמיונו ובתאותו, כי אז ראה שהחיים משביעים אותו רצון, ויכולים למלאת די מחסוריו, ואז לא הכהו לבו על כל תעלולותיו בחיים, ואז לא חטא ליושר לבבו, והיה ערכו רב בעיני עצמו, ולא היה קטן בעיניו, בראותו שצלם אלהים שבו נשחת, ומותר האדם מן הבהמה אין לו. כי גם האדם ששחת דרכו על הארץ במדה היותר מרובה, גם הוא מרגיש חטאו נגד החיים, גם הוא מרגיש שהיותר מאושר בארץ, הוא רק האיש היודע להביא בפלס דרישותיו ותביעותיו. גם הוא מרגיש שקול ד' הוא המוסר והמדות מתהלך בארץ, ואך קול ד' הוא מתאים עם החיים, ועם חוקי הבריאה, ואושר האדם הוא רק המוסר והמדות, רק הם בהיותם נר לרגלי האדם מאירים לו החיים, ונותנים לו אומץ הלב לשאת את ראשו מבלי בוש בפני עצמו, ובפני אחרים. והאיש שדרכי המוסר רחוקים ממנו, מכיר שפלות עצמו, וקטן הוא בעיני עצמו. באין הבדל בין האיש אשר ההצלחה תאיר לו פנים בחיים, ובין האיש שהחיים הולכים עמו בקרי, והוא יודע מחסור כל ימיו. כי גם האיש שתאות לבבו נתינה לו בחיים, באין לו כל שאיפה רמה, ומגמה נאצלה, החיים נופלים עליו למשא והוא שואל את נפשו מבלי משים למה לי חיים אחרי שאין אדם מת וחצי תאותו בידו, ולבבו יכהו ביותר על כל העול שעשה בחייו למען השיג מאייו, והגיהם יציק אותו ביותר על העיתי נגד יושר לבבו, אחרי שאין לו כל התנצלות בפני נפשו ועצמו לאמר, שהחיים המרים הסבו במעלליו הרעים, אחרי שהחיים האירו לו פנים. ומעבר אחר, האיש היודע מחסור כל ימיו בחייו החומרי, ולא ראה בטוב כל ימיו, אם גם לבבו אינו זך ולא יוכל לאמר זכיתי, אם גם הוא יודע בעצמו שהשחית דרכו על הארץ, אם גם היא חטא להחיים ולהחברה, הלא אז הנחם כעש תאכלנו בכפלים והוא ישאל את נפשו למה לי חיים? אחרי שאין לי לא אושר חומרי, ולא אושר מוסרי, והחיים למה?...

וחז"ל ברוח קדשם הבינו דברינו אלה בכתובים באמרם ב"ר פ' י"ט „וישמעו את קול ד' אלהים מתהלך בגן לרוח היום א"ר חלפי שמעני שיש הילוך לקול שנאמר וישמעו את קול ד' אלהים מתהלך בגן לרוח היום והילוך לאש שנאמר

ותהלך אש ארצה א"ר אבא בר כהנא מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך, עיקר שכינה בתחתונים היתה, כיון שחטא אדם הראשון נסתלקה שכינה לרקיע וכו'". רצונם לאמר ולבאר הכתוב כפי שהארכנו שהאדם גם אחרי נפלו, גם אחרי נתנו חופש לתאות לבבו, גם אז הוא שומע את קול ד' מתהלך בגן, בעולם, בחיים, גם אז הוא מרגיש שקול ד' בכח ובהדר המתהלך בעולם: הוא המדות והמוסר, רק הם יסוד קיום העולם ואושר החיים, ובלעדם החיים אינם חיים. וזהו מליצתם „מהלך אין כתיב כאן" ר"ל ברצון האדם אם יאבה האדם יהיה מהלך לקול ד' ואם לא לא „אלא מתהלך" בע"כ, כי „עיקר שכינה בתחתונים היתה" כי עיקר המדות והמוסר היא לטובת החיים להישירו ולהנעימו, ורק בין אנשים קרוצי חומר מקומם, אך שם מביאים המדות והמוסר האושר הפנימי, ורק הם קול החיים, ולא שהמוסר הוא נגד החיים כמו שחושבים האנשים שהתמכרו לתאות לבבם. אך „כיון שחטא אדם הראשון נסתלקה שכינה לרקיע" רק כאשר השחית האדם את דרכו על הארץ החלו בעלי התאוה להצדיק את עצמם באמרם שקשה להחיים למלא דרישת המוסר, אף שכל אחד מרגיש בעצמו שבחטאו להמוסר, הוא חוטא להחיים ולנפשו, בלי כל הבדל בין המאושר בחיים ובין המעונה.. כמאמרם ז"ל שם „לרוח היום רב אמר לרוח מזרחית דנו לרוח שהוא עולה עם היום, וזבדי בן לוי אמר לרוח מערבית דנו לרוח שהוא שוקע עם היום", רצונם: בין להמאושר ששמש ההצלחה עולה על ראשו ובין להמעונה ששמש הצלחתו שוקע, קול ד' בגן החיים נשמע לכל אחד ואחד מהם, וחודרת חדרי לבבם, ושם ידריכם מנוחה, היא הגיהם העונש היותר קשה להאדם, השופט היותר רם, אשר לא ישא פני כל איש ולא יחת מפני כל גברא אלימא אשר אימת המשפט לא תבעתהו, הנה הגהם המקנן חדרי לב האדם ושם יאכל אותו כעש, לא ימנע גם אותו. והאיש שומע את כל הנעשה בלבבו פנימה, את הטראגעדיע שבו, מכיר את קטנותו ושפלותו. מכיר שדרכו נגד שכלו הבריא, מרגיש שנצטמק ונתקטן וצמצם את עצמו בד' אמות של אהבת עצמי, ואין כל דבר שיענין אותו יותר מה„אני" שלו. ותחת ששכלו יעסוק בכל וסוקר הכל, וכל דבר שיש בחיים יענין אותו, הנה תאות לבבו לא תדע ולא תחפץ לדעת כל דבר שאין לה עונג שעה מזה. וזהו אמרם ז"ל שם „ויתחבא האדם ואשתו א"ר לוי נגרעה קומתו וכו' ויקרא ד' אלהים אל האדם איכה איך הוית אתמול לדעתי ועכשיו לדעתו של נחש, אתמול מסוף העולם ועד סופו ועכשיו בתוך עץ הגן". רצונם לאמר ולהשיב על שאלתנו איך חשב האדם להתחבא מלפני בוראו ע"ז אומר ר' לוי שמלת ויתחבא אומרת לנו רק זאת שנגרעה קומתו שהאדם נתקטן בעיני עצמו, אחרי שאבד וכלה את עץ הדעת בין טוב ורע והתמכר להתאות לבבו אשר לא תדע גבול וקצב, אומץ לבבו נאבד ממנו וערך עצמו נשפל בעיניו, מפני קול ה' המתהלך בגן החיים וחודרת חדרי לב האדם ושואל אותו איכה? איך הוית אתמול לדעתי „לכל דבר רם ונשגב נאצל וגדול" ועכשיו לדעתו של נחש „ועתה התמכרת לתאות לבבך"; אתמול מסוף העולם ועד סופו „כל דבר הנעשה בעולם ענין איתך ולקחת בה חבל לטובת האנושיות „עכשיו בתוך עץ הגן" עכשיו צמצמת עצמך והוגך בתוך עץ הגן בתענוגי החיים הגסים והמגושמים...

המתבונן אל החיים בעין פקוחה, ואל האדם בעין חודרת, רואה שהשגחה אלהים רובצת על האדם, הנותן חופש יתרה לרצונו ולדמיונו, שלא לבד שהטיב

זהרע, החכמה והסכלות, היופי והכיעור, הבנין והסתירה שיים לפניו, אלא שתמיד ברק מיוחד יש בעיני דמיונו, להתעב והנאלח, להגסות ולהכיעור, להרע ולהסכלות, להגשם ולהסתירה, על כל דבר טוב ומועיל ויופי, על כל דבר ערב ומתוק. והוא נותן תמיד היתרון להראשינים על האחרונים, בורח מן הראשינים, זרודף אחרי האחרונים, גם בידעו ההבדל ביניהם, גם אם אור שכלו אתו לבקר בין טוב לרע, גם אם שכלו ניתן מחאה על תעלוליו ועל בחירתו, גם בידעו שכגבוה שמים מהארץ, כן גבהו דרכי הדעת מדרכי התאוה, עכ"ז הוא שואף תמיד לרע כאלו כפאו שד, כאלו הוא נדחף לזה, ויתקצף וקלל במלכו ובאלהיו. כאלו כל אנשי התבל מישכים אותו בחזקה, והוא יורד מטה מטה, ובוכה בדמעות שליש לפרקים על ירידתו, ויורד ובוכה, ובוכה ויורד, וכל הרואה את המחזה הזאת הנפרצה בימינו, מתפלאים ומשתאים ושואלים זה את זה איש על רעהו, איש על משנהו, איכה נהיה כדבר הזה, הלא פלוני חכם הוא ומה ראה לשטית זה? מדוע לא יעצרהו שכלו, מלהלכד בסכלות כאלה? איכה יתנהג כל ימיו כמנהג המשוגעים, ובשגעון ינהג, הלא כל דבריו שהוא מדבר תמיד אדות החיים נאמרים בהשכל ודעת, וכל זה אינם שוים לו לקחת לסמל הנהגתו גם דבריו ודעותיו של עצמו? שאלות כאלה הננו שואלים כי אחד מאתנו על רעיו ורעינו עלינו וכן הלאה. והשאלות האלה אינם זזים ממקומם. מדוע? ולמה?

אבל כאשר נעמיק חקיר בענין זה נראה, שגם זאת אחד מהאמצעים שבורא הטבע הטביע בהטבע, בתכונת האדם, לשמור אותו במעט לבל יתן חופש לתאותו, והיא שידע האדם שבהעותו מעט נגד חוקי החיים וחיי החברה התקומה לא תהיה לו בחיים, ומני יגרש, בזה שיפול מטה מטה, עד שאין קץ וגבול יהיה לירידתו, וימשל כבהמות נדמה, עד שכל רואיו ורעיו ינודו ממנו כמחיה רעה. וזהו אמרם ב"ר שם „כי עשית זאת מלמד שאררו בצרעת" אשר דבריהם נפלאים לפי השקפה שטחית, מאין לקחו להם להוסיף קללה על הקללות הכתובות בתורה? אבל באמת חז"ל כונו בזה, והביטו בדברים קצרים וחדים את הקללה הרובצת על כל איש המתמכר לתאות לבבו, ונחש התאוה מושל בו. ע"פ מאמרם ז"ל ויק"ר פ' כ"ו „אמרו לנחש מפני מה אתה מצוי בין הגדירות אמר להם מפני שפרצתי גדרו של עולם", רצונם: שאלה אחת יש, מדוע יבוש בעל התאוה בתאותו, ויעשה תמיד במחשך מעשהו, ולא יעשה מעשיו בגלוי, בקומה זקופה, באומץ הלב מבלי בוש? וזהו מליצתם „מפני מה אתה מצוי בין הגדירות" למה התחמוד לעשות מעשיך בין הגדירות מקים שאין ריאים ולא בדרך הרבים לעין כל? והתשובה ע"ז מפני שגם האיש המתמכר לתאותו, מרגיש שהוא חוטא נגד החיים. וזהו מליצתם „אמר להם מפני שפרצתי גדרו של עולם" ר"ל מפני שאני הולך נגד החיים, נגד הכללים והגדרים שהחיים דורשים מן האדם, וזהו גם כן אמרם „כי עשית זאת מלמד שאררו בצרעת" כמו שהמצורע הוא מסוכן להחברה ומנו יגרש לבל יטמא וידביק מחלתו, כן הוא בעל התאוה מסוכן הוא להחיים, ולהחברה, והחברה מקיאה אותה מקרבה. ובקללה זאת נתקללה נחש התאוה לטובת האדם למען ידע, כי דרכי שאול דרכה, ויזהר מלהלכד ברשתה, בראותו שאך אל הכיעור והגסות יש לה כח המושך, והיא פורצת פרצות בחומת המוסר של החיים.

ובזה נבוא לביאור מאמר נפלא מדרש רבה שם וז"ל „על גחונך תלך, בשעה שאמר הקב"ה על גחונך תלך, ירדו מלאכי השרת יקצצו ידיו ורגליו והיה קולו הולך

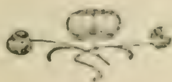
מסוף העולם ועד סופו. בא נחש ללמד על מפלתה של מצרים, ונמצא למד ממנה, שנאמר קולה כנחש ילך" אשר דבריהם לכאורה אין להם מובן כלל, למה לחז"ל להביא מלאכי השרת, לקצץ ידיו ורגליו של הנחש ע"י מלאכי השרת, ולא ע"י דבור המקום? מה מצאו בהכתוב קולה כנחש שממנו יוכלו ללמוד על נחש הקדמוני? אבל האמת יורה דרכו, שחז"ל הבינו בקללת הנחש בסיפור עץ הדעת, את הקללה הרובצת על כל איש המתמכר אל נחש התאוה, והבינו פירוש הכתוב „ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה על גחונך תלך ועפר תאכל" כי ארור בעל התאוה באמת מכל הבהמה, שתחת שהבהמה והחיה, אף שאין לה שכל ואין לה דעת וחשבון, לחשוב את הטוב ואת הרע לה, עכ"ז ע"פ חק הטבע שהטבעה בהן מרגישים הם בהרגשה טבעית את הטוב להם, ואת הרע להם, הבהמה לא תאכל כל עשב המזיק לה, וישמרו את עצמן מכל דבר שיוכל לגרום הפסד לקיומן; לא כן האיש שאכל את עץ הדעת טוב ורע, הוא יתאו תמיד לדברים המזיקים לחיי האדם עלי אדמות, וארור הוא בזה האדם מכל הבהמה ומכל חית השדה. ולהבין את המליצה „על גחונך תלך" עלינו להקדים רק דברים אחדים, והוא: שכל דבר שאדם עושה, אם עושה זה בדעת ובחשבון, והוא יכול לברר על יסודות ורגלים את יקר ערך פעולתו, אז נקרא, שהעמיד הדבר על רגלים, ויש ידים ורגלים לפעולתו; לא כן בעשות האדם איזה דבר בלי דעת וחשבון, ומעשהו איננו יכול לעמוד מפני הבקורת, נקרא שאין רגלים לפעולתו. וזה פירוש הכתוב „על גחונך תלך", כי כל דבר שיעשה בעל התאוה יעשה תמיד בלי דעת וחשבון, שלא יהיה לו רגלים, ורק „ועפר תאכל כל ימי חייך" כי מאד יהשוק רק לעפר, לדברים גסים ועכורים, וחוט של חסד יהיה מתוח בעיניו על כל דבר נתעב ונאלח. וההבדל הזה יהיה בין האיש החי לפי שכלו הבריא, ובין האיש החי על פי תאות לבבו, כי תחת שהראשון חי תמיד בדעת ובחשבון, ויוכל להראות לכל את צדקת משפטיו ומעשיו, הנה השני חי תמיד ע"פ התעוררות והתרגשות פתאומית, ואחרי שכבר עשה את מעשיו הוא יודע שחטא להאמת, ואין לאל ידו להראות לכל, שהצדק אתו בזה שעשה מה שעשה. אבל בדבר אחד עולה התאוה על הדעת והשכל הבריא, והוא בזה שהדעת עד כמה שמראה לאדם צדקת מהלך משפטיו, הנה אין בכחו, לצות על האדם למלאת אחרי משפטיו וחוקיו וחשבונותיו; לא כן התאוה, כחה רב למשוך אחריה את האדם גם נגד רצונו. וזהו מליצת הכתוב „ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה" כי האיבה הזאת, היא שמורה תמיד בין האדם בעל שכל בריא, ובין תאות הלב, אך הדעת יגבר על התאוה בחשבון ובדעת, וזהו „הוא ישופך ראש" האדם יעבור את התאוה להראות לה ולראות סלף דרכה, „ואתה תשופנו עקב" אבל תגבר התאוה על האדם, כי תשמור עקביו ותמשכם אחריה ללכת בדרכיה, גם למרות שכלו הבריא והגיונו הישר. וזהו שאמרו „בשעה שאמר הקב"ה על גחונך תלך ירדו מלאכי השרת וקצצו ידיו ורגליו והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו", רצונם: עד כמה נתקימה בהאדם הקללה „על גחונך תלך" בעת שהוא מתמכר אל תאות לבבו, ואין כל מעצור למעשיו אז, עד שכל הדברים והמעשים היותר מבוערים, והיותר סכלים, ירצו לפניו, ולא יראה לפניו סכלותן וגסותן, אף שכל הרואה מרחוק יתפלא ע"ז, והוא לא ירגיש כל רשע וכסל במעשיו, כי המקרים, המה מלאכי השרת המשרתים לאדם בחיים, מקצצים לאדם ידיו ורגליו, שוללים מאתו כל היכולת לעשות איזה פעולה שיהיה לה ידים ורגלים,

ורק אל הביעור יתכנסות מיצבים אותי כל המקרים המשתתים לאדם בחיו, כי בדרך שאדם רוצה ללכת, שם מוליכים אותו מקרי חייו. וזהו אמרם „והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו" קול גנות וסכלות מעשיו הולך מסוף העולם ועד סופו, הכל מרגישים את סכלותו. ואי הגיונו, והכל מתפלאים על העושה אותם ק היא בעצמו לא יחוש כל זה. ואמרו „בא נחש ללמד על מפלתה של מצרים נמצא למד ממנה שנאמר קולה כנחש ילך" חז"ל הביאו סמך לדבריהם ממפלתה של מצריים, שהנביא מלעיג עליהם, אף שהיו גבורים ובקיאים בתכסיסי מלחמה, ויחד עם זה היו חכמים מחוכמים, והיה להם להעריך את ערך כיהותיהם מול כוחות האויב, לכון את השעה המסוגלת להם להכריע את כף הנצחון לימינם, ולא להתגרות ברעה, עם כל זה „העבירו את המועד" ואחזו באזני דוב שכול הוא נבוכדנצר המנצח. ומה הביאם לזה? הלא רק גאותם היתרה, שחשבו את עצמם לראש גוים, לכן היה אחריתם עדי אובד, ולולא זאת לא בא עליהם כל הרעה הזאת. ומזה הביאו חז"ל סמך להחלטתם שהתאוה תעור עיני פקחים, ותסלף מעשי הכמים. ומפרשים אמנם את הכתוב „קולה כנחש ילך" שלבאורה אין ביאור, מדוע אחז הנביא במליצתו קול נחש, יותר טוב היה לו לאמר שאגת ארי, או קולות שאר חיות, שיש להם קולות רועשים, וגם נמצא שהנחש יש לו קול רעש גדול? לכן הם מפרשים כונת הכתוב קולה כנחש ילך, שהנביא מתאר עד כמה נואלו שרי צוען, נבערו אנשי מצרים, עד שקול סכליתם, במעשיהם האי מחוכמים, ילך מסוף העולם ועד סופו. הכל יתפלאו מה ראו לשטותים כאלה, ורק הם בעצמם לא יבינו, עד כמה שגו ושוגים, כנחש התאוה שנתקלל בזה, שכל מעשיו ופעולותיו יהיו בשגעון. והכל יתפלאו, רק לא העושה אותם, רק היא לא ירגיש ולא יחוש. וכאשר לא הבינו כל העולם סכלות אנשי מצרים, כן לא יבינו כל אנשי תבל, סכלות כל אנשים המתמכרים לתאות לבבם. וזה שאמרו „בא נחש ללמד על מפלתה של מצרים ונמצא למד ממנה" כי בזה נתקללה התאוה שלא תחשיב דרכה ומעשיה לטובת האדם, למען ידע שקללת החיים רובצת עליה, ועליו להתרחק ממנה, כי דרכיה דרכי מות, וצעדיה שאול יתמוכו. ויחד עם זה נתקלל האדם „בזעת אפך תאכל לחם" אחרי שנתקלל מקודם „ואכלת את עשב השדה" שאמנם היא מרגיש תמיד שמותר האדם מן הבהמה אין לו, וגם באכלו מעדנים מגן עדן החיים אינו מרגיש בהם עונג ואושר פנימי, אך תומרית נפית בידעו שאין כל עונג המענגו, שיהיה נקי מחטא ועול ופשע, משוד עניים ומאנקת אביונים... תחת שגם בהתענו בחיים, תחת כבל מקרים רעים, היה מרגיש עונג ואושר פנימי, לו ידע שזך וישר פעלו. וזהו מאמרם ז"ל שם „א"ר נחמי' אלו זכית היית נוטל עשבים מתוך גן עדן וטועם בהם כל מעדנים שבעולם עכשיו שלא זכית ואכלת את עשב השדה", רצונם: אלו זכה האדם וחי על האדמת חיו רוחני, שעל האושר הפנימי עמידיה כוננו, אז גם באכלו עשבים, מאכלים פשוטים, היה מרגיש בהם טעם גן עדן בהיותו שמח בחלקו, ובידעו שלא נגאלו ברמעת עשוקים ובדם רציצים, עכשיו שלא זכה, גם באכלו מעדנים, היא מרגיש בהם טעם עשבים, בידעו שהם מאכלים גסים, מאכלי חיה, נגאלו בדמי אדם ובדמעות עשוקים...

אחרי שבאנו לזה, שבארנו את כל הפרשה של עץ הדעת, לפי דעת חז"ל ברעיון אחד, המבריח אותה מראשה ועד סופה, ואשר לפי דרכנו יפלו כל השאלות והקושיות שהעירנו בתחלת דרושנו, ואת אלה שלא הערנו אנחנו, יהעירו מפרשים

אחרים, נטל עלינו לגלות פני הלוט הצפין ברעיון להט החרב המתהפכת, שהשכינו לשמור את דרך עץ החיים. אך גם הדבר הזה לא יקשה עלינו בשימנו אל לב דברי חז"ל בר"ר פ' כ"א „ואת להט ע"ש ומשרתיו אש לוהט, המתהפכת, שהם מתהפכים, פעמים אנשים, פעמים נשים, פעמים רוחות, פעמים מלאכים" אשר דבריהם נפלאים, מה השמיעונו חז"ל בזה, ומאין לקחו להם את הדבר הזה? אבל להבין כ"ז, עלינו להעיר במעט על דברינו הקודמים, שהארכנו ובארנו, שקללת התאוה עם קללת האדם, הוא לטיבתנו, למען נדע להזהר ממנה. אבל מי לידינו יתקע שהאדם לא יתרגל עם תאותו ורצונו הכביר, ויחד עם זה, עם מעלליו הרעים, ויתאים כל אלה עם מהלך מחשבותיו, ולא יכהו גם לבו ע"ז, ועל כל מעלליו הלא טובים, כי כל דרך איש ישר בעיניו, הלא האדם גם בלא תאות לבבו עליל לשגות, ודעות כוזבות ונפסדות, מוצאים מקום במוחות אנשים עדינים, שאינם מסורים לתענוגי בשרים, ושהם מבקשים את האמת באמת, והם נושאים דגל דעותיהם, הכוזבות והנפסדות, ביד רמה לעין כל, ומעמידים את הדעות היותר נפסדות, על יסודות ורגלים חזקים, לפי דעתם, ומעמידים להם תלמידים רבים. ומה גם אם הדעות יתאימו עם תאות הלב, הלא אז יעשה האדם מה שלבו חפץ, ויתענג בעולמו, והנהם לא יאכל עוד את לבבו, כי יאמר שאתו הצדק ונכח האמת דרכו. והוא ימרר רק חיי אחרים, ואת חייו יראה בעולמו כי טוב. וכמאמרם ז"ל בר"ר פ' י"ט „ר' הושיעה רבה אמר דקרטים היה עומד כקנה ורגלים היה לו. ר' ירמיה בן אליעזר אומר אפיקירוס היה", רצונם: שהאדם גם קודם התמכרותו להתאוה, אם אמנם לא עשה דבר שאין לו רגלים, ולא פעל כל פעולה שהיא נגד הילוך דעתו ומחשבותיו, והלך דרכו על הארץ בראש מורם, ובאומץ הלב, כי לא דבר ולא עשה מאומה שלא היה ביכלתו להראות אמתת דבריו וצדקת מעשיו, ותמיד היה רגלים לפעולותיו, וזהו מליצתם „עומד כקנה ורגלים היו גו'", עכ"ז דעות כוזבות ונפסדות היו אצלו גם קודם שהתמכר אל התאוה ו„אפיקורס היה" אף שהראה באומץ הלב לכל, שדעותיו נכונות הנה, והצדק אתו, וכל האומר אחרת מאשר הוא אומר, האיש ההוא שוגה, ולא הוא. כי כן דרך העולם, שכל אחד מאמין בדעותיו, והושב שהצדק אתו. לו גם בעלי דעות היותר כוזבות ונפסדות, והיותר עקומות. אם כן אחרי כל אלה אם הדעות יתאימו עם תאות הלב, הלא אז קץ הבריאה תבא והחיים יתקלקלו, וקללת התאוה לא תקום ולא תהיה, כי האדם יאכל מעץ החיים, כל פרי טוב יקטף, וכל נתח טוב יבחר לעצמו, והנותר יקלקל, ידרוך, ירמוס, ויעשה כל מה שלבו חפץ, ויאכל וחדו. וזה שאמר הכתוב „ויאמר ד' אלקים הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע" ר"ל אחרי שהאדם נברא בדעת ויודע בעצם להבחין בין טוב לרע, ואם כן קודם שהתמכר לתאות לבו, ידע את הטיב לו והרע לו, אך יחד עם זה ידע גם הטוב והרע לאחרים „ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם" ועתה שהתמכר לתאות לבבו, יקטוף ויכלה גם את עץ החיים לעצמו, ולא ישאיר מעץ החיים מאומה לאחרים, ויאכל וישמח במתנת חלקו, מבלי שיכנו לבו ע"ז, במה שאינו נותן גם לאחרים להיות ויהיה חוטא נשכר, כי הילוך מחשבותיו יתאימו עם תאות תענוגי בשרים, ויאמר בלבו כי אמנם האי עלמא כבי הלולי דמי, חטוף ואכול חטוף ואכול, והחלש נברא רק להיות לברוה להחזק ממנו, וחוק הבריאה הוא שהגדול בולע את הקטן ממנו,

ועוד שיטות משונות כאלה המוצאים מקום במוחות העריצים והעישקים. אבל בעבור לשמור את דרך עץ החיים לבל יבלעיה לגיונית עריצים, השכינו את להט החרב המתהפכת, הננו רואים, שעד כמה לא יהיו אצל האדם דעותיו קבועות ומבוררות, מקרה אחד כי יעבור עליו, עלול לשנות אצלו כל מהלך מחשבותיו מן הקצה האחד אל הקצה השני, ודעות האדם לא יעמדו אצלו כמסמרות נטועים, יותר בל תמוט, שמהם לא יזוז כל ימי חייו, והם מתהפכים אצלו כלהט החרב המתהפכת, כמו להט החרב לא יעמוד על מקום אחד, והוא מתהפך, פעם נראה את הברק וצלולית בעבר האחד ופעם בעבר השני, והכל תלוי באיזה צד מעמידים אותו נגד השמש, כידוע אצל כל דבר שיש לו ברק ולהט וצלולית, כן האיש, כפי אשר יעלה הרוח עליו, פעם ישים אלילו את דעות האנשים האלו ולהם ישתחוה ולפניהם יכרע ברך, ופתאום ע״י החיפה של איזה מקרה, מתהפכים אצלו מהלך מחשבותיו, ומביט ע״ג האנשים, שמקודם הביט עליהם בכל הרדת הכבוד, כעל נשים שדעתן קלות, והוא מתחרט שנשים בו משלו. פעם יביט על אלה האנשים שהעירו למוסר אזנו על התמכרותו לתאותו, כעל רוחות רעות ושדים, החפצים לשלול ממנו עונג החיים, ופתאום והוא מתהפך ומביט עליהם כעל מלאכים טובים החפצים אשרו והצלחתו בחיים. וזהו שאמרו „להט ע״ש משרתיו אש לוהט״ ר״ל הלהט הזה הם מקרי הזמן, כמו שיאמר עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט, שהם מקרי הזמן, העושים רושמים מיוחדים על האדם ומהפכים מהלך מחשבות האדם כחומר חותם, ואת אשר בעיניו כעת קדוש. למחר יאמר לו סור טמא, ואת אשר יאמר היום ארור, בעבור עליו איזה מקרה יאמר לזה ברוך. וזה שאמרו „המתהפכת שהם מתהפכים פעמים אנשים פעמים נשים פעמים רוחות פעמים מלאכים״. ולהט החרב המתהפכת השורר ברוח האדם היא ערובה נאמנה בעדו שכל ימי חיי האדם עדי אדמות דרך עץ החיים המישרים ישאר בלבו תמיד בגודל ערכה, ואף שמעשיו יהיו פעמים מקולקלים, מפני תאות לבבו, שלא תתן לו מנוח, אבל לבו יכנו ע״ז, והניחם יציק לו עד מות. ועוד גם זאת אף שישגה גם בדעות כוזבות ויתאים דעותיו עם תאות לבבו, אבל גם זה יעבור, גם הדעות הכוזבות, מאיזה מקרה קל שיעבור, יתהפכו אצלו, ורוח ישאם, והניחם ישאר אצלו תמיד אחרי כל אלה, לשר ולשופט רמים, להזכירו את דרך עץ הדעת, ויחד עם זה את דרך עץ החיים, ולהעניש בחטאי נגדם, ולא יאמר באבלו יבבלותו את עץ הדעת והחיים: „אכלתי ומחיתי את פי ולא פעלתי און נגד עץ החיים, ואחיה בהנהגתי זאת לעולם״, כי ישמע תמיד קול ד׳ מתהלך בגן לרוח היום בשאלתי איכה. וד׳ יהיה בעזרנו לשמור את דרך עץ החיים אמן!

דרוש ב.

הקנאה והביטול.

ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה לד׳ והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן וישע ד׳ אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו ויאמר ד׳ אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך הלא אם תטיב שאת ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו וגו׳. (בראשית ד׳).

הכרת ערך עצמו במדה מרובה, הנטוע בלב האדם, ויחד עם זה החפץ היתר להתנשא, להתפרסם, ולהיות למעלה מכל אלה הנמנים בחברתו, הם, הם הגורמים והכוחות הראשים, להתפתחות האנושית ולהשתלמותה. הם הם מונעים את האדם, מלעשות מעשים מגונים המשפילים ערך עושיהם, והם הם מניעים את האדם לבקש הצטינות בכל פעולותיו, למען הגדיל את ערכו בעיני אחרים ולהתפרסם, ובעבור זה ירדוף האדם חכמה ודעת, להתחרות בהם עם חבריו ולהעבירם. כאמרם „קנאת סופרים תרבה חכמה". וזה נראה לי רעיון מאמרם ז״ל (בר״ר פ׳ ל״ט): „ר׳ אבהו אמר הבט נא שמים אין כתיב כאן אלא השמימה, אמר הקב״ה בה״א בראתי את העולם הריני מוסיף ה״א על שמך ואת פרה ורבה", שדבריהם אין להם מובן, היכן מצינו שבה״א נברא העולם ואיך בוראים העולם בה״א? ולמה באמת גרם הה״א שהוסיפו על שם אברם שילד בנים? ואראה לי בזה שר׳ אבהו כיון בדבריו אלה להשיב על השאלה הגדולה, מרוע באמת לא חונן אברהם אבינו בבן בעצם ימי עלומיו ורק לעת זקנותו, וכל ימיו היה מלא התאוננות והתמרמרות על ההשגחה העליונה? אבל כאשר נתבונן אל חיי אבינו, אז נראה שלטיבתו לא הוליד בנים בעצם ימי עלומיו, כי האדם הגדול הזה בעת שיצא להטיף לבני דורו את אחדות הבורא, היה שמו לבוז ולקללה בפי כל, ולכופר נחשב, עד שיצא משפטו להשרף. מובן מאליו שאיש כזה, אשר שמו לחרפה ולקללה, לא יוכל להשפיע מדעותיו על בניו, כי איככה יוכל לבקש ולדרוש מבניו שיקבלו את דבריו, בעת שדעותיו והגיונותיו נחשבים לאפיקורסות, והוא נרדף עבורם מבני דורו. אבל המצב האיום הזה של אבינו הזקן, לא האריך ימים, ובמשך עת קצרה הכירו בני דורו את גדלות האדם הגדול הזה, והחלו להתחשב עמו כעם אחד הכבבים הגדולים שיצאו להאיר לארץ ולדרים עליה, והחלו לאמר אליו כמאמרם ז״ל: „מלך את עלינו, אדון את עלינו". מובן מאליו, אדם כזה שכל העולם שותים בצמא את דבריו, והשפעתו גדולה על בני דורו, יגדל ביותר השפעתו על בנו; ולכן לא גדל כל כך השפעתו על בנו הבכור, ורק בבנו הצעיר, יצחק, נמצא סמל ודמות של דעות והגיונות אביו הגדול באנשים. כי יצחק ראה את אביו בשלותו, בעת שהכל היו משכימים לפתחו לשמוע את דבריו ולקבל תורתו. וזה דברי ר׳

אבהו: „הבט נא שמים אין כתיב כאן אלא השמימה, בה"א הידיעה, בה"א בראתי את העולם", ר"ל כל ההתפתחות והשתלמות העולם היא אך ע"י שכל אחד רוצה להיות ידוע ומפורסם, וכל יסוד קיום העולם ושכלולה, היא אך הה"א הידיעה, הפרסום והאבטוריטעט: זה בונה בנינים רמים ונשאים וזה ממציא המצאות נפלאות לטובת האנושי. ואיזה כח המניע לזה את כל האנשים? היא אך החפץ והתשוקה הנטוע בלב כל איש „התגדל ולהתפרסם. „הריני מוסיף ה"א על שמך ואת פרה ורבה", ר"ל, כאשר גם אתה תתפרסם ותתגדל בעולם, אז תוליד בנים, ואז תגדל השפעתך על בניך; כי גם החכם היותר גדול, והאיש היותר קדוש, אין לו כל השפעה על אחרים, אם אין לו שם על פני חוץ. ולא לבד שאין לו השפעה על אחרים, אלא שגם בביתו אין דבריו נשמעים, ואין דרכיו נערכים כפי ערכן, כי אך הפרסום מהולל נפלאות, ולא עצם החכמה והצדק, כי חכמת המסכן בזויה. ונבין בזה את הגדולה והתפארת שהשיג אברהם בזה שהוסיפו ה"א על שמו אשר אין לו מובן: בהקראו אברהם הוליד בנים, ובהקראו אברם לא הוליד. ולפי דעתי, דא והא אחת: בכל לשון, וכן בלשון עבר, יש שם הקטנה ושם הגדולה: להאיש הפשוט למשל נקרא יעקל, ולהנכבד נקרא יעקב, וכן להפשוט נקרא אברם ולהנכבד נקרא אברהם. וזה שאמר הכתוב לא יקרא עוד את שמך אברם בשם הקטנה, כאשר קראוך בני דורך בעוד שלא היות מפורסם, בעת ששמך היה לקללה, „כי אם אברהם" בשם הגדולה, כי גדול תהיה בעיני כל, „כי אב המון גוים נתתיך", ואז כאשר יקראוך בשמך האמיתי, בשם הגדולה, תתפרסם ותתגדל, אז תוליד בנים, ואז בניך יכבדוך, אז יוכל לצאת ממך צדיק תמים כיצחק בנך, ולא פרא אדם, אז יקח בנך דעותיך ומחשבותיך לסמל הנהגתו בחיים...

אך אם אמנם, שהחפץ להתגדל ולהתפרסם, היא אם כל חכמה ומדע, אבל לעומת זה הוא אם הקנאה והביטול אצל כל אדם: לקנא את כל איש העומד למעלה ממנו בחכמה ובמעשים גדולים וטובים, ומבלתי יכולת להעבירו בהכמה ובמעשים טובים, ומבלתי יכולת לראות את רעהו עומד למעלה ממנו, הוא משתדל תמיד להשפילו בעיני אחרים ובעיני עצמו, לבטל מעלות רעהו ויתרונותיו, ולשומם לאל. והקנאה והביטול, הם הם אם כל חטאת ועול ופשע הנעשה בחיים, אם מלחמת החיים האיומה המקפת את כל העולם מראשו ועד סופו, המעין הנובע נהרי דמי אדם ודמעת העשוקים. אשר כל אדם רוחץ בהם את בשרו בהנאה משונה כל ימי חייו. כי לולא הביטול את ערך רעהו, כי אז לא הרהיב כל איש לבלע את רעהו, שיש לו ערך יקר, ערך מיוחד לכל אחד. ומה גם לבלע את הגדול ממנו בכל דבר! כי גם זה חק הטבע הוא הנטוע בלב כל איש, שמפני כל דבר גדול ורם לפי הכרתו הפנימית, היא עומד בחרדת הכבוד, ומתירא ממנו לבלעהו. ובראותנו בחיים שגם הקטן בולע את הגדול ממנו בחכמה ובמעשים, אות היא שמדת הביטול, הנמצא בתכונת האדם, עשתה את שלה ובכחה הרב עלה בידה לנטוע בלב האדם, שתקנן בו את ההשקפה לרעה על חבירו הטוב ממנו, ולתת לו הזכות להביט בבוז ושאט נפש, ובביטול חיש על הגדול ממנו ולבלעהו, ולהחשיב שיש לו הזכות ע"ז באמת להיות ולהתקים על חשבון רעיו הקטנים והשפלים ממנו. הוא חושב, כאשר חק הבריאה הוא שכל דבר גדול ורם חי על חשבון קטן ושפל, ומי הם הקטנים והשפלים ממנו? הכל! כל מי ומה שלא נחשב על רגל ה„אני" שלו. ומי נתן בעיניו כה רם לשפל? הביטול שלו! אך הביטול מאין ימצא? איך יתגאה

הקטן על הגדול, השפל על הרם, והנקלה בהנכבד? הרבה תשיבות יש על זה להביטול והרבה דרכים יש לפניו, ודרכיו הננו פוגשים בחיים על כל שעל ושעל, ובהם יביט כל אחד מגביה על כל מי שגדול ממנו, ומה גם על השוה אתו. למשל: עובדי האדמה מביטים תמיד מגבוה על כל האנשים החיים על חרושת המעשה והמסחור ומלאכת כפים, בחשבם שאך הם סולת התבל, אך עבודת האדמה היא יסוד וקיום העולם והחברה, וכל העולם והחברה חיים רק ע"י חשבונם. ומעבר השני הושבים הסוחרים ובעלי חרושת המעשה, שאך הם סולת העולם, והם הם יסוד וקיום העולם וחיי החברה, ובלעדיהם ירדה העולם והאנושית מטה מטה בעניות ובסכלות. ולכן הם חושבים שבצדק ובמשפט יש להם הזכות להביט מגבוה על עובדי האדמה, אף שזכות כל אחד מהם אינו עולה על רעהו ויש לכל אחד מהם הזכות לחיות ולהתקים, שבשם שאי אפשר לעולם בלי עובדי האדמה, כן אי אפשר לעולם בלי סוחרים ובלי בעלי חרושת המעשה ומלאכת כפים. אך החפץ להתרומם על רעיו הנטוע בלב כל אחד ואחד יטהו מהחזות גבוהה, ולהעריך כל דבר כפי ערכו האמתי וכפי התועלת שמביא לעולם...

העושה פעולה טובה קטנה, שלא עלתה לעושיה אף במעט עמל, אף לא הביא בעבורה גם הקרבן היותר קטן, ובא השני וחקרו ומתחרה עם הראשון בעשותו דברים גדולים ורמים, שעולים לו ברוב עמל ויגיעה ומביא בעבורם קרבנות גדולים, נפשו ומאדו. והנה כל אחד מהם מביט מגביה על רעהו, זה באמרו: אני הייתי המתחיל, עלי עלה אור הדעת מתחילה, וממני ראה השני ועשה מה שעשה. והשני: בפעולותיו הגדולות והנשגבות. אף שלכל אחד מהם יש ערך מיוחד, עכ"ז, כל אחד מהם יחשוב שאך לו הגדולה והתפארת, ולמשנהו יאתה אך בוז ושאט נפש. האם כל אלה אינם פרי הביטול על רעהו, והחפץ להתפרסם ולהתגדל על חשבון משנהו?

מי איננו רואה את הביטול השורר בעולם מהזקנים על הצעירים ומהצעירים על הזקנים, מהדור הישן על הדור הצעיר ומהדור הצעיר על הדור הישן! כל אחד מהם רואה אך בעצמו סמל הדעת והתבונה, סמל הצדק והמשפט, אף שלכל אחד מהם יש יתרון על רעהו וחסרון נגד רעהו: הדור הישן, האיש הזקן, אף שלא יבין מה הזמן דורש ממנו, את התפתחותו והשתלמותו, ולא למד להבין אותו, והוא יודע רק את רוח הדור הקודם, עכ"ז יש לו יתרון על הצעיר, סוף כל סוף ראה הרבה נסיונות טובים ורעים בחיים, שנתנסה הוא בעצמו בהם, ועלו לו ברוב עמל ותלאה לנפשו, ופרי נסיונותיו יוכל למסור להדור הצעיר, ועלינו לכבדו בעד פרי עמלו אלה. ולעומת זה, האיש הצעיר יודע את הדור שקדמו ואת התפתחות והשתלמות דורו וזמנו, והוא זקן מהדור הישן בחיים של דור שלם, אך לעומת זה, כל ידיעתו היא רק בכח ולא בפועל, בתיאוריה ולא בנסיון, אשר סוף כל סוף בבואו להשתמש בחיים בפרי ידיעתו, ישגה בתהו לא דרך, באשר לא נתנסה בכל זה בנסיון החיים. ותחת שהיה לכל אחד מהם לכבד את רעהו בעבור יתרונותיו, את זה בעבור ידיעותיו, ואת זה בעבור נסיונותיו, אחרי שכל אחד מהם מביא תועלת גדול לקיום העולם, עכ"ז כל אחד מהם יתנפח כתרנגול הודו. ויתפאר זה בזקנותו וזה בצעירותו, עד שגם איש זקן רחוק מחכמה ומדעת, שלא הוציא מכל ימי חייו גם הנסיון היותר קטן וקל, וחי בעולמו של הקב"ה כעגל לא לומד, מבלי דעת ולהבין מאומה, גם הוא יתענג על זקנותו, ומניח ידו על כרסו ויאמר שישו בני מעי, שישו בני מעי, זקן אנכי, וכבר הספיקו בני מעי

לעכל הרבה פרי אדמה. וכל מיני מזונות במשך ימי חיי הארוכים, וכל הדור הצעיר, שלא הספיקו קיבתם לעכל כל כך במשך ימי חיידם, חיבים בכבודי, והוא מביט מגבוה על הדור הצעיר. ולעומת זקנים כאלו יש הרבה צעירים, אשר בהפקירא ניחא להם, לא קראו ולא שנו מאומה, וכל התפתחותם והשתלמותם, היא אך ההפקירות היתרה, והפריצות המגונה, ואינם יודעים מאימה מהתפתחות דורם, כאי ידיעתם הצטיינות הדורות הקדמים, גם הם מביטים מגבוה על כל איש מהדור הישן, ודורשים מהם כבוד; גם הם חושבים את עצמם לבילה העולם, כל זה הוא פרי הביטול הנטוע בלב האדם איש על רעהו...

שני אחים לאב טפש וסכל, האחד סכל כאביו, והשני עלה למעלה על אחיו ביתרון דעת ומעש. הראשון מביט מגבוה על אחיו בזה שהוא דומה בדעת ומעש לאביו, והשני מביט מגביה על אחיו, ביתרונותיו. ולא יפלא בעינינו אם הסכל ירהיב עז בנפשו לחשוב את עצמו לגדול ורם מאחיו, כי די לו להשלות את נפשו לשוא לאמר כי הצדק אתו אחרי כי הולך הוא בדרכי אביו, אף שגם אביו היא סכל. וכה ישלם כל אחר לאחיו במטבע של בוז ושאט נפש. כל אלה הם פרי הקנאה והביטול, הנותנים הזכות לכל אחד לבוז לרעהו ולבלעהו. אבל הקנאה והביטול שהם אם כל חטאת ועול, הם הם אבי אבית הניחם והתרמה, שתקנן באדם אחרי עשיתו כל עול ופשע, הם הם אוכלים את לבבו פנימה, באמרם לו בלבבו פנימה, שהוא עומד למטה מכל רעיו וחבריו שלא הרבו לפשוע כמהו, לא הרבו לשפוך דם נקי כמהו. ומבלתי יכולת לראות את חבריו עומדים למעלה ממנו, הוא שבע רוגז, בקרב לבו פנימה אש הקנאה תלהטהו, ולבבו נוע ינוע כנוע עצי יער מפני רוח, ולא ידע שלו בנפשו, והוא העונש היותר גדול לאדם, בהיותו מוכרח, למרות רוחו ולפצעי לבבו, להסכים, שהחברה והאנשים הסובבים איתו, עומדים למעלה ממנו, וערכם יותר גדול מערכו..

ככל הדברים האלה, וככל החזיון הזה, הצינה לפנינו תורתנו הקדושה, בהסיפור קין והבל, שקשה להולמו, כאשר נבאר בארוכה...

וראשינה, נעיר איזו הערות בכתיבים, מהם שכבר דשו בהם מפרשי התורה, ומהם שאנכי בעצמי עמדתי עליהם, אחרי התבוננות עמוקה ואחרי חפצי להבין כל דבר בהגיון ישר.. א) אומרו „וישע ד' אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה", מדוע לא ספרה לנו תורתנו הקדושה תיכף באותו מקום שאמרה לנו שקין הביא מנחה לד', שאל מנחתי לא שעה ד' וחכתה מלהשמיע דבר זה עד אחרי שספרה לנו שהבל הביא גם הוא מנחה לד', וששעה ד' אל מנחתו, אז תספר לנו שאל קין ואל מנחתו לא שעה ד'? ב) אינו מובן מה כל החרדה הזאת, שחרד המקום על קין, באמרו אליו „הלא אם תטיב שאת ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ", במה חטא קין נגד המקום, שיקרא חוטא, הלא גם מי שאיננו מביא קרבן נדבה, גם זה חוטא לא יקרא, ומה גם המביא קרבן נדבה ואינני קרבן גדול, לא לבד שחוטא לא יקרא, אלא גם צדיק נקרא במדה ידוע. ואם אמנם אם הקרבן הוא קרבן מן המובחר והמהודר, הוא יותר טוב, אבל אם אינו מן המובחר ברין שלא יקרא רשע וגם צדיק יקרא. ומה חטא קין בהביאו קרבן, אם הבל אחיו הביא קרבן יותר מהודר, להקרא חוטא? ג) אומרו „ויאמר קין אל הבל אחיו" ואינו אומר מה אמר לו? ד) איכה חשב קין להכחיד האמת מפני היודע מחשבות, באמרו „לא ידעתי, השומר אחי אנכי"? ה) מדוע נתקלל

„נע ונד תהיה בארץ"? ו) איזה אות שם ד' לקין לבלתי הכות אותו כל מוצאו?.. אבל הוא אשר אמרתי. התורה תציג לפנינו התפתחות הקנאה, המביאה אל הביטול ותוצאותיהם האיומות. קין הביא מנחה לד' ולצדקה אמנם נחשב לו. אמנם לא שעה ד' אל מנחתו, כל מעשה נס לא נעשה בה, לא ירדה אש מן השמים לשרפה, באשר גם הוא לא עשה מעשה גדול כל כך, היוצא מטבע האנושי ולא נראה כל אות של טוב עין בקרבנו, שיעשה נס על ידו, וגם הוא לא חכה לאותות ומופתים, ולא הלך בגדולות. אבל כאשר הבל הביא גם הוא מנחה לד' מבכורות צאנו ומחלביהן, והראה נדיבות לבו באופן היותר גדול, וד' שעה אל מנחתו, ונעשה בה נס, אז חרה לקין, שלא שעה ד' אל מנחתו, אש הקנאה אכלתהו. וזה שאומר הכתוב „והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן וישע ד' אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פניו", רק כאשר שעה ד' אל מנחת הבל חרה לקין על אשר לא שעה ד' אל מנחתו, אבל מקודם שידע ששעה ד' אל מנחת הבל, לא חרה לו מאומה. לכן לא ספרה לנו תורתנו תיכף שלא שעה ד' אל מנחת קין, ושחרה לו ע"ז, כי באמת לא שם לבו לזה, תיכף, רק אח"כ חרה לו מאד, כי אש הקנאה אל אחיו הציקתהו, אז היה לחוטא בזה שהקנאה לאחיו נתפתחה אצלו במדה מרובה. אך הקנאה יש לפניה שני דרכים, או להתחרות עם רעהו ולהעבירו במעשים טובים וגדולים, או תחת להטיב מעשיו ולהתגדל בעצמו, להשתדל להשפיל ערך רעהו, כאשר הארכנו בזה. וזה שאמר לו ד': „אם תטיב שאת", אם תשתדל ע"י הקנאה לאחיך להטיב מעשיך ממעשיו ולהתעלה עליו, אז ע"י מדת הקנאה שקננה בך תתנשא ותתעלה, „ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ", ואם לא תשתדל להטיב מדותיך ולהיות למעלה מאחיך במעשים, אז הקנאה לאחיך תביאך לחטאים גדולים ואחריתה מי ישורנה...

ונבין בזה מאמרם ז"ל (בר"ר פ' כ"ב): ר' ברכיה בשם ר' שמעון בר אמי אומר לדוד משכיל אשרי נשוי פשע כסוי חטאה אשריו לאדם שהוא גבוה מפשעו ולא פשעו גבוה ממנו שנאמר לפתח חטאת רובץ", שלכאורה דבריהם אינם מובנים: מה חידש לנו ר' ברכיה, מי לא ידע את זאת, שמאושר הוא האיש, שהוא צדיק וישר, ולא שהוא רשע? ואיזה מציאה מצא בהכתוב „לפתח חטאת רובץ"? אבל באמת מדבר פה ר' ברכיה מהפשע שהפשע בעצמו מביא את האיש לגדולות ולמעשים טובים, ואיך יכול להיות ציור כזה? היא אך במדת הקנאה הנטועה בל"ב האדם, אף שהמדה הזאת היא בעצם פשע לאדם, אך על ידה יוכל האדם להתנשא מעלה מעלה. וזהו אמרו: מאושר האיש שע"י פשעו הוא מתגדל ולא שע"י פשעו הוא יורד מטה מטה, והביא מדברי המקום אל קין המדבר מענין הקנאה, שהיא עון חמור לכל איש, מאושר הוא אם ע"י פשעו היא קנאתו, ישתדל לעלות מעלה, להיות גדול מאחיו, אך אומלל הוא אם תחת להיטיב את עצמו, ישתדל להשפיל את ערך רעהו הגדול ממנו ולהבריעהו, כאשר אמר המקום אל קין „ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ".

קנאת איש מרעהו, איננה מביאה לתוצאות רעות כל כך, אם האיש המרגיש את עצמו קטן מרעהו יודע, שחבירו הגדול ממנו איננו יודע מקטנותו; אבל בידעו שחבירו הגדול ממנו מרגיש בקטנותו ובקלקלתו, אז השקט לא יוכל, עד הכריעו את רעהו הגדול ממנו. וזה שספר הכתוב: „ויאמר קין אל הבל אחיו" מה

אמר ? אמר מה שבספר הכתיב לעיל מזה ; הוא בעצמו, מבלי יחשיב את דבריו כפר להבל אחיו תוצאות מנחתו שלא שעה ד׳ אליה. מיכן מאליו אחרי שידעו זה מזה, זה בכבודו של אחיו, וזה בקלוני של אחיו, אז ההלה אש הקנאה לדהלהט בקרב לב קין, והקנאה הרתה והולידה את הביטול על הבל אחיו, עד שהרגהו. אך איך הרהיב קין לבטל את אחיו, הטוב ממנו, עד שהרשה לעצמו להעבירו מן העולם ? הוא אשר בארנו לעיל בארוכה שכמה דרכים פתוחים לפני הביטול להוציא לפעולת ידים כל מחשבותיו. וזה נראה לי הענין אמרם (בר״ר פ׳ כ״ב) : „ויהי בהיותם בשדה וכו׳ על מה היו מדינין אמרו ביאו ונחלוק את העולם אחד נטל קרקעות ואחד נטל מטלטלין דין אמר ארעא דאת קאים עליה דידי היא ודין אמר מה דאת לביש דידי היא. ר׳ יהושע הסכנין בשם ר׳ לוי אמר וכו׳ ועל מה היו מדינין זה א. ר בתחומי נבנה ביהמ״ק וזה אמר בתחומי נבנה ביהמ״ק. יהודא בר אמי אמר על היה הראשונה היו מדינין. א״ר איבו חוה הראשנה חזרה לעפרה ועל מה היו מדינין האומה נולדה עם הבל זה אומר אני נוטלה שאני בכור וזה אומר אני נוטלה שנולדה עמי״. כל רואה יראה שנסתרים דרכי המד״ר הזה, מאין לקחו להם להעמים דברים כאלה שאין להם שחר, שזה אמר לאחיו לפרוח באויר, והשני השיבו שילך ערום, יסחלו זה לזה: זה את הילוך השני, ורעהו את בגדי השני, ויעשו פשרה ? ואיזה ענין יש לדבריהם „זה אמר בתחומי נבנה ביהמ״ק וזה אמר בתחומי״, הלא לא נבנה כל ביהמ״ק בימיהם ? איזו דין ודברים היה להם אדות היה הראשונה ? והמחלוקת אדות אחותם ! מי המציא לחז״ל ככל המחלוקת שעמסו על קין והבל שלא נמצא רמז להם בכתובים ?

אבל לפי דעתי, רוצים חז״ל בדברים אלה, לתת לנו פתרון להשאלה, איך ירהיב הנקלה בהנכבד והקטן בהגדול ממנו ? ואיך הרהיב קין להרשות לו להרוג את אחיו הטוב ממנו ? ותשב כל אחד מחכמי המדרש דרכי הביטול, הנותנים כח ועצמה לכל איש קטן, להתנשא על הגדול ממנו, ובהקבצם כולם יחד, מני מספר לכל דרכי הביטול, כל אלה שחשבנו לעיל בארוכה : א) משלה ידו של כל אחד, משלה את כל אחד לחשיב שהוא סולת העולם וכל האנשים העוסקים במקצועות אחרים עומדים למטה ממנו, וזה אמרם „דין אמר ארעא דאת קאים דידי היא ודין אמר מה דאת לביש דידי הוא״, ודי בזה לכל אחד להביט מגבוה על חבירו הגדול ממנו. ב) זה התפאר שלו יאתה הגדולה והתפארת, בזה שהוא היה הראשון שהביא מנחה לד׳, והשני התפאר שהוא הביא קרבן מן המובחר, מבכירות צאנו ומחלביהן, וזהו מליצתם החדה „זה אמר בתחומי נבנה ביהמ״ק וזה אמר בתחומי נבנה ביהמ״ק״. ג) קין היה יכול להתפאר שהולך בדרכי אמו שעשתה מה שלבה חפץ, והבל היה יכול להתפאר שדרכו טוב מדרכי אמו, וזהו מליצתם „על חוה הראשנה היו מדינין״ אם דרכיה היו טובים. ד) זה היה יכול להתפאר בזקנותו, וזה בצעירותו, כאשר בארנו לעיל, וזהו מליצתם „זה אומר אני נוטלה שאני בכור וזה אומר אני נוטלה שנולדה עמי״, חז״ל בסקירתם החדה הראו והעבירו לפנינו כבני מרון, כל ההתפארות המדומות, שכל אחד חושב את עצמו לרם וגדול מאחיו, ובהם די לו להביט מגבוה בבוז ושאט נפש על אנשים גדולים וטובים ממנו, ולבלי לחשיב את דמי לדם אדם, שחייבים לשמור אותו, ולכן כאשר שאלו לקין : „אי הבל אחיך״ ? השיב בתמימות תשובה פשוטה: „לא ידעתי השומר אחי אנכי״ ? ר״ל איני יודע שצריך לשמור דם אדם רק כאשר אחי הוא ואין לו מעלות ויתרונות אחרים.

ובזה נבין דברי המדרש (בר"ר פ' כ"ב), וז"ל: „ויאמר ד' אל קין אי הבל אחיך ויאמר לא ידעתי השומר אחי אנכי משל לאחד שנכנס לגינה והיה אוכל תותין והיה בעל הגינה רץ אחריו וא"ל מה בידיך א"ל אין בידי כלום א"ל והרי ידיך מלוכלכות כך א"ל קין להקב"ה השומר אחי אנכי אמר לו הקב"ה הא רשע קול דמי אחיך צועקים", רצונם לאמר במשלם הנ"ם, לא שקין חשב שיוכל לכחד האמת מלפני המקום, אלא שהשיבו בתמימות, שלא חשב לו לעול הריגת אחיו, ולא עלה על דעתו שאחרים יחשבו זאת לו לעול, כאשר לא יחשיב לו לעול מי שאוכל מעט תותין מגינתו של חבירו, כי יחשוב לו שבעל הגינה לא ישים לבו אל מעט תותין שהוא דבר פשוט וזול.

אבל הקנאה הזאת, אם הביטול, שהביאה אתו לשים לאל דמי אחיו, הקנאה הזאת הולידה בלבבו הנוחם, בראותו מה קטן היא, שאך הוא היה לשופך דם אדם, ונתקלל ע"י הקנאה הזאת „נע ונד תהיה בארץ", ר"ל לבו הכהו ע"ז, ולא ידע שלו בנפשו, ויחד עם זה, התירא מפני עצמו, כי חשב שממנו יראו וכן יעשו אחרים; כאשר לא נחשבו בעיניו דם אדם, כן לא יהיה נחשב גם דמו בעיני אחרים, וזהו אמרו „כל מוצאי יהרגוני". אבל בזה חשב וטעה, שהיה לו להבין ששפיכת דם אדם לא כל כך מוזר ירשה לו כל איש, לו גם יהי היותר משחת, והיה לו לדעת זאת מהניחם שקננה בלבו אחרי עשותו מעשהו הרע, אות הוא שלב אנוש, גם הרע מנעוריו לא יוכל לשאת עליו דבר רע כזה...

וזהו נראה לי רעיון מאמרם ז"ל (מד"ר שם) וז"ל: „וישם ה' לקין אות ר' יהודא אמר הזריח לו גלגל חמה. א"ר נחמי' לאותו רשע היה מזריח גלגל חמה אלא מלמד שהזריח לו צרעת. רב אמר כלב מסר לו. אבא יוסי בן קסרי אמר קרן הצמיח לו" רצונם לאמר: דעת ר' יהודא, שאחרי עשות אדם נבלה כזאת לשפוך דם נקי, הוא מבין שמעשהו זה הוא נגד אור הדעת, והדעת הזאת שהאירה בלב קין אחרי שיבו היה לו לערובה, שהיו אינם בסכנה, ולשוא הוא מתירא מפני אחרים, פן ישפכו גם דמו כאשר שפך הוא דם אחיו. וזהו מליצתם „גלגל חמה הזריח לו", אור הדעת זרחה עליו. ור' נחמי' חושב שהאדם אחרי רדתו מטה מטה כל כך, עד שירשה לעצמו לשפוך דם אחיו, האיש ההוא נשחת כל כך עד שלא יוכל לשפוט ולבקר בין מעשה טוב ובין מעשה רע, האיש ההוא לא יוכל להבין, עד כמה מעורר גועל נפש שפיכת דם אדם, ואם כן השאלה במקומה עומדת איזה אות נתן לקין, שלא יתירא פן יהרגוהו אחרים, וע"ז חושב ר' נחמי' להשיב, כי הרוצח בראותו עד כמה התרחק ממנו החברה האנושית, עד שמנו יגרשוהו, אות הוא ששפיכת דם אדם קשה בעיניהם, אף שהרוצח לא יוכל להבין את זאת. וזהו אמרו „לאותו רשע היה מזריח גלגל חמה"? האם הוא יוכל להבין את שפלות מעשהו? אלא „מלמד שהזריח לו צרעת", ר"ל כמו שהמצורע יגרשו ממחנה האנושית כן יקראו מלא אחרי שופך דם אדם, וזה היה לקין לאות שלא יהרגוהו כל מוצאו, אחרי שתכלית שנאה ישנאו הכל את שופך דם האדם. רב חושב שהדבר היותר מונע בעולם מלשפוך דם אדם, הוא הטבע שיטבע באדם, לאהוב להיות חיי חברותי, לשנוא את הבדידות, ולהיות מדיני בטבעו, יסמל ההתחברות וההתקשרות בכל היקום היא הכלב, שקשור ביותר אל בעליו. וזה היה לערובה לקין, לבלתי הכות אותו כל מוצאו, וזהו אמרו „כלב מסר לו", מהכלב לקח לו לקח לדעת מדת ההתקשרות, הנטועה בלב כל יציר. ר' יוסי בן קסרי חושב שהערובה היותר בטוחה לרוצח שלא ירצחו אותו כאשר

היא רצח אחרים, באשר חושב עצמו להמזיק היותר גדול, אשר משמו יחתו כל האנשים הנפגשים אתו, ואשר שמעי את שמעי ומעלליו הנוראים, וזה לו לבטחון שלא יאונה לו כל רע בחיים, גם בהוכיפו לערוץ את כל העולם, כי הוא בעצמו מביט על נפשו כעל חיה רעה, שהיא לחנא לחברה האנושית, וזה היה האות לבלתי הכות אותו כל מוצאו, וזהו אמרו „קרן הצמיח לו". אך כל הציורים שמציר לעצמו הרוצח. אם בדעת זה, ואם כדעת זה, הוא אך פרי הגיחם המקנן בלב שופך דם האדם, שבעש תאבתנו, והם לבטחון בעולם ששלום יהיה בארץ, ולא יוסיפו בני עולה לענותו, ודמי אדם לא יוסיפו לשפך, כי בהעוה איזה איש מדרך הושר, הוא יודע שנתק את כל התקשרותו עם החברה, והוא יודע שהוא יורד מטה מטה. וד' יתן בלבנו להשתמש עם מדת הקנאה הנטיעה בלבבינו לעלות מעלה למובת האנושית ולהצלחתה, אמן!

דרוש ג.

ההתפתחות וחיי החברה.

א"ר שמעון בן גמליאל אל תלגלג בדין, שהוא אחד מרגלי העולם, לפה ששנו חכמים, על שלשה דברים העולם עומד, על הדין ועל האמת ועל השלום, תן דעתך שאם המית את הדין, הרי אתה מזעזע את העולם, רבנן אמרי קשה כחו של דין שהוא אחד מרגלי כסא הכבוד, מנין צדק ומשפט מכון כסאך, חסד ואמת יקדמו פניך.

(דברים רבה פ"ה.)

הדעות השונות השוררות בבני אדם, וכל אחד ואחד השקפתו ודעתו משונה משל רעהו, את אשר טוב בעיני אחד, רע בעיני השני, והמאוס לזה, יפה לרעהו, המה תוצאות המקרים הרבים, שהתבר והחיים עשירים בהם, שעושים רישמים מיוחדים על כל איש ואיש, לפי המקום, הזמן, והמקרים שעברו עליו, ושנתנסה בהם, עד כי תוצאתם מיוחד מבוע על כל אחד ואחד: דעתו משונה, השקפתו משונה, ומעמו משונה, והוא חושב שהאמת והצדק אתו, ולא רבים יחכמו כמהו, והכל חייבים לקבל דעתו וחכמתו בלי כל תנאי, והוא עומד על דעתו בכל תוקף ועז, כבדי להפיץ גם לשמיע דעת איש המתנגדת לדעתו... לכן האנשים הפראים, שלא נתפתחו מאומה ועומדים במדרגה נמוכה בהשכלה, ולא נתנסו בנסיונות רבים בחיים, ואינם מבינים את נסיונות ומקרי החיים, שוררת אצ"ם האחדות במדה מרובה, וכל עם ועם, מדינה ומדינה, שנתפתחה במדה מרובה, ונתנסתה הרבה הרבה בנסיונות החיים, ורבים המה המקרים שעברו עליהם, פירוד הדעות גדול

אצלם, ומפלגות רבות בשאיפות מיוחדות מתרוצצות בקרבם. וכל מה שהתבל תוסיף להאריך ימים, ותתעשר ביותר בנסיונות חדשים, יגדל בה פרוד הדעות, וההשקפות השונות, והאדם יתרחק יותר איש מרעהו, בהשקפותיהם המיוחדות ובמבטיהם השונים, עד שברוב עמל יעלה לאחדם ולקשרם בקשר חברותי, לחיים מסודרים בחיי החברה, להתרכזות אל מרכז אחד... מובן כאליו, בעת שהתבל עמדה במצב הפראי, בעוד שלא נתפתחה מאומה, בעת שהאדם לא הבין מקרי החיים, והם עברו עליו ולפניו מבלי שהרגיש בם, ומבלי שעשו עליו שום רושם, ולא למד מהם מאומה, אז הלכו כל האנשים שלובי יד, או יותר טוב לאמר ראשו של זה בצד זנבו של זה... ואם מצד אחד הביאה ההתפתחות רעה רבה לעולם, בזה שבני האדם נתרחקו זה מזה בדעותיהם, ונתרבה המחלוקת, ואין כל דבר טוב ומועיל שלא ימצאו לו מתנגדים בדעותיהם, החושבים אותו לרע, וקשה בעבור זה התפשטות הטוב והמועיל בעולם; אך לעומת זה, הרויחה האנישית מזה, שע"י פירוד הדעות בעולם שנתרבה, נתרבה הבקורת, וכל דבר רע וכסל, מוצאים להם תיכף מבקריהם, המבקרים אחריהם, ומראים לכל את הרשע והכסל שבהם, וע"י זה מתרבה הדעת, והאנושית הולכת קדימה קדימה, לפנים ולא לאחור. ואחר שבכלל מרובה בעולם מדת הרשע והכסל ממדת הטוב והחכמה, לכן לו היתה האחדות שוררת בעולם, כי אז נתרבה הכסל והרשע בעולם, ע"י הסכלים והרשעים, שהם רובו של עולם, והמעטים שנושאים כעת בידיהם דגל החכמה והטוב לא היו בעולם, כי אז נהו אחרי הרעים והסכלים, מפני האחדות ששררה בעולם. לכן לא יפלא בעינינו, כי בעת שהבריאה לא נתפתחה עדנה, והאנישית במצבה הפראי החלה אך מעט להתמכר אל הרשע והסכלות, לא היו ימים מועטים והשחית כל בשר את דרכו על הארץ, באין מי שיתנגד אל הרשע, וימחה נגדה, כי כולם הלכו שלובי יד בדעות ובמעשה ונגררו זה אחר זה בעינים סגורות, עד שלא היתה כל עצה לעצור בעד הרשע והסכלות, רק להביא מבול על הארץ לשחת כל בשר, כל אשר בארץ יגוע. רק מן המבול החלה תקופה אחרת בחיי האנושית. אחרי שהאנושית נתנסתה בנסיון מר וקשה כהמבול, והמקרה האיום הזה עשה רושם גדול על מעט האנשים שנש::רו בחיים, וכל אחד הבינו לפי שכלו—החלה האנושית להתפתח כל אחד בחותם מיוחד לפי הרשמים והקיום, שנשארו במוחו של כל אחד מהמקרה הזה, וכפי הלקח שלקח לו כל אחד לעצמו מהנסיון המר הזה... אז החלה תקיפה של שנוי הדעות, ועמה יחד תקיפה שלא יהיה בה מבול על כל העולם, כי לא יצויר עוד שתשחית כל התבל את דרכה, כי איך יתאימו כולם על דבר אחד, אחרי מה שטוב בעיני אחד, רע בעיני השני...

ובזה יובן לנו מאמרם ז"ל (בר"ר פ' ל"ד) וז"ל: „וירח ה' את ריח הניחוח הריח ריחו של אברהם אבינו עולה מתוך כבשן האש, וירח ריח של חנניה מישאל ועזריה עולה מתוך כבשן האש וכו', וירח ד' הריח ריחו של שמד". רצונם להשיב על השאלה, איזה ריח הריח ד' מן קרבן נח, עד שאומר „ויאמר ד' אל לבו לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי", ובאמת קשה הדבר אם מה שיצר לב האדם רע מנעוריו, היא התנצלות עבור תעלולי האדם, לבלי הביא עליהם מבול מדוע הביא עליהם מבול מקודם? לא בן אדם הוא ויתנחם; ואם איננה התנצלות, מדוע לא יביא עליהם מבול גם לימים יבואו, כאשר ישחיתו דרכם על הארץ, האם משוא פנים יש

בדבר ? וזה שהשיבו הז״ל ברוח קדשם ובהשקפתם הבהירה, כי מהקרבן הראשון שהקריב נח אחר המבול, עלה ממני ריח אברהם מתוך כבשן האש, וריח חנניה מישאל ועזריה מתוך כבשן האש, וריח דורו של שמד: תיכף אחר המבול כבר עלתה ריח של התגברות הדעות וההשקפות השונות, שהתפתחו מהמקרה האיום, אסון העולם, הוא המבול, ולסמל שנוי דעות יוכל להיות לנו כל אחד מהחזיונות שהציגו לפנינו הז״ל. זה נראה מהכבשן שהושלך בו אברהם, ושהשליכו בו את חנניה מישאל ועזריה, ומדורו של שמד, אשר כל אדם יתפלא עליהם בראיתו עד כמה נבדלו דעות האדם איש מרעהו, וכל אחד חושב שהצדק אתו. הנה נראה את נמרוד אומר להשליך את אברהם לתוך כבשן האש, בחשבו לפי דעתו השפלה, שאך העובד ע״ז הולך בדרך אמת וצדק, והכופר שוגה מדרך האמת ומשגה גם אחרים, והוא מסוכן להחברה, פן יעמיד הלמידים לכפירתו, ולמען הנצל מאדם מסוכן בזה, נחוץ לשפוך דמו ולשרפהו; ואברהם חושב שעד כמה העובד ע״ז הוא הולך בדרך רשע ובבל, עד שכדאי להשרף חיים מלעבוד ע״ז. חנניה מישאל ועזריה הולכים להשרף בעבור האמת, ועבדי נבוכדנצר שמחים, שעשו דבר טוב לשרוף אנשים, ששוגים בדרך שקר. וכל אחד ישמח במעשהו אף שהם סברות הפוכות. יחדו, ישתוממו ויבהל כל איש בראותו עד כמה נבדלו דעות האדם איש מרעהו, בהשקיפו על החזיון המר של דורו של שמד: פה הולכים אנשים לבושי שחורים, נרות בידיהם, רוממות אל בגרונם וזמירות נעים ישראל בפיהם, להודות ולהלל לד׳ על המצוה הגדולה שאנה לידם, לבער הרע מקרבם, ולהביא קרבנות אדם קרבן לד׳; ופה הולכים קרבנות אדם האלה, הכפותים, להשרף על קדוש ד׳, אור של רוממות ואצילות עליהם, פני מלאכים פניהם, וכל מצוקי שא׳, ויסורי הגיהנום לא נחשבו למאומה בעיניהם, בשמחתם שהם מקדשים ד׳, ובעבורו הם נשרפים, ולכבודו הם נצלבים. והם מתגאים בזה, שהם קרבנות קדושים, שהם מקריבים את חייהם על מזבח אהבת האמת, שהוא חותמו של הקב״ה, הדורש מאתם שיהרגו על קידושו ואל יעברו להרכין ראשם לפני כל ע״ז, גם היותר נעלה ורוממה מכל הע״ז שבגולה, באשר סיף כל סוף שקר בימינה.

החזיון הזה בחיים, הטוב מצד האחד והמר מצד השני, החל להתפתח תיכף אחר המבול. ועל הקרבן הראשון שהקריבו אחר המבול, השקיפו כל אחד מהוג מבט אחר. וזה שאמר הכתוב, אחרי שהריח המקום את הריח של השתנות הדעות שעלה מהקרבן הראשון, שממנו עלה כל הריחות שמנו חז״ל בהמדרש שרבאנו דעיל: „לא איסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם, כי יצר לב האדם רע מנעוריו״, רצונם לאמר, לכן לא יוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם, כי יצר לבו רע רק מנעוריו, בעוד שהאדם היה עוד נער על פני האדמה, בעוד שלא נתפתח מאומה, לכן באשר החל האדם להשחית דרכו על הארץ, נגררו אחריו כל היקום; אבל עתה באשר הזקין מעט בנסיון גדול ומר בהמבול, שהניח רושם מיוחד על כל איש ואיש, אין באפשרי שיושחת כל היקום בפעם אחת, רק כאשר יחשך איר הדעת במקום אחד, יהל במקום השני: צדיק יהיה אחד ויבא השני וחקרו וירשע, כן כאשר ירשע האחד ויבא השני וחקרו ויצדק הרבה. ולזה היה הקשת לאות ברית בין המקום ובין האדם, שלא יהיו עוד המים למבול לשחת כל בשר, כאשר הקשת מראה, שבמקום אחד תהל השמש ובמקום השני יורד מטר, שמזה יתהוה הקשת, כן תהיה שנוי הדעות בעולם תמיד, וכאשר במקום אחד תענן ענן

הסכלות והרשע, במקום השני יהל אור החכמה והצדק, להאיר לארץ ולדרים עליה. וזהו הערובה היותר בטוחה לאדם, שענן הסכלות לא יהיה פרוש על כל העולם בלי מקום, ולא יהיה עיד המים למבול לשחת כל בשר. ואף שמצד אחד שנוי הדעות וההשקפות השורר בעולם הביאו אסון עליה, שעל ידם נפרד האדם איש מרעהו, וקשה לקשרו בקשר אחד של קימא, עכ"ז רב טוב צפין בזה, שע"י זה איננו יורד מטה מטה, כאשר היה לפני המבול. וזה נראה לי רעיון דבריהם (מד"ר שם) וז"ל: „את קשתי נתתי, קישותי, דבר שהוא מוקש לי, אפשר כן, אלא קשין דפירי". ופרשו המפרשים „קשותי דבר שהוא מוקש לי" דבר שהוא שוה לי, שהקשת שיה להקב"ה, וחוזר ושואל „אפשר כן" איך יכול להיות שהקשת שוה להמקום? וע"ז השיבו „אלא קשין דפירי", לא ששוה ממש להמקום, אלא דמיון הקשת להמקום הוא כמו דמיון הקש להפרי, וכל רואה יראה שאין ממש בפירושם ובדבריהם, כי הם מפרשים המלה מוקש מלשון היקש, ובכל מקום היא נתפרש מלשון מכשול, וכן אין מקום לדבריהם לאמר, שהקשת שוה להקב"ה כמו התבן אל התבואה, שבאמת אין כל דמיון להקש אל הפרי, ולהתבן אל התבואה. אבל האמת: חז"ל הבינו ברעיון הקשת, את אשר אמרנו, שהוא רומז על שנוי הרוחות והדעות שיתפתחו בעולם. וזהו „את קשתי נתתי קישותי דבר שהוא מוקש לי" ר"ל הערובה שלא יהיה מבול על העולם והוא שנוי הדעות, הוא דבר שהוא מכשול בעולם להקב"ה, שע"י זה תתרבה המחלוקת, „אפשר כן" איך יכול להיות שהקב"ה נטע בבריאתו דבר מכשול כזה? וע"ז השיבו „אלא קשין דפירי", ר"ל כמו שזורעים וקוצרים הרבה קש ופסולת בעבור הגרעינים המעטים הנמצאים בהם, כן עלינו לקבל הפסולת והוא המחלוקת הבא משנוי הדעות, מפני מעט הטוב הצפון בזה, הוא התפתחות האנושית ואור הדעת שיהל.

אבל השאלה היותר גדולה בזה: חיי החברה איך תתקים? אחרי שכל אחד ואחד, כל מה שהתבל יוסיף להתקים, יתרחק מרעהו בדעות ובדעת, וכל מה שטוב בעיני האחד רע בעיני השני. וכל אחד מאמין בתומת לבבו שהאמת והצדק אתו, וכל אחד חושב שהוא מחויב ללחום עבור האמת עד נטף דמו האחרון, ואם כן, יתהפך העולם לשדה קטל וגי ההריגה? אך תורתנו הקדושה, וכן חיי החברה שמה לבה לזה, באמרה „ובאת אל הכהן ואל השופט אשר יהיה בימים ההם", יפתח בדורו כשמואל בדורו, וכן אמרה אחרי רבים להטות, אף שיוכל היות שגם הכהן והשופט, בתור איש שיוכל לשגות, ישגה גם הוא, כאחד האדם קצר הראות. וכן הרבים במה כחם גדול לכון את האמת יותר מן המעט המחליטים בתומתם להיפך, עכ"ז הלכה כהיחיד־מומחה, וכן הלכה בכל מקום כהרבים, אפילו אומר ואומרים לך על טהור טמא, ועל טמא טהור. כי איך יכול להיות אחרת? אחרי שאין להשיג שליח שיאבה בעצם ימי עלומיו לכת לעלמא דקשוט לדעת את האמת השמימי, לכן מוכרחים אנשי התבל לקבל את המוסכמי מן היחיד־מומחה ומן הרוב, אף שיכול היות ששגו, כי איך יכולים אנחנו לקבל האמת הערומה בלי כל טעות, ואם נאמר לבלי לשמוע אל היחיד מומחה ואל הרוב, אל מי נשמע? אמנם הסנדלר יוכל לקלקל במעשיהו, וכן החייט באומנתו, וכן האופה במלאכתו, והיחיד־מומחה והרבים במשפטיהם; אבל אם נשנה, החייט שקלקל במלאכתו נתפיר בגדים אצל הסנדלר, וכן הסנדלר שקלקל נתקן מנעלים אצל החיט, וכן האופה שקלקל נאפה לחם אצל היחיד מומחה, וכן היחיד־מומחה ששגה במשפט נלך

לבקש משפט אצל האיפה, הלא אז בטח ירעבו כל התבל ללחם, וילכו ערומים ויחפים, והמשפט ברגלים ירמס, ונכשלה ברחוב משפט. לכן למען היות תקומה לאדם על האדמה, ולמען קיום המדיני וחיי החברה, עלינו לקבל באהבה את שגגת הרבים, ושגגת היחיד מיטחה למקצוע אחת. אך אם שגו עלינו לותר על מעותם, ואם פעם אחת ישגו, ובשגגתם יתנו את שלי להשני, הנה יקרה באיזה פעם שני, שיתנו השייך להשני לי, ולא יסבול אחד יותר מהשני, והעולם לעולם עומד, פעם יסבול אחד מטעותם ויותר הוא, ופעם יסבול השני ואז יותר השני. ולפ"ז יהיה משפטנו משפט צדק, משפט של ויתור ולא משפט אמת, אחרי שאין זני האמת השמימי, אמת בלי כל ספק, רק אמת מוסכמי, שהרבים מסכימים עליו, אף שאנחנו חולקים עליהם.

וזה נראה לי רעיון מאמרם ז"ל (בר"ר פ' ח'): „א"ר סימן בשעה שבא הקב"ה לבראת אדם הראשון נעשו מלאכי השרת כתים כתים, וחבורות חבורות, מהם אומרים אל יברא ומהם אומרים יברא וכו', חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים ואמת אומר אל יברא שכולו שקרים, צדק אומר יברא שהוא עושה צדקות ושלום אומר אל יברא דכוליה קטטה, מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליכו לארץ וכו' תעלה אמת מן הארץ הה"ד אמת מארץ תצמח", אשר כל הדרשנים העירו מדוע הפיל את האמת ארצה, שאמר אל יברא, ולא השליכו את השלום שאמר גם כן אל יברא? ויותר מזה נפלא איך שייך לאמר שכולו שקרים וכולו קטטה? ויותר מזה נפלא בעיני שלא שמענו ממלאכים שיקראו שם בישראל אמת ושקר! ונראה לי אני בדבריהם, שחז"ל הרבו לחקור במאמרם הזה, הסבות והגורמים הראשים לקיום העולם, והמקרים והסבות הגורמים לחורבן העולם והחברה, שנקראו מלאכי השרת המשרתים לאדם אם לטוב ואם לרע בדרכו בחיים, וזה שעלה במצודת חקירתם: כי האמת הוא חורבן העולם, מפני מה? מפני שכולו שקרים. אבאר את דברי: הנני רואים כי לכל איש ואיש יש לו דעת משונה משל רעהו, כמספר האנשים הנמצאים בתבל כן מספר הדעות השוררות בעולם, ואם כן העולם רובו ככולו שקר. למשל: אלף וחמש מאות מיליון נפש יש בעולם, ולכל אחד דעה מיוחדה, ואם כן אלף וחמש מאות מיליון חסר אחת—שקר, ורק דעה אחת היא אמת. האמת היא אחד והשקר הוא רב, למשל: כאשר נשאל כמה שני פעמים שנים באמת אז הכל ישיבו ארבעה, וכאשר נשאל כמה שני פעמים שנים בשקר, אז אחד ישיב ששה והשני ששים, השלישי שש מאות והרביעי מליון עד אין סוף. וזהו שאמר „אמת אומר אל יברא מפני שכולו שקרים" האמת מועיל לחורבן העולם, אחרי שכל העולם היא מלא שקרים, מפני שדעות האדם שונות איש מרעהו והאמת אך אחד, אם כן העולם חסר אחד הם טועים ושקרנים. ואחרי שכל אחד חושב שהאמת אתו ועליו החובה להלחם בעדו, עד נטף דמו האחרון, ואם כן יופרע השלום והעולם יתהפך לשדה קטל, וזהו שאמר „שלום אומר אל יברא שכולו קטטה", ואם כן האמת הוא סבה לחורבן העולם מפני שע"י יופרע השלום. אך תורתנו הקדושה והתפתחות התבל יורונו איך לסדר חיי החברה, למען יוכל האדם להאריך ימים על האדמה, באמרם אחרי רבים להטות, ובחקקם חק ובאת אל הכהן ואל השופט אשר יהיה בימים ההם. וזהו מליצתם „מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליכו לארץ", הקטין את מדת האמת אצל בני אדם באמרו להם ובאת אל הכהן ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, וכן אחרי רבים להטות, אפילו אומר ואומרים לך על טהור טמא ועל טמא טהור, עליך

לקבל דבריהם, וכאשר תסתפק באמת מוסכמי אף שאינו אמת לאמיתי, והשגגה לפתח רובץ, אז לא יופרע השלום, אז לא יהיה העולם מלא קטטה ויוכל העולם להתקים, וחיי החברה יפרחו לטובת קיום העולם והמדינה.

החזיון המר של דור המבול, שכל החברה בלי יוצא מן הכלל השחיתה את דרכה על הארץ, באין מי שימחה נגדה, נכפל בהאנושית עוד דפעם במדה מועטת, והוא, חמש הערים: סדום ועמרה אדמה וצבוים וצער, שרעת כל חמש הערים האלה, עלתה עד מרום קצה, עד שנגזר עליהם כליה כללית. אברהם אבינו עמד לבקש עליהם רחמים לפני המקום ודבריו בהשקפה שטחית אין להם מובן כלל. אומרו „אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה, חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע, והיה כצדיק כרשע, חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט", ואח"כ החל לבקש לשאת להמקומות האלה גם בעבור עשרה; שאלתו זאת לשאת לכל המקומות הרעים האלה בעבור עשרה אנשים טובים, הוא בקשה של רחמים, והוא אומר „השופט כל הארץ לא יעשה משפט"? מבקש רחמים ואומר שהוא דורש משפט! ובמד"ר פ' ל"ט נמצא: „חלילה לך להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע וכו' א"ר אחא נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול לעולם ומה את מערים על השבועה אתמהא מבול ש, מים אין את מביא מביל של אש את מביא, א"כ לא יצאת ידי שבועה. א"ר לוי השופט כל הארץ לא יעשה משפט אם ע"ם אתה מבקש אין דין ואם דין אתה מבקש אין עולם, מה אתה תופש חבלין בשני ראשון, סב לך חדא מנייהו ואם לית את מיתר צבחר, אין עלמא יכול קאים וכו'" ודבריהם נפלאים ביותר. אומרו „נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול לעולם, ומה את מערים על השבועה" הלא באמת לפי פשוטו היתה השבועה רק על כל העולם, ולא על הפרט? על מים ולא על האש כמבואר במד"ר שמות? ודברי ר' לוי אין להם מובן כלל, שהוא אומר על הכתוב „השופט כל הארץ לא יעשה משפט" אם עולם אתה מבקש אין דין, ואם דין אתה מבקש אין עולם" היפך הכתוב, שהכתוב אומר שאברהם דורש משפט, ור' לוי אומר שאברהם דרש מד' כי לא יעשה דין ומשפט?

ואראה לי אני בדבריהם, שאברהם לא האמין, אחרי שהאנושית נתפתחה במעט, ישחיתו את דרכם על הארץ חמש ערים גדולות, בהסכם כללי בלי כל התנגדות מצד המועט, אחרי שהדעית של בני אדם נפרדות הנה, ולו אם נמצא בהם רק מעט צדיקים וישרים המבקרים מעשי הרעים, הלא סוף כל סוף ישתלמו כל הערים, כהתפתחות כל האנושית, וכאשר יסבול המקום כל האנושית, אף שיש בה מדה ידוע של רשע וסכלות, בחכותו לקץ הזמין לעת שתשתלם כל האנושית ע"י האנשים הישרים הנושאים דגל הצדק והחכמה בידיהם, כן עליו לסבול גם את רעת חמש הערים האלה. וכאשר יסבול הקב"ה משפט שלנו הנהוג שהוא משפט של צדק, משפט של ויתור ואינו משפט של אמת. וגם השגגה והרע הנמצא בעולם במשפטנו, עלינו לקבל איתם בעבור מעט הטוב הצפין בזה ובמשפט הזה מתנהג העולם וחיי החברה, כן גם על המקום להתנהג ככה בעולמו, באשר נשבע באמת אחר המבול שלא להביא עוד כליה כללית על העולם, אחרי שהעולם גם כן לא יושחת עוד השחתה כללית בלי היות בו אנשים יחידים היודעים דרכם בחיים והחושבים חשבונו של עולם. ובעבור המעטים הטובים שימצאו בעולם, וכן בעבור

מעט הטוב כדאי לעולם להתקים, ומדוע הפסידו בזה חמש הערים האלה, שנגזר עליהם כליה כדי לשאת איתם בעבור הטובים והישרים המעטים שנמצאו בהן? על מדוכה זו ישב אברהם אבינו, האב הרחמן, והטית דברים בזה כלפי מעלה, בחשבו המשפט צדק, שעשרה צדיקים בטח נמצאו גם בחמש הערים האלה. וזהו שאמר „חלילה לך להמית צדיק עם רשע", בעת שנמצא בין הרשעים גם צדיקים, חלילה להמית גם את הרשע, באשר, סוף כל סוף, גם הרשע לא יוכל לקלקל הרבה בפני מחאתם של הישרים, „והיה כצדיק כרשע" גם הרשע יוכל היות שיהיה לצדיק, וזה אמרו „השופט כל הארץ לא יעשה משפט", המקום ששופט כל הארץ במדת המשפט, שהוא משפט צדק, משפט של ויתור ולא משפט של אמת, המקום שהציג משפט הארץ גם באמרם על טהור טמא ועל טמא טהור, ועלינו לקבל המשפט הרע הזה מפני מעט הטוב הצפון במשפט בזה בחיי החברה, „לא יעשה משפט" הוא בעצמו לא יתנהג ככה נגד חמש הערים האלה, בעת שהוא מתנהג ככה עם כל התבל, ודורש משפט כזה מכל התבל בינם ובין רעיהם. וזה אמרם: „נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול לעולם", מפני מה? מפני מעט הטובים והישרים שימצאו תמיד בעולם אחרי המבול, „ומה את מערים על השבועה? אתמהא! מבול של מים אין את מביא, מבול של אש אתה מביא" הלא טעם הדבר אחד היא? ומה נעמו דברי ר' לוי באמרו „השופט כל הארץ לא יעשה משפט אם עולם אתה מבקש אין דין ואם דין אתה מבקש אין עולם" רצוני לאמר, כי דין אמת, דין שמימי. הנרדף עם האמת אין בעולם, והעולם לא יוכל להתקים בו, כאשר בארנו בהמאמר „אמת אומר אל יברא" ואך משפט יש בעולם, שהוא שם הנרדף עם צדק, ובמשפט הקב"ה מתנהג עם עולמו. ומשפט כזה דורש הקב"ה מעולמו, ולא בדין אמת שמימי, כי לוא דרש הקב"ה מעולמו דין אמת לא היה העולם יכול להתקים. ומה נשתנה גורל חמש הערים האלו, „דרש מאתם ולהתנהג אתם כפי חומר הדין, ולא בצדקת המשפט שעל אדני היותר עמודיו בנוני? וזה שאמר „אם דין אין עולם ואם עולם אין דין", ומה יש בעולם? הוא רק המשפט!...

אחרי שבארנו, שחיי החברה וסדור העולם, מתנהגים במשפט שהוא שם הנרדף עם צדק ולא במשפט שהוא שם הנרדף עם „אמת", שהעולם אומר לא בי הוא, מובן מאליו אחרי זה, שאין בעולם צדק של אמת, והסר של אמת בלי כל תשלום גמול. כי אחרי שהאדם מדיני הוא מטבעו, ומוכרח הוא להיות חיי החברה, ולותר מרעיתיו לטובת החברה וקיום העולם, מוכרח הוא לתת צדקה ולעזור איש את רעהו, ולעזור לעירו, לעמו, ולכל העולם. כי בהתמוטט חיי החברה, יתמוטט חיים של כל איש הפרטי, אחרי שהאדם הפרטי לא יוכל להאריך ימים על האדמה לבדו, בלי כל עזר מהחברה ומהצבור. כי האדם הפרטי גם בנתנו נדבות היותר גדולות לטובת הצבור, לא לצדקה תחשב לו זאת, אחרי שאיננה גם אחת מאלף אלפי חובותיו שחיב להצבור כל איש יחיד. העשיר היותר גדול בתבל שהוא מלך הכסף והזהב, גם בפזרו כל רכושו לטובת הכלל לא יוכל להשלית את נפשו לאמר שחיבים להכיר לו טובה עבור זה, כי לו לא השתתפה עמו החברה במאומה, השליכתו ממנה ולא עזרה לו בכל דבר, והיה הוא מוכרח בעצמו לעשות כל הדבר הנחוץ לחיי האדם על האדמה, אשר אלפי אנשים עסקים עבורו: לחרוש ולזרוע, לקצור ולטחון, ולאפות, להכין לו בית וכלים. לעשות לו בגדים ולהתקן לו מנעלים, וכן כל דבר הנחוץ לאדם חי באשר

הוא חי, אשר אלפי אנשים עמדים בעד כל איש, כי עתה מת ב־רעב יבצמא ובקור. ובמה נתן כל איש, לו גם היתה עשיר בתבל, את כל רכושו להצבור, ובלבד שהצבור ישתתף עמו בחיים, ואם כן נדבת כל איש איננה חסד של אמת, רק פריעת בעל חוב במעט. ובזה יובן לנו מדוע בכל התורה ונ"ך הננו מוצאים השם „משפט" נרדף תמיד עם השם „צדק" והשם „חסד" היא נרדף עם השם „אמת", אף שבאמת השם „חסד" הוא נרדף עם „צדק" והמשפט הוא נרדף עם אמת, כי „משפט" הוא שלי שלי ושלך שלך וכן היא האמת, והצדק והחסד הוא שלי שלך. אבל כאשר בארנו שהמשפט היא גם כן ויתיר והצדק ש/נו יוכל להדרש במשפט מפני שהוא פריעת חוב, לכן המה שמות נרדפים; והחסד נקרא דבר בלי תשלום גמול, שאיננה בתבל, וכן האמת, האמת גם כן איננה אצל בני אדם קרוצי חומר, לכן המה גם כן שמות נרדפים בתנ"ך..

וזה נראה לי רעיון מאמרם ז"ל (ב"ב דף י' ע"ב): „צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת, צדקה תרומם גוי אלו ישראל, דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, וחסד לאומים חטאת אלו אומות העולם, שאין עושין אלא להתגדל וכו' אלא כדי שתמשך מלכותן וכו' אלא כדי להתיהר וכו'" שדבריהם צריכים להבין, מאין למדו להם שצדקה תרומם גוי אלו ישראל, ואי משום שמצאו כתוב אחד המלמד אותנו שהשם „גוי" מתפרש ע/ ישראל, הלא כל הפסוקים בתנ"ך מלמדים אותנו להיפך, שהשם „גוי" יקרא על אומות כמו „ויתהלכו מגוי אל גוי", ובתפילה הננו מברכים סתם „ש/א עשני גוי" אות היא שהשם גוי ביותר מתפרש על או"ה מעל ישראל, והם לקחו להם כתוב אחד ליסוד רעיוני בעת שכל הכתובים מראים להיפך? אבל האמת: הז"ל הליטו בדבריהם האלו רעיון נשגב, את שדברנו בו ואת אשר הננו רואים אותו בחיים על כל צעד וצעד. האיש הנותן פרוטה לעני וכן להצבור, והושב לו זאת לצדקה, הוא משפיל את עצמו ואת רוחו, בהראותו לדעת כי הוא לא יבין שהוא אך משלם אחד אחוז מחובותיו שהוא חיב להחברה, וע"י נתינתו הוא מראה את נטיתו הרעה. והמקבל ממנו את הצדקה הנתנת בעינים רמות ובגסות הרוח, הוא בודאי משפיל את רוחו עד הדיוטא התחתונה. לא כן האיש שבנתנו צדקה הוא מבין שאך חוב הוא משלם להצבור, ומקבל הטובה מקבל ממנו בתורת חוב אנושי ולא בהכנעה יתרה, שניהם מראים את רוממות נפשם והבנתם את היי החברה והצבור. וזה שאמרו „צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", ר"ל הצדקה שתרומם גוי, את הנותן והמקבל יחד, הוא בישראל, שהתאחד כל כך עד שכל אחד חושב את עצמו אך לאבר אחד מהעם. לא לעולם קטן בפני עצמו אך לאבר אחד מהגוף השלם, וכאשר לא יחזיק לעצמו טובה הפה שאוכל בעד כל הגוף. וכן הידים שעושים בעד כל האברים, וכן הרגלים שנושאים עליהם כל האברים, כי כל אבר משלם רק חובתו להאבר השני העושה גם הוא בעדו במקצוע אחרת, כן בישראל שהוא אחד בעמים „שהוא גוי אחד בארץ", שכל הפרטים התלכדו בו לאחד, הצדקה שנותן כל אחד מישראל מרומם את הגוי, את הנותן והמקבל גם יחד, כי הם נותנים בתורת צדקה הנרדף עם השם משפט, כי הם חושבים את עצמם לפורעים חובתם אבל „חסד לאומים חטאת" אלו אוה"ע, שגם בנתנם צדקה, אינם נותנים בתורת צדקה, רק בתורת חסד; נותנים, לא מידעם חובתם איש לרעהו, אך נותנים כדי להתגדל ולהתיהר

ובדי שתמשך מלכותן, וצדקית כאלה מושבים אחריהם המאת, משפילים גאת הגותנים והמקבלים גם יחד . . .

מובן מאליו אחרי הדברים האלה, שבארנו באריכה, כי מה שהתבל תוסיף להתקים ולהאריך ימים ותתפתח ותשתלם יותר ויותר, אף שפרוד הדעות ושנוי ההשקפות יתפתח בה במדה מרובה, אבל באותה מדה יתגדל בה התרבות של חיי החברה, וכם הצדק שהוא כם המשפט ימלוך בה בצדק, וכן כם המשפט שהוא ממשלת הצדק ישב בה למשפט.

וזה נראה לי בביאור מאמרם ז״ל (בר״ר פ׳ ה׳) „ר׳ יוחנן סריק למשאל שלמיה דר׳ חנינא אשכחיה דיתיב והריש בהדין פסוק, בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ד׳, א״ל רבי וכי מחזקת ירושלים כסא ד׳? א״ל הקב״ה אמר לה האריכי הרחיבי קבלי אוכלוסיך, הה״ד הרחיבי מקום אהלך למה כי ימין ושמאל תפרוצי״, אשר הפלא בדבריהם לו למשל היתה ירושלים מחזקת חמש מלין, וכסא ד׳ עשרה מלין, או על שאלתו של ר׳ יוחנן „וכי מחזקת ירושלים כסא ד׳״? היה מקום לתשובת ר׳ חנינא „הקב״ה אמר לה האריכי הרחיבי״, אבל אחרי שידענו שמלא כל הארץ כבודו, והשמים ושמי השמים לא יכלכלוהו, ואיך יש מקום לתשובת ר׳ חנינא שירושלים התרחב והתגדל? אבל הוא אשר אמרנו ובארנו זאת במקום אחר, שכם ד׳ נקרא הנהגת המקום, כמו בהפצני לאמר שמלך פלוני הוא מלך טוב, אני אומרים שכסאו כם הצדק, ובאמרנו שפלוני המלך הרבה לפשוע אנו אומרים שכסאו היה כם הרשע, כן בהפצנו לדבר אדות הנהגת המקום אנו קוראים איתו כם הכבוד כם ד׳. ובאמרנו כסא ד׳ הננו אומרים בזה כם הצדק והמשפט, שבהם מתנהג הקב״ה עם עולמו, ובהם הכין תבל כל המוט בתורתנו הקדושה, שצונו שהמיעוט יותר מדעותיו להרבים והאינו־מומחה להמומחה, שהיא המשפט ורצדק, ובן הכין התבל שכל אחד ידע שעליו להשיב במעט חובתו להצבור בזה: „כי ימוך אחיך והחזקת בו״ „פתח תפתח כי בגלל הדבר הזה יברכך״, כי האדם הפרטי מתברך באושר הכלל והצבור. וכאשר עמד ר״ח בפסוק „בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ד׳״ שאלו ר״י: האומנם תתפתח ותשתלם ירושלים כל כך והצדק והמשפט בה ישורו עד שתהיה כפי הכל לכסא המשפט והצדק ותקרא כסא ד׳? ע״ז השיבו „הקב״ה אמר לה האריכי הרחיבי קבלי אוכלוסיך וכו׳״ ר״ל בראותנו שירושלים התרחב ותתגדל, מפני שהכל ינהו אחריה, וזה לך האות שתקרא כסא ד׳, והצדק והמשפט בה ישורו, כי בעיר שהצדק והמשפט ברגלים תרמסנה ושוד ושבר ישמע בה, הכל בורחים ממנה, ובמשך הזמן תתרוקן, אבל אל עיר אלהים זו שתמלא דעה כמים לים מכסים הכל ינהו אחריה ובה יתפארו.

ובזה נביא לביאור המאמר שהצבנו בפתח דרושנו, שלכאורה נפלאים דבריהם בעינינו, מה זה בא ר׳ שמעון בן גמליאל והכמים לבקש רחמים על הדין שבר ילגלגו עליו. הלא אין כל קבוץ אנשים שלא יהיה להם משפטים ודינים. לו בא לבקש רחמים על פרה אדומה, שהיא מלתא בלא טעמא, כי אז התרשנו, ואמרנו מפני אלה החכמים בעיניהם ונבונים מה להם, שכן דרכם כבר למו ללגלג על כל דבר שאינם מבינים, אבל על משפטים ומני שופטים מי היא זה תצד ציד שיבא ללגלג. אחרי שאין העולם יכול להתקים בלעדיהם? אבל הוא אשר אמרנו: ר׳ שמעון בן גמליאל בא ללמדנו לבל נבוז למשפט המומחה, כאשר יתראה בעינינו שגם הוא שגה כאחד האדם קצר הראות, ובל יבוז המיעט למשפט הרבים בעת

שהרבים מכריעים נגד המועט לאמר, שהרבים שגו, אחרי שהכתיב עצמו אינו אומר ושפטו את העם משפט אמת, רק אומר „ושפטו את העם משפט צדק", באשר משפטינו לא יוכלו להיות משפטי אמת רק משפטי צדק משפטים של ויתור. וע"ז אמר „אל תלגלגו בדין" שהוא רק משפט צדק ולא משפט אמת „שהוא אחד משלשה רגלי העולם" כי על הדין והמשפט של צדק העולם עומד „תן דעתך שאם הטית את הדין הרי אתה מזעזע את העולם" שאם אתה מלגלג על הדין באמרך שאיננו משפט אמת, הרי אתה מהרס את העולם, כי אם תבקש אמת לאמתו, אמת שמימי, יופרע השלום ויחזור העולם לתהו ובהו.. רבנן מרחיקים ללכת מר' שמעון בן גמליאל שהוא מראה לדעת שעלינו להסתפק עם מדת משפט צדק ולא לדרוש משפט אמת, באשר לא נוכל להגיע לזה, והם אומרים שגם הקב"ה שהוא מקור האמת, וחותמו אמת, מתנהג עם עולמו במשפט צדק, ולא במשפט אמת. כי לו התנהג עם עולמו במשפט אמת כי אז חזר העולם לתהו ובהו כאשר עשה בדור המבול, אחרי שהרשע והכבל תופסים גם כעת המקום היותר גדול בעולם, רק בעבור מעט הטוב הנמצא בעולם, היא סובל להרעים והרשע. וזהו אמרם „קשה כחו של דין שהוא אחד מרגלי כסא הכבוד", רצונם: אחד מעמודי הנהגתו עם העולם וכה הוא דורש שיתנהגו בעולמו בכס המשפט הנרדף עם הצדק. ומביאין ראי' מהכתוב האומר „צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך" שהננו ריאים שהכתיב מזג זוגים משונים, צדק עם משפט, וחסד עם אמת, אף שהיה לו בהשקפה שטחית לזוג אמת עם משפט, וצדק עם חסד, ונוסף לזה אומר הכתיב שהצדק עם המשפט הם אך רגלי כסא כבודו, ואת החסד והאמת הוא מושיב לפני המקום, מדוע? אות הוא שהחסד בלי כל תשלום גמול והאמת לאמיתו אינם מנת חבל האדם על האדמה, ורק אצל המקום יוכלו להמצא החסד והאמת. אבל אצל בני אדם קרוצי חומר, רק המשפט שהוא שם הנרדף עם הצדק, וכן הצדק שהוא שם הנרדף עם המשפט יוכלו להמצא. ויהיה לפי דבריהם פירוש הכתיב „צדק ומשפט מכון כסאך" שהצדק והמשפט הוא כסא הנהגתו של הקב"ה, שבו מתנהג עם עולמו, וכה רצונו שיתנהג האדם על האדמה; „חסד ואמת יקדמו פניך" אבל החסד והאמת נמצא רק לפני המקום ולא אצל האדם, ולשוא ידרוש האדם איש מרעהו משפט אמת, ואיננו חפץ להסתפק במשפט צדק, אחרי שהוא דורש דבר כזה שלא נמצא אצל בן אדם קצר הומים וקצר הדעת, ואשר הוא לבדו לא יוכל היות על פני האדמה מבלי שנמצא לו עזר מרעהו, ומהחברה אשר הוא נמנה עליה....

דרוש ד.

רוחות מנשבות.

רב אשי אוקי אג׳ מלכים. אמר למחר נפתח בחברין, אתא מנשה איתחזי ליה בחלמיה, אמר חבירך וחבירי דאבוך קרית לן, מהיכי בעית למישרא המוציא. א״ל לא ידענא. א״ל מהיכי דבעית למישרי המוציא לא גמירת וחברך קרית לן וכו׳, א״ל מאחר דחכמית כולי האי מ״ט קא פלחיתו לעכו״ם, א״ל אי הוית התם הות נקיטנא בשיפולי גלימא ורהיטת אבתראי וכו׳.

(סנהדרין קב ע״ב).

חוק הקק בורא עולם, המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, שהבריאה תתחדש בכל יום תמיד, בפנים חדשות, אין לך יום בלא חדוש, בריות חדשות, ופרחים חדשים, ופירות חדשים, וצפרים חדשות, וזמירות חדשות. וגם האדם יבקש תמיד חדשות: בגדים חדשים, מאדע חדשה, וגם דעות חדשות, ובאשר ייעף מלהמציא בכל פעם חדשות, לא יבוש ופניו לא יחורו, מלהוציא מאמתחתו את הבלאות, שכבר נשתקעו מלב הבריות, שהלכו לפנים על פני האדמה, וכבר הלכו לעולמם, והיא מחיה את המתים האלו, ומעלה אותם מקבריהם, ונותן להם פנים חדשות. ועוד הפעם הנם הילכים בגאה ובגאון לשוט על פני האדמה, והבריות כורעים לפניהם, ועושים להם טובהות לקטר, עד בוא עתם, ותצא עוד נשמתם, ויחזרו לעפרן, והאנישית תבקש עוד הפעם אליל חדש, ומאדע חדשה, ועוד הפעם תשים האנושית פניה לנקר באשפה, ולבקש בין הבלאות, את הבלאות שכבר נשתקע שמן מן החיים, שכבר הלכו משכבר הימים לשוט על פני האדמה, ושכבר חזרו לעפרן, וכבר ספרו אחרי מטתן של המתים האלו. ועוד הפעם יקיצו את הישנים משנתן, ועוד הפעם יכרעו ברך לפניהן, ויברכו עליהם כעל פרי חדש ברכת שהחיינו, עד שובן עוד הפעם למנוחתן, והחוזר חלילה עד אין סוף... ואין כל חדש תחת השמש, מה שהיה הוא שיהיה, ומה שנעשה היא יעשה, יש דבר שיאמר ראה זה חדש, כבר היה לעולמים, אשר היה מלפנים, והאנושית איננה מרויחה מהחדשות המדומות האלו. רק מעט: התקון וההדור, הברק והלהט החצוני, לפי רוח הדור, ולפי רוח נושאיהן ומכבדיהן.. ואך בצעדים קטנים תלך לפנים, עד שלא ינכר התקדמותה ותשתלמותה, אחרי חשבון הסך הכל שמניח אחריו כל דור ודור. ופני הדור מניעי האנושית לפנים, הקוראים מרא אחרי הדורות הקודמים, על אשר לא הבינו את ערך האליל שלהם, ויעבדו לאליל אחר, גם להם ישלם במטבע הזאת, והדור הבא יקראו גם אחריהם מרא, וכן גם הם יקבלו את התשלום גמול הזה, מהבאים אחריהם. והחוזר חלילה עד אין סוף. ומכל הצעקות האלו, לא תרויח האנושית, רק את הצד

השלילי, שמראה כל דור על הדור שקדמו, וכן השלילי שיראו עליהם, ובהיוב לא תרויח האנושית רק מעט מזעיר. וכה הולך ספר תולדות האדם קדימה רק בצעדי גמדים, כל דור עושה רק צעד אחד קטן קדימה, למרות כל הפסיעות הגסות, והכרכורים הרבים, שעושים לרוץ קדימה. ולמרות קבצם שארית כחותיהם לנסוע הלאה, במרוצה, בשיר ובקול זמרה, במתנים חגורים, ובמקליהם בידיהם, כמו רוצים לגמוע ארץ, ללכת בהפזון—הנה כמו נטועים המה בקסם אל מקימם, ואל הדורות שקדמום. הם מתאמצים, ומתאמצים, ומאזרים חילים, ובכל יגיעתם ושקידתם עולה בידם, במשך חיים של דור שלם, לעשות רק פסיעה קטנה לפנים, ולמרות ראות עיניהם, המשגים אותם להאמין, שכבר הרחיקו ללכת קדימה, הנה באמת לא עשו רק צעד אחד... והאנושית הזקנה, שכבר חיתה הרבה, ונתנסתה בנסיונות רבים בחיים, היא שוחקת על ילדי דור ודור, הקיפצים קפיצות משונות, ומאמינים בעצמם שכבר הרחיקו ללכת, בעוד שלא הרחיקו ממקומם רק צעד קטן קדימה. והזקנה הזאת שכבר נתישבה דעתה עליה, המסתמכת אכתפיהם של ילדי הדור, היא שובעת רצון גם מצעד קטן שנתקו אותה ממקומה, בידעה אף שרב עוד הדרך לפניה, עכ"ז תדע שיש לה הרבה זמן, ועת לפניה. ועוד תספיק לבוא קדימה, אל הנקודה המאירה, שהיא שואפת אליה תמיד. וגם אם לפעמים ישנו אשר ילדי דור אחד, מרוב התרגשותם לקפוץ קדימה, ישגו בדרך המובילה קדימה, וקופצים לאחור ולא לפנים, והזקנה הזאת, תבוא עוד הפעם אל המקום שכבר עזבה איתו בשמחה, גם אז לא יפול לבה עליה, כי כבר נתרגלה גם אל מקרים כאלה, והיא יודעת שהדור הבא יקפוץ תחת זה שני צעדים וישלים את אשר החסירו הראשונים...

ובזה נראה לי לבאר מאמרם ז"ל: (בר"ר פ' כ"ד) ד"א זה ספר תולדות אדם, כתיב לא לעולם אריב עם אדם הראשון, ולא לנצח אקצוף עם תולדותיו, כי רוח מלפני יעטוף א"ר הונא הרוח הזה בשעה שיוצא לעולם, הוא מבקש להחריב את העולם, אלא שהקב"ה מרשלו בהרים, ומשברו בגבעות, ואומר לו הזהר שלא תזיק את בריותי, א"ר הונא ג' רוחות שיצאו שלא במשקל היה העולם חרב בהם, אחד בימי יונה, ואחד בימי איוב ואחד בימי אליהו, ואין לך קוזמקין שבהם אלא של אליהו", ואשר דבריהם צריכים ביאור מה ענין הכתוב „כי רוח מלפני יעטוף" שהוא רוח האדם, להרוח בשעה שיצא לעולם, שהיא רוח סועה וסער? ומאין לקחו להם, שהרוחות שהיו בימי יונה ואיוב ואליהו היו כל כך רוחות גדולים וחזקים, עד שהיה העולם חרב בהם? הלא להפוך סירה קטנה, כהסירות והאניות שהיו בימי קדם לא צריך גזה רוח חזק, שיכול להחריב את העולם. ואין ראיה מזה שנהפכה אניה של יונה, לחזקת הרוח, ומזה שנהפך ביתו של איוב גם כן אין ראיה שהרוח שהיה בימי איוב היה יכול להחריב העולם, ראשונה, שיש מ"ד שאיוב לא היה ולא נברא, ואם כן גם הרוח לא היה ולא נברא. ולו יהי שהיה ונברא, הלא להפוך בית בארצות החמים, כמו באזיה, שע"פ רוב הם עשויים מנסרים קלים, גם כן לא נחוץ לזה רוח שאינה מציה, שיכול להחריב את העולם, והרוח של אליהו, שהמדרש אומר שהיה קוזמקין החזק שבהם, במה לא היה ולא נברא, כי כל החזיון שהזה אליהו אצל הר סיני היה במראה הנבואה ולא בפועל ממש? ונראה לי בביאור המאמר הנפלא הזה, שחז"ל הראו במאמרם זה, תולדות רוחות, המנשבות בכל דור ודור אצל האנושיות, וזה ספר תולדות אדם. וזהו

אמרם „זה ספר תולדות אדם" שהוקד בקפיצות משונות, פעמים לפנים, ופעמים לאחור, אבל במשך הזמן יגיע להנקודה המאירה אשר אליה ישאף ספר תולדות אדם. „כתיב לא לעולם אריב עם אדם הראשון, ולא לנצח אקציף עם תולדותיו, כי רוח מלפני יעטוף, א"ר הונא הרוח הזה בשעה שיוצא לעולם, היא מבקש להחריב את העולם, אלא שהקב"ה מרשלו בהרים ומשברו בגבעות" ר"ל כל רוח חדש בשעה שיוצא לעולם, כל רעיון חדש הנושב בימי דור אחד, שנואלו בני הדור ההוא להאמין, שהם באו להנקודה המאירה, הוא יכול להחריב כל העולם, כי נושאי דגלו רוצים להפוך כל העולם לפי רוחם, ולשנות כל סדרי החברה והתבל, שעמלו עליהם כמה דורות, לפי דעתם. אך תמיד לא יפיקו זממם, כי כל רעיון ורעיון חדש מתפוצץ תמיד אל הסלע, בפגעו בעולם המעשה, ומוצא תמיד כוחות יותר גדולים וחזקים, המתנגדים להרוח החדש, עד אשר יתפוצץ לרסיסים ויוחלש לגמרי, עד אשר לא ישמע קולו בחיים. וזהו מליצתם „אלא שהקב"ה מרשלו בהרים ומשברו בגבעות" רצונם בכוחות יותר חזקים, בכוחות המתאימים יותר עם החיים, עם נסיון היומי. והישב ג' רוחות של ששה בני אדם, שיצאו שלא במשקל, שנושאי הרוחות הפריזו על המדה, ולא שמו פלס ומשקל לרוחם, והיו יכולים להחריב את העולם, לו היה העולם מתנהג במדה הזאת שהתנהגו הם.

אחד משלש הרוחות האלו, הוא רוחו של איוב, שרוחו היה יכול להחריב העולם, כאמרם „בקש איוב להפוך קערה על פיה", רצונם, אמנם כל איש ואיש, שאין לו דעת, והוא איננו חפץ להבין כל דבר בשכלו, מותר האדם מן הבהמה אין לו, כי לא לאדם השלם ללכת בעינים סגורות כבהמה בבקעה, אחרי מוליכו, והוא צריך תמיד להשוב בשכלו הישכוני של עולם. אבל כל זה במשקל ובפלס, כפי אשר יוכל האדם קצר הראיה להבין בשכלו. אבל במופלא ממך אל תחקור, ובמכוסה ממך בל תדרוש, כי ידיך לא תעשינה שם תושיה, כי נשגבים המה מבינתך, ואיוב לא שם לבו לזה, ונתן חיפש לחקרי לבבו, להבין דרכי ד' והנהגתו עם העולם, מה למעלה ומה למטה, מה לפנים ומה לאחור. ותעה כשכור, ולא מצא ידיו ורגליו בזה. ויבקש להפוך קערה על פיה, ולו היו כל האנשים תועים כמהו, כי עתה חזר העולם לתהו ובהו. ויאמר יצר ליוצרו לא עשני.

ובזה בארתי מאמר נפלא בגמרא (בבא בתרא ט"ז) וז"ל: „אמר רבא איוב בסערה חרף „בסערה השיבוהו, בסערה חרף דכתיב אשר בסערה ישופני, אמר לפניו רבש"ע, שמא רוח סערה עברה לפניך, ונתחלף לך בין איוב לאויב. בסערה השיבוהו דכתיב ויען ד' את איוב מן הסערה וכו', אמר לו הרבה נימין בראתי באדם, וכל נימא ונימא בראתי לה גומא בפני עצמה, שלא יהו שתים יונקות מגומא אחת, שאלמלא שתים יונקות מגומא אחת. מחשיכות מאור עיניו של אדם. בין נימא לנימא לא נתחלף לי, בין איוב לאויב נתחלף לי וכו'". המאמר הזה קשה לעבריו, ראשונה אומרם „איוב בסערה חרף" אין לזה מובן כלל. הלא כל ספר איוב הוא מלא התאוננות והתמרמרות על ההשגחה העליונה, בבטויים קשים וחדים, הרבה יותר מהמליצה „אשר בסערה ישופני", ובהכתוב הזה עצמו הוא אומר „והרבה פצעי חנם" שהוא בטוי יותר חד מהמליצה „אשר בסערה ישופני". וחז"ל תפסו בהמליצה הקלה הזאת לאמר: שזאת היתה חטאת איוב. והשנית אינה מובן המליצה שאיוב אמר להקב"ה „שנתחלף לו בין איוב לאויב" ואומרם „ובסערה השיבוהו

דכתיב ויען ד' את איוב מן הסערה" הוא יותר נפלא מה ענין זה אצל „ובסערה ישופני".

אבל המתבונן אל הספיר של ספר איוב, הוא רואה, שאמנם כל ספר איוב וטענותיו הם נכללים בהמליצה הקצרה והחדה הזאת: „בסערה חרף". האיש הזה, לפי המסופר, שנהפך עליו הגלגל, החל להתבונן אל תהפוכות החיים, ואל הגלגל החוזר בעולם, וראה, שעליונים למטה ותחתונים למעלה. ראה שהטובים והישרים שבאנשים איהבי האנושית כאיוב עצמו, הם למרמס תחת גלגל החוזר. והרעים והחטאים איובי האנושית, הם עולים ויושבים תמיד על הגלגל—החל להסתפק אם יש ארון להבירה? והחליט „לית דין ולית דין", כי לו היה מנהיג ומשגיח לעולם, כי אז השגיח שיניח כל דבר על מקומו: עליונים למעלה ותחתונים למטה. ואחרי שאין סדר ומשפט בעולם „ובין איוב לאויב נתחלף" בהנהגת העולם, זהו האות שאין מנהיג לעולם, ורק כל האנושית היא נדחפת מהמקרים הפתאומים, שהם כמו רוח סערה. ולכן עליונים למטה ותחתונים למעלה. וזהו מליצתם „בסערה חרף" שהחליט „לית דין ולית דין" רק מקרים פתאומים ובלתי נראים. כן החליט המוכה והמעונה הזה, שנתרגש מהצדות והיסורים הפתאומים שבאו עליו. אבל כאשר שב רוחו אליו והחל להתבונן אל הדר הבריאה במנוחה. וראה שאמנם יש סדר ומשטר בכל הבריאה: השמש, והירח, וכל אברי האדם, וגם הדברים הבלתי תמידים כמו המטר והרעמים, יש בהם הרמוניא שלמה. אז נתהפך בו מהלך מחשבותיו והחליט שהוא מוכרח להודות שיש ארון להבירה, ואם הוא לא יבין את הנהגת ד', בנוגע לחיי האדם על אדמתו, לא יוכל מזה להחליט היפך ממה שמראה כל הבריאה. ומכופר נתהפך למאמין. ואם כן תחת שמקודם החליט, שבהנהגת העולם נראה רוח סער, בדק ימצא, שבמוח האדם נמצא רוח סער. פה הוא מאמין, ומפני איזו סיבות צדדים שעשו עליו רושם מיוחד, הוא נעשה לכופר; ובהשנות המקרים באופן אחר, עוד הפעם מאמין. ואם כן נראה שהאדם לא יוכל להשען על חקירותיו המתהפכים אצלו כמו רוח סער. ומה נעמה מליצתם „ובסערה השיבוהו דכתיב ויען ד' את איוב מן הסערה" ר"ל מן סער המחשבות ראה את הכח האלקי השורר בכל הבריאה ואת התהו וכהו שבמוח האדם. וזה תשובת אלקים לכל הרצוצים ממקרי החיים הפוסחים על שתי הסעפים...

לכן בצדק חישב המדרש את רוחו של איוב לאחד מן הרוחות שהיה העולם יכול להיות חרב בו.

כן רוחו של אליהו, היה יכול להחריב העולם. אליהו לא יכול לראות, איך עם ד' לא יבקרו בין טוב לרע, עוברים את ד', ויחד עם זה עובדים לבעל, וכאשר עבר עליו רוח קנאה לקנא לד', וחם לבו בקרבו, ובקראו לעם ד' „אם ד' אלהים לכו אחריו, ואם הבעל לכו אחריו", הוציא להרג את כל נביאי הבעל, ובזה נתכה עליו חמת המלכה המרשעת, והיה מוכרח לברוח. וכאשר בא להתאונן לפני ד', על עם ישראל, באמרו „את נביאיך הרגו, ואותר אני לבדי, ויבקשו את נפשי לכפיתה" הראו לו שלא ברוח ולא ברעש ד', אך בקול דממה דקה, ואמרו למשוח נביא אחר תחתיו, כי דרכו לא יתכן, להוציא להורג עם ישראל, כאשר בארנו זאת במקום אחר. ובצדק חושב המדרש את רוחו של אליהו לאחד הרוחות, שהיה העולם חרב בהם...

נהפוך מרוחו של אליהו, היה רוחו של יונה, שברח מלפני ד', ולא רצה

לנבא על נינוה. שרבים שואלים ומתפלאים מה זה היה לנביא ד׳, שלא רצה למלא רצון ד׳, ומי הוא זה אשר יסרב למלא צווי ד׳, המדבר אליו ביחוד? ומה שמשיבים, כי הוא היה מתירא, פן ישובו אנשי נינוה מדרכם הרעה, ויהיה מזה קטרוג על ישראל, שהם לא יחתו מדברי נביאיהם, אין לזה מובן כלל לפי דעתי: האם עין ארם לד׳, שכאשר יראה תשובת אנשי נינוה יתמלא חמה על ישראל, וכאשר לא יראה לא יהיה חמתו כל כך?

אבל האמת נראה לי בפשוטו. יונה ידע שגם כאשר נבא לישראל, בין אחיו בני עמו, שכל אחד ידע את הנביא, רוממותו, קדושתו ופרישותו, ואהבתו לעמו. עכ״ז בהעירו למוסר אזנם, לא השכו ממנו בלמות ורוק, עאכו״כ בבואו אל אנשים זרים, שלא ידעוהו מתמול שלשום, והם אנשים, שנמסרים בכל לבם ונפשם אל תענוגי בשרים, ואש התאוה כאש מתלקחת בקרבם, וויעיד למוסר אזנם, הלא ימטירו עליו מבול של פירות נרקבים וביצים באושים. ובבית המשוגעים יסגירו אותו; ואם ימצאו איזו עשרות בעלי תאוה, שעצביהם חלושים, ויחתו מאימת מות שהנביא מתאר לפניהם, ויתאפקו מעט ממעלליהם הרעים, הלא אז נינוה לא תהפך, כמדת ד׳ הנושא להרעים מפני מעט הטובים, ואז הלא יהיה לנביא השקר בעיני כל אנשי נינוה הרעים וההטאים בנפשותם, אי שילעגו עליו כבעל איש משוגע, והם לא יאמינו שמפני איזו עשרות אנשים ששבו לד׳ נתבטלה הגזרה, ויהיה מזה רק חלול השם והועיל לא יועיל. לכן רצה למסור נפשו למות, רק שלא תהיה על ידו חלול ד׳, אף שהמקום מוחל על כבודו לטובת האנושית. אמנם גם הוא שגה, ורוחו זה יצא בלא פלס ומשקל. אמנם לא טוב להוציא להורג נפשות החטאים, כאשר עשה אליהו, לבלי להחריב את העולם, אבל לא נאה להתאפק, לבלי להעיר למוסר אנשי התבל, ולבלי לצעוק מרה על דרכי החיים הפרועים לשמצה, ולמחות נגד כל המעשים המגונים, מיראת השחוק הפרוע של המרעימים, החכמים בעיניהם, האומרים לטוב רע, ולרע טוב. כי אז הלא גם כן יחרב העולם, ותרד מטה מטה, בלי שמעם מעולם גם מחאה כנגד מעשיהם המגונים, מאיזה איש הרוח. כי אם אמנם המחאה והמוסר לא יועילו ולא יפילו חתת על הרבבות שהושמנו בתאוה לשוב ממעלליהם הרעים, אבל המחאה תפעל לבל יוסיפו להרע יותר ויותר, לבל ילמדו מהם, לבל יעמידו להם תלמידים למעשיהם המגונים.

ואחרי כל הזיונות החיים האלו, הננו רואים שרוחותיהם אם כי יצאו שלא בפלס ומשקל, עכ״ז הביאו תועלת לעולם בזה, שהננו למדין מהם את הצד השלילי. מאיוב נלמוד שחלילה להתחכם ביותר, מאליהו—שחלילה להוציא להורג אנשים המתנהגים שלא כשורה, מיונה--שחלילה לשים יד לפה ולראות אין רבדי התבונן. בעת שהתבל יורדת מטה מטה, וסדרי החיים פרועים לשמצה. והחזיונות האלה שבארנו, שבכל דור ודור רוחות סוערים מנשבות, שרוצים לשנות סדרי העולם והעולם על עמדו יעמוד, ורק צעד אחד צועדת האנושית על ידם לפנים, בזה שהננו רואים את שגיאותיהם, ואשר מהם נקח לקח לוטים יבואו, לבלי לכפול עוד הפעם שגיאותיהם וסערת הרוח שלא בפלס ומשקל. החזיונות האלו, אחרי כל נבזיות החיים, הנם נכפלים ונשנים לפעמים בפנים אחרות, ועוד הפעם שלא במשקל. ועוד הפעם בשגיאות גבוה נגד הנסיון היומי, ועד אשר נגיע לתקופה המאירה, לעת שתמלא כל הארץ דעה כמים לים מכסים, עלינו להתגבר בכל

שניאות החיים. וזה נראה לי ביאור מאמרם ז"ל „אין בן דוד בא עד שתכ"ה כל הנשמות שבגוף" ר"ל לא נגיע להנקודה המאירה שא"ה שואפת האנושית, עד שתכלה כל הנשמות עם כל שגיאותיהם, הנמצאים „בגוף" האדם, עד שכל השטיתים והשיטות המשונות, יתנסו בנסיון החיים, ויראו כי הכל הם ואין בם מועיל.

אך יש רוחות סוערות המנשבות בימי דור אחד, ואח"כ הדור השני ירגיש את השלילי שבהם, והם מתרשלים תיכף בהרים ובגבעית, בכוחות יותר חוקים מהם, ויורדים תיכף מעל במת החיים, וקוראים אחריהם מלא, והאנושית בוררת מאתם את הגרעין הצפין בהם, והקליפית תזריק הלאה מחוץ למחנה החיים. ויש אשר תכופות זה אחר זה, כמה דורות, ישתעשעו בהם, וכל אחד יתאמץ לשכללם וליפיתם, ואחרי רוב עמל ותלאה אחרי הגיעם למרום פינת שכלולם. אז יתראה ההבל שבהם, או אז יתראה עד כמה היו רחוקים מהחיים הנסיוני, ועד כמה הוא מתנגד לתכונת האדם, ואז יזרקו אותם הלאה, וישאר מהם רק גרעין אחד טוב, וכאשר יקום הסער שהטילה הרעה ההיא והרוח ההוא לדממה, ויקומו בני הדור ההוא להביט בעין חודרת על הדורות שקדמים, שהשתעשעו בדמיונות כוזבות כאלו וילחמו בעבורן במסירת נפש, וקראו מלא אחרי הדורות שקדמום, שלא היה בהם דעת ותבונה, ונלחמו ברחיים של רוח כדון קיחוט. והם לא יבינו, שחכמים המה בעת, אחרי שהרוח הזה נתנכה הרבה בחיים, וכבר הספיק לפגוע בהרים וגבעות שעמדו על דרכו. ויוכל היות, שגם אלה החכמים בעיניהם בעת, אשר גם הם נלחמים בעד דעית שלהן, גם הן יתרשלו בהרים וגבעות שיפגעו בחיים...

חוק חקק הבורא בבריאתי, שכל אחד שואף תמיד לכביש תחת ידו את כל מה שהוא יכול לכבוש, כברכתו שברך איתם „ומלאו את הארץ וכבשוה". היא משתדל תמיד לכבוש תחת ידו: עושר, כבוד, ומקום נכבד בהחברה, והוא עמל תמיד לפיכו ולקיבתו, ולכבוד עצמו הוא דורש, ומיחו ומחשבותיו נתונים תמיד, איך להמציא עסקים טובים, והרושת המעשה, והמצאות בחכמה, למען יתעשר ויתכבד. ולכל זה הוא שואף תמיד לטיבתו ולהנאת עצמו, בלי כל כונה לטיבת העולם, אך מבלי משים תרויח האנושית וההתפתחות מזה, וכי אדם ואדם באהבת עצמו הנטועה בו, בלכתו בדרכו דרך החיים, הוא מושך אחריו את כל האנושית, ולולא אהבת עצמו הנטועה בלב האדם, כי אז נמקה האנושית בעניות ובסכלות. אבל גם תוצאות רעות יצא מזה, שהגבור והעריץ, יכריע תחתיו את החלש ממנו, וכאשר טבע כל רוח ביצאו לעולם היא רוצה להחריב את כל העולם, ולשנות סדרי בראשית, כן השחיתה האנושית את דרכה על הארץ, בהחל כל אחד לעריץ את הארץ, ולדכאה תחת רגליו, עד אשר רוח העריצות הזה פגע בהרים וגבעות, ברוחות יותר חוקים מהרוח הזה. אך גם הרוח המתנגד לרוח העריצות, גם הוא יצא שלא בפלס ובמשקל וגם הוא יפגוש בהרים ויניפין אל הסלע...

את החזיון הזה בחיים, הננו פוגשים על כל צעד וצעד ובכל דור ודור. לפני דור אחד ראינו מחזה איום, שהאדם הרואה אותו בפעם הראשונה יתפלץ ויחרד על המחזה הזה, ועל גבירי החזיון והמחזה. והגבירים בעצמם בהתרגלם בו, לא ראו בו כל מחזה בלתי רגיל. אזנינו שמענו, ואבותינו ספרו לנו, וגם עתה נכר עקבותיו, איך שמאות אנשים היו מכורים בגיפם ובממונם לאיש אחד, היא עשה עמהם כאדם העושה בתוך שלו, דמם לא נחשב למאומה, וחייהם לא היו חיים,

כי לא היו חיי אנוש הוו לנפשו, רק כאלו לא נבראו בעי״ם, אך יעמיל בעד איש שבלה ימיו בשחוק והוללות והמציא לו תענוג גם בשפיכת דמיהם ארצה, למען יתענג ההולל והריק והפוחז, ומעולם לא עלתה על דעת ההולל לשאול את עצמו, מאי חזית דדמי דידי סומק מפי, כי הוא האמין בתומתו, שהוא, הפוחז, מבחר היצורים, וכל היצורים שנבראו בצלם אלקים חוץ ממנו, נבראו לשמשהו בעמלם, ולענגהו בשפיכת דמם. וגם רמיבים והמעוניים. הבנים החורגים של החיים הלם, האמינו בהתרגלותם ובבערותם, שאמנם לא נבראו בעד עצמם, רק בעד ההוללים והפוחזים, והרוח בער וסער הזה שיצא לעולם שלא בפרס ובמשקל, לדכא תחת הגבור והתקיף ממנו, את החלש, גם בהאריכו ימים כמה דורות, סוף כל סוף פגע בהרים ובגבעות, בכיתות יותר חזקים ורעננים, ונופץ על ידם. רוח החופש והדרור שיצא לנשב בעולם, הוציא מעבדות לחרות את המוכים והמעונים. האדם החל להרגיש, שכל אדם ואדם נברא גם לעצמו, ולא רק לאחרים. כי כל אחד ואחד יש לו ערך מיוחד בפני עצמו, ולא להיות תלוי רק בדעת אחרים. אבל כאשר אמרנו הרוח בשעה שיצא לעולם היא רוצה להחריב את העולם, גם רוח החופש והדרור הזה יצא שלא במשקל, ותחת שעליו היה להסתפק בזה שנטע בלב האדם הכרת ערך עצמו, והוציא מעבדות הגוף והרוח את האנושיות, החל לדרוש דרישות גדולות ורמות, לשנות סדרי בראשית, לא לבד שהאדם לא יהיה תלוי בדעת אחרים, אלא שלא יעיזו אחרים לכבוש את רעיהם ע״י עמלם ובשרונותיהם יתריצות יתרה אשר בהם, ובאשר שהחיים עוד לא הספיקו לבלוא את הרוח הזה בכור הנסיון שלו, ולהראות עד כמה איננו מתאים לתכונת האדם ולהחיים, אשר המניע היותר גדול להתפתחות האנושיות הוא דעת כל איש שנפש האדם העמל עמלה לו, ובלעדיה נבל הבול כל היקום, בכבליות ובעניות, לכן הוא כובש מקום לע״ע במוחות ילדי הדור, שאינם מבינים ההבדל בין „הנכון״ ובין „היוכל להיות״. והחזיון הזה שהננו רואים בעת בחיים, האליל של העת הזאת, כבר חלף לשוט על פני האדמה משכבר הימים וכבר הוד לעפרו, וכבר ספדו אחרי מטתו, ועתה העלו אותו מקברו, והושבים שפנים הרשות באו וכאן. הדעה הזאת החלה בדור אנוש לשוט על פני התבל, ולחמו בעדה בדור המבול, ויצאה בעטרת הנצחון בדור הפלגה, ועלתה על במת החיים. ופתאום ראו את גלותה, ואת אי יכלתה להתאים עם החיים, ואך אז עזבוה לנפשה ככלי אין חפץ בה...

וזה נראה לי ביאור מאמרם ז״ל (בר״ר פ׳ ל״ח) „ר׳ עזריה פתח רפאנו את בבל ולא נרפאתה עזבוה ונלך איש אל ארצו וכו׳ רפאנו את בבל בדור אנוש, ולא נרפאת בדור המבול, עזבוה ונלך איש אל ארצו, ויהי כל הארץ שפה אחת״ רצונם לאמר, שדור אנוש, ודור הפלגה ובן דור המבול, כולם שני בדבר אחד, בעון אחת ולקו ולא לקחו מוסר, ושבו לקיאם, עד שהבינו זאת בדור הפלגה, ואז ירדה השגיאה ההיא מעל במת החיים... דור הפלגה חשב לתקן עולם, בראותו, שכבר הספיק במשך הזמן לקיום העולם, להתקבץ ההון אצל יחידים, ונתפלג העולם לאנשים גדולים ועשירים, ולאנשים פשוטים ועניים, והחלה מלחמת החיים וקיומה להראות פעולתה בחיים, בהמצא בחיים מאושרים ואומללים, ונראה דמעת עשוקים, ותחת לדבין, שזה חק החיים, המה אמרו לשום מעצור לרוח החיים, באמרם שבים אחד יהיה לכולם. וכמאמרם ז״ל (בר״ר פ׳ ל״ח) „ודברים אחדים ודברים אחודים מה שביד זה ביד זה ומה שביד זה ביד זה״. אך הם לא

המציאו את האמעריקא הזאת, כבר החל רוח המרד הזה לנשב בדורו של אנוש. בימי אנוש החלה להתפתח הדעה הזאת, להאמין בכח יד האדם, שיוכל להגיע את החיים כחפצו, ולהאמין שהאנושית תוכל להתפתח על חשבון טוב לב האדם, ולא על חשבון אהבת עצמו, להאמין שהאדם יוכל להלחם עם טבעו ותכונתו, האוהב רק את עצמו והחי חיים מסודרים בחיי החברה, רק מפני שטובת עצמו הוא דורש בזה. חדלו להאמין, שאושר האדם בימי חייו, תלוים הרבה בכשרונותיו ובחריצותו, ויותר מזה במקרי החיים, ההולכים לשוט על פני האדמה כחפץ בורא עולם, וגם הכשרונות והחריצות אינם כלום נגדם, בעת שהם הולכים בקרי עם האדם, ובאים עליו ועושים אותו משחק לגלי ים החיים הזועפים, ולא נוכל להעמיק חקור על מה עושים את זה מאושר ואת זה אומלל.. כי מי יוכל להבין סוד שיח הבריאה, אשר האישר והאסון, החיים והמית, הבניה והסתירה, הולכים בה שלובי זרוע, מבלי שנוכל לתקן מאימה, ולהתחכם ביותר, כי נשגבים המה מבינת אנוש..

וזה נראה לי אמרם (בר״ר פ׳ כ״ג): „אז הוחל א״ר סימן בג׳ מקומות נאמר בלשון הזה לשון מרד אז הוחל לקרוא בשם ד׳. ויהי כי החל האדם וכו׳״, רצונם לאמר כל מקום שנאמר לשון החל, מראה לנו, שהחלו למרוד בד׳ ובחיים, כי לשון החל אומר לנו כי האדם החל איזה דבר מחדש, שלא היה בחיים ובבריאה עד הנה. וזה לפי דעת חז״ל רעיון הכתוב האומר „אז הוחל לקרוא בשם ד׳״ כי אז קראו בשם, לכל הכוחות המניעים את החיים. ותחת שעד הנה חשבו, שהחיים עם כל תהפוכותיהם הרעים והטובים, המטיבים לאחד ומריעים לשני, המה נשגבים מבינת אנוש קצר הראות. הם קראו בשם לכל אלה, ולפי דעתם הכוזבה חשבו שמצאו את הסבות, והם יתקנו כל זה, בהנהיגם סדר יותר נכון בחיים, שהכל יהיו מאושרים, ולא שמו אל לבם שכל תיקוניהם לא יועילו למאומה, באשר כל דעותיהם מתנגדים ליצר לב האדם הרע מנעוריו האוהב רק את עצמו, ובעבור זה יעמול בחיים, ולו ישנו מעט מסידור העילם יקלקלו תחת לתקן, והם שגו בחוקי החיים, העומדים תחת מנהיג מיוחד, והוא רואה צורך לתפארת ההרמוניא השלמה של עולמו, לתת, בה במדה שנתן אושר, מדה ידועה של אסונות, מדה ידועה של דמעות אומללים, וכל זה לטובת האנושית, אף שנשגב זאת מבינת אנוש. אך לא כן היו בדיהם, הם חשבו לית דין ולית דין, ואת הנהגת העולם קראו בשם המובן להם, ושם ד׳ נתנו לכל דבר שיוכלו לקרוא אותו בשם, ולא לדבר הנסתר מעיניהם. ואת הדברים שקראו אותם בשם ד׳ חשבו שיסירו אותם מן הדרך, ע״י תקוניהם בסדרי החיים.

אך הטבע והחיים בעצמם מראים לאדם את שגגתו, מראים לו שלשוא יתחכם ביותר, וישלול מהחיים את המנהיג ובורא שלהם ויאמר להסתפק רק בהחיים, ע״י התקונים שיתקן בהם, ושוד ושבר ודמעית אומללים לא ישמע בהם...

וזה נראה לי רעיון מאמרם (בר״ר פ׳ כ״ג): „בעון קומי אבא כהן ברדלא אדם שת אנוש ושתק, א״ל עד כאן בצלם ובדמות, מכאן ואלך נתקלקלו הדורות ונבראו קנטורין. ד׳ דברים נשתנו בימי אנוש ההרים נעשו טרשין, והתחיל המת מרחיש, ונעשו פניהם בקופין ונעשו חולין למזיקין״, אשר לפי השקפה ראשינה דברי המאמר הזה מרפסין אגרי, מאין לקחו להם חז״ל לשנות סדרי בראשית בדור אנוש, באופן מבהיל כזה, שמכל ההרים נעשו טרשים, והמת רק אז התחיל להיות מרחיש, וכל פני אנשים נשתנו כקיפים. ואך אז התחילו המזיקין לשלוט על הארם

ונראה לי בזה, שחז״ל הלומי בדברים האלה, את הרוחות הרעות שהיו הדור ההוא, ואת התוצאות הרעות שה לידו. כבר בארנו לעיל, שהתפתחות התבל תלויה באהבת עצמו של כל אדם הנטועה בו. האדם באהבתו לעצמו, יומם לא ינוח, ולילה לא ישקוט, מלבקש אמצעים איך הגדיל רכושו וכבודו. עובד האדמה יעמיל את מוחו ויבקש אמצעים איך להטיב אדמתו, למען הביא לו ביותר פרי אדמה, ויגדל בזה רכושו ויחד עם זה כבודו. הסוחר יבקש מקומות חדשים לעשות שם מסחרים חדשים, ויגעת ומצאת תאמין, וכל אחד לא יגע לריק. וכן החכם חוקר הטבע לא ינוח מלהמציא המצאות חדשות לטובת האנושי, אבל באמת לא יחשוב גם החכם לעמיל אך לטובת האנושי, רק העיקר שבאשר ימציא איזה המצאה חדשה לטובת האנושי, אז ינחל כבוד ורכוש, מהאנושית שתשמש בהמצאתו, וכן הולכת התבל ומשתלמת. וכ״ז הוא בידעו שבאשר יעבוד ביותר, ישיג ביותר רכוש וכבוד. לא כן בידעו, שאף בעמלו שיעמול כל היום לרבות הלילות, לא תביא עמדו לעצמו כל תועלת יותר מליתר האנשים, החיים על פני האדמה, אז גם אם יעבוד מעט לפי ערכו אבל לא יעמיל את עצמו בעבודת הגוף והמוח יותר מכפי כוחותיו לטובת אחרים. עובד האדמה, יעבוד ויזרע אדמתו, למען לא יקרא עצל ולמען לא יגוע ברעב, אבל לעמיל את מוחו לבקש אמצעים איך להיטיב אדמתו למה לי, אחרי שלא יהיה לפיהו ולכיסו. וזה אמרם „עד כאן בצלם ובדמות״ עד דור אנוש היה האדם בצלם ובדמות ד׳ „מכאן ואילך נתקלקלו הדורות ונבראו קנטורין״, הדורות היו פוחתים והולכים בהשתלמות, כי „ההרים נעשו טרשין״ מיטב השדות נתקלקלו, כי לא נעבדו בטוב, אחרי שעובד האדמה ידע שאיננו עמל בעד עצמו, וכים אחד יהיה לכולם, ותחת שאמרו לתקן עולם בזה, קלקלו יותר ויותר . . .

הנה אנחנו מקברים את מתינו בכבוד, נלבישם בגדי מתים, ועוסקים בכל חרדת הכבוד בקבורתם. ולמה לא נשליך את גויות המתים הרחק מאדם העיר, כנצר נתעב לבל יקלקלו את האויר? למה נחשיבם יותר מדומן שעל פני השדה? מפני שאנו חושבים שהאדם גם במותו לא גמר את כל חשבונותיו עם החיים, רק החליף את מצבו מעולם עובר לעולם קים; לא כן הכופר בכל, החושב שבמות האדם נגמרו כל החשבונות שלו עם החיים, ורא נשאר ממני רק הזבל לזבל בו את השדות בנבלתו, האיש הזה לא יענין ביותר עם גויה מת, ואך לדומן על פני השדה יתננו, וזה אמרם שבדור אנוש שהכפירה נתפשטה „התחיל המת מרחיש״ באשר לא האמינו בבח נכתר, לכן לא חשבו את גוית המת למאומה . . .

פני אדם, בעיני איש המאמין בד׳, היא פני אלקים, כי בצלם אלקים עשה את האדם. וכל גדלות האדם איננה בזה, שהוא ערום בדעת, ויודע לבקש תענוגי בשרים וכל תענוגי החיים, אך בזה שהוא שואף תמיד לרוממות הנפש, לחיי ארמית; אך בפני האיש הכופר, החושב כי אין לו כל עתיד רק בחייו, ובאשר תצא נפשו תתם עמה גם נשמתו, וכל חכמתו ותקותיו וכל עמלו בחיים יתמו יחד ברדתו אלי קבר, בעיני איש כזה פני איש הוא פני הקוף שנתפתח ונשתלם, לכן בדורו של אנוש שאז הוחל לקרוא בשם השם, נשתנה פניהם בעיניהם כפני הקוף, וזה אמרם „ונעשו פניהם כפני הקוף״.

אך הטבע בעצמה, שנטעה בלב איש תשוקה יתרה להחיים, לאריכת ימים על פני האדמה, וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו, הראה שנגנת הדעות האלו.

כי האיש המאמין, לא יבקש שאלות למה אני חי, אחרי שהחיים אינם משביעים רצון כל איש, ואין אדם מת וחצי תאותו בידו, כי הוא איננו חי רק באשר החיים טובים לו, וגם כאשר החיים הולכים עמו בקרי, גם אז יחיה באומץ הלב, כי לא תענוגי החיים הם לו לתשובה על חייו על פני האדמה, רק ידיעתי שהוא נברא בצלם אלהים, וכי הוא בן אלמות, ובמותו לא יתמו כל חשבונותיו עם החיים, והמות בעיניו רק מעברה לחיים טובים מאלה, שהוא חי, לכן יחיה, למרות המקרים הרעים העוברים עליו במשך ימי חייו. אבל האיש שפני האדם נחשבו בעיניו לפני הקוף שנתפתח, והשקפתו על החיים הוא רק בהיותו חי, ובעיניו ישים המות קץ לחיי האדם עם כל שאיפותיו ותקותיו, למה לו חיים? אחרי שהאדם במותו לא ירגיש מאומה, לכן לא יחסר לו מאומה, ובחיים—גם האיש היותר מאושר יסבול תמרורים, ואין לך יום שלא יביא אתו לכל איש, גם להיותר מאושר, כוס מר מהול ברעל של תקות נכזבות, ויאוש נורא ומפח נפש. והחיים למה? סעודה אחת שאיננה משביעה אותו רצון, דיה להיות לסבה לשום קץ לחייו, כי במותו לא ירגיש אי נעימות של איזה סעודה—פגיעה קלה בכבוד, שתסב מעט עגמ"נ, דיה להיות לסבה לגמור חשבון החיים, אחרי שבמותו לא ירגיש שום עגמ"נ מאיזה פגיעה בכבוד, וחיים כזה שאין להם ערך מיוחד ושאיפה נאצלה, גם בעד איזה דבר קל כדאי להעמיד בסכנה, כי החיים למה הם באים? רק שהאדם בהיותו חי ירגיש עמלו ודאבונו? ואחרי שדור אנוש העריכו את החיים בערך כזה, הלא היה החיים חולין אצלם, והעמידו את חייהם בסכנה, בעד כל דבר קל. וזהו אמרם „נעשו חולין למוקין". ואף שהטבע בעצמה תראה לנו שגגת הדעה הזאת, המלמדת אותנו שהחיים אינם שוים למאומה, אחרי ראותנו שכל אחד יתאמץ לחיות, וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו, וזה לך האות שיש איזה כח נסתר המכה אותנו ואומר חיו, ושיש איזה ערך מיוחד להחיים, ובכל מקום השכל והטבע הלכה כהטבע, שהיא תראה תמיד לכל איש את דרך האמת, והשכל ישנה אותו לפרקים בתהו לא דרך... אף ע"פ כן האריכה ימים הדעה הזאת, ודור המבול נלחם בעדה בכל תוקף ועז, ומלאה הארץ חמס, כי המאושרים לא אבו שמוע לתת את עמלם לאחרים, שלא עמלו בו, ואת אשר כבשו הם — לחלק חלק כחלק עם האנשים שישבו על הכלים בחבוק ידים, והלוחמים בעד הדעה הזאת הרסו מוסדי עולם, כל כבלי הדורות הקודמים כרתו, חלוק המפלגות הגבוהות והנמוכות הסירו, כמאמר הכתוב „ויראו בני האלקים את בנות האדם כי טובות הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו", רצונם, לא הבדילו בין אנשי מעלה ובין אנשים ממדרגות הנמוכות, התערבו זה בזה, לא נכר בן אלקים, בן אדם גדול, לפני בנות האדם, האנשים הפשוטים, אין כל יחוס, ואין כל קיר חיץ בין הרוממות והשפלות, בין האצילות והגסות, קטן וגדול שם הוא.

מובן מאליו שדברים כאלה מושכים אחריהם כל האנשים חמי המוח, אשר הקסם והחן השפיע על איזה דבר, דים להתפעל ממנו, ולהמשך אחריו, מבלי היטב, אם החיים יתאימו עם דברים כאלה, עד שסוף כל סוף הגיעו לדור הפלגה שכולם הסכימו בפה אחד על טהרת ורוממות הדעה הזאת, והחלו לבנות את בנין האחדות בשפה אחת ובדברים אחדים. אך בגשתם אל המלאכה הזאת, להוציא אל הפועל את מזמתם, לבנות את בנין האחדות — נבלה שפתם, כל אחד ואחד יראה באופן אחר איך לכונן ולסדר את הבנין הזה, ואז ראו שלכל אחד ואחד יש

לו דעה מיוחדה בזה, וכל אחד רוצה שיקבלו דעתו, מבלי חפץ לשמוע גם דעת רעהו, ואין כל עצה לאחד את כל העולם בדעות, ומה גם בר"כ"ש. אהבת עצמי הנטועה בלב כל איש, לאהוב רק את עצמי, ולכבד רק את עצמי, ולהתענג אך בעצמו, נברט ביותר בביאם לבנות את בנין האחדות, שכל אחד חפץ להראות רק את עומק חכמתו ידיעתו, ואת טוב לבו יותר מחבריו, והפירוד נתרחב אז ביותר מאשר היה. וזה נראה לי רעיון מאמרם (בר"ר פ' ל"ח): „ונבלה שם שפתם א"ר אבא בר כהנא משפתם אעשה נבלה הוה חד מנהון אמר לחבריה אייתי לי קולב, והוא הוה יהיב ליה מגריפה, הוה מחי ליה ופצע את מוחיה" שלכאורה אינו מובן מה בא ר' אבא בר כהנא להדש בדברי הכתוב „ונבלה שם שפתם משפתם אעשה נבלה" הלא הם דברי הכתוב? ויחד עם זה אינו מובן איך פתאום שכחו את שפתם? אבל באמת בא ר' אבא להשמיענו שלא היה כל מעשה נסים בדבר, לא שכחו את שפתם, ולא שינו את לשונם. א"א היא מפרש הכתוב „ונבלה שם שפתם", שמשפתם שפת האחדות נבלל שם כל מחשביתיהם, מניה וביה שדו ביה נרגא, ע"י האחדות שחפצו לכונן ולסדר באו למצה ומריבה, כל אחד היה לו בזה שיטה אחרת איך להבין את האחדות. וזהו מליצתם „הוה חד מנהון אמר לחבריה אייתי לי קולב והוא הוה יהיב ליה מגריפה הוה מחי ליה ופצע את מוחיה", לא שלא הבינו איש שפת רעהו, אך נהפוך הדבר, הבינו ביותר מה שפת רעהו ולא שפתו, לכן אמר להיפוך, להראות חכמתו ועומק דעתו. ותפשו חז"ל במליצתם, גם כשאחד אמר שנחוץ כלי אומנות הזה, אמר השני שנחוץ כלי אומנות אחרת, ובאשר כל אחד לא חפץ לוותר מדעתו, לכן התקוטטו זה עם זה ובאו למהלומות, ומריבות חפצם להתאחד ביותר בכים אחד נגד הטבע, נתרחב הקרע והפירוד בין האנשיות. וכדרך כל רוח חזק ביצאו לעולם, והוא פוגע ברוח חזק ממנו, נדחף הרוח הזה לאחור גם כן ברחיפה עצומה, כן קבלה האנושית אז גם כן דחיפה עצומה לאחור, שנאת איש לרעהו עלתה עד מרום קצה, הלבבות נתרחקו ביותר איש מרעהו, וכל צד יצר לב האדם הרע מנעוריו נבלט ביותר בזה, שכל אחד צמצם את עצמו בד' אמותיו של אהבת עצמי ביותר, וגם כן שלא בפלס ולא במשקל.

ובזה נראה לי לבאר מאמרם שם. וז"ל „ויפץ ר' איתם משם ר' יהודה ור' נחמי' ר' יהודה אמר הלכו להם בני צור לצדון ובני צדון לצור, ר' נחמי' אומר כל אחד ואחד תופש את ארצו שהיה תחלת שבתו שם, אלא מהו ויפץ שנכנסו כל הארצות בראשי ההרים, והיתה כל אחת בולעת אנשי מקומה", שהמעין בדברי חז"ל האלו ישתומם איך מצאו בהכתוב דברי ר' יהודה האומר שהחליפו כל אחד מקום שבתו, וביותר ישתומם על ר' נחמיה מאין לקח לו את דבריו לאמר שמעשה נסים היה, שכל הארצות נכנסו בראשי ההרים, וכל אחת בולעת אנשי מקומה? אבל המבין בדברי רז"ל ורואה עד כמה הבינו חז"ל בחיים ותהפוכותיהם, והרוחות השונות המנשבות בהם, ישתומם ויתפלא איך הליטו אבני חן במשכיות זהב בדבריהם האלו: ר' יהודא אומר עד כמה קפצה האנושית לאחור אחרי קפיצתם המשונה לפנים עד שכל אחד מאס בארצו, והתאוה לכבוש רכוש זרים עברה כל גבול, וכל אחד חפץ לבליע ולכבוש את של חבירו גם להניח את שלו. וזהו מליצתו החדה במסירה שנונה „הלכו בני צור לצדון ובני צדון לצור" וזה לפי דעתו פירוש הכתוב ויפץ שנפצו ונתרחקו ריחוק הלבבות זה מזה. ור' נחמיה אומר, די לנו שכל אחד נשאר

על מקימי ובארצו, אבל עד כמה גדלה אצלם האנביות המשונה, עד שהנאציאנאליזים המגונה, ושובניזם המשונה עלתה אצלם עד מרום פסגתה, וכל אחד צמצם עצמי בארצו, כאלו ארצו של כל אחד מהם בלעה אותם, ולא ידעו ולא חפצו לדעת, שיש עוד אנשים וארצות על פני תבל, וגם הם נבראו בצלם אלקים, וגם להם יש הזכות לחיות על פני ארץ. וזהו מליצתי השנונה „מהו ויפין שנכנסו כל הארצות בראשי ההרים" ר"ל שאהבת ארץ מולדת הגיע אצלם עד רום הפסגה „והיתה כל אחת בולעת אנשי מקימה" כל אחד צמצם עצמי רק בארצו. כה קפצה האנושיות קפיצה לאחור בדור הפלגה, ונתרחקו איש מרעהו, למרות שזה לא כבר התהללו כל אחד ואחד באהבתו איש לרעהו ולכל היקום, וחפצו לנתק לגמרי מוסרי וכבלי של אהבת עצמו ואהבת ארץ מולדת, ופטפטו בלשונם דעות רמות ונשגבות של אהבה והבה...

כן גם היום בדור הזה, הנאומים היפים והפרזות המצלצלות, אשר הילדים הגדולים, המשלמים הנפלאים, בעלי קדמא ואזלא מוציאים מפיהם, ואשר הילדים הקטנים מקבלים כל הגה היוצא מפיהם כאלו יצאו מפי הגבורה, רוח חן וקסם שפוכים עליהם, עד שמושכים אליהם לבבות. ומדוע לא? הפשוטים והגסים, שלא למדו ולא עשו מאומה, גם הם ישוו אל הכל ואל בכל, והעצלים גם הם יקחו חלק כחלק, ועצלותם בחומר וברוח לא תהיה להם לפוקה ולמזכרת עון בחיים, וכיס אחד יהיה לכולם. האח מה טוב ומה נעים! אבל ישכחו הילדים, ילדי הדור, המביטים בגאה ובגאון על הדורות הקודמים, והחושבים את עצמם לכוכבים מאירים, שנפלו פתאום משמים ארץ לתקן עולם במלכות שדי, שלא הביאו אתם חדשות ונצורות! כבר היה לעולמים חולמי חלומות כאלו, וכבר פתרו אותם שאין חלום בלא דברים בטלים, וגם הם לא ישארו בלא פתרון, והנסיון היומי יפתיר את חלומותיהם, והלואי לטובה, בזה, שלא תשוב עוד הפעם האנושית קפיצה משונה לאחור, והעריצות והאכזריות לא ישובו עוד הפעם לעריץ ארץ, אחרי שהרוח שלהם יתרשל בהרים, ברוחות יותר חזקים, ואחרי שהחיים יטפחו על פניהם בבוז ושאט נפש. וכגורל הדורות הקודמים, שקבלו מהדור הזה בוז ושאט נפש, כן יהיה גורל הדור הזה; גם אחריו יניע ראש הדור יבוא, גם הוא ישאל בתמהון: האומנם לא היה מים קרים לשפוך על הראשים החמים לצנן מעט חמימותם, לבל יתפעלו, בהתפעלות של עגל, מכל פרזה נעימה ונאום יפה שאין לו מקום בחיים ובתכונת האדם, והמתנגדת להתפתחות האנושית? והוא ישליך במצולת ים, את כל הפרזות המצלצלות והנאומים היפים, ויברור את הגרעין הטוב מכל פרי הדור הזה, וישים אותו באמתחת האנושית.

וזה נראה לי ביאור מאמרם ז"ל (בר"ר פ' כ"ד): „ד"א זה ספר תולדות אדם כתיב ג, מו ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו ולו אחד בהם וכו' ר' תנחומא בשם ר' בנייהו אמר גולם בראו, והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו, הדא הוא דכתיב גלמי ראו עיניך וכו'. א"ר יהודא בר סימן עד שהיה אדם מוטל גולם, הראה לו דור דור וחכמיו, דור דור ודורשיו, דור דור וסופריו, דור דור ומנהיגיו, שנאמר גלמי ראו עיניך, הוי זה ספר תולדות אדם", אשר דבריהם צריכים ביאור, מה זה אמרם שגולם בראו והיה מוטל מסוף העולם ועד סופו, ומי העמידו ומתי העמידוהו? וגם אינו מובן אומרם, עד שהיה אדם מוטל גולם הראה לו דור דור וחכמיו וכו' ומה תועלת בהראיתו לגולם כל החכמים והסופרים,

הדורשים והמנהיגים, אחרי שלא ידע מאומה, ומכל מראה עיניו לא יבין מאומה. אבל לפי דעתי, כונת חז״ל במאמרם, שהאנושית, והוא האדם, לא נברא בשכלולו אך „גולם בראו״ שלא נגמר מלאכתו, ועליו להתפתח במעט מעט במשך איזו מאות דורות, לכן לא יפלא בעינינו שכל דור ודור יש לו חכמים מיוחדים בדעות מיוחדות, וחכם של דור אחר כסיל הוא בעיני החכם של דור אחר; וכן גם מקומות מקומות יש, והחכם של מקום זה כסיל הוא בעיני החכם של מקום אחר, והדרשן של דור זה היא רק פושק שפתים בעיני הדרשן של דור אחר, והסופר של דור זה יחשב למקקק את הגיר בעיני הסופר של דור אחר, וכן המנהיג של דור זה כשגעון ינהג בעיני המנהיג של דור אחר, וכל אחד ואחד ישחק על משבתו של השני, והוא בעצמו רק לחכם יחשב בעיניו, ובמבט זה יביט כל דור על משנהו, וזה לך האות כי האנושיות עומדת במצב גולם, שלא נגמרה מלאכתו ושכלולו. לכן ישנם חכמים מיוחדים, הרחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב, ואשר את כולם ישא רוח, ולא ישאר מהם מכל אחד ואחד רק גרעין טוב אחד. וזה מליצתם: „עד שהיה אדם מוטל גולם הראה לו דור דור וחכמיו וכו׳״ רצוני לאמר בעוד שהאנושיות עומדת במצב בלתי משוכלל, ימצאו בה חכמים שונים, וסופרים שונים, ודורשים שונים, ומנהיגים שונים, אשר כל אחד הוא ההיפך ומשונה מחבירו, ומביאים מהכתוב שנאמר „גלמי ראו עיניך״ האנושית לא נגמרה בגולמי כלים שלא נגמרו, ואף על פי שכל דור ודור וחכמיו, בעוד שהאנושיות עומדת במצב בלתי משוכלל, שונים ומשגים, עכ״ז מביא כל חכם וחכם תועלת בהיותו, ומניח גרעין טוב בספר תולדות האדם. וזהו אמרו „ועל ספרך כולם יכתבו״ ובמשך הזמן לאט לאט תעמד האנושיות קדימה, עד שתגיע לעת שתמלא כל הארץ דעה כמים לים מכסים, ופרה ורבה תדעינה, לעת שארי׳ כבקר יאכל תבן, פס הכין יכלה העריץ, להדור השלם, שאליו שואפת ההתקדמות. וזהו אמרו „ימים יוצרו ולו אחד מהם״, לדור השלם הזה יחכה הקב״ה בימים יוצרו, „הוי זה ספר תולדות אדם״ כן הולכת ההתפתחות של ספר תולדות אדם...

ובזה נבא לביאור המאמר שהצבנו בפתח דברינו שהוא דורש פתרונים, ואין כי מובן כלל בפשוטו, באמרו שרב אשי קרא למנשה המלך חבר, ומנשה גם בעלמא דקשוט הקפיד ביותר על כבודו, שלא קרא איתי רבי, ולא דהאפק מלעלות מחברו, להראות לרב אשי את רוב חכמתו בתורה, ובהזכית המציא הראה את הקפו וגבורתו בתורה, בזה ששאל את רב אשי מהיכי קא בעי למשרי המוציא. ורב אשי אמנם לא ידע את הדין הזה, ובקש ממנשה להגיד לו את הדין, ור׳ אשי נתפעל מהדין הזה עד ששאלו „ומאחר דחכמיתו כולי האי מ״ט קא פלחית לעכו״ם״. והקורא הפשוט יתפלא על מנשה שהקפיד כל כך על כבודו בעלמא דקשוט, האם גם בעולם האמת רודפים אחרי כבוד מדומה? ומדוע מברכת המוציא פתח להראות חכמתו, האם רעב היה? וביותר יתפלא, במה כחו של מנשה גדול שידע את הדין הפשוט, ובמה נתפעל רב אשי אם הוא לא ידע את הדין, ומנשה ידע, האם אטו הא דלא ידע הא דר׳ יצחק לאו גברא רבה הוא! גמרא הוא וגמרא לא שמיע ליה לרב אשי?

ונראה לי אנכי בזה, שבמאמר הזה הציגו לנו חז״ל רעיונות רב אשי, מחשבותיו ומבוקותיו, על ערך הדורות הראשונים, שבהשקפה שטחית קשה להבינם, ולהעריכם כפי ערכם האמיתי, אחרי שיש להם פנים שונים, פנים לכאן ולכאן,

הנה אנחנו מאמינים אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם, ואם הראשונים כבני אדם אנו כחמורים, אבל השאלה גדולה בזה, אם באמת היו אנשים גדולים, איך עבדו ע"ז, הלא האיש, שיש לו רק מעט מוח בקדקדו יבין שאך הבל הם ואין בם מועיל, ואם היו חכמים גדולים, איך נואלו להאמין בסכלות כאלה? אין זה, כי אם שהיו אנשים פראים, בלי כל דעת ותבונה. אבל בשימנו אל לב, שבין המאמינים באלילים ובפסילים, היו חכמים מצוינים, שהשאירו ספרים יקרי ערך, שהם לנו לעינים בכל חכמה ומדע, ואנחנו כעת לא נבין איך ערכו ספרים כאלה, ואיך הגיעו למדרגה גבוהה בחכמה, בעת שלא היה להם גם הכלים המועילים להשגת החכמה, כמו בספרי תכונה היקרים שהשאירו לנו. ולא היה להם כל הטעלי-סקאפים והמכשירים שמשתמשים חכמי זמננו להחכמה הזאת, עכ"ז הם השיגו הרבה אך בכשרונותיהם, וספרי החוקים והמשפטים של הרומים הם לעינים לחכמת המשפטים כעת, ומלאכת מחשבת של היונים ירהיבו עיני חכמי חרשים כעת, וזה לנו לאות נאמן, שהדורות הקודמים עמדו למעלה מהדורות האחרונים. ועוד הפעם השאלה במקומה עומדת איך השחיתו התעיבו עלילה לעבוד ע"ז, ולשפוך דמי אדם כמים, כמו "יקומו הנערים וישחקו לפנינו", אשר המליצה הזאת לעשות דמי אדם לשחוק, תפס מקום רחב ונכבד בחיי הדורות הראשונים. וכן התמכרותם הנמבזה להתענוגי בשרים של הדורות הראשונים, מעורר בוז ושאט נפש בכל איש שצלם אלקים לא נשחת בו... אבל כל זה עלינו לתאר לנו עלינו ואז נבין לתאר לנו כמו שהוא את ערך הדורות הראשונים.

הנה למשל בעוד אלף שנים, יקראו בספרי ההסתוריה, שלפני אלף שנים נקרו מעשים כאלו, שאם איזה ממלכה פגעה בכבודה של ממלכה אחרת, הוציאה זו כרבע מיליון אנשים והשניה גם כן כמספר הזה, ושפכו דמי אדם כמים והחרב שפט בין שניהם, ואז, בעת שלא יהיה כל זכר למלחמות, יביטו עלינו כעל פראים ורוצחים פשוטים, ויחליטו, שבאמת היו האנשים האלה בני בלי תרבות ובלי דעת, ואנחנו שהתרגלנו בזה לא נבין בזה כל דבר יוצא מגדר האנושי...

נציר לנו עוד ציור אחד, שבעוד אלף שנים יקראו בספר ההסתוריה, שלפני אלף שנים קרה, שבאשר אחד פגע בכבוד רעהו, ואמר עליו שהוא שוטה, ועוד דברים כאלה שלא יוכלו להזיק מאומה, הזמינו זה את זה למלחמת השנים, לירות זה על זה מקנה רובה או בחרבות, וע"פ רוב נפלו חללים שניהם, ואם קרה שלא המיתו זה את זה רק נפצעו, לו גם בפצעים אנושים, שנשארו חולים לכל ימי חיהם. הושיטו ידיהם זה לזה לאות שלום...

כן יקראו שלפנים נקרו הנשים את אזניהם למען תלות בהם מיני מתכות ואבנים וקראו לזה תכשיטים, הלא בטח יביטו על עושי מעשים כאלו כעל משוגעים ופראים, ואנחנו — הפראים והמשוגעים האלה, העושים מעשים כאלו, אנחנו — קוראים לדורנו דור דעה, דור חכם בעיניו, ולא נרגיש בסכלותנו וברשעתנו, כי כל דור ודור יוכל להביט בעין פקיחה ולהרגיש השגיאות רק מהדורות הקודמים, ולא שגיאות דורו שהורגל בהם. אנחנו לועגים על עובדי ע"ז באשר הסכלות הזאת כבר ירדה מעל במת החיים, אבל האם לדרוש בלחשים, ובצועים, ובישמעאלים יש בזה חכמה יתרה מלעבוד כו"ם? ואנחנו משתעשעים בב"ז ולא נרגיש, באשר הע"ז הזאת לא ירדה עוד מעל במת החיים, לכן לא נרגיש בסכלותה. ומובן מאליו לו היינו אנחנו בדורות של עובדי ע"ז, כי אז בטח גם אנחנו החכמים בעינינו כעת,

היו מסירים בכל לבבינו ונפשותינו דהאלילים והפסילים, שהתהללו בהם הדורות הראשונים, ולא היינו טובים מהם, ואילו עוד יותר גרועים וסכלים מהם, אחרי ראותנו שבעת, אחרי ההפתחות של אלפי שנים, עוד עובדים אנחנו ע"ז, ודמי אדם כמים נגרים בכל עת ובכל שעה, ובכל מקרה נכבד ובלתי נכבד. מובן מאליו באופן אחר מאשר עבדו ע"ז ורצחו וגאפו לפנים, כפי המאדה של העת האחרונה, אבל באמת אך הפראגראמה נתחלפה לפי המאדה, אבל המעשים המגונים אחת הם, ורק צעד קטן אחד צעדה האנושית קדימה מאז ועד עתה...

ועל מרוכה זו ישב רב אשי והשב. לפי השקפה שטחית עלה על דעתו להחליט שהדורות הראשונים לא טובים וגדולים מהדורות האחרונים, וזהו מליצתם „אמר למחר נפתח בחברין" ושלל מהדורות הראשונים את התוארים הגדולים, שנותנים להם, בהחליטנו „אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם וכו'", אבל אחר שם לבו אל המעשים המראים את גדולתם, ידיעתם בכל חכמה ומדע, שהם לנו לעינים כעת, שאנחנו לא נוכל להתחרות עמהם. וזהו מליצתם „איתחזי ליה בחלמיה אמר חבירך וחבירי דאבוך קרית מהיכי קא בעית למשרא המוציא", שהדין הוא מהיכי דקדים בישולה. והמליצה תראה לנו, שכל דבר הקדום יש לו חשיבות יתרה. אבל השאלה איך פלחו לעכו"ם, אחרי שנחליט שהיו חכמים, לא נתנה לו מנוח, וזהו מליצתם „ומאחר דחכמיתו כולי האי מ"ט קא פלחית לעכו"ם", אבל אח"כ הבין שלא נוכל להעריך את ערך הדורות הקודמים, לפי המעשים שעשו, שהם בעינינו כעת מגונים, כי לו היינו אנחנו בעת ההיא, שע"ז עמדה על מרום פסגת המאדע, גם אנו לא היינו מרגישים את סכלותה ואי צדקתה. וזהו מליצתם „א"ל אלו היית התם הות נקיטנא בשיפולי גלימא ורהיטת אבתראי". וד' יהיה בעזרנו לחזות נכוחות אמן!

דרוש ה.

החנוך והעם.

ולעבר יולד שני בנים, שם האחד פלג, כי בימיו נפלגה הארץ, ר' יוסי ור' שמעון בן גמליאל, ר' יוסי אומר הראשונים ע"י שהיו מכירים את יחוסיהם, היו מוציאין שמן לשם המאורע, אנו שאין אנו מכירים את ייחוסנו, אנו מוציאין לשם אבותינו. רשב"ג אומר הראשונים על ידי שהיו משתמשין ברוח הקודש, היו מוציאין לשם המאורע, אבל אנו שאין אנו משתמשין ברוח הקודש, אנו מוציאין לשם אבותינו, הדא הוא דכתיב. ולעבר יולד שני בנים וכו' ולמה נקרא שמו יקטן שהיה מקטין את עצמו ואת עסקיו וכו'..

(בר"ר פ' ל"ז).

קול כחולה נשמע מסוף העולם ועד סופו, קול כנסת ישראל, המנהמת גיונה, ואומרת אוי לבנים שגלו מעל שלחן אביהם, בני יצאוני ואינם, נוטרים כרמי

אחרים, וכרם שלי לא ינטרו... ומתמכרים לכל דבר רשע וסכלות, להרפת עמנו. הבנים התרחקו מאבותיהם, עד שלא יבינו איש שפת רעהו, וכל העם בוכה למשפחותיו, על עסקי משפחותיו, שנהרסו. כל אב ידיו על חלציו, כל אם תריד בשיחה על פרי בטנה, המתנכרים אליה. ועמנו יורד מטה מטה. ותחת שכל העמים, עולים מעלה מעלה, ומתקשרים יותר ויותר בקשר האחדות, ומתמכרים יותר ויותר לעמם, לארצם ולכל המנהגים שנתקדשו במשך כמה דורות בעמם; כל דבר, לו גם הסכלות היותר גדולה, אם אך הדרת הזקנה חופפת עליו, משתמר ומתעלה אצלם יותר ויותר; הדור הצעיר תקות כל עם ועם, ברוב חומו ובכל זרם הדם הדופק בקרבו בחזקה, ישא את הדגל של עמו ביד רמה, וישנא ויתעב כל דבר שלא על דגל עמו וארצו ועתידותיו יחשב — והנה הדור הצעיר של עמנו, מתרחק מאתנו ורומס ודורס ברגליו כל קדשי ישראל. התורה הקדושה, שבה הארכנו ימים על האדמה, למשחק להם, אמונתנו שהיא לאור עולם—יצאה מהם זידיה על ראשה, והם מתמכרים לכל דעה כוזבה, להפקרות היתרה, להפריצות המגונה, ומתרחקים מהדת ומהדעת. ובכל זה יחשוב כל אחד את עצמו לחכם גדול, ולהוגה דעות נשגב, ונושאים דבריהם על דברים שנשגבים מבינתם, ומה גם מנסותם. פושקי שפתים נתרבו, ומאריכי לשון נתגברו, ומקלסים על המרום והנשגב מהם. וכל אב יאשים בזה רק את העת הרעה, שהיא אשמה בדבר, היא גזלה ממנו את יוצאי חלציו, כאלו העת תעשה דבר מה, כאלו העת תשפיע על האנושיות, ולא האנשים על העת, כאלו הדבר הזה אין לו סבה, הגורמת לכל המעשים והחזיונות המרים האלו.

המביט בעין חודרת על חיי העמים, עליתם וירידתם, הוא רואה לפניו הזיונות, שבמשך עת קצרה עולה איזה עם מעלה מעלה, באושר פנימי, ובמשך עת קצרה, כמו לפתע פתאום, הוא יורד מטה מטה, והסבה לזה, שהכל תלוי בה, איך הביטו הדורות הקודמים על חנוך דור דור יבא. אם התיחסו להחנוך בכבד ראש כפי ערכו בחיי עם, אז הדור הבא ימלא תפקידו בחיי עמו כראוי, וישתדל להרבות לעמל לאושר העם ולהצלחתו, אך אם הדורות הקודמים התיחסו אל החנוך בקלות ראש, אז הדור הבא יהרוס את כל פרי העמל של הדורות הקידמים, והעם יחל לרדת מטה מטה. ובצדק אומר האשכנזי „שהמורים האשכנזים נצחו את הצרפתים בשנות השבעים", שהמורים האשכנזים, שחנכו את הדור הצעיר האשכנזי באהבה לעמם ולארצם, הם הם הסבו שהאשכנזים לחמו בעד ארצם במסירת נפש, ולכן היה הנצחון לימינם. כל עם ועם עושה הרבה בעד חנוך הדור הצעיר, ולכן לא תבא לידו לבכות עליו אף מעט. ואנחנו איננו עושים בעדם גם מעט, לכן תבא לידינו לבכות עליהם הרבה. למה אנחנו בוכים על בנינו המתנכרים אלינו, ומדברים עתק על כל דבר הקדוש לנו, אשר בעבורם באו אבותינו באש ובמים, בעת שלא נעשה מאומה לעשותם ליהודים? למה נתפלא איך ילדים צעירים רקים מכל חכמה ומדע, מתפלספים במה שאחר הטבע, בעת שלא למדנו אותם לחשוב ולדבר נכוחה? למה נשתומם, בראותנו שהדור הצעיר ירמוס ברגליו ויפרוץ פרץ בחומת הצניעות, ואין כל מסוה הבושה על פניו, בעוד שלא למדנו אותם גם פרק אחד בהלכות דרך ארץ? הלא הננו עוזבים אותם לשוט על פני הארץ, ולשחות בים החיים, מבלי כל צדה רוחנית אתם במלתחתם! גם מהם יכולנו לקוות הרבה, לו עבדנו את החומר הלא־עובד הזה, לא פחות מאשר עמלו אבותינו בנו. כי אבותינו קצרו בנו את אשר זרעו. ואנחנו

נהפלא שאין אנו קוצרים מבנינו מאומה, בעת שלא זרענו מאומה, הלא כל מי שאינו זורע איננו קוצר, לו גם בשדה עדיות שבעדיות...

כל אדם ואדם לפי מה שהוא, המאמין והכופר, הנזיד והבעל תאוה, קשה לשפוט על טבעו ותכונתו מהנהגתו וממחשבותיו. המאמין יוכל היות, שמטבעו הוא נוטה לחפשיות, ולא יוכל לסבול עליו עול מלכות שמים, וקשה לו להכניס ראשו בעול חקים ומשפטים, השמים מעצור למחשבותיו ולמעשיו; אך הוא מאמין ונזהר בכל החוקים והמשפטים, באשר כך נתפתח בדרך חנוכו, וכך נתרגל עד שבעיניו יתראה כל איש שאיננו מאמין, ולא ישמור את כל חוקי התורה, לאיש אשר נשחת בו צ״ם האלקים וסמל האנושי. החפשי בדעות, יוכל היות שמטבעו הוא בעל רגש והתפעלות, ונוטה ביותר להתפעל מכל חזיונות הבריאה והחיים, ולהאמין בכח סתר שהוא אדון הבירה הזאת המניע אותה, והנה הוא חפשי וכופר בכל—באשר כן נתחנך... הנזיר יוכל היות שמטבעו הוא נוטה לתענוגי בשרים ולבו ידפוק בחזקה, יש לו געגועים לכל דבר שקסם החיים שפוך עליו, והוא נזור ופרוש מכל חמודי החיים—באשר חנוכו עשה ממנו נזיר מעשה מקשה. הבעל תאוה, שדיא מסור בכל לבו ונפשו לכל התאות הנמבזות, יוכל היות, שחונן מהבורא בקרירות יתרה, והוא רועה זונות—באשר כן נתפתח. וזה כל האדם לפי מה שהוא, הוא אך מעשה מקשה של החנוך, הוא הפטיש כל הארץ, ההולם פעם ועושה מכל אדם מה שהוא חפץ... ובזה נבדל האדם מן הבהמה, שהבהמה מתנהגת תמיד לפי טבעה, אם לטוב ואם לרע, והאדם איננו מתנהג ע״פ רוב לפי מה שהננו רואים אותו, לפי טבעו, אך ורק בין לטוב ובין לרע, היא תוצאות בית הרושת המעשה של החנוך.

ובזה נראה לי לבאר דברי המאמר (שמו״ר פ׳ כ״ו): „ויקרא שם המקום ההוא מסה ומריבה, ר׳ יהודא ור׳ נחמיה ורבנן, ר׳ יהודא אומר, אמרו אם רבון הוא על כל המעשים כדרך שהוא רבון עלינו נעבדנו, ואם לאו לא נעבדנו. ור׳ נחמיה אומר, אם מספיק לנו מזונותינו כמלך שהוא שרוי במדינה נעבדנו, ואם לאו לא נעבדנו. ורבנן אמרו אם מהרהרים אנו בלבבנו, והוא יודע, נעבדנו, ואם לאו, נמרוד בו. אמר להם הקב״ה אם בקשתם לבדוק אותי, יבא עמלק ויבדוק אתכם, מיד ויבא עמלק, מה כתיב שם היש ד׳ בקרבנו אם אין ויבא עמלק״ ודבריהם נפלאים אנה מצאו להם כל התנאים, את כל הדברים, ששמו בפי עם ישראל? ואיך נוכל להאר לנו שילוד אשה יהיב בנפשו לריב עם ד׳, מי הקשה אליו וישלם? ואיזה בדיקה בדק עמלק את עם ישראל? אבל כאשר נעמיק חקיר בדברי חז״ל האלו ובעומק הכתוב נמצא ששאלות גדולות שאלו בני ישראל בעת ההיא, שאלות העולות בעת על שפת כל לשון של ילדינו החכמים בעיניהם, וביותר בדור הזה, דור עקש ופתלתול ידור חכם בעיניו. והוא, מה נשתנה האדם מכל הבהמה והחיה ומכל הבריאה, העושים דרכם בלי כל חוקים וגדרים מגבלים, ורק לפי טבעם הנטוע בם. המטר יורד על הארץ, מבלי הבט שבירידתו ירע לפעמים לכמה אנשים; השמש תשים דרכה בחוג השמים לפי מהלכה הטבעי, מבלי להתבונן שבמהלכה תרע לפעמים למאות אנשים, אשר קוי השמש יזיקו להם; הבהמה והחיה הולכים על הארץ ועושים מה שלבם חפץ, אם טוב טוב ואם רע רע, הכל לפי טבעם, ואך על האדם שמו כבלים של חוקים ומשפטים העוצרים בעד רגשי לבבו יבעד הפצו והשקתו. ואחרי שהטבע של האדם מתנגדת לכל החוקים והמשפטים, זה לנו לאות שכל החוקים והמשפטים לא מיוצר הטבע יצאו ואך ידי

אדם הרו וחלו אותם ואמרו שהוא רצון ד', ובאמת רצון בורא העולם ויוצר הטבע הוא, שהאדם יתנהג בעולמו כפי משאלות לבבו שהם טבעו ותבונתו ובריאתו, ולא מיד בורא עולם יצאו כל החוקים והמשפטים השמים מעצור לרוח ולטבע האדם... וזהו לפי דעת ר' יהודא רעיון הכתוב „היש ד' בקרבנו אם אין" שאמרו אם רבון הוא על כל המעשים, שיתנהגו נגד טבעם ויעשו תמיד אך טוב, כדרך שתדרוש התורה מן האדם, אז נעבדנו, אז נדע שמיד ד' יצאו כל החוקים ומשפטים, ואם לאו, שכל הבריאה והנמצאים יתנהגו כפי טבעם בין לטוב בין לרע, זהו האות שגם האדם צריך להתנהג כפי יצרי לבבו, שהם טבעו ותבונתו. ויהיה פירוש הכתוב „היש ד' בקרבנו" אם יש בכל הבריאה רצון ד'. וזהו שאמר „אם רבון על כל המעשים כדרך שהוא רבון עלינו נעבדנו ואם לא נמרוד בו". ור' נחמי' אומר שהם טענו נגד התורה, שמלבד שהיא מתנגדת לטבע האדם עוד היא מוקת לקיומו על הארץ, מפריע אותו מללחום מלחמת הקיום ולמצוא לחמו, וזה לך האות שלא מד' יצאו פקודיה, ויהיה לפי דבריו פירוש הכתוב „היש ד' בקרבנו" אם יש מקום למשפטי התורה בקרב אנשים, שמוכרחים ללחום מלחמת הקיום ולמצוא לחמם לפיהם. וזהו דבריו „אם מספיק לנו מזונותינו כמלך שהוא שרוי במדינה נעבדנו ואם לאו נמרוד בו". רבנן אומרים שהם שמו להם אית אחר אם דברי התורה יצאו מפי הגבורה וזהו, אם יצר לב מחשבית האדם ישלימו אתה, ויתרגלו עמה, אז ידעו שמד' יצאו כל דבריה, אבל אם מחשבות לב האדם ידברו נגדה, ולא יוכלו להתרגל עמה גם במשך הזמן, ומשפטי התורה יהיו תמיד נגד טבעו ותבונתו, וטבע האדם תהיה תמיד למחאה נגד התורה, זה יהיה לאות שלא מד' יצאה. ויהיה לפי דבריהם פירוש הכתוב „היש ד' בקרבנו" כלפי ר' יהודא; אבל ר' יהודא אומר שהם שמו לקו ומשקל הנסיון טבע האדם ההוה, והם אומרים שאמרו שיראי אם יוכלו להתרגל עמה, וזהו „אם מהרהרים אני בלבבני והוא יודע מה שבלבבנו נעבדנו ואם לא נמרוד בו". ונגד כל חקירותיהם האלו היה להם מלחמת עמלק ללקח טוב, לדעת ולהבין, שהאדם לא יוכל לדעת גם טבעו ותבונתו, גם רצון לבבו ומחשבותיו, כאשר בארנו לעיל, שכל איש ואיש, ועם ועם, איננו כהבהמה והחיה שטבעה ידוע לכל ולה בעצמה, כי היא לא תקבל כל השפעה צדדית, וכל מקרה לא יעשה עליה שום רושם, והיא תמית באיתה הטבע שנולדה; לא כן האדם שכל מקרה מניח עליו הותמו המיוחד והוא מקבל השפעה מכל הכוכבים איתו, ואם כן כל תאותו ורצונו ומחשבותיו אינם פרי טבעו אך פרי חנוכו. ומלחמת עמלק תוכיח, בראותנו, שעם ישראל שהיה ששים רבוא אנשים מעשרים עד ששים שנה, לבד הזקנים והצעירים ולבד הנשים, ואם כן לא היה לו לפחוד מאומה מעמלק, שהיה עם קטן בארץ קטנה, ויצא נגד ישראל במדבר, ואת הזקנים והנשים בטח עזב בארצו, וכן עזב בטח בארצו הרבה מלומדי מלחמה לשמור את הארץ, ואם כן היה מחנהו מעט הכמות נגד מחנה ישראל הכבדה ממחנהו בטח עשרת מונים, עכ"ז זנב בעם ישראל כל הנחשלים, וברב כח ועמל עלתה לעם ישראל לצאת בעטרת נצחון מהמלחמה הקטנה הזאת. וזה לנו לאות, עד כמה הותם החנוך את חותמו על טבע האדם והעם, לכן עם ישראל שלא הונך במלחמה מעולם, לא היה להם אימון הלב בנפשם לעמוד בפני עמלק, גם בדעתם את יתרונם עליו בכמות, ופחדו ורהו ממנו אף שהיה קטן מהם עשרת מונים. וזהו אמרם „אמר להם הקב"ה אם בקשתם לבדוק אותי, יבא עמלק ויבדוק אתכם.

מיד ויבא עמלק, מה כתיב שם היש ד' בקרבנו אם אין", רצונם, עד שאתם רוצים לבדוק אם תורת ד' תתאים לטבעכם ולתכונת לבבכם, יבא עמלק ויבדוק אתכם, ותדעו אם האדם יודע טבעו ותכונתו, כי הוא תוצאת בית חרושת המעשה של החנוך, לכן תחנך אתכם התורה הקדושה בעצמה...

ולכן, במה יצדקו האבות של הדור הישן, בהתאוננם על הדור הצעיר, שהוא פרוע לשמצה, והוא מאים בעיניהם, יען כי הוא מחבל כרם ד' צבאות בית ישראל בכל קודש יתקלס? זה לך האות שכך הנבו אותו, או הניחו לאחרים לחנך אותו בהפקירות משינה ובפריקת עול תורה ומצות, לבלי לירא את ד' ומלך. ולשוא הם מתנצלים שהדור הצעיר איננו מקבל עליו כל עול, בעת שלא הרגילו אותו בזה; ולשוא יאמרו שקשה לחנך אותו מפני רוח הזמן המנשב בחזקה ומפני דאגת הפרנסה, שכל אב מוכרח לשלוח את בנו בעצם ימי עלומיו ללמוד מלאכה ואומנות, ומפני שהחנוך דורש דמים רבים מכל אב—לא! ולא! במעט עמל, במעט התבוננות ובהנהגה ישרה בבית מן האב ומן האם, היו יכולים לעשות את בניהם לאנשים וליהודים בעדי נמוס ודרך ארץ, וליהודים היתה אורה, לא חללו את עמם באופן מגונה, ולא היה קצף על עם ישראל. עצלותם ורשלותם אשמים בכל זה, ואך לכסות עינים לוקחים להם התשובות האלו ועושים מהמסובב סבה; ובראותם את הדור הצעיר כי ברע הוא, וכי הוא פרוע לשמצה, הם אומרים איך נוכל לחנך דור עקש ופתלתל כזה, ושוכחים בעצמם שלכן הוא ברע, ולכן היא פרוע לשמצה, באשר לא חנכו אותו כראוי.

ובזה נראה לי לבאר מאמרם ז"ל (מד"ר שה"ש): „שלחיך פרדס רמונים תני רשב"י לאחד שנפל לו ירושה במקום אשפה, והיה היורש עצל, והלך ומכרה לאחר בדבר מועט, והלך הלוקח ונזדרז והפר בה ומצא בה סימא, ובנה בה אפלטין גדולה, התחיל הלוקח מהלך בשוק ועבדים מהלכין אחריו מן הסימא ההיא, שקנה בה, התחיל המוכר רואה ונחנק ואומר ווי מה שאבדתי; כך כשהיו ישראל במצרים, היו משועבדים בחומר ובלבנים, והיו מאוסים בעיני המצרים, וכיון שראום דגלים חונים על הים בטקסים המלכים, התחילו המצריים אומרים ווי מה ששלחנו מארצנו וכו' וכו'. א"ר יונתן לאחד שהיה לו שדה בית כור, והלך ומכרה בדבר קל, והלך הלוקח והפר בה מעינות, ועשה בה גנות ופרדסין וכו'. ר' יוסי אומר לאחד שהיה לו קציצה של ארזים, ומכרה בדבר קל, והלך הלוקח ועשה בה תיבות ומגדלות, התחיל המוכר רואה ונחנק, ואומר ווי מה שאבדתי, כך כשהיו ישראל במצרים וכו'".

ועלינו להבין את ההבדל בין שלש המשלים שתפס כל אחד מהתנאים ומה נתפעלו המצרים מדגלי ישראל? והיותר פלא בהכתוב ובחז"ל אומרים „מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו", לוא הוציאום לחפשי מרצונם הטוב, כי עתה היה להם מקום להתאונן על עצמם, שהוציאו מתחת ידם אוצר כזה, אבל אחרי שהיו מוכרחים לכך איך יש מקום להתאוננות? אמנם באמת הבינו המצריים, שהם אשמים בזה שהתפרץ עם ישראל מאתם, כי לו לא העבידו את עם ישראל בפרך, בחומר ובלבנים, והתהלכו אתם לא בקרי, אך בנמוס ובדרך ארץ, ונתנו להם משרות נכבדות בממשלתם, כי עתה לא התפרצו מפניהם; אבל הם העבידו את עם ישראל בחומר ובלבנים, בחשבם שהם לא יצלחו למשרות נכבדות ולמלאכת מחשבת, ומדוע חשבו כן? מפני שהיו מאוסים בעיני המצריים; ומדוע היו מאוסים? מפני שהיו עובדים בחומר ובלבנים, ועשו גם כן מהמסובב סבה ומהסבה מסובב,

אבל כשראו את עם ישראל חונים על הים דגלים דגלים, בטקסים מלכים, אז הבינו שאשמו בעם ישראל, אז הבינו שיכלו לעשות מעם ישראל צבא מסודר, ולתת להם משרות נכבדות, ואז הביאו טובה רבה לעם המצרים, ואז הפיקו עם מצרים מעם ישראל תועלת יותר מרובה מעבודתם בחומר ובלבנים, ויחד עם זה היה עם ישראל אז שבע רצון ממצבו, ולא התפרץ לצאת ביד רמה. אבל ממשלת מצרים הבינה משוגתה אך לאחר שעבר הזמן, ואז נקוטו בפניהם על רוע מעליליהם, שעשו לעם ישראל ואך אז התחילו צועקים ווי! ווי! „מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו", אך אז הבינו שאבדו טובה רבה מארצם, בזה שלא הבינו את כשרונות עם ישראל. והנה אם איש אחד שהיה לו אשפה ומכרה, והלוקח מצא בה אוצר ונתעשר ממנו, לא יוכל המוכר להאשים את עצמו, בזה, שמכר עשרו ואשרו לאחרים, כי לא נביא הוא לדעת ממציאת האוצר באשפתו, והוא יכול להתאונן רק על רוע מזלו. וזהו המשל של רשב"י שבמבט הזה הביטו המצרים על ישראל, בראותם את העם הזה שעבד אצלם בחומר ובלבנים והיה מאום אצלם, חונה דגלים על הים בטקסים מלכים, בסדר ומשטר, כל אחד מכיר את מקומו, ולא יאמר החונה במערב למה לא אחנה במזרח, גם אנכי אדם גדול כפלוני המזרחי, כרוב הטענות של אנשים בלתי מנומסים, שלא יכיר כל אחד את ערכו; הם הביטו על מצב הרוחני הזה של עם ישראל, כעל מציאה שלא יכלו לדעת מקודם מקומה; הם התאוננו על רוע מזלם, שעבדו בחומר ובלבנים בעם כזה, שיש בו הכח והרצון להתנהג בסדר ומשטר, ולהיות צבא מסודר, אך לא התאוננו על עצמם ועל מעשיהם, בחשבם שכל עם ועם לא יכול לדעת מראש את הכשרונות הצפונים בעם ישראל.. וזהו משלו „לאחד שנפלה לו ירושה כמקום אשפה והיה היורש עצל והלך ומכרה בדבר מועט והלך הלוקח ונזדרז וחפר בה ומצא בה סימא וכו'". אך דעת ר' יונתן היא, שבמבט אחר הביטו המצריים על עם ישראל, בראותם אותם מתנהגים כממלכה מסודרה וכצבא מסודר, כי המצרים הביטו והתאוננו על עצמם כעל האיש המוכר שדה בית כור, והלוקח חפר בה מעינות, ונטע בה גנות ופרדסין, ונתעשר ממנה, שאז המוכר מתאונן על עצמו, במכרו לאחרים שדה טובה, שהלוקח נתעשר ממנה אחרי עבודתו בה. כי הוא מכיר את אשמו, כי יכול היה לדעת מראש את האושר והעושר הצפון בשדהו, ואך מעצלותו ומרפיון ידיו הוציא מתחת ידו קרן בן שמן. וזהו משלו „לאחד שהיה לו שדה בית כור והלך ומכרה בדבר קל והלך הלוקח וחפר בה מעינות ועשה גנות ופרדסין וכו'". עכ"ז יש להמוכר הזה מעט התנצלות על עצמו, על שלא עבד את השדה, כי לחפור מעינות ולנטוע גנות ופרדסין, נחוץ עמל רב וכסף מרובה, לשכור פועלים ועוד כאלה, לכן דעת ר' יוסי שבמבט אחר הביטו המצרים על עם ישראל: הם הבינו את משוגתם, כאיש המוכר קציצה של ארזים, והלוקח עשה ממנו תיבות ומגדלים, ונתעשר; האיש המוכר הזה, אין לפניו כל התנצלות, לאמר: לא יכולתי לדעת שמארזים עושים תיבות ומגדלים; כן לא יוכל להתנצל לאמר שנחוץ לזה הרבה כסף, לשכור פועלים שלא יוכל להשיג, כי מהארזים בעצמם יוכל לעשות כסף בעד פועלים. וכאשר האיש ההוא יבוש בפני עצמו, על סכלותו ומשוגתו, כן הבינו המצריים אחר כן את כשרונות עם ישראל, ולא יכלו לסלוח לעצמם, איך לא ראו הדבר הנראה לעינים, דבר שלא נחוץ לזה לא טרחה יתרה ולא עמל רב, כאשר לא עמל עליהם משה רבינו ע"ה. וזהו משלו „לאחד שהיה לו קציצה של ארזים ומכרה בדבר קל וכו'".

ווי! ווי! היו ציעקים המצריים, בראותם את בני ישראל בעלי נמוס ותרבות, מסודרים כדרך כל צבא ועם מסודר, והם לא ידעו איך להשתמש עם הכוחות היקרים האלו לטובת עמם וארצם, והיו מאוסים בעיניהם, בזה שהם עצמם מאסו אותם. ווי! ווי! יצעקו כל ההורים, שמאסו וממאסים את בניהם, בראותם את בניהם מסורים בכל לבם ונפשם לדעות כוזבות ולשאיפות מסוכנות, אשר מנפש עד בשר יכלו, ואשר דרכיהם דרכי שאול יתמכו; כמה כוחות, כמה ענרגיע יש בהם, שיכולנו להשתמש בהם לטובת עמנו, ובעת הם מכורים להשטן הסקלעם בכף הקלע, והם נמסרים ונמכרים ברצונם הטוב למעשה שטן, ומראים שם את חריצותם ואת הכח הרב שיש בהם לעמול ולפעול בעד כל דבר שמאמינים שהוא דבר טוב, והם עמלים בעד דעות מסוכנות, ומעמידים את חייהם וכבוד עמם בסכנה, עד אשר יכשלו ויפלו בנופלים, ועיני האבות והאמהות תמקנה בהוריהן, בראיתם אהובי נפשם טובעים ונטבעים בים החיים ובים הרשע, לבלי שוב עוד לעמם, ואולי לבלי שוב לראות את אור החיים...

אשמים בזה האבות וביותר האמהות, שלקח תורת ישראל אינם מוציאים לנחוץ לבניהם; ילעיטו את בניהם בכל השפות ובכל החכמות, אך את תורת ישראל, דברי נביאיו הקדושים, דברי התלמוד הרם, שעל עמודיו נוסד בית ישראל, ובעזרו האריך עמנו ימים, ועומד נגד כל הרוחות הסוערות להפיצו, יחשבו למותר ליגע את מוחות בניהם ובנותיהם האהובים עליהם. ובאהבתם זאת, הם ממיטים רעה על בניהם ועל עצמם, והם מתחרטים בעת שאין להשיב את הנעשה והעבר. הננו רואים שגם האבות האלה, המתאוננים רע על בניהם, גם הם יקלו ראש בכל קדשי ישראל, והם בוכים רק על בניהם שהרחיקו ללכת גם מהם, לבלי שוב אליהם עוד ברוח, והעיקר בגוף. והאמהות האלה, סמל הצניעות לפנים בישראל, האם הם אינם נותנים חומר רב לבניהם ללמוד מהם דרכי הפריצות? האם בבתיהם הם אינם מראים את כל חכמתם היתרה, בזה, שהם לועגים ומתקלסים בכל דבר הנושא עליו חותם העתיקות, ולא חותם האירופית? לפנים בישראל היתה האם לבניה סמל הצניעות, סמל כל מדה נכונה, והם השפיעו על בניהם יותר מכל המורים המומחים; האבות הראו לבניהם בהנהגתם בעצמם את יקר חוסן תפארת קדשי ישראל. אבל מה אנו רואים בעת? האבות יניעו בעצמם ראש אחרי כל מי שמים את בני ללמוד תורה ונפ"ת, והאמהות משתדלות להראות לכל כי הרשים או הדשות הנה והן סולת האירופית, והבנים מה כי תלינו עליהם?

וזה נראה לי רעיון מאמרם ז"ל (בר"ר פ' ל"ט): „ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל לשעבר היתה נקראת בית אל ועכשיו בית און וכו' וכו' ויט אהלה אהלה כתיב מלמד שנטע אהל שרה תחלה", רצונם לאמר, לפנים היה נקרא כל בית — בית ד', באשר כל אחד נטע במדות ובצניעות את אהל אשתו תחלה, כל אחד שתל את אהל האם, שיהיה כעץ שתול על פלגי התורה והיהדות, לכן כל בית איש ישראל היה בית ד'. אבל עכשיו שאהל האם נטוע על פלגי האירופית, לכן נקראים עכשיו הבתים האלה, שלפנים נקראו בית אל, — בית און. ואיך נוכל לקות מבתי און כאלה, שמהם יצאו בנים נאמנים לעמם ולתורתנו הקדושה? דיו לבא מן הדין להיות כנדון ולא לתלות עליהם כל תקות ישראל...

ובזה נבא לביאור המאמר שהצבנו בפתח דברינו, אשר בהשקפה שטחית קשה להולמו. תמוהים המה דברי רשב"ג, האומר לנו „הראשונים יצאו שהיו

משמשים ברוח הקודש היו מוציאין שמן לשם המאורע, אבל אנו שאין אנו משתמשים ברוח הקודש, אנו מוציאין לשם אבותינו", מה חדש לנו בזה רשב"ג, מי לא ידע את זאת? וביותר נפלאים דברי ר' יוסי האומר „הראשונים ע"י שהיו מכירים את ייחוסיהם, היו מוציאין שמן לשם המאורע, אבל אנו שאין אנו מכירים את ייחוסנו, אנו מוציאין לשם אבותינו", מה ענין ידיעת והכרת היחוס אצל ידיעת עתידות? ונראה לי בזה שהתנאים האלו לקחו להם ליסוד השקפתם על החנוך כל אחד לפי רעיונו, את המקרה הזה, שעבר קרא בשם את בניו על שם העתיד. ומאין ידע את אשר יקרה את בניו באחרית הימים, שאחד מהם יהיה עניו וכל הדור יתפלג? ע"ז השיב ר' יוסי שאין כל פלא בדבר, כאשר לא יפלא בעינינו אם איש בעל שדה יאמר על אחת משדותיו שבה יצמח דגן, ובהשניה יצמח חטים כי הוא יודע שבזאת זרע דגן לכן יצמח דגן, ובשניה זרע חטים יצמח חטים ובשלישית שלא זרע מאומה לא יצמח מאומה. אמנם לא יוכל לדעת אם יצמח הרבה או מעט אבל בזה הוא בטוח שאותו המין שזרע יצמח. לכן לא יפלא בעינינו אם עבר קרא לבן אחד יקטן לאות שיהיה עניו, כי הוא זרע בו וחנך אותו בתכונה זאת, וידע גם כן שהדור יתפלג בראותו שכך חנכו אותם. ורק הראשונים שהיו יודעים כי אך הזורע הוא יקצור, יכלו לדעת את אשר יהיה עם בניהם; אבל אנו שאין אנו זורעים בבנינו מאומה, ואנו סומכים רק ע"ז שיהיו יהודים, באשר כן היו אבותינו ואבות אבותינו, כולם היו יהודים, וכן יהיו גם בנינו. בסמכנו על נסים כאלה, לא נוכל להגיד בבירור את אשר יהיה עם בנינו, אם יהיו בנים נאמנים לעמם ולתורתם, או יבגדו בגד בכל קדשי ישראל. וזהו אמרו: „הראשונים ע"י שהיו מכירים את ייחוסיהם היו מוציאים לשם המאורע", ר"ל, העריכו את ערך יחוס עצמם, את מעשיהם ופעולותיהם שעשו, לחנך את בניהם בדרך טובה, לכן יכלו להגיד בבירור את ערך בניהם לימים יבואו, „אבל אנו שאין אנו מכירים את ייחוסנו אנו מוציאים לשם אבותינו", אנו שאין אנו מעריכים את ערך פעולתנו, ואין אנו עושים ופועלים מאומה לטובת בנינו, לא נוכל להגיד בבירור את אשר יהיו בנינו ולכן אנו קוראים אותם בשם על שם אבותינו, כי גם בזה שיהיו יהודים אנו סומכים על אבותינו. והנה ר' יוסי דבר אדות פעולת חנוך הבנים בחיוב, בפועל ובמעשה, ובא ר' שמעון בן גמליאל לעורר עוד על דבר אחד שהוא תופס מקום גדול ורחב בהחנוך ובהתפתחות הדור, והוא חנוך הבתים, שבהם נולדו ותגדלו הבנים. לכן לפנים בישראל כאשר בבית כל איש ישראל היה רוח קדושה וטהרה מרחפת על כל המעשים שנעשו ושנדברו בבתים האלו, ורוח הקדושה הזה, השפיע הרבה על הבנים, לכן יכלו לדעת מקודם את אשר יהיו בניהם באחרית הימים, שיהיו ענוים וצנועים; אבל כעת, שבבית כל איש ישראל, רוח של קלות ראש לכל המרום והנשגב מרחפת שם, רוח קרירות לכל נאצל וקדוש—התקוה שבניהם לא יהיו מופקרים ופריצים ולא ירמסו ברגל גאוה על כל דבר מרום וקדוש הוא אך זאת—שאבותינו לא היו פריצים ומופקרים, וגם אנחנו בכל קלות ראשינו אין אנחנו פורצים גדר. אבל משענתנו על השערות כאלה, אינה עוד אות נאמן שכן יהיה הדבר, כאשר מי שלא זרע לא יוכל לקוות שיקצור אף אם במקום הזה כבר היה לעולמים שצמחו תבואה שזרעו. וזהו אמרם „הראשונים ע"י שהיו משמשים ברוח הקודש" ר"ל בבתיהם „היו מוציאין לשם המאורע" הם יכלו לדעת את אשר יקרה „אבל אנו שאין אנו משתמשים ברוח הקודש" בבתינו, אך ברוח של קלות

ראש, „אנו מוציאים לשם אבותינו", אנו מקוים על בנינו, שיהיו בנים נאמנים לעמם, באשר כן היו אבותינו. והמקום יהיה בעזרנו להבין ולהשכיל ערך פעולתינו וערך עצמנו ואז נשתדל להקן את אשר אני מקלקלים בקרירות רוחנו וברפיון ידינו אמן!

—•◦•—

דרוש ו.

ישראל בגולה.

וישבתי בשלום אל בית אבי, ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי, נטל הקב"ה שיחתן של אבות, ועשאן מפתח לגאולתן של בנים, אמר לו הקב"ה אתה אמרת והיה ד' לי לאלהים, חייך כל טובות וברכות שאני נותן לבניך, איני נותן אלא כלשון הזה, שנאמר והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים, והיה ביום ההוא יוסיף ד' לקנות שאר עמו, והיה ביום ההוא יטיפו ההרים עסיס, והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול.

(ב"ר פ' ע').

האיש הצעיר שנתגדל על ברכי הורים מאושרים, והם העניקוהו מטובם הרב הם פרשו עליו צלם, הם אהבוהו, הם גדלוהו, הם רוממוהו, הם השתדלו תמיד להראיהו את גדל אהבתם אליו, והוא התרגל בכמו אלה, מבלי לדעת שגלגל חוזר הוא בעולם, מבלי דעת שיש בתבל גם אומללים ומבלי הבין שהמאושרים היום יוכלו להיות אומללים למחר, והשמחים בחיים היום יוכלו למחר לארור יום הולדם, אחרי אשר יתהפך עליהם הגלגל, והוא לא ידע ולא יחפוץ לדעת מהטראגעדיות המוצגים בחיים לפני כל איש ואיש ולא הכין את רוחו לקראת כל המקרים הרעים, צרה רוחניות אין עמדו באמתחתו מן המוכן, למען לכתו בדרך החיים, הלא המה הסבלנות ותקוה, אומץ הלב ועצבים חזקים, ויחד עם זה הכח, הכח הרוחני לאהוב את החיים, השירה שבחיים גם בעת רעה, למצוץ את הטפה המתוקה הנמצאת גם בכוס רעל של מרירות החיים,—האיש ההוא, כאשר יציג את רגליו על במת החיים, וימצא שם תחת ששון אסון, ותחת פתיגיל מחגורת שק, והוא יפול תחת הגלגל החוזר בעולם, אז אין קצה למרירת לבו, ואין סוף לגודל היאוש שיקנן בנפשו פנימה, והוא יהיה עדי אובד; לא כן האיש שנשא עליו עול מנעוריו, והוא הסכין לסבול הרבה גם בילדותו, הוא הולך בדרך החיים במנוחה ובאומץ הלב, כל הגלים הסוערים להפיצו למשחק לו, והוא הולך לבטח ילוחם, לוחם והולך—האיש ההוא יתענג תמיד בהלחמו, וסוף כל סוף יוצא ממלחמת החיים בעטרת הנצחון. כגורל איש הפרטי כן הוא המדה בחיי עם ועם. העם שבילדותו האירה לו ההצלחה פניה, כאשר יהפך עליו הגלגל, לא יוכל עמוד ונפל בנופלים; לא כן גורל העם, שבילדותו התרגל לכל גלי ים החיים, ונתנסה בנסיונות קשים ועמד בהם, והם לא יכלו להכריע את רוחו הכביר—העם הזה בן

אל־מות הוא, הוא יגבר על כל המכשולים והמקרים הרעים שיפגוש בדרכו, דרך החיים, וסוף כל סוף יצא בעטרת נצחון על ראשו ממלחמת הקיום...

אמלל עם ישראל בנסיונותיו המרים בחיים, בהיותו נע ונד בגוים, היותו תמיד מרמס לרגל השור והחמור, ולא ימצא מנוח ומרגוע לנפשו; אך מאושר הוא בזה, שלא נתגדל גם בילדותו על רוב מובה, ונטה את שכמו לסבול עול זרים בימי נערותו, וכל מקרה רע, כל אסון, כל פגע, שיפגוש אותו על דרכו, דרך החיים, לא חדש הוא אצלו, וכבר היה אצלו לעולמים.. ואם הוא לא נתנסה בזה, נתנסו אבותיו, לכן לא יתפעל מהם, בידעו שכבר עמדו אבותיו בנסיון כזה ויצאו בשלום, וכן גם הוא יצא ממנו בשלום, וכל מה שיקרה לבנים כבר קרה לאבות וכבר כבשו הדרך לפניהם... ובעת שעם ישראל יפול ברוחו, לקראת כל החצים והבליסטראות שימטירו עליו שונאיו, לקראת כל העלילות הנתעבות והנאלחות שממטים עליו אוכלי עמי אכלו לחם, אז הוא נושא עיניו למרחוק, אל ההרים, אלו האבות, ישא עיניו, ויראה שם כמחזה הזה, וגם יראה תוצאות המחזה, שהמחזה ירדה מעל הבמה, והמסך נפל, ורק ישראל סבא עומד שם, ומניע ראש על המחזה שעברה מן העולם, ועל גבורי המחזה ששבו לעפרן, ורק הוא נשאר חי וקים, לספר לדור את אשר ראו עיניו, ואת החבל שלקח הוא במחזה ההוא...

גם יעקב אבינו, הוא סמל ישראל סבא, סמל כל האומה העתיקה, שהחיים התלכדו עמה לאחדים, עד שאין חיים בלא ישראל סבא, ואין ישראל סבא בלא חיים, גם הוא יצא בגולה, גם הוא ברח מלפני אחיו הגדול ממנו, הצד ציד בין ציד חיה ועוף בין ציד אדם, גם הוא נס מן הפח אל הפחת, גם הוא היה נאלץ לעזוב את ארץ מכורתו, ארץ שאויר נשמות אוירה, ארץ ששם ראה את אביו הזקן, סמל הרוממות והקדושה; מחמת אחיו המבקש דמו, ברח ולא ידע אנה לשום פעמיו, התחבא בבית המדרש של שם ועבר, והתרחק מן החיים ולא הונח לו. והחל לבקש מפלט אחר, ולבו הכהו ע"ז: מי יודע אם רגליו אינם מוליכי אותו למקום שמשם לא ישוב לעולם? הנה הוא הולך וחושב מחשבות נוגות ותוגות, ואנחות המשברות גופו של אדם יוצאות מלבו הפצוע, שאלות איומות מנקרות במוחו: מדוע בכל העולם הגדול אשר מאות אלפי אנשים חיים בו חיים מאושרים, הוא לא ימצא מקום מנוחה בעד נפשו, כמו כל העולם נתקטן עבורו ואין מקום בעדו, ובכל מקום שיחשוב ללכת שם, הוא רואה שאך צרה ויגון תהיה מנת חלקו. ומה נמרצו דברי המדרש (בר"ר פ' ס"ח): „ויפגע במקום, מלמד, בקש לעבור ונעשה העולם כמין כותל לפניו" ר"ל במליצתם זאת, שיעקב, הוא ישראל סבא, מרגיש תמיד, כאלו קיר מבדיל בינו ובין כל העולם. שם ברומיניא רוצים להעבירו מן העולם ע"י חוקים מגבילים המבריתים איכל מפיו, לבל יוכל לחיות על פני האדמה, אחרי ראותם שבחרב ובחנית ובכח האגרוף קשה להעבירו מן העולם בעת הזאת, כי אושא מלתא הוא, פן ימצאו אנשים, שבינתם הסתתרה מהם, ומאמינים שגם דמי ישראל דם אדם הוא, ויאסרו איסר לבלי לשפוך דם ישראל סבא כדם בהמה וחיה, וקשה יהיה להבינם שכבר התירו חכמי יון ועשו את דם ישראל, לכן ישימו אל החוק פניהם, ומכתבים חוקי עמל למען יגוע ברעב, ונותנים טעמים לפגם, שמוכרחים המה לזה למרות רוחם. האחד יאמר, שלכן מוכרחים לחוק בעד ישראל חוקים מוגבלים, מפני שהוא מתחרה מסוכן בכל ענפי הכלכלה עם התושבים התמימים, הכבשים האומללים, שישראל סבא הערום

זנות את צמ־ם ויחליב את חלבם, ועליהם החובה להציל עשוק מיד עושקו כח.
והשני מרחיק ללכת עוד יותר, באמרו, שלכן מוכרחים לחוק בעד ישראל חוקים מוגבלים, מפני שהוא אינו שומר את החוקים הכלליים, והוא הולך סחור סחור נגד החוקים... אף שהם בעצמם אשמים בזה, שמכריחים אותו לבקש אמצעים איך ללכת סחור סחור נגד החוקים, באי־נתנם אותו לחיות על פני האדמה בהיתר, לכן יבקש אמצעים איך לחיות באיסור.

ומה נעימה מליצת המדרש (בר"ר פ' ע"ה), וז"ל „ר' לוי אמר הלך ונטל אגרומי ממצרים אמר אין יכיל ליה הא טב, ואם לאו אנא אימא אייתא מיכסא, ומגו כן אנא קאים עלוי וקטלינא ליה", שדבריהם נפלאים בהשקפה שטחית מאין לקחו להם שעשו נעשה פתאום לשומר מכס הגבול? אבל באמת חז"ל הליטו במליצתם זאת את האמצעים שאיהיים שונאי ישראל נגדו, האחד הוא אגרוף רשע והשני חוקי עמל. וזהו אמרם במליצתם, שעשו חשב בלבבו: אם יוכל להרוג את ישראל באגרוף אי בחרב ובחנית, להכין עבורו מטבח פשוט, בלי שום חכמה יתרה מה' טיב, ואם לאו, שהדבר הזה לא יהיה לכבוד לעשו לפי מצב העת, וימצאו בעולם משוגעים שיחשבו גם את השופך דם ישראל לרוצח פשוט, אז יהרוג אותו ע"י החוקים שיראה עליו שהוא יסחור בסחורות אסורות שלא הורמה מהן מכס הגבול, ועוד עלילות כאלה, ואז יוכל לחוק נגדו חקים מיוחדים, מבלי בוש. ובזה יהרג יעקב באופן אחר מבלי שימצאו גם דורשי דמיו...

ובזה נראה לי לבאר מאמרם ז"ל (בר"ר פ' ע"ז) על הכתוב „ויותר יעקב לבדו: ר' הונא אמר כדמות רועה נדמה, לזה צאן ולזה צאן וכו', רבנן אמרי לארכילום נדמה, לזה צאן ולזה צאן, א"ל העביר את שלי ואני אעביר את שלך, העביר המלאך את של יעקב כהרף עין, והיה יעקב מעביר וחוזר ומשכח, מעביר וחוזר ומשכח כל הלילה" אשר דבריהם צריכים ביאור מאין לקחו להם חז"ל את הדברים האלה, שזה עשה את המלאך לרועה צאן, והשני עשה את המלאך לארכילום? ואני רואה בזה, שחז"ל הציגו לפנינו בדבריהם הקצרים האלו, את הטענות שעמהן מתאבקים עם עם ישראל לחוק בעדו חוקים מיוחדים, כמו ברומניא ומאראקע. האחת שהוא מתחרה מכבן, וזהו אמרם „כדמות רועה נדמה לו לזה צאן ולזה צאן" ר"ל בעלי עסק אחד, שהם מתחרים זה עם זה תמיד. והשנית שהוא אינו ממלא אחרי החוקים, ובקבלו איזה עסק לא ימלא את הקבלנות כפי שהתנו עמו, אף שבאמת הם בעצמם שמים מכשולים על דרכו לבל יוכל לשמור את החוקים, הם בעצמם בנתנם לו איזה עסק רואים שלא יוכל למלאות את אשר קיבל עליו, בשומם אבני נגף ומכשולים לפניו שלא יוכל למלאות את הקבלנות, ואח"כ הם מראים עליו כבעל רע מעללים, למען יוכלו לעשות עמדו כעם פושע. וזהו מליצתם „לארכילום נדמה לו לזה צאן ולזה צאן אמר לו העביר את שלי ואני אעביר את שלך וכו'" יעקב קבל להעביר את צאן המלאך, והמלאך בעצמו עשה שלא יעביר, בזה שהיה מעביר וחוזר ומשכח וכן הלאה, ולא יוכל למלאת את אשר קבל עליו, כי לא הניחו המלאך; אבל המלאך מלא את קבלנותו, כי יעקב לא שם מכשולים לפניו. ואף שבאמת עשה יעקב באמונה והמלאך בערמה, אעפ"כ תוצאות הדברים היה שהכל הראו על יעקב כבעל איש רע מעללים, ועל המלאך כבעל איש ישר, וזה מליצה נאה נגד שונאי ישראל.. כן הוא מצב יעקב במקום שהולכים עמו בקרי. אך לא טוב מזה מצבו גם במקומות שמראים לו פנים שוחקות, ונותנים לו איתות

של אהבה וחבה וכבוד, שם רוצים להעבירו מן העולם ע״י מיתת נשיקה, שהיא שריפת הנשמה וגוף קים. מנשקים אותו ומחבקים אותו וחלף נשיקות כאלה דורשים ממנו לפי דבריהם רק שכר קטן, דבר שאין בו ממש, ובעולם המסחור אינם נותנים בעד זה מאומה, והוא—אמונתו, צניעותו, ומוסרו המיוחד, ואשר אצלו הוא חייו ונשמתו, לכן לא יוכלו לישון במנוחה עביר זה... במחשבות נוגות ותוגות כאלה, הלך יעקב הוא ישראל סבא בדרך גלותו עוד הפעם, אחרי עזבו את בית מדרשו של שם ועבר, שגם שם לא הונח לו, בידעו שעזב שם את החיים יותר מדי, עד עשקעה עליו השמש, ושכב לנוח במדבר שמם, בין חיות ועופות טורפות, משולח ונעזב מכל אדם, בדד וגלמוד, באין כר למראשותיו, על אבנים קשים. עכ״ז הרגיש בנפשו שטוב לו יותר במדבר השמם הזה בין חיות טורפות, מאשר בין אנשים אוכלי אדם המבקשים נפשו לספותה, ואשר בשרו תערב לחכם מכל המעדנים שבעולם...

וזה נראה לי רעיון המדרש (בר״ר פ׳ ס״ח): „וישכב במקום ההוא ר׳ יהודא ור׳ נחמי׳, ר׳ יהודה אומר כאן שכב, אבל כל אותן שנים שהיה בביהמ״ד של שם ועבר לא שכב, ור׳ נחמי׳ אומר כאן שכב, אבל כל אותן עשרים שנה שהיה בביתו של לבן לא שכב, ומה היה אומר, ר׳ יהושע בן לוי אמר ט״ו שיר המעלות שבספר תהלים, מאי טעמא שיר המעלות לדוד לולי ד׳ שהיה לנו יאמר נא ישראל, ישראל סבא. ר׳ שמואל בר נחמן אמר, כל ספר התהלים היה אומר, מאי טעמא ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, ישראל סבא״, אשר לפי פשוטו, דבריהם אינם מובנים: אמרם שכל אותן שנים שהיה בבית מדרשו של שם ועבר לא שכב, מאין לקחו להם זאת? ומדוע לא שכב? ואיך יכול אדם לחיות בלי שינה? שאלתם „מה היה אומר״? אינה מובנת, מאין ידעו שאמר דבר מה? ותשובתם, שעסק בתהלים, גם כן אינה מובנת, הלא התהלים וחמש עשרה שיר המעלות שבספר תהלים, לא היו ולא נבראו בימי יעקב אבינו? אבל באמת חז״ל במליצתם הזאת, הבליטו את הרעיון שאמרנו, שהמקום היותר בטוח בעד ישראל סבא, הוא במדבר שמם בין פריצי חיות, שם יונח לו הרבה יותר מבין אנשים, כי בכל מקום בואו איך שיתנהג לא יפיק רצון ממבקשי נפשו ולא ימצא מנוח ומרגוע לנפשו הנדכאה והנהלאה. גם בעת היותו בבית מדרשו של שם ועבר, התרחק לגמרי מן החיים, והניח את החיים עם כל שאונו והמונם, עם כל תענוגיהם ועם הנועם והמתיקות שבחיים—לאחרים, גם שם לא הונח לו, אז מצאו עולה עליו לאמר, שהוא אינו כדאי להחיותו, כי הוא נבדל מן החיים, והוא אבר המדולדל בהחברה ובעולם, וכל אותן עשרים שנה שהיה בביתו של לבן, ועסק הרבה בחיים, בודאי לא שכב ולא מצא מנוח לנפשו, שם נתנו עליו בקול, שהוא יונק מן החיים ומן החברה יותר מן המדה, באמרם „מאשר לאבינו עשה את כל החיל הזה״ ולא ימצא לפניו מקים ומצב שיפיק רצון מאוכלי אדם אלה, שיתנו לו מעט לשכב ולנוח. כאשר ראינו את החזיון הזה לעינינו: לפני דור אחד צעקו על עם ישראל, שהוא נבדל מהחיים ומהחברה, רחוק מהשכלה ואיננו יודע רק ד׳ אמותיו של הלכה ובית מדרשו; ועתה כאשר עזב את בית מדרשו, ונתמשכל ועשה חיל בשפות ובחכמות, אומרים עליו שהוא התחכם יותר מדי. כן איננו יודע איך להפיק רצון, כי אם כה יעשה או אחרת, קוראים אחריו מלא. וזהו „כאן שכב״ ר״ל במדבר שמם הרחק מאדם העיר „אבל כל אותן שנים שהיה בביהמ״ד של שם ועבר לא שכב״ גם כאשר הניח את החיים ותענוגיהם לשונאיו גם אז לא נתנו לו מנוח באמרם עליו שהוא גבר לא יצלח.

„כאן שכב אבל כל אותן עשרים שנה שהיה בביתו של לבן לא שכב" גם באותן השנים שהתעסק בחיים והראה לכל את כשרונותיו וחריצותו, גם אז לא הפיק רצון, באמרם עליו, שהוא נוכל ומרמה את הבריות, ורודף בצע מעשקות, ולכן לא יוכל כל איש להתחרות אתו...

אבל השאלה היותר גדולה בזה, איך יכול איש ועם לחיות ולהתקים במצב כזה? איה הכח הרב לסבול כל כך במנוחה ולהאריך ימים, לבלי לפול שדוד תחת סבל היגון והצרות והענוים הקשים, שמסבבים להם? איה הן הסבות הגורמים לאדם ולעם, להתגבר על כל המרירות של חיים מרים כאלה, ולהאריך ימים כל כך, עד כדי לינע את כל הרודפים, ולראות גם בנפלם ובירידתם מעל במת החיים, ולחכות עד שיקומו רודפים חדשים, ועוד הפעם לחיות ולראות גם אותם בירידתם מעל במת החיים, וחוזר חלילה עד אין סוף? השאלה הזאת שאלו חז"ל במליצתם „מה היה אומר"? מה היה אומר ישראל סבא על ענוייו וחייו המרים? איך הביט הוא על כל רדיפותיו וענוייו ועל כל אסונותיו? על השאלה הזאת השיבו ר' יהושע בן לוי ור' שמואל בר נחמן כל אחד לפי השקפתו ודרכו. ואבאר את דבריהם. כל איש ואיש יוכל לשאול את עצמו השאלה הגדולה הזאת איך אני חי? כי גם המאושר בחיים, שההצלחה תאיר לו פניה בחיים, מרובה אצלו מדת הרע ממדת הטוב; ואם תשאלהו אם ישבע רצון מחייו יראה לך את הצללים שבחייו, את היאוש שבהם, את תקותיו הנכזבים, את שאיפותיו הנהרסים, ואין כל איש שיכול לברור מכל ימי חייו, לו גם יחשוב אחת לאחת למצוא חשבון את הרגעים שבהם היה שמח בחלקו ושבע רצון, שנה אחת מכל השבעים שנה, ומאין ימצא לו כל אחד כח ועצמה לסבול ולהאריך כל ימי חייו, שלא השביעוהו רצון? התשובה ע"ז פשוטה: לו לא מצא כל איש בעולמו שהוא חי רק ד' אמותיו של החיים החומרים, החיים הפשוטים, החיים היומי עם כל נסותם ושפלותם, כי עתה אמנם לא מצא כל איש כח לעבור במנוחה ימי חייו עם מרירותם; אבל כל איש ואיש לפי הבנתו והתפתחותו, בונה לו יחד עם עולמו החומרי, גם עולם רוחני, העומד למעלה מכל תהפוכות החיים הפשוטים והגסים, עולם שיש בו הרבה ענג ונעם, ובעת שהחיים הפשוטים ישביעוהו תמרורים אז הוא מתעלה בעולמו הרוחני, עולם השירה, עולם האמונה והמוסר, עולם המלא תקות של העתיד לבא. וכאשר יתעלה האדם לעולם הרוחני, אז ישחק וילעג לכל מרירות החיים, ויביט מגבוה על כל התקיות הנכזבות של החיים הפשוטים, וימצא שם בעולם הרוחני הרבה אומץ הלב והרוח, לבלי לשום לב לכל העובר עליו בחיים. ואם לכל איש ואיש כך, לאיש ישראל שנתגדל על דברי נביאינו הקדושים, ועל דברי חכמינו ז"ל, המרימים את רוח האדם למעלה, ואשר אך בה, בתורתנו הקדושה, הוא יחזה חזות הכל, עאכו"כ, שהעולם הרוחני שלו כל כך גדול, עד שהחיים הפשוטים לא יתפסו אצלו גם את המקום היותר קטן במוחו ובלבבו, והוא חי חיי נשמות חיי הרוח. ואף שלפי ההשקפה השטחית, תופסים החיים החומרים את המקום היותר גדול אצל האדם, אבל החוקר לטבע האדם הוא רואה, שהחיים האציליים תופסים את המקום היותר רחב גם אצל האדם הפשוט, ומה גם אצל איש ועם הרוח, והוא מועט המחזיק את המרובה.

ובזה נראה לי לבאר מאמרם (בר"ר פ' ה'): „אלא מכאן שהחזיק מועט את המרובה, ודכותיה ויאמר יהושע אל העם גשו הנה וכו'. רב הונא אמר זקפן בין

שני בדי הארון, א"ר אחא בר חנינא סמכן בין שני בדי הארון, רבנן אמרי, צמצמן בין שני בדי הארון, אמר להן יהושע ממה שהחזיקו שני בדי הארון אתכם, אתם יודעים ששכינתו של הקב"ה בקרבכם" ר"ל כי הבדים שהיו תמיד אחוזים אל הארון, אף בעמדו על מקומו כפקודת המקום „ולא יסורו ממנו" הראו לעם ישראל, שתמיד צריך לשאת את הארון, אף בעמדו על מקומו, ואיך? להשתדל להפיץ בין העם פקודי התורה והמוסר, וכאשר ישאו הם הארון, אז יהיה הארון נושא את נושאיו, התורה תתן לכל אחד מישראל עולמות רוחניים, והיא תמתיק לו את מרירות החיים החומרים. וזה לפי דעת חז"ל רעיון יהושע שאמר אל העם „גשו הנה וכו'" שרצה להכניס את כל האומה הישראלית בין הבדים, שיהיו כולם נושאי דגל התורה, שישתדלו להפיץ אותה, להביא מעט קרבנות עבודה מעתם וממאדם, וחלף עמלם המעט לשאת דגל תורתנו הקדושה, המיעט הזה יחזיק את המרובה, ינעים את חייהם, יבנה עבורם עולמות רוחניים, העומדים למעלה מכל מרירות החיים. אך להבין כ"ז, שכל הכח והאומץ שיש לאדם לסבול את כל מרירות החיים נותנת לאדם אך התורה והמוסר, לא כל אדם זוכה לכך, ורק מעטים מבינים את ערך הרוחני לחיי האדם עלי אדמות, וכל עם ועם מתחלק בזה לשלש מפלגות, כל אחת עומדת למטה מחברתה. האחת, המבינה את ערך הרוחני, והיא יודעת שיותר ממה שכל עם מפזר לטובת הרוחניות, הרוחנית תתן לו, ונגד המפלגה הזאת אמר „זקפן בין שני בדי הארון" ר"ל הבינו את יתרון הרוחני על החומרי ביסודות חזקים, והיתה להם בזה רגלים לדבר מפי הנסיון, וזהו מליצת „זקפן". המפלגה השניה, שהיא נמוכה מהראשונה, שאיננה מבינה בעצמה הדבר הזה, אך היא נשענת וסומכת בזה על הראשונה, וגם הם עושים לטובת המוסר והרוחני, מפני שכן אומרים להם הגדולים, ונגד המפלגה הזאת אמר „סמכן בין שני בדי הארון". אך יש מפלגה שלישית, שאינה מבינה מעצמה, ואיננה שומעת להגדולים, ובע"כ מקרבים אותה אל התורה, למרות רצונם, נגד המפלגה הזאת אמר „צמצמן בין שני בדי הארון" כפרש"י שם בדוחק הכניסם בין שני בדי הארון, ויהושע הביפם זאת, ונתן להם לדעת שב"ז שהרוחני יתן להם כח ועצמה להיות שבע רצון מהחיים, זהו אות שרוח ד' מרחפת עליהם. וזה אמרם „אמר להם יהושע ממה שהחזיקו שני בדי הארון אתכם, אתם יודעים ששכינתו של הקב"ה בקרבכם". אחר הדברים האלה נבין את התשובות, שהשיבו כל אחד מחז"ל על השאלה הגדולה „מה היה אומר"? ר' יהושע בן לוי אומר, על כל צרה שבא על ישראל סבא, על העם האומלל, סמך על ד' הטוב, שהוא יתן לו כח ועצמה לסבול כל זה, ולחיות על אף הקמים עליו לבלעהו, וצדיק זה באמונתו חי, עת שערפל היה פרוש על שמי חייו. וזהו אמרו „ט"ו שיר המעלות שבספר תהלים מאי טעמה שיר המעלות לדוד לולי ד' שהיה לנו יאמר נא ישראל ישראל סבא". ר' שמואל בר נחמן אימר לא לבד שחי באמונתו ותקותו אלא שגם במדה ידוע היה שמח בחלקו ושבע רצון ממצבו, כי הוא חי בחיים אחרים, מאשר יחיו כל העמים; הוא חי חיי אצילים, חיים רוחניים, ואושר פנימי, ונתפעל מכל הבריאה, ומכל הנהגת ד' וזה היה משוש חייו ועונג רוחו... והי חיי משורר ד', ומשורר הבריאה, המתרומם מעל כל החיים החומרים, וזהו מליצתם „כל ספר תהלים היה אומר מאי טעמה ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ישראל סבא"...

אחרי דברינו אלה, נוכל להרגיש את ההרגשית המחשבית, שהרגיש ושחשב

אבינו הזקן, בשכבו בין פריצי חיות, על אבנים קשים, ונוכל להבין עי"ז גם את החלום שחלם. הוא בטח חשב מה יהיה אתו עתה, בבואו בין אנשים עובדי ע"ז ורוצחי נפשות, החפצים לעקור את הכל, אולי יפוג טעמו וימר ריחו, אולי בין אנשים אחרים עם דעות אחרות והנהגות אחרות, יצא ממנו גם ריחו ריח ישראל כבא? מה יהיה אתו, ואיך יחיה, אם יפוג ממני ריחו? כי מי יוכל להאמין בעצמו עד יום מותו? הנה הוא יודע כי על סולם אחד יוכל כל איש לעלות וגם לרדת, באותם המעלות, ובאותם המדרגות, יוכל כל אחד לעלות מעלה מעלה, וגם לרדת מטה מטה. כאשר הננו פוגשים את המחזה הזאת על כל שער ושעל, שני אנשים שכשרוניתיהם ומעלותיהם שוים, ונהפתחו בחנוך אחד, אחד נתגלגל בין אנשים ישרים וגם הוא איש ישר, והשני נתגלגל בין אנשים שאינם מהוגנים, והחל להיות כחייהם, ולחשוב כמחשבותיהם, ולקות בתקותיהם. וגם באיש אחד על פי רוב כאשר ישנה את מקומו ישנה גם כן דרכי החיים לפי מנהגי המקום שהלך לשם, וישונה גם כן מהלך מחשבותיו ודעותיו. במחשבות נוגות כאלה גם יעקב אבינו את שנתו, ומה שחשב נראה לו בחלומו, כי אין מראין לאדם אלא מהרהורי לבו. והנה הוא ראה בחלומו שבילם ההתפתחות של האדם מוצב ארצה נמוך, אבל ראשו מגיע השמימה, וד' נצב עליו, ובאותו הסולם ובאותם המדרגות והמעלות, עולים אחרים ואחרים יורדים, ומזה נתירא יעקב, בלכתו אל לבן, במקום שם יגורו פריצי אדם ערומים כנחשים, פן תחת שעד הנה עלה מעלה מעלה על סולם ההשתלמות בשבתו אצל אביו השלם, ירד כעת מטה מטה בשבתו אצל לבן. כדברי המדרש (בר"ר פ' ס"ג) „ויתרוצצו הבנים בקרבה שהיתה עומדת על בתי כנסיות ובתי מדרשות יעקב מפרכס לצאת וכו' ובשעה שהיתה עוברת על בתי ע"ז עשו מפרכס לצאת" ר"ל במליצה החדה הזאת שהכל תלוי באנשים הסובבים את כל איש אם לטוב ואם לרע, שגם האיש שדעותיו קבועות ומבוררות אצלו, גם הוא מקבל השפעה ממקומו ומחברתו; אותה הצדיקת תוכל להיות צדיקת בשעה שעוברת על בתי כנסיות ובתי מדרשות, אז תוכל לקות שיעקב יצא ממנה, אבל בשעה שעוברת על בתי ע"ז העשו והרשע מוכרחים לצאת אף מהצדיקים והצדקניות היותר גדולים.

ובזה נראה לי לבאר דברי בר קפרא (בר"ר פ' ס"ח) „ויחלום והנה סולם וכו' תני בר קפרא אין חלום שאין לו פתרון. והנה סולם מוצב זה הכבש, ארצה זה המזבח כמד"א מזבח אדמה תעשה לי, וגבתת ארז הקרבנות וכו', ומלאכי אלקים אלו כהנים גדולים וכו'". ודברי בר קפרא תמוהים, שהוא בא יפתור את חלום יעקב הכהים, ופתרונו עוד יותר חתום וכהים מהחלום עצמו? מה ענין המזבח אצל חלום יעקב? אבל עלינו להבין מקודם מדוע פקדה תורתנו הקדושה על עושה עברה בשוגג להביא קרבן, מה אשם האיש ששגג, הלא בלי דעת עשה מה שעשה? אבל באמת לו השב כל איש את דרכו בחיים, ישם אל לבו שהוא עלול לשגות, כי אז היה נזהר ולא שגג. אבל אם איש ישגה זהו אות שהוא בוטח על שכלו יותר מהצורך, לכן לא נזהר ושגג, ולזה חטא יקרא ועליו להביא קרבן על שגיאתו. ובזה פתר לנו בר קפרא, חלום יעקב, כי יעקב אבינו ראה בחלומו, שאדם יכול לשגות ולרדת מטה מטה, ולא יוכל להשען על שכלו שיעמיד אצלו על המשמר, שלא ישנה מן הדרך הנכונה שהלך בה עד עתה...

ובזה נבא לבאר המאמר שהצבנו פתח דברינו, אשר דבריו אינם מובנים

כלל, אומרו „אתה אמרת והיה ד' לי לאלקים חייך כ"ט וברכות שאני נותן לבניך איני נותן אלא בלשון הזה" איזה טובה עשה יעקב עם הקב"ה, בזה שאמר בלשון של והיה, ואיזה אושר תהיה לבני יעקב בזה, שכל טובות וברכות, שהבטיח להם הקב"ה הבטיח להם בלשון של והיה? מדוע הושב המדרש הארבעה כתובים שלא כסדרן, והקדים המאוחר ואיחר את המוקדם? אבל להבין את השאלות, עלינו להעיר בדברי יעקב עצמו שהם נפלאים, איך התנה תנאים קשים עם המקום: אם יהיה אלקים עמדו, ושמרו בדרך, ונתן לו לחם לאכיל ובגד ללביש, וישוב בשלום אל בית אביו, והיה ד' לו לאלקים, אז יקים מצבה ויתן מעשר, מה גדלותו של יעקב בזה, הלא כל איש היה עיבד ד' בתנאים כאלה וכל האנשים ומה גם ירא אלקים עובדים את ד' גם בעירום ובחוסר כל? וביותר אינו מובן דבריו שאמר מתחילה „אם יהיה אלקים עמדי" ואחר שמנה את כל בקשותיו הזר והכפיל „והיה ד' לי לאלקים", אבל לפי דברינו שהארכנו בחלום יעקב נבין את נדרו ואת דבריו: אחרי שהתירא יעקב פן יושפע מביתו של לבן, הבין כי אם יהיה עני ויהיה תלוי בפרנסתו ובלחמו בלבן אז בודאי יקבל השפעה מדעותיהם וממחשבותיהם, וילך בדרכיהם, עמם עמו ואלהיהם אלהיו, וטעמו המיוחד וכל מהלך מחשבותיו יפוגו ממנו; לא כן אם לא יהיה עני ולא יצטרך להם, אז אולי יוכל להזהר מהם ואלקי אביו יהיה אלקיו, אליו יכרע ולפניו ישתחוה כאשר היה עד הנה. וזהו אמרו „אם יהיה אלקים עמדי, ונתן לי לחם לאכול, ובגד ללבוש, ושבתי בשלום אל בית אבי, והיה ד' לי לאלקים" ר"ל כאשר יעזרהו ד' שיהיה לו כל וגם ד' יהיה בעזרו שמהלך מחשביתיו באמונה ובמוסר לא ישונה ולא יקבל כל השפעה רוחנית מביתו של לבן, וזהו „והיה ד' לי לאלקים" ולא אלהי לבן, אז יקים מצבה, ויעשר את כל, כי פחד מאד פן ישגה ויקבל עליו לאלהים אלהי לבן, כמנהג המקום שהלך לשם, והפחד הזה היה לכבוד ליעקב עד כמה חרד לאלקי אביו. וזהו שאמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי „אתה אמרת והיה ד' לי לאלקים" מפני שלא האמנת בעצמך, בהיותך בין עובדי ע"ז, שלא תמשך אחריהם, ולבך הכך ע"ז, ותמיד משׁשת את הדופק הרוחני שלך, „חייך כל טובות וברכות שאני נותן לבניך איני ניתן אלא בלשון הזה" גם את בניך אשמור בין בעת צרתם בין בעת שמחתם, לבל ינהו אחרי דעות אנשי ארץ גלותם. ואיך יהיה כדבר הזה, שלא יפוג רוח ישראל סבא ממנו? ומראה לנו ר' יהושע את הסבה, שתסב שעם ישראל לא יתערב בגוים גם בעת שיספיקו בילדי נכרים, והתירה תהיה מונחת בקרן זוית, ולפי ראות עיני בשר ודם ועוד מעט וישראל יחדל מהיות לעם, פתאום תתרומם אצלם האהבה לבית אביהם ולארצם, וע"י זה ישובו לעמם גם האברים המדולדלים, שכבר נקרעו מעל עמם ושם ישראל נשכח מאתם. וזהו „והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים" המים החיים להחיות עם ישראל, הטל של תחיה להחיות רוח ישראל סבא ולעוררו מתרדמתו הוא אהבת העם שתתעורר בו לארצי, והטל של תחיה הזה יהיה את רוח שאר עמו אלה שנקראו שאר עמו, שכבר נתרחקו מעמם ומיהדותם, וזהו שאמר „יהיה ביום ההוא יוסיף ד' לקנות שאר עמו". וכאשר ישובו לעמם אז ישתדלו להושיב את הארץ הנשמה ולעבוד את אדמתה, וזהו אמרו „והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים". וכאשר ישובו לעמם שאר עמו ווושיבו את הארץ הנשמה, אז תבא הגאולה העתידה וזהו אמרו „והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול" במהרה בימינו אמן!

דרוש ז׳.

פרנס לפי הדור.

יפקוד ד׳ אלקי הרוחות לכל בשר, איש על העדה, אשר יצא לפניהם, ואשר יבוא לפניהם, ואשר יוציאם, ואשר יביאם, ולא תהיה עדת ד׳ כצאן אשר אין להם רועה..

(במדבר כ"ז)....

כל איש ואיש שנתפתח במדה ידועה, יש לו השקפות מיוחדות ומטרות מיוחדות, והיא לוהם עבורן, ומשתדל תמיד להשפיע מדעותיו לאחרים, יהיא מאושר אם זאת תעלה בידו, ומרגיש יאיש נורא, אם כל דעותיו והשקפותיו מוצאין קברן במוחו, ואינן מתקבלין אצל אחרים בעולם המעשה. וכל איש ישר רוח, ובעל דעת רחבה, לא יבטל את דעתו, רק למען הפיק רצון מאחרים, למען יקרא מעורב עם הבריות; ורק האיש חסר דעה, או איש נבל, ירכין את ראשו לכל איש ואיש, אף שדעת האחד רחוק מהשני כרחוק מזרח ממערב. וזה נראה לי מאמרם ז"ל (בר"ר פ׳ כ"ה) "ויתהלך חנוך את האלקים ואיננו, כי לקח אותו האלקים, אמר ר׳ חמא בר הושעיה, אינו נכתב בתוך טימוסן של צדיקים ולא בתוך טימוסן של רשעים, אמר ר׳ איבו חנוך חנף היה, פעמים צדיק פעמים רשע, אמר הקב"ה עד שהוא בצדקו אסלקנו וכו׳. המינים שאלו לר׳ אבהו, אמרו לו, אין אנו מוצאין מיתה לחנוך, אמר להם למה? אמרו לו נאמרה כאן לקיחה, ונאמר להלן כי היום ד׳ לוקח ארונך מעל ראשך, אמר להם אם ללקיחה אתם דורשים, נאמרה כאן לקיחה ונאמר להלן הנני לוקח ממך את מחמד עיניך וכו׳. מטרונה אחת שאלה את ר׳ יוסי, אמרה לו, אין אני מוצאין מיתה בחנוך, א"ל אלו נאמר ויתהלך חנוך את האלקים ושתק, הייתי אומר כדבריך, כשהוא אומר ואיננו כי לקח אותו אלקים, ואיננו בעולם הזה כי לקח אותו אלקים׳. ועלינו להבין במאי פליגי ר׳ חמא עם ר׳ איבו, ומאין לקח לו כל אחד יסוד לדבריו? ומדוע החליפו טענותיהם חז"ל עם המינים והמטרונה, שהאחרונים עמלו בכל כחם לאמר שהיה נס עם חנוך, ולא מת כדרך כל הארץ, וחז"ל התעקשו לאמר שמת כדרך כל הארץ, ולא היה כל דבר יוצא מדרך הטבע במיתתו של חנוך. לפי השקפה שטחית היה להם לחז"ל המאמינים, להאמין שחנוך לא מת כדרך כל הארץ, ונעשה בו נס של אליהו, והמינים היו צריכים להכחיש זאת? ואני רואה בזה שכל אחד מחז"ל, שפט כפי השקפתו על העולם: הנה אנחנו רואים אנשים, שפעמים יצדקו הרבה, ופעמים ירשיעו הרבה, פעמים ימסרו נפשם בעד דבר קל, ופעמים ירמסו ברגליהם על היותר קדוש והיותר מרים. על אנשים כאלו נוכל לאמר אחת משתי אלה: או שבאמת המה אנשים רשעים, וזה שהננו רואים אותם לפעמים מוסרים את נפשם בעד דבר קל, הוא רק כדי לרמות את הבריות. או שבבגל

הם אנשים רגילים, שפעמים הם מתגברים על תאות לבבם, ופעמים לא. ובראיתני אותם עושים מעשה זמרי הוא אך מפני שבפעם הזאת לא יכלו לכבוש את יצר לבבם...

חז"ל הבינו בסיפור חנוך, שהתורה ספרה לנו מסוג חדש שהתפתח בין האנושית שלא היה עד חנוך. קין הרע לעשות והיה סמל הרשע, ונהפיך ממנו היה הבל, שהיה סמל הטיב. וגם אדם הראשון היה קודם ירידתו ונפילתו סמל הטוב, ואחר נפילתו עמד גם כן במצב רוחני אחר. אך חנוך היה הפכפך: פעם הלך את האלקים ופעם איננו. וכן מפרשים חז"ל את הכתיב „ויתהלך חנוך את האלקים ואיננו" כי פעם היה לאיש אלקים, ופעם איננו איש אלקים, ואיננו את אלקים, והרע לעשות, כי היתה חליפות לרוחו. ור' חמא בר הושעיה חושב, שאדם כזה אינו לא צדיק ולא רשע, אך אדם בינוני, וכל מעשיו שהוא עושה, הם נעשים בלי חכמה יתרה, אך כפי שתעלה עליו ההתפעלות של אותה הרגע, שהוא עומד בה, וזהו אמרו „אינו נכתב בתוך טמוסן של צדיקים, ולא בתוך טמוסן של רשעים" כי הוא אדם בינוני. אך ר' איבו חושב, שאנשים כאלו הם רשעים גמורים ושרלטנים פשוטים, וגם בעת שהם עושים מעשים טובים, הם עשוים לא מהכרת לבבם, אך כדי לרמות בהם את הבריות, וכל מעשיהם הם עושים לפי חשבונם הפרטי, ובעת שטוב לפניהם להתראות כצדיקים גמורים, אז הם מתחפשים ומעמידים את פניהם כצדיקים גמורים, ובעת שהם נמצאים בין אנשים רשעים, שאז יוכלו לנחול כבוד עבור רשעתם, אז הם מתראים בצביונם האמתי... וזה שאומר ר' איבו „חניך חנף היה פעמים צדים ופעמים רשע" ר"ל אחרי שפעם התראה כצדיק ופעם התראה ברשע, זה לנו לאות שהיה חנף והכל עשה לטיבתו ולהנאתו...

מובן מאליו, שהמינים והמטרונה, שהיו גם כן שרלטנים כאלו, שעשו הכל לטובתם ולהנאתם הפרטית, חפצו להשריש בכל האנשים את הדעה הכוזבה הזאת, שכל אדם צריך להתנהג ככה, להרכין את ראשו לפני כל איש, ולהתנהג כמנהג המקום שהלך לשם, וכמנהג האנשים הנמצאים בחברתו, לכן אמרו שלא נאמרה מיתה בחנוך, כי אך אדם כחנוך, שעשה הכל לפי מצב הדברים שבא לידו, פעם היה צדיק, ופעם היה רשע, אך אדם כזה הוא בן אל־מות; אבל האנשים שדעותיהם קבועות ומבוררות אצלם, והם עומדים תמיד על דעתם, אנשים כאלה יפלו בנופלים, ותקומה לא תהיה להם בחיים. ונגד שיטה עקומה ונפתלה כזאת, לחמו חז"ל בכל תוקף דעתם. וזה שאמרו ר' אבהו ור' יוסי אדרבה נאמרה מיתה בחנוך, אך אדם כזה בן מות הוא, וגם בחייו הוא קרוי מת, ואנשים כאלו לא יוכלו לעמוד ולהתקים בחיים, אבל האנשים בעלי דעת, אנשי אמת וישרים, שדעותיהם קבועות ומבוררות אצליהם, והם לוחמים בעדן בכל תוקף ועוז, הם בני אל־מות....

אמנם כל אדם צריך להיות דעותיו קבועות אצלו, אבל דעות אנשים שונות איש מרעהו, זה יתן היתרון להעו"ם החומרי. והשני נותן היתרון אל העולם הרוחני, זה ישתדל להפיץ דעותיו בשובה ונחת, והשני בסיפה ובסערה דרכו, יקוב הדין את ההר. וביחוד נפלגים בזה אנשים שנושאים משרות נכבדות אצל הצבור, ועומדים בראשם, וכל אחד יתנהג כפי התפתחותו להפיץ את דעותיו. זה ירון היתרון להשתדל להטיב מצב החומרי של עדתו ועמו, וזה נותן היתרון להשת ל להטיב המצב הרוחני. זה ינהל בני עדתו במקל נועם, והשני זורק מרה בתלמידים.

וכל אחד מאמין בדעתו ובהנהגתו, שאתו הצדק. ובתיר אנשים ישרים ובעלי דעות מבוררות לא יזוז כל אחד מהם מדעתו אף כמלוא השערה, ומאמין בטובת הנהגתו, ומבטל את של רעהו המתנגדת לשיטתו.

אבל כאשר נתבונן, נראה שכל אחד מהם מתרחק משביל הזהב, כי אמנם צריך לאחוז בזה וגם מזה אל יניח את ידו, כי שניהם כאחד טובים, ואחד בלא השני מרובה צלו מחמתו... וזה נראה לי דברי מאמרם ז"ל (בר"ר פ' א') „ב"ש וב"ה ב"ש אומרים השמים נבראו תחלה, ואח"כ נבראת הארץ, וב"ה אומרים הארץ נבראת תחלה, ואח"כ השמים, אלו מביאים טעם לדבריהם, ואלו מביאים טעם לדבריהם, על דעתיהון דב"ש דאינון אמרין השמים נבראו תחלה ואח"כ הארץ, משל למלך שעשה לו כסא ומשעשאו עשה איפיפורין שלו, כך אמר הקב"ה השמים כסאי והארץ הדום רגלי וכו' ועל דעתיהון דב"ה דאינון אמרין והארץ נבראת תחלה ואח"כ השמים, משל למלך שבנה פלטין, משבנה את התחתונים, אח"כ בנה את העליונים וכו'. ר' יוחנן בשם חכמים אמר לבריאה שמים קדמו, ולשכלול הארץ קדמה וכו', א"רשב"י תמיה אני איך נחלקו אבות העולם ב"ש וב"ה על בריית שמים וארץ, אלא שאני אומר שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסויה וכו' א"ר אליעזר בר' שמעון אם כדעת אבא, למה פעמים שהוא מקדים ארץ לשמים, ופעמים שהוא מקדים שמים לארץ, אלא מלמד ששניהן שקולין זה כזה, בכל מקום היא מקדים אברהם ליצחק ויעקב, ובמקום אחד היא אומר וזכרתי את בריתי יעקב וכו' מלמד ששלשתן שקולין זה בזה, בכל מקום הוא מקדים משה לאהרן, ובמקום אחד הוא אומר הוא אהרן ומשה, מלמד ששניהן שקולין זה כזה, בכל מקום הוא מקדים יהושע לכלב, ובמקום אחד הוא אומר כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון, מלמד ששניהם שקולין זה כזה".

ועלינו להבין במה נחלקו אבות העולם, ומאי נפקא מינא אם השמים נבראו תחלה אי הארץ אי שניהם כאחד? ויותר יפלא בעיניני דברי רשב"י שמסכים ששניהם נבראו כאחד, ממה שפעמים הוא מקדים שמים לארץ ופעמים ארץ לשמים, ומביא ראי' מאברהם יצחק ויעקב, וממשה ואהרן. ומיהושע בן נון וכלב בן יפונה, שפעמים מקדים זה ופעמים לאחר, אות הוא ששקולים זה כזה, הלא שם בודאי היה אברהם זקן מיצחק ויעקב ואהרן היה גם כן זקן ממשה, וגם יהושע וכלב בטח גם כן לא נולדו ברגע אחת, ואם כן הביא ראי' לסתור?

ונראה לי אנכי בזה, שאמנם גם ב"ש וב"ה לא נחלקו מה נבראת תחלה, שאין לני שום נפקא מינא מזה, אך מחלקותם לאיזה יש יתרון, שישתדל עליו האדם ביותר אם החומרי אי הרוחני, ואיש שיש לו השפעה גדולה על הצבור אי על עם שלם, על מה צריך להשתדל ביותר. דעת ב"ש שיש לתת היתרון להרוחני על החומרי, שהרוחני עיקר בכונת הבריאה, והחומרי נברא אך למען השיג ע"י את הרוחני, וזהו אמרם „השמים נבראו תחלה ואח"כ הארץ" הרוחני חשיבה במעלה יותר, והשני לה במעלה החומרי, „משל למלך שעשה לו כסא ומשעשאו עשה איפיפורין שלו, כך אמר הקב"ה השמים כסאי והארץ הדום רגלי" כי העיקר הם השמים, הרוחני, שהם כסא ד', והחומרי רק הדום לרגלי הרוחני, באשר אם אין קמח אין תורה. ודעת בית הלל אחרי שאם אין קמח אין תורה, והחומרי מביא אל הרוחני, צריך להשתדל בו ביותר, כי כל דבר המוליך אל מטרה יש לו במדה ידועה חשיבות יותר מהמטרה בעצמה, כאמרם „למוד גדול שמביא לידי מעשה" אף

שהמעשה גדול והוא העיקר, והלמוד היא אך אמצעי להגיע ע״י אל המעשה, עם כל זה הסכימו שלמוד גדול שמביא לידי מעשה, וכן החומרי גדול בזה שמביא אל הרוחני. וזה אמרם „הארץ נבראת תחלה ואח״כ השמים משל למלך שבנה אפלטין, משבנה את התחתונים אח״כ בנה את העליונים״ ר״ל אחרי שהרוחני עומד נשען על החומרי, אית הוא כי החומרי יש לי חשיבות יותר מהרוחני. אבל באמת קשה להחליט, גם לשאול איזו חשובה ביותר, אחרי ששניהן כאחד המה הרמוניא שלמה, ואחד בלא השני היא כמת, הרוחני בלא החומרי הוא כנשמה בלא גוף, והחומרי בלא הרוחני הוא כגוף בלא נשמה, וזהו שאמר רשב״י „תמוה אנכי איך נחלקו אבות העולם ב״ש וב״ה על בריית העולם, אלא שאני אומר שניהם לא נבראו אלא כאלפס וכסויה, שנאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדיו״, רצוני כמו שהאלפס בלא כסויה לא תוכל לבשל בטוב המאכל, וכן הכסוי בלא האלפס לא תבשל לני מאומה, כן היא יחס החומרי והרוחני וזה בלא זה לא יוכלו להכשיר ולהעמיד את האדם בתיר איש שנתפתח ונתבשל כהוגן. ורעיוננו זה נראה מלשון ר׳ אלעזר שאמר „אם כדעת אבא למה פעמים שהיא מקדים ארץ לשמים ופעמים שהיא מקדים שמים לארץ אלא מלמד ששניהן שקולין זה כזה״ איננו אומר מלמד שנבראו כאחד על עת בריאתם, אלא מלמד „ששניהן שקולין זה כזה״ במעלה. וע״ז הביא ראיתו שבכל מקום שפעמים הוא מקדים לאחד ופעמים הוא מקדים להשני, שניהם שוים במעלה. והביא ראי׳ מאברהם יצחק ויעקב, שגם אצלם פעמים הוא מקדים לאחד ופעמים הוא מקדים את השני, מלמד ששניהם שקולים זה כזה. אמנם כל אחד מהם היה נבדל מחבירו, אברהם התעלה במדת החסד, וזה היה משוש חייו, ויצחק הצטין בתמימותו ובעבודתו, ויעקב בתורתו, אך אם באנו לאמר איזה־מהם היה גדול מחבירו לא נוכל להחליט מאומה, כי כל השלש מדות האלו נחוצות, ועם אחת בלא השניה לא יוכל העולם להתקיים, כי על שלשה דברים האלו העולם עומד, על התורה, ועל העבודה, ועל גמילות חסדים, ועלינו להחליט ששלשתן שקולין זה כזה...

וגם במשה ואהרן פעמים מקדים את האחד, ופעמים הוא מקדים את השני, מלמד ששניהם שקולים זה כזה, אף שהיו נפרדים בדרכיהם, כי משה זרק מרה בתלמידים, וסמל הנהגתו היה תמיד יקוב הדין את ההר, וכאשר ראה את העם כי פרע היא אמר „שימו איש חרבו על ירכו והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו״ תחת שאהרן בטוב לבו לא יכיל להמרות פי העם כאשר בקשו ממנו לעשות להם אלהי זהב, וכאשר נאמר להחליט מי מהם חשוב יותר בהנהגתו? נבא להחלטה, ששניהם שקולין זה כזה, ושניהם כאחד טובים, ונחוץ לכל מנהיג לאחוז בשתי ההנהגות האלו יחד, לפעמים נחוץ להתנהג כמשה רבינו לזרוק מרה בתלמידים, ויקוב הדין את ההר, ולפעמים צריך להתנהג כאהרן, להיות אוהב שלום ורודף שלום, וכאשר אהרן היה צריך למשה, כן משה היה צריך לאהרן, כאשר בארנו בדרושנו לשה״ג, ושניהם כאחד היו מיטיבים ומועילים. אבל להתנהג תמיד רק כאחד לא טוב הדבר, אחרי שיש לכל אחד יתרון וחסרון.. וזהו אמרם „בכל מקום מקדים משה לאהרן, ובמקום אחד הוא אומר הוא אהרן ומשה, מלמד ששניהם שקולין זה כזה״... יש ענינים ששם חשובה ביותר הנהגת משה, ויש ענינים ששם חשובה ביותר הנהגת אהרן, והכל לפי הענין והמקום והזמן...

הבדל רב בהנהגה היה גם בין יהושע לכלב, כאשר שמעתי מגדול אחד

שאמר להשוב על השאלה: מדוע כאשר שלחו את יהושע וכלב עם המרגלים, הוסיף משה רבינו יו״ד על שם יהושע, לאמר „ד׳ יושיעך מעצת המרגלים״, וכלב הלך להשתטח על קברי אבות. ולמה אחז כל אחד מהם אמצעי מיוחד, לבל יפלו בעצת המרגלים, ולא הלכו שניהם להשתטח על קברי אבות, או להוסיף לשניהם על שמותיהם? ואמר ששני האנשים האלה היו נפרדים בהנהגותיהם ולכן היו נפרדים גם כן בהאמצעים. הננו רואים שכלב רמה את המרגלים, והם לא ידעו שהוא איננו אתם בעצה אחת ובהשקפה אחת, אדות ארץ כנען; כי בעת שעמד כלב להשקיט את העם, גם המרגלים וגם העם כולם יחד האמינו, שגם הוא ידבר רעות, והוא התחיל את דבריו וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם, והם האמינו שדבריו יהיו כדבריהם, אות הוא שגם בלכתו בדרך יחד עם המרגלים כחד להם האמת, ויאמר להם שמחשבותיו ודעתו במחשבותיהם ודעתם. וזה יהיו דברי הכתוב האומר „ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו״ שלפי השקפה שטחית איזו רוח אחרת היתה עמו, הלא גם על יהושע נחה הרוח הזאת? אבל באמת רק אצל כלב היתה רוח אחרת מאשר דבר עם המרגלים, כי הוא דבר להם בפיו כדבריהם, ובלבו היתה רוח אחרת. והנה לאיש כזה, לא יאונה כל רע מאנשים שמחשבותיהם אינם כמחשבותיו, כי הוא בפיו ישים להם שלום, אך אנשים כאלה שמפני דרכי שלום מסכימים הם לדברי רעיהם בפיהם. יוכלו סוף כל סוף להמשך אחריהם גם בלבבם, ולכן הלך כלב להשתטח על קברי אבות לבל ימשך אחריהם. לא כן יהושע, הוא לא חת מכל איש, ואת אשר היה עם לבבו איתה הגיד בפיו, אדם כזה לא יפיתה ולא ימשך אחרי אנשים אחרים, שאינם מתאימים עם רוחו; אך לאיש כמהו יוכלו להזיק אלה המתנגדים לדעתו, לכן הוסיף משה אות על שמו שד׳ יושיעו מעצת המרגלים, החושבים עליו רעה, כי פחד משה פן יהרגו את יהושע בדרך. אך איזו מהנהגת שניהם יותר טובה, לא יוכל כל איש להגיד, כי לפעמים צריך להתנהג כיהושע, ולפעמים ככלב, וכל איש מנהיג הוא צריך להשתמש בשתי הדרכים האלו יחד, הכל לפי הענין והמקום והזמן, וזהו אמרם בכל מקום הוא מקדים יהושע לכלב ובמקום אחד הוא אומר כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון, מלמד ששניהם שקולים זה כזה״. וכלל זה מסרו לנו חז״ל שאף שבל אדם צריך להיות דעותיו קביעות ומבוררות אצלו, וחלילה לו להרכין ראשו לפני כל איש ואיש כדי להפיק רצון ממנו, עכ״ז עליו לדעת ולהשוב איך צריך להתנהג בכל ענין וענין אם כמשה או כאהרן, אם כיהושע או ככלב.. הדיעה הנאמן לעמו צריך להשתדל תמיד בעד החומרי ובעד הרוחני שניהם כאחד. ועליו להשתמש לזה למען הוציא מחשבותיו הטובות, שהוא חושב על עדתו ועמו, פעם בהנהגה זו ופעם בהנהגה אחרת, הכל כפי הדרוש ממנו באיתו מקום ובאותו זמן. וחלילה לו ללכת אך בקצה האחד, כי אז נבל יבול וידיו לא תעשינה תושיה, כי כל המעשים והפעולות היותר טובים והיותר נשגבים, יוכלו להמיט אסון אם נשתמש בהם שלא במקומם ושלא בזמנם..

גם המדה היותר טובה לאדם היא מדת הרחמנות, אם מנהיג איזה צביר ישתמש בה תמיד, אז ידיו לא תעשינה תושיה, וכל איש הישר בעיניו יעשה, וישען על מדת הרחמנות של המנהיג שלא יאונה לו כל רע גם בעשותו מעשים מגונים..

ויה נראה כי רעיון מאמרם ז״ל (בר״ר פ׳ י״ד) „ויצר ד׳ אלקים, כתיב מלך

במשפט יעמיד ארץ, מלך זה מלך מלכי המלכים הקב"ה, במשפט יעמיד ארץ, שברא העולם בדין שנאמר בראשית ברא אלקים. ואיש תרומות יהרסנה זה אדם הראשון, שהיה גמר חלתו של עולם ונקראת חלה תרומה, שנאמר ראשית עריסותיכם", ועלינו להבין איך קרבו חז"ל רחיקים את הכתיב „מלך במשפט יעמיד ארץ וגו'" אצל הכתוב „וייצר ד' אלקים". אך להבין איך סמכו חז"ל הכתובים זה לזה, עלינו להבין מקודם פירושו של הכתוב „מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה" שהמפרשים פרשו שהמלך העישה משפט הוא מעמיד ובונה את ארצו ע"י המשפט, אבל המלך המקבל שוחד ומעות משפט, המלך ההוא מהרס ארצו ומדינתו, ובכל התנ"ך לא נמצא שהשם תרומה יהיה כנוי ללקיחת שוחד, ונהפיך הדבר, אנחנו משתמשים תמיד על איש מירם מעם במדות מצוינות, בשם, איש תרומות. ולכן נראה לי, שבעלי המדרש מפרשים הכתוב כפי פשוטו, „מלך במשפט יעמיד ארץ" שהמלך העושה משפט, מטיב עם הטובים, ומעניש לעושי רע כרשעתים, המלך ההוא מעמיד ארצו, „ואיש תרומות יהרסנה" אבל המלך שהוא מצוין במדותיו, מצוין בטיב לבבו וברחמנותי גם לעושי רע, ובטוב לבו לא יוכל להעניש גם עושי רע, המלך ההוא מהרס ארצו, כי כל איש הישר בעיניו יעשה, מבלי שתבעתו אימת המשפט, ונמצא שתמלא הארץ מוטה וחמס ושוד ושבר. ובזה נבין מאמרם, שהם מקשים על הכתוב „וייצר ד' אלקים" הלא ד' הוא רחמים, ואלקים היא דין, ואם כן הוא תרתי דסתרי, אם ברא אותו בדין, לא ברא אותו ברחמים, ואם ברא אותו ברחמים, לא ברא אותו בדין? וע"ז השיבו מהכתוב „מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה" שאחרי שאנו רואים שבמשפט מעמידים ארץ, וברחמנות מהרסים ארץ, ונמצא שאכזריות הדין הוא רחמנות, ורחמנות שעוברת על הדין הוא אכזריות, ולכן ד' הטוב באהבתי וברחמנותי לכל היקום, ברא את האדם שיתנהג במדת הדין, וזהו פירושו של הכתוב „וייצר ד' אלקים את האדם" והביאו ראי' לזה מאדם הראשון, שע"י טוב לבו, שלא יכול לעביר על דברי אשתו, הביא קללה לעולם ולא ברכה, וד' הטוב לטובת האדם היא מעמיד את העולם בדין. וכן צריך כל איש ומנהיג בר דעת, לבלי להתקרב אל הקצה האחד במדה מרובה, אך לאחוז בזה ובזה, פעם במדת הרחמנות לטובים, ופעם במדת האכזריות לרעים. פעם להתקרב אל הכל, ופעם להתרחק ולהיות מובדל מהכל, למען תהיה אימתו ע"יהם ויהיו דבריו נשמעים...

ובזה נבוא לביאור המאמר הנפלא (בר"ר פ' ו') „ראמר רשב"י ספר משנה תורה היה סגנון ליהושע, בשעה שנגלה עליו הקב"ה מצאו יושב וספר משנה תורה בידו, אמר לו חזק יהושע אמץ יהושע, לא ימוש ספר התורה הזה וגו'. נטלו והראהו איתו לגלגל חמה, אמר לו כשם שלא דוממתי מזה, אף אתה דום מלפני, מיד וידם השמש וירח עמד" ועלינו להבין מדוע עסק יהושע רק במשנה תורה ולא בכל התורה? ואיזו שייכות יש לספר משנה תורה להעמדת השמש, יותר מכל התורה כולה? מלבד שהמאמר בעצמו אין לו מובן, מאין לקחו להם חז"ל כל הסיפור הנפלא הזה? אבל באמת עסק יהושע במקצוע השייכה אליו, כי לכל מלך ומנהיג יש שתי ספרי תורות „אחת שהיא יוצאה ונכנסת עמו, ואחת שמונחת לו בבית גנזיו", כי כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור לו לעשות מלאכה בפני שלשה, וכן אסור להמצא רבב על בגדו, והוא צריך להתנהג בחוץ בנמוס יתרה ובדרך ארץ, למען תהיה יראתו על פני כל העם ועל פניהם יכבד, כי לולא

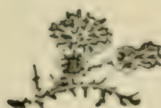
ואת לא יהיו דבריו נשמעים. אף שבביתו עליו להיות איש ככל האנשים, ולקבל את כל אדם בסבר פנים יפות, אבל בחוץ עליו להיות מנומס ביותר. וזה מליצתם ששתי ספרי תורות יש למלך, אחת הנהגתו בחוץ „שהיא יוצאה ונכנסת עמו" ואחת הנהגתו בבית וזו „אחת שמונחת בבית גנזיו", כי ההידור החצוני פועל הרבה יותר על העם, מכל ההידור הפנימי של כל מנהיג ומלך, כי המלך והמנהיג לו גם יהיו אנשים היותר גדולים והיותר שלמים, לא יכובדו על פני כל העם, אם רק אינם מתנהגים בדרך כבוד ובאימה יתרה, והמלך והמנהיג שהם אנשים קטנים ביותר, אם רק הם מתנהגים בנמוס ובדרך ארץ יתרה, נוחלים כבוד ודבריהם נשמעים ביותר. ובזה נבין מדוע משה רבינו תיכף אחר שבני ישראל עשו להם את העגל, הרחיק את אהלו מן המחנה? וכן מדוע קרן עור פניו אחר מעשה העגל, האם נתעלה יותר אחר מעשה העגל? וכן נפ"א הנהגתו עם קרני האור שלו: הלא אחרי שבני ישראל יראו מגשת אליו מפני קרני הוד פניו, ולכן נתן מסוה על פניו, אם כן כאשר בא לדבר עם בני ישראל היה לו לתת המסוה על פניו, למען לא יפחדו ממנו; לא כן כאשר הלך מאתם אז היה יכול להסיר המסוה מעל פניו. והוא עשה להיפוך, כאשר דבר אל בני ישראל הסיר המסוה מעל פניו, וכאשר כלה לדבר אתם אז שם המסוה על פניו, הלא דבר הוא?

ונראה לי אנכי בזה, שמוכרח היה משה רבינו להתנהג ככה, לתרחיק את אהלו ממחנה ישראל בזמנו, והשתמש עם קרני הוד פניו גם כן לפי מצב הרוחני של עם ישראל בעת ההיא. כי אמנם משה רבינו, אף שהיה מלך, הלך ובא בתוך העם כאדם פשוט, כי זה האיש משה השלם מכל השלמים, לא ראה לפניו כל צורך, שהוא יתנהג עם בני ישראל בנמוס יתרה ובאימה יתרה, כי האם יוכל איש לבל יירא מאיש אלקים הזה, שד' דבר אתו פנים בפנים? האם יוכל איש לבלי לכבדהו, גם אם ידבר עם כל אדם פשוט, כדבר איש עם רעהו? מי לא יכרע ברך לפני הדר גאונו? ולכן הלך ובא בתוך העם כאדם פשוט, מבלי להראות כל איתות נשיאות, כי לא היה לו כל צורך בזה. אבל אחרי חטא העגל, אחרי שהעם ירד בגדולתו ומעלתו, אחרי שהחליף את ד' כתבנית שור אוכל עשב, אחרי שחלף האיש משה שלא ידעו מה היה לו, בקשו מאת אהרן שיעשה להם אלהים שילך לפניהם, אז ראה את העם כי פרע הוא, אז ראה שאחת היא לישראל אם משה רבינו השלם מכל השלמים יהיה מנהיג להם, או עגל זהב מעשי ידי אדם, אז ראה משה שעם במצב רוחני כזה לא יוכל להתפעל מהשלימות עצמה, ולמען הכבד על פניהם, נחוץ להתנהג אתם בנמוס יתרה, ובזריקת מרה, ולכן הרחיק את אהלו ממחנם, למען לא יתרגלו עמו ויחדלו לכבדהו ולשמוע לדבריו. אז נתן לו ד' קרני הוד, למען ייראו מגשת אליו, ותהיה יראתו על פניהם, למען ידעו מהו משה רבינו להם, אז החל להתנהג עם עם ישראל כאשר מתנהגים המלכים והמנהיגים שבכל העמים, עם הברק והלהט וההידור החצון, אז היו צריכים עם ישראל לקרני הוד, שד' נתן אותם למשה במועדם, לכן שם משה מסוה על פניו כאשר כלה לדבר אתם, למען לא יתרגלו עם קרני ההוד האלו. וכאשר דבר עם בני ישראל הסיר המסוה מעל פניו, למען ייראו מגשת אליו, ויהיו דבריו נשמעים להם... מיבן מאליו, שיהושע, שראה את רבו, שהיה פניו כפני חמה, הוכרח לדאבון לבו, בראותו את העם כי פרע הוא, לשום לב להנהגתו, ולקחת אתו נר לרגליו את משנה התורה, הספר תורה השניה, שהיא יוצאה ונכנסת אתו. והבין שהוא, שפניו רק כפני לבנה,

מושפע מרבו, מוכרח ביותר לשום לב להנהגתו, ולחשוב חשבונו של מלך ומנהיג ביותר, איך להתנהג עם עם ישראל, למען שתהיה יראתו על פניהם. ועל מדוכה זו ישב יהושע, בעת שנתנו לו מלוכת ישראל. וזהו מליצת „משנה תורה"—התורה השניה, שעליו בתיר מלך לשים לה לב ביחוד, וקוראה בלשון משנה תורה, כי במשנה תורה נמצאו כל משפטי המלך וחוקותיו, לכן גם הנמוס והברק החצוני, שהם נחוצים ביותר למלך, קורא אותם בלשון „משנה תורה". וזהו אמרם „ספר משנה תורה היה סגנון ליהושע, בשעה שנגלה עליו הקב"ה, מצאו יושב וספר משנה תורה בידו, אמר חזק יהושע אמץ יהושע, לא ימוש ספר התורה הזה מפיך", רצונם יהושע היה עסיק בהנהגת מלך, הוא הרבה לחשוב איך יתנהג, ואיך יפיק רצון מעם ישראל שיכובד על פניהם, והנהגתו ודבריו יהיו נר לרגליהם. הוא חשב כל המחשבות שיש לחשוב בזה: מעבר מזה חשב שאיש ישר וטוב לב עליו להיות כאחד האדם, מבלי להתגאות ולהתנאות ביותר; ומעבר מזה ראה שאי אפשר להיות מלך ומנהיג, שיוכל להוציא לפעולות כל מחשבותיו הטובות שחושב על עמו, אם לא יתגאה ויתנאה, אם לא יהיה אמיץ הלב, שתהי יראתו על פניהם. והקב"ה שמצאו יושב וחושב במשנה תורה הזאת, הסכים על ידו לבל ירך לבבו, ולבו בל יפחד פן יחטא לאלהים, אדרבה ואדרבה, לא ימוש ספר התורה הזה מפיך. כן אמר לו ד' החפץ בטובת עמו, וכן אמרו לו בני ישראל באמרם אליו „ככל אשר שמענו אל משה כן נשמע אליך, רק יהיה ד' אלקיך עמך, כאשר היה עם משה, כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו, יומת, רק חזק ואמץ" גם הם בקשו ממנו שלא יתרפה, יתחזק ויתאמץ ויעניש לכל איש אשר ימרה את פיו, כי הבינו שלולא זאת לא תעשינה ידיו תושיה, ויביא אסון על עם ישראל בזה, שכל איש הישר בעיניו יעשה... ובזה נבין את היחס שיש לספר משנה תורה עם העמדת גלגל חמה, בשנשים לב להבין מדוע באמת היה צורך בנס גדול כזה, שידוד הטבע באופן מרובה כהעמדת גלגל חמה, הלא לפי מצב המלחמה אז לא היה כל צורך בזה, אחרי שכבר הכם יהושע מכה רבה בגבעון, והם נסו מפניו מנוסת מות, והוא רדף אחריהם, ובנוסם השליך ד' עליהם אבנים גדולות מן השמים, וכבר לא היה להם כל תקומה לפני יהושע, ולמה לו יותר? לו יהי שכאשר תחשך עליהם הלילה, ינצלו אחדים משונאי ישראל מן המות, ותהיה להם נפשם לשלל—מה יפסיד בזה עם ישראל, אם אחדים מהם ישארו בחיים וינוסו? ואיזה חפץ יש ליהושע במיתתם, אחרי שכבר כבש את ארצם ורכושם, בטח לא ישובו עוד למקומותיהם, לבקש שם את המות שכבר נצלו ממנו? ולו באמת חפץ ד' רק להמיתם, הלא אז היה ביד ד' למהר מהלך המלחמה, למען תגמר המלחמה טרם שיבא השמש, הלא מובן מאליו כי כל דבר יוכל להגמר בזמן קצר אם אך יחפוץ ד' בזה, ולמה היה צורך רק בשידוד הטבע באופן מבהיל? אבל לפי דעתי, העמדת השמש לא היתה לטובת המלחמה, רק לטובת עם ישראל ולטובת יהושע, למען יאמינו בו, למען יראו כי ד' אלקיו עמו כאשר היה עם משה עבדו, ולא כאמרם פני משה כפני החמה ופני יהושע כפני לבנה. ולכן אחרי שראו ממשה רבינו אותות ומופתים במדה מרובה, ומיהושע לא ראו מאומה, היה צורך בזה ליהושע להראות לעם ישראל, שד' חפץ גם בכבודו, כבכבוד משה רבינו. ולא להתפאר ולהתנאות חפץ יהושע, אך טובת עמו דרש בזה, למען ישמעו לדבריו הטובים, ולמען ילכו בדרכיו אשר יוליכם. וזהו אמרם „נטלו והראה אותו לגלגל

חמה אמר לו כשם שלא דוממתי מזה אף אתה דום מלפני מיד וידם השמש וירח עמד" רצונם יהושע אמר לגרגר חמה כשם שאנכי לא דוממתי מספר משנה תורה, מפני שחפץ אנכי בהנהגתי זאת לטובת עם ישראל, לכן גם אתה דם מלפני ובבדני נגד זקני עמי, ובזה תהיה יראתי על פניהם, ואוכל להוציא לפעולת ידים כל מחשבותי הטובות שאני חושב על עם ישראל...

וזה נראה לי כונת הכתוב שהצבנו פתח דברינו, שקשה להילמו. באמרו „אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם" שהוא ילך בראש, ולא יחד עם העדה, והדר ואומר תיכף „אשר יוציאם ואשר יביאם" שילך אתם יחד או אחרון. אבל פירוש הכתוב הוא כאשר בארנו, שהמלך והמנהיג צריך לעמוד בראש, לבנים בראש ולצאת בראש, להיות הוא בראש בדעית נשגביה, בהתפתחותו ובהשתלמותו, וממנו יראו וכן יעשו, ולא שהוא ימשך אחרי צאן מרעיתו, בדרך האנשים שאין דעותיהם קביעות ומבוררות אצלם, ואין להם גם כן אמיצת הרוח להוציא לפעולת ידים גם את חפצם הטוב. שהם נגררים תמיד אחרי דעת ההמון הנבער מדעת, וזהו פירושו של הכתוב „אשר יצא לפניהם ואשר יבוא לפניהם"; אבל יחד עם גדלותו, עליו להדור לרוח העם ועדתו, ולהיות קשור אתם, שמאל דוחה וימין מקרבת, ולהבין לרוחם, ולדעת באיזו אמצעים למשוך אותם אל כל אשר יהיה רוחו ללכת. וזהו „אשר יוציאם ואשר יביאם" שיהיה קשור להם בלבבו ובנפשו. כי לולא זאת, אם תחסר לו אמיצת הרוח, או שתחסר לו אהבת עמו, אז ידיו לא תעשינה תושיה, והנהגתו לא תהיה נר לרגלם, ורק המנהיג שלא תחסר לו אחת משתי אלה, יוכל לפעול הרבה ולהביא תועלת גדול לעדתו ולעמו, ובכל אשר יפנה יצליח; הוא יהיה שבע רצון מעדתו והם ממנו, והכל על מקומו יבא בשלום...

דרוש ה.

דרוש א' לשבת הגדול.

הסנה איננו אוכל.

א"ר יהושע הכהן בר' נחמי', בשעה שנגלה עליו הקב"ה, טירון היה משה לנבואה, אמר הקב"ה, אם נגלה אני עליו בקול גדול אני מבעתו, בקול נמוך בוסר הוא על הנבואה, מה עשה, נגלה עליו בקולו של אביו, אמר משה הנני מה אבא מבקש. אמר הקב"ה איני אביך אלא אלקי אביך, בפתוי באתי אליך כדי שלא תתירא, אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב, שמח משה ואמר הא אבא נמנה עם האבות, ולא עוד אלא שנמנה תחלה, ויסתר משה פניו, אמר אלקי אבי עומד כאן ואיני מסתיר פני. ר' יהושע בן קרחה אומר, לא יפה עשה משה כשהסתיר פניו, שאלולי לא הסתיר פניו, גלה לו הקב"ה, מה למעלה ומה למטה, מה שהיה ומה שעתיד להיות, ובסוף בקש לראות שנאמר הראני נא את כבודך.

(במו"ר פ' ג')

ההזיונות היותר גדולים בחיים, שמהם יכלו ללמוד הרבה, להבין את החיים יאת כוחות החיים, לא יפעלו על האדם שום פעולה ורושם, בהתרגלו אליהם ובהיותם מתמידים בחיים; הוא עובר עליהם מבלי משים, איננו מבין את ערכם האמתי, ולא ילמוד מהם מאומה. קולם ההולך מסוף העולם ועד סופו, להגיד לבן אדם, שישים לבו אליהם, לראות ולהתבונן את הכתוב בהם ואת אשר הם רוצים להשמיענו — הוא כקול קורא במדבר. והדבר היותר קטן, אם הוא יוצא מגדר הרגיל, והוא רק כאורח בחיים, יש לו ערך יותר גדול אצל בני אדם קצרי הראות ללמוד ולהבין ממנו, הרבה יותר מהדבר היותר גדול, שהתאחד עם החיים עד שנתרגלו אתו.. הרעם היותר קטן, עושה רושם גדול על האדם, ללמד אותו ולהבינו, מה קטן הוא בהבריאה, וכי לפתע פתאום תוכל לשלול ממנו את חייו, וכל צבא השמים וכל ההרמוניא הגדולה שבבריאה, אינם עושים עליו שום רושם, להבין מה קטן הוא בחיים, ואת רפיון האדם בהם. כי הרעם לא יתמיד בלכתו, לכן יתפעל ממנו האדם, וצבא השמים מתמידים. תערוכה אחת קטנה, תוצאות חרושת המעשה מביאה את האדם להתפעלות, יותר מכל הבריאה בעצמה, ועם כל ההרמוניא שבה; בית מקדש אחד בנוי כמו רמים מעשי ידי אדם, מקום שם ישפוך שיח כל איש לפני אדון עולם, מביא את האדם לרוממות הנפש, יותר ממקדש הבריאה, מעשי הבורא, האומרת כולה כבוד ליוצרה. רק האדם וכן העם, שנתפתח הרבה, רק הוא יעריך ערך כל החזיונות שבחיים כפי ערכם האמתי, כפי הלקח הטוב והרוממות האצור והצפון בם, מבלי הבט אם מקרה פתאומי הוא בחיים,

אי הוא מתמיד בלכתו והתרגל עם החיים. ונהפוך הדבר אצלו, כל אשר החזיון יתמיד יותר בחיים, יש לו אצלו ערך יותר גדול, ממקרה פתאומי, שע״פ רוב נוכל לשנות בגדילתו וברוממיתו, וזהו כל גודל ההשתלמות וההתפתחות, שמרחיבים דעתו של אדם והשקפתו, לשפוט כל דבר וכל הזיונות החיים כערכם האמיתי.

וזהו אמרם (מד״ר שה״ש) „אפריון עשה לו, ר׳ עזריה בשם ר׳ יהודא בר סימן פתר קרייא במשכן, אפריון זה משכן, א״ר יהודא בר אלעאי, למלך שהיה לו בת קטנה, עד שלא הגדילה, היה רואה אותה בשוק ומדבר עמה בפרהסיא במבוי ובחצר, כיון שהגדילה וכו׳ אמר המלך אין שבחה של בתי שאהא מדבר עמה בפרהסיא, אלא עשו פפליון, וכשאהיה צריך לדבר עמה, אדבר עמה מתוך הפפליון. כך כתיב כי נער ישראל ואהבהו, במצרים ראו אותו בפרהסיא וכו׳, בסיני ראו אותו פנים בפנים וכו׳, כיון שעמדו ישראל על הר סיני וקבלו את התורה וכו׳, נעשו לו אומה שלמה, אמר הקב״ה, אין שבחן של בני, שאהיה מדבר עמם בפרהסיא, אלא יעשו לי משכן, וכשאהיה צריך לדבר עמם, אדבר עמהם מתוך המשכן וכו׳״, ר״ל, כל זמן, שעם ישראל היה במצב הפראי, וכדי לנטוע בם אמונה ומוסר ורוממות הבריאה, למען ידע ויבין האדם שיש אדון להבירה, למען ידע האדם את ערך הרוחני והמוסר, השירה שבחיים, היו צריכים לזה מקרים בלתי רגילים, שידוד הטבע במדה מרובה; אבל מאז שקבלו ישראל את התורה, ונשתלמו ונתגדלו ברוח ובדעת, אין צריכים עוד לשידוד הטבע במדה מרובה, כאשר היה במצרים ואצל הר סיני, ודי לפניהם משכן מיוחד, ששם יתמלאו רוממות הנפש ואצילות, ורוח האדם העולה למעלה. וזהו אמרם „אמר הקב״ה אין שבחם של בני שאהיה מדבר עמם בפרהסיא״, אין שבח להם, מאחר שקבלו את התורה, ונשתלמו בשלימות התורה, שאהיה עוד צריך לדבר עמם בפרהסיא, בשידוד הטבע, כי קול ד׳ בהדר, ישמעו ויבינו גם מבלי מקרים פתאומים ושידוד הטבע במדה מרובה. גם בקול דממה דקה, היוצא מכותלי המשכן, יוכלו בעת לשמוע קול ד׳ ולהרגיש ולהתפעל; כי לא בכח הקול ולא בסערת הרוח של איזה חזיון, יעריך אצלם ערך כל חזיון, אך לפי ערכו המוסרי, והלמוד היוצא ממנו.

ובזה נבין מאמרם ז״ל (מד״ר קהלת) על הכתוב „טוב מלא כף נחת ממלוא חפנים עמל ורעות רוח, א״ר ברכיה טובה דריסה שדרס הקב״ה בארץ מצרים, שנאמר ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, ממלוא הפנים פיח הכבשן, למה שבזו היתה גאולה ונגאלו, ובזו של פיח הכבשן לא נגאלו״ אשר דבריהם אינם מובנים, מה השמיענו ר׳ ברכיה, הלא כל אחד יודע, שמכת בכורים עמדה למעלה ממכת שחין? ועוד מדוע קורא למכת שחין מלוא חפנים עמל, ולמכת בכורים, מלא כף נחת, הלא רעש יותר גדול הסבה מכת בכורים ממכת שחין? אבל כאשר נחדור לדברי ר׳ ברכיה, נראה, שדבריו מוסבים על החזיון שאנו מדברים בזה. הנה במכת שחין נעשה בה שלשה נסים, המרעישים את אוזן השומע, כאמרם ז״ל (שמ״ר פ׳ י״א) „אמר ריב״ל נס גדול נעשה בשחין, שאדם זורק חץ למעלה אינו מהלך מאה אמה, ומשה זרק פיח הכבשן מלוא חפנים, דבר שלא היה בו ממש וזרקו משה השמים עד כסא הכבוד. ועוד נס אחר נעשה בו, שמה שהחזיקה ידו של משה היה מלוא חפנים, ועוד נס אחר נעשה בשחין, אדם מפזר עפר קב אחד, אין מפזר אלא ד׳ אמות, אבל משה נטל מלא ידו ופזרו על כל ארץ מצרים״

מכת בכורים לא נראה לעין קצר הראית, ימה גם לאנשים החכמים בעיניהם: החכמת מה להם, שידוד הטבע במדה מרובה כל כך, כי בקול דממה דקה היתה מגפה בעם מצרים, כאלו מחלה מתדבקת פשוטה היתה בעם הזה, ולא נראה לעין אדם שאך בכורים מתים, כי לא נודע במצרים מי היה בכור ומי היה פשוט, ורק ד׳ לבדו הוא שהבדיל בין טפה לטפה, ולא יכלה המכה הזאת לעורר כל כך התרגשות בלב איש הגס, המעריך כל דבר בערך הרגילות, כמכת שחין שנעשה בה שדוד הטבע במדה מרובה, הנראה גם לעין בשר קצר הראות. עכ״ז, אם נעריך את ערך שתי המכות במדת התועלת שהביאו, אז נראה יתרון של מכת בכורים על מכת שחין... וזה שאמר ר׳ ברכיה „טיבה דריסה אחת שדרס הקב״ה במצרים, כמה דתימא ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה״ אף שהיתה רק מלא כף נחת, שלא הרעישה המכה הזאת אוזן השומע הפשוט, שאיננו רואה בה שידוד הטבע במדה מרובה, „ממלוא חפנים פיח הכבשן של משה ואהרן״ אף שהיה בהמכה הזאת שידוד הטבע במדה מרובה, בהנסים הרבים שנעשו בה, שהרעישו אוזן השומע. ולמה? „מפני שבזה היתה גאולה ובזה לא היתה גאולה״.

אחד מהחזיונות היותר גדולים בעולם ובחיים, הוא עם ישראל, שזה אלפי שנים, שחצים ואבני מות ימטירו עליו שונאיו ומנדיו, והוא נרדף מכל העמים, והוא נע ונד בארץ, ומתהלך מגוי אל גוי וממכלכה אל עם אחר, ולא ימצא מקום בעולם להניח עליו את ראשו, וארץ להציג שם כף רגליו, מבלי שתשמט האדמה מתחתיו, והיא חי למרות כל אלה, למרות ענוייו המרים והקשים, ומעניו ורודפיו נופלים אחד לאחד כעמיר מאחרי הקוצר, ויורדים מעל במת החיים, ולא ישאר מהם שריד ופליט, רק מצבת דברי הימים, שלפני כמה מאות שנים חי איזה עם בעולם, וגם הוא רדף את עם ישראל, וכעת ינוח בשלום על משכבו. ומהם יש כאלה, אשר לא השאירו אחריהם כל זכר גם בדברי הימים, וגם מצבת זכרון לא העמידו אחריהם, מבלי לדעת היכן מקום קבורתם, ואיזה הקיבה שעכלה אותם. כה עולים על במת החיים, כל העמים זה אחר זה, וכל אחד יורד ממנה בבוא ימיו; ועם ישראל הנענה, רואה את כל אחד בעלותו, ובהכנסו לחופה ולמעשים גדולים, אם שלא למעשים טיבים, והוא רואה גם כן בשבקם חיים לכל חי, והוא מברך אחריהם את ברכת הטוב והמטיב, או ברוך דין האמת, לכל אחד ואחד כפי מעלליו בחיים, והוא יוסיף לחיות ולהתקים ולהאריך כחול ימים, מבלי לחשוב ולזכור את יום המיתה, כאלו ברית כרת את המות, ועם שאול עשה חוזה, להביא להם תמורתו וחליפתו, כאלו עומד למעלה מכל חוקי החיים, אשר הכליון וההפסד הם מהחוקים היותר קבועים בהם, שאין כל יצור ואין כל דבר שיוכל לעבור על החוק הזה, שאך ימים קצובים יש לכל אחד להיות בחיים, ולשוט על פני האדמה, ואח״כ לעזוב מקומו לאחרים הבאים אחריו. ועם כל גודל פליאתו של העם הנצחי הזה, העומד למעלה מכל חוקי החיים, ועם כל גדולתו ורוממותו, שצריכים לעורר פלא גדול בעיני כל איש שנתפתח ונשתלם, עם כל כוחו הענקי הזה, ועם כל הלמוד והלקח היוצא מהחזיון הנפלא הזה, שהיה צריך לעורר התרגשות והתפעלות בלב כל איש, ועם כל הכבוד והרוממות המעוררים חיים נצחיים כאלה, שכל אחד היה צריך לכרוע ברך לפניו, לכבדהו ולנשאהו, עכ״ז איש לא ישים לב לזה; וככל אשר יוסיף להאריך ימים, שהיה צריך לעורר אליו רגשי כבוד ויקר, כן ירבו שונאיו ומנדיו, הסוערים סביבו להפיצו, ומתגעשים יותר ויותר, אף שבוהותיהם:

כלים לריק, וכל חמתם היא רק כקצף על פני מים, אשר בפגשם צוק סלע בדרכם, הם רועשים סביבו, כאלו המתם עליו על אשר ירהיב לנוח בשלום על מקומו, מבלי לשים לב להמתם וקצפם, והוא יוסיף לנוח ולשחוק לסערתם, בידעו שהוא ינוח בעתיד כבעבר, והם יסעו למרות חפצם הלאה הלאה, עד אשר יעלמו מעין החיים ובבטן האדמה ימצאו קברם, כהראשונים שקדמום. אך מדוע באמת לא ישימו לב להמחזה הנפלא הזה? מדוע לא יחזו נכיחות, שנפלא העם הזה? מדוע לא יחזו כי חוות הכל? מדוע לא ישמעו את הפרק שירה שבחיי העם הזה, ההולך מסוף העולם ועד סופו, ומשמיע כי הוא אחד מהחזיונות שבחיים, המלמדים לאדם שיש כח נשגב מהטבע בהבריאה, והאדם וכל הבריאה מוכרחים לכרוע ברך לפני הכח הטמיר והנעלם והנשגב הזה, ולשוא יאמר האדם, שהוא עומד תחת חוקי הטבע, שהוא ילחים עם דבר העומד למעלה מהטבע? התשובה על כל אלה, הוא אשר אמרנו, כי האנושית עוד לא נתפתחה, וכל דבר המתמיד ומתרגל עם האדם, לא יוכל האדם לערוך את ערכו האמיתי, ומקרה קל ערך פתאומי, יותר יערך בעיניהם, מהחזיון היותר רם ונשגב האוצר בקרבו הרבה שאלות והרבה תשובות, והרבה ההרגשות ורוממות הנפש, אם רק ההרגלו אתו...

ומה נפלאים ונמרצים דברי המ"ר (שה"ש) „ר' יהושע בן לוי אמר, אלו אמר חזקיה שירה על מפלת סנחריב, היה נעשה הוא מלך המשיח, וסנחריב גוג ומגוג, והוא לא עשה כן אלא אמר עתה ידעתי כי הושיע ד' משיחו, מה כתיב בתריה, ד' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו" ועלינו להבין מה הביא אתו חזקיה בשירתו, יותר מכל השירות והתשבחות, שיוצאים ויצאו מאלפי פיות לכבוד יוצר האדם, ומחיה מתים, וסומך נופלים ומתיר אסורים. ואם באמת גדול כח השירה של חזקיה, עד שבעבירה היה נעשה מלך המשיח, מדוע באמת מנע חזקיה את העונג הזה מפודהו ומצילהו מיד סנחריב העריץ? ועוד אינו מובן סיום דברי המדרש באמרו „והוא לא עשה כן אלא אמר עתה ידעתי כי הושיע ד' משיחו" הלא גם זהו דברי תהלה למקום? וסוף דבריהם אומרם „מה כתיב בתריה ד' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו" שנראה מדבריהם, שיש בזה איזה עונש לחזקיה, אין להם מובן כלל, איזה עונש יש בזה שד' הטוב יעננו ביום קראי, הלא ע"ז יתפלל כל חסיד שד' יעננו ביום קראו? תשובה על שאלתנו, מדוע לא אמר חזקיה שירה על מפלת סנחריב, נמצא בדברי חז"ל עצמם, באמרם (מד"ר שה"ש) „ולא כגמול ידיו השיב חזקיהו, למה כי גבה לבו, את חמי חזקיהו צדיק ומלך, ואת אמרת כי גבה לבו, אלא גבה לבו מלומר שירה, אתא ישעיהו לגביהון דחזקיהו וסיעתו, אמר להון זמרו לד', א"ל למה? א"ל כי גאות עשה, אמרין ליה כבר מודעת זאת בכל הארץ וכו', א"ר לוי אמר חזקיהו מה אנו צריכין ניסיו וגבורותיו של הקב"ה, כבר מודעת זאת בכל הארץ מסוף העולם ועד סופו, לא כבר עמד גלגל חמה באמצע הרקיע וראו ניסיו וגבורותיו של הקב"ה עד סוף העולם". רצונם, בזה טעה חזקיהו המלך, שנתן ערך יותר לעמידת השמש בימי יהושע, שאמנם הנס הזה הרעיש את האזנים עד קצה האחרון, בהיותו יוצא מגדר הרגילות, ושידוד הטבע נראה לעין כל, מה שאין כן נס חזקיהו, שהיה בקול דממה דקה, השכימו בבקר והנם כולם פגרים מתים. אבל לו שקל ישקלו שני הנסים האלו בערך התועלת שהביאו לעם ישראל אז נראה שעולה נס חזקיהו על העמדת השמש בימי יהושע, וצירת ההתרגשות וההתפעלות, וקול ד' בכח שיצא מנפילת סנחריב, עולה הרבה על עמידת גלגל החמה..

אבאר את דברי, הנצחון שנצח יהושע את אויביו, כבר היה אצלו טרם שהעמיד השמש, ולא נשאר לפניו רק לזנב את הנחשלים, שאם בא השמש התחבאו את עצמם, וברחו, ולא הפסידו מזה ישראל מאומה, ואם נוסיף לזה, שזה היה בעת ששמש ההצלחה החלה לעלות על אופק השמים של עם ישראל, אז יוצא לנו מזה, שתוצאות הנס של עמידת השמש היו קטנות ביותר. אבל נפילת סנחריב היתה, בעת שעם ישראל ירד ממצבו עד אפס עצור ועזוב; כל הערים הבצורות נכבשו לפני החולש על גוים, ועוד מעט נפתחו שערי ירושלים לפני העריץ הזה,—ואם בעת שבאו בנים עד משבר וכח אין ללידה, הראה ד' שלא ינום ולא יישן שומר ישראל; וברגע הנכבדה ההיא שבה הוטל גורל עם ישראל בין החיים והמות, ברגע האחרונה חשף ד' זרועו עוזו, להציל את עם ישראל, ומחנה סנחריב היתה לשרפת אש, אף שהנס הזה היה בקול דממה דקה, בלא קולי קולות, ולא נשתנו סדרי בראשית, אך השכימו בבוקר והנם כולם פגרים מתים—עכ"ז המעשה הזה מרעיש ומבהיל את כל איש בן דעת, הרבה יותר מנפילת השמש על הארץ, ולא רק מהעמדת השמש. האם השירה הזאת, שנשמעת מהמקרה הזה, איננה רוממה ונשגבה ונאצלה הרבה יותר מכל השירות וההתשבחות, העולות מכל המקרים הפתאומים היוצאים מגדר הרגיל? האם אינו מראה לנו נפילת סנחריב, בעת שעם ישראל מט לנפול, שנצחיות ישראל עומדת למעלה מכל ספק ולמעלה מכל חוקי הטבע והחיים, אשר לנגד מקרה ומחזה נפלאה כזה יועמו כל הנסים והנפלאות, שנעשו בעולם ובכלל זה גם העמדת השמש?

אך לא כן חשב והבין המלך והצדיק חזקיהו. קול השירה העולה מעמידת השמש, צלצל באזניו והסב לו התרגשות והתפעלות, הרבה יותר משירת ההוד וההדר שעלה מנפילת סנחריב. וזהו מליצתם שחזקיהו לא אמר ולא אבה לאמר שירה על מפלת סנחריב, כי לא העריך הערכו את המקרה הזה, ולא נתרגש ממנו כל כך, כי לא ראה בזה שידוד הטבע במדה מרובה כל כך, כבכל הנסים שעשה ד' לעם ישראל, וכנס העמדת שמש בימי יהושע; וזה לנו לאות נאמן, שלא העריך כל דבר לפי התועלת שמביא, רק לפי התמדתו בחיים, או יותר טוב לאמר לפי אי התמדתו בהיים. וזהו מליצתם „א"ר לוי אמר חזקיהו מה אנו צריכין ניסיי וגבורותיו של הקב"ה כבר מודעת זאת בכל הארץ לא כבר עמד גלגל חמה באמצע הרקיע"... חסרון עריכת דבר לפי ערכו האמיתי, הוא אסון עם ישראל, היא סבת כל ענוייו ומצוקותיו, הוא סבת רדיפותיו. שונאיו מבחוץ אינם רואים בו כל דבר פלא, אך רואים בו עם נרדף מכל העמים, עם שעצומים שונאיו, וכרוב לימיו כן רבים מבקשי נפשו לספותה. ובאשר האדם יש בו טבע הכלב שהוא יאהב לנבוח ולנשוך את כל מי שאחרים נובחים עליו ונושכים אותו, אף שהוא בעצמו אין לו כל תואנה והפץ לנבוח עליו ולנשוך אותו, לכן ירבו נושכיו ומזעזעיו מיום ליום, מבלי היות להם כל סבה לזה, רק זאת שאחרים נשכו ונושכים אותו. והסבה הזאת, היא גם הגורמת שגם בניו בעצמם מביטים עליו בבוז ושאט נפש. גם הם הולכים ממנו לבלי שוב אליו עוד, גם הם ירבו פצעיו האנושים בהאמינם בקוצר דעתם, שלא על חנם הוא נרדף מכל העמים, והם מאמינים שהוא הרע מכל העמים, ואת פועל ד' השומר עמו מכל משמר לא יביטו, ומעשי ידיו הנותן לו כח ועצמה, לעמוד מול כל מנאציו ומזעזעיו לא יבינו, ואת כח הקיום והרוממות שבו לא ירגישו, ונצחיותו אינה מעוררת בקרב כל העמים וגם בבניו

בעצמם כל רגשי התפעלות, לכרוע ברך לפני בן האל־מות הזה. ולמה? מפני שכבר התרגלו עם החזיון הנפלא הזה, עד שלא יראו את הפלא שבו, ולא נתפתחו כל כך להבין ולהעריך כל דבר לפי ערכו האמתי, אך לפי אי התמדתו בחיים. אבל לו התפתחו והבינו כל דבר לפי התיכן, ולא לפי הברק והלהט שבו, — אז הכירו כל העמים בהדרת הכבוד על העם העתיק יומין הזה, אז התפארו בניו שעל עם נפלא ועתיק יומין נולדו, והתכבדו בצור נחצבו ממנו; אז שבו בנים לגבולם, אז בא קץ לכל עניו של העם הנצחי הזה.. וזהו שאמר ר' יהושע בן לוי „אלו אמר חזקיהו שירה על מפלת סנחריב היה נעשה הוא מלך המשיח וסנחריב גוג ומגוג", רצונם, אלו העריך חזקיהו את המקרה הזה כפי ערכו הוא, והיה לו מזה התרגשות והתפעלות, המביאין את האדם לשירה רוממה, ואלו צלצלה באזני כל העמים, השירה הנפלאה העולה ממקרים באלה, בראותני שלא ינום ולא יישן שומר ישראל, מלשמיר את עמו — אז היתה הצרה הזאת שבאה על עם ישראל מסנחריב, הצרה האחרונה, כי לא הרהיב עוד כל בשר להתיצב בפני עם ישראל, אחרי שד' נצב על העם הזה. וזהו מליצתם „והיה נעשה הוא מלך המשיח" ובאה העת שיגור זאב עם כבש, „וסנחריב גוג ומגוג", רצונם: וסנחריב היה האחרון, שבא להצר את עם ישראל, כי הצרה האחרונה שתבא על ישראל, היא מלחמת גוג ומגוג. „והיא לא עשה כן, אלא אמר עתה ידעתי כי הושיע ד' משיחו", הוא לא הבין, שהנס הזה הוא רק חוליה קטנה, מהשרשרת הארוכה של נסים ונפלאות, שעושה ד' עם העם הזה, למען יאריך ימים על האדמה, ולא ראה הקשר שמקשר כל הנסים אך למטרה אחת, לשמור את עם ישראל מכל משמר, והוא הבין רק זאת שד' היה בעזרו, ויצילהו מחרב סנחריב, והעריך את הנס הזה כמקרה בודד, וייחס את פעולת הנס רק לו לעצמו, והודה רק „כי הושיע ד' משיחו".. לכן יקרה להעם הזה בכל פעם צרות חדשות, צרות תכופות זה אחר זה, ובכל פעם קוראים לד' והוא יושיעם, ועוד הפעם צרות חדשות, ואיש לא יקח לקח להבין מהפעם הקודם על הפעם השני, שלשוא יאמרו למחות את ישראל מעל פני האדמה, כי לא ינום ולא יישן שומר ישראל. וזהו אמרם „מה כתיב בתריה ד' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו" ר"ל לבן עונה אותם ד' רק בעת קראם, רק על הפעם הזאת, מבלי שיהיה קץ בפעם אחת לכל הצרות, ובכל פעם ובכל עת הצרות מתחדשות. אחרי שבני ישראל בעצמם לא יבינו את נצחיותם, ואיך יבינו עמים אחרים? אם חזקיהו הצדיק לא הבין, איך יבין סנחריב, ואיך יבינו עמים אחרים ערך נצחיות ישראל?..

אי הבנת עמים אחרים, את הכח הממיר בעם עתיק יומין הזה, ואי הבנת העם הזה את ערך עצמו, את הכח אלקי הצפון בו, היא היא הסבה, שהוא בוער תמיד באש ואיננו אוכל, למען ישימו זאת־אחרים אל לבביהם, ולמען ישים זאת הוא עצמו אל לבו, ויסורו לראות את המראה הגדול הזה, מדוע לא יבער? אז כאשר יסורו לראות, אז יבינו אחרים את גודל ערכו, ואז יבין הוא בעצמו את אשר הוא צריך להיות, ואז מתוך הצרה עצמה ימצאו רוחה. כאמרם ז"ל (שמו"ר פ' נ') „אין מדותיו של הקב"ה כמדת בו"ד, מדת בו"ד שהוא מכה באיזמל ומרפא ברטייה, אבל הקב"ה במה שהוא מכה הוא מרפא וכו' אתה מוצא בישראל בלבן הוכיחן שנאמר לבן וונה שמעי דבר ד', ובלבן עתיד להחזירן, שנאמר לבן הנני מפתיה ואין מפתין אלא לבתולה" שדבריהם צריכים ביאור, האם יען כי בתוכחתם

ובחזירתם אומר תיבת „לכן" בעבור זה נוכל לאמר, במה שהוא מכה הוא מרפא, הלא אין לדברים כאלה כל ערך, לאמר, שאין מדותיו של הקב"ה במדת בו"ד, הלא גם בבו"ד נוכל למצוא מלות שוות? אבל הוא אשר אמרתי, שרצונם לאמר, העם הזה באי ידיעתו את ערך עצמו, הוא מעגב אחרי זרים, שהם כצל עוברים, אף שהוא ושנותיו לא יתמו, ובעגבו אחרי זרים ומתערב בגוים וילמוד ממעשיהם, הוא בעצמו מראה להם בזה, שאין לו כל ערך, וויסיפו להרע לו כדברי הנביא „לכן זונה שמעי דבר ד' וכו' וכו'" שהנביא מתאר להם שמאהביו בעצמם ירדפוהו עד חרמה, ואז בראותו את עותתו, יתרחק מהם, ויבין את ערכו, וידע מה בינו לבן חמו... וזה דברם „ובלכן עתיד להחזירם שנאמר לכן הנני מפתיה והולכתיה המדבר וכו'" ר"ל מתוך התקרבותו אליהם יכיר את שגגתו ויתרחק מהם...

ובעת שעמד משה רבינו ונתירא שמא יהיו המצריים מכלים את ישראל, הראהו ד' הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל, כמאמרם ז"ל (שמו"ר פ' ב') „ולמה הראה הקב"ה למשה בענין הזה, לפי שהיה מחשב בלבו ואומר שמא יהיו המצריים מכלים את ישראל, לפיכך הראהו הקב"ה אש בוערת ואיננו אוכל, א"ל כשם שהסנה בוער באש ואיננו אוכל, כך המצריים אינם יכולים לכלות את ישראל". עוד לא חדר משה רבינו להבין את המחשבות, שה' בהשגחתו חושב על עם ישראל, לעשותו לממלכת כהנים וגוי קדוש, ולעשותו לסמל החיים הנצחיים, עוד לא ידע שמתוך צרה ימציא להם רוחה, עוד לא ידע שמה שהסנה בוער תמיד באש, היא הסבה שהסנה איננו אוכל, למען הרגילהו לשחוק ליסורי הגוף, למען ידע שחיים ארוכים עומדים למעלה מחיים טובים, והאיש והעם שנתרגלו בחיים טובים, לא יכלו לחיות חיים ארוכים. בוסר היה משה על הנבואה, ולא ירד לסוף דעת ה', לא ידע שלמען אמץ את רוח איזה עם, נחוץ לרחקהו מחיים טובים, לא הבין שעם ישראל גם בהיותו לא רע מכל העמים, עוד לא ימלא את אשר ההשגחה דורשת ממנו, לא ידע שהוא צריך להיות לסמל הרוח, לסמל הצניעות והתמימות, לסמל העם העליון, ולכן עלו במחשבתו שאלות גדולות, מדוע אומלל העם הזה מכל העמים? מדוע המצריים שעומדים למטה מעם ישראל ברוח, עומדים למעלה ממנו בחומר והם מושלים עליו? ובראותו הצלחת עם מצרים, ואסון עם ישראל, המתענה תחת עול זרים, שאלת צדיק ורע לו ורשע וטוב לו נקרה במוחו כיתושו של טיטוס.

ובזה נבא לביאור רעיון המדרש שהצבנו פתח דברינו, שלכאורה דבריו תמוהים.—אומרו „אם נגלה אני עליו בקול גדול אני מבעתו, בקול נמוך בוסר הוא על הנבואה, מה עשה נגלה עליו בקולו של אביו", האם לא יבהל משה ביותר בראותו אביו מדבר עמו מתוך האש? ואומרם „לא יפה עשה משה כשהסתיר פניו שאלולי לא הסתיר פניו גלה לו מה למעלה מה למטה וכו'" מה חטא בזה משה שנתן כבוד למקום? ואומרם „ובסוף בקש וכו'" איזה שייכות יש להסתרת פניו פה, לבקשתו הראני נא את כבודך? אבל הוא אשר אמרנו: משה אמנם חפץ להבין מה חטאו ישראל לפני המקום, שהם מתענים תחת עול זרים הגרועים מהם הרבה, ושאלת צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, ששאל מן המקום אחר מעשה העגל באמרו הראני נא את כבודך, כפי דעת חז"ל, נשאלה אצלו בעת בהתבוננו למצב עם מצרים ועם ישראל. אבל להבין התשובה הנכונה על שאלתו, היה עליו להבין בראשונה, את אשר ה' דורש מעם ישראל, וזה היה נשגב בעת ההיא

מבינתו, וזה שאמר ר׳ יהושע הכהן „בשעה שנגלה הקב״ה על משה, טירון היה לנבואה, אמר הקב״ה אם נגלה אני עליו בקול גדול אני מבעתו, בקול נמוך בוסר הוא על הנבואה, מה עשה נגלה עליו בקולו של אביו אמר משה הנני מה אבא מבקש״ ר״ל הקב״ה לא יכול להגיד תיכף למשה, את הדרישה הרוחנית הגדולה שהוא דורש מעם ישראל, כי טירון היה עוד לנבואה, עוד לא ידע ולא נתרגל לדרישה גדולה כזאת, והיה יכול להבהל מזה. וזהו מליצתו „בקול גדול אני מבעתו״. ואם יאמר שידרוש רק מעט מהם, יאמין בתומתו שיש בעם ישראל כפי הדרוש מהם, ולכן תשאר אצלו השאלה מדוע אומלל עם ישראל מכל העמים? וזהו מליצתם „בקול נמוך בוסר הוא על הנבואה״. ולמען הגיד לו כפעם הראשונה כי אך דרישה ממוצעה, הדרישה שדורש אב מבנו, שהיא דרישה לא גדולה ביותר, כי כל אב לו יהי גם היותר צדיק, והיותר ישר, לא ידרוש מבניו כל כך, אך לאט לאט יתנהל עם בניו, ולכן לא נתפלא כראיתנו, שהאבות ההולכים בעצמם בדרך ישר, לא יעצבו את בניהם בעשותם גם מעשים שאינם מהוגנים, לאמר, מדוע אתם עושים ככה, כן הגיד הקב״ה למשה שהוא ידרוש מעם ישראל רק את אשר אביו דרש ממנו, ועי״ז אמנם שמח משה כי האמין שדרישה כזאת גם כן תוכל להתמלא בעם ישראל בנקל. וזהו מליצתם „מה עשה נגלה עליו בקולו של אביו אמר משה הנני מה אבא מבקש״ אבל במהרה קבל משה תשובה על שגגתו „אני אביך וכו׳ אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב וכו׳״ ר״ל אני מבקש ודורש מעם ישראל, שהם יהיו כאבותיהם, שהיו לאור עולם, ולכן תלהט אותם אש הצרות, לעשותם מוכשר להיות לעם עולם, עם המאיר לארץ ולדרים עליה, עם אשר כימי השמים על הארץ כן יהיו ימיו. אבל להבין את ערך התשובה הזאת ואת ערכה, אמרו לו בראשונה „של נעלך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא״ השלך מעליך את ההומריות, את רפש החיים הפשוטים, אז תבין הכל. כי האדם שלא השליך מעליו את הבלי הזמן, את תאותו לראות חיים טובים בהומרי, לא יוכל להבין את גודל ערך הרוחני על ההומרי, את גודל ערך החיים הארוכים על החיים הטובים, הנצחיים על חיי הרגע, „כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא״ ר״ל כי המקום לתשובה על שאלותיך, הוא קודש, ולא תוכל להבינם עד אשר תתרומם על, מעל החיים הרגילים, עד אשר תתלבש בקדושה, ותבנום בעולם הרוחני בעומק האצילות.. אבל משה רבינו הסתיר פניו כששמע דקות הענין, נתירא להעמיק הקיר בתשובה נאצלה כזאת, חשב זאת למעלה מהשלמתו והבנתו. וזה שאמר ר׳ יהושע בן קרחה „לא יפה עשה משה כשהסתיר פניו שאלולי לא הסתיר פניו גלה לו הקב״ה מה למעלה מה למטה מה שהיה ומה שעתיד להיות ובסוף בקש שנאמר הראני נא את כבודך וכו׳״, רצונו לאמר, לא יפה עשה משה שלא העמיק להבין בעת ההיא, שהיה עת רצון לפניו, ערך הטוב והרע, ערך ההומרי והרוחני, שלו העמיק הקיר בזה בעת ההיא שאז „ידע מה למעלה מה למטה״, ידע שמעה בזה שחשב שעם מצרים עומדים במעלה העליונה, ועם ישראל עומדים למטה, בשקלו ערך הטוב והרע בפלס הומרי, ידע שהפלס היותר נבונה, לשקול בהם הטוב והרע הוא פלס רוחני, ולו שקל ישקל הטוב והרע בפלס רוחני, כי אז יצא לו החלטה אחרת, אז הבין והחליט, שעם ישראל עומד למעלה, ועם מצרים למטה, וראה אף שאמנם שעם מצרים מתענג על טוב בהומרי, אבל תחת זה ימיו חיצוי, ועם ישראל המתענה תחת עול זרים הוא ושניהיו לא

יתמו. „ורע מה שהיה ומה שעתיד להיות", אז ירע שמה שהיה לא נחשב למאומה, נגד מה שעתיד להיות, עם מצרים יוכל באמת להתגאה בהעבר שלו הטוב, אבל עם ישראל יוכל להתפאר בהעתיד שלו הארוך וגם הטוב. „ולסוף בקש שאמר הראני נא את כבודך וכו'" לסוף חפץ לדעת זאת באומרו הראני נא את כבודך ושאל אז לפי דעת חז"ל צדיק ורע לו רשע וטוב לו. אבל אז לא קבל תשובה ע"ז, כי לא היתה עת רצון אז כאשר בקש, ולא היתה השעה מוכשרת, ועבר את המועד הנכון, שהיתה אז אצל הסנה. וד' יתן בלבנו להבין ולהשכיל את ערך עצמנו, וממנו ילמדו כל העמים וירימו קרננו בכבוד אמן!....

דרוש ט.

דרוש ב' לשבת הגדול.

מעבדות לחרות.

כשאכלו ישראל הפסח במצרים, אכלו אותו בחפזון, שנאמר וככה תאכלו אותו וגו' על שם כי בחפזון יצאת מארץ מצרים, אבל לעתיד לבא לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון, למה הדבר דומה, לסוחר שנכנס לשרות בפונדק. עסד שם כל היום, בלילה עמד ונטל כל אשר לו ויצא לדרכו, עמדה הפונדקית בבוקר והתחילה צווחת. ראו הפרגמטוטוס עמד בלילה ונטל כל אשר לו ויצא. אמר מי גרם לי לשמוע כך, מפני שיצאתי בלילה לפיכך נשבע אני שלא אצא בלילה עוד. כך התקינו ישראל עצמן בלילה לצאת בהשכמה, עמדו מצרים אחר שהלכו להם ואמרו נרדוף אחריהם, אמר הקב"ה מי גרם לכם כל אלה חפזון שיצאתם, מכאן ואלך לא בחפזון תצאו.

(במ"ר פ' י"ט)...

כל איש ואיש הוא עולם קטן בפני עצמו, ומטבעו לא יחפוץ לבטל את עצמו אל אחרים, ולשאת עליו עול זרים ואחרים, וכל אחד יאהב לפנות לדרכו, מבלי הבט אנה יפנה רעהו, ואנה יפנו חבריו. ובראותנו שיש בעולם הרבה עמים, שכל אחד מהם התרכז למרכז אחד, בשאיפה אחת ובתקוה מיוחדה לכל הגוי כולו, עד שכל אחד ואחד מהפרטים הנבדלים, מרגיש את עצמו לעצם מעצמיו של הגוי כולו, ובשר מבשרו, ולא יוכל להפרד מעל עמו, בטח יש לכל הפרטים סבה אחת הגורמת לזה, שהסבה את האחדות הזאת, שהיא קרמה עור על כל החוליות האלו, ועשאם לגוף אחד, לארגאן שלם. ומה גם אם נשים לב לזה, שאך מאיזה אבות מאושרים, יצאו עמים שלמים, שחותם צור מחצבתם עליהם טבוע, אף שהאבות האלו לא

הולידו בנים רבים, תחת שאבות אחרים אינם מאושרים כהראשונים, הולידו בנים רבים, ולא נדע מהם מאומה, כל אחד מהם התערב במשפחה אחרת, ולא נדע זכר מחיללו ומולידו, אז עלינו לבקש סבת הדבר הזה, שהביאה אושר לאבות אחרים, ששמם נשאר קים לאורך ימים, כל זמן שהגוים שמהם יצאו האריכו ימים על במת החיים, ואסון לאבות אחרים, שהולידו בנים גם כן, ואולי יותר מהמאושרים, ותיכף במשך דור אחד נשכח שמם מעל פני האדמה? הסבה הזאת לפי דעתי, היא ע"פ רוב אסון כללי הבא על קבוץ אנשים מיוחדים, האסון הזה הוא מקשרם ומאחדם יחד, עד שכל אחד ימצא ברעהו אח לצרה, וכאשר האסון הכללי הזה יאריך ימיו, ובמשך העת הזאת יולידו בנים ובנות, וגם הנולדים יוסיפו להתענות תחת האסון הכללי הזה, אז יתאחדו יחד בקשר אמיץ וחזק, עד שכל הרוחות הסוערות לא יוכלו להפיצם זה מזה.... ובמשך העת הזאת מתפתח אצל כל האנשים הנפרדים איפי מיוחד, ותקוות מיוחדות, ושאיפות מיוחדות, עד שכל רואיהם יכירום, שהם עם נבדל ומיוחד, בהנהגה מיוחדה, בטעם מיוחד, בהשקפה מיוחדה, ובהשכלה מיוחדה, עד שגם בעזוב אחד מהם את מקומו, באנוף עליו איזו סבה, הוא מוצא את עצמו כזר בכל העולם, ולבבו מלא געגועים לשוב אל אחיו בדעות, בתקוות ובהשקפות. מובן מאליו, האנשים אשר רוח הבקורת ניססה בהם ביותר, וכל אחד מכיר את ערכו ביותר, ודעתו תקיפה עליו, ההתקשרות קשה להם, ורק אסון גדול וצרה גדולה יוכלו לאחדם ולקשרם בקשר של קימא...

ונבין בזה שאלה גדולה, מדוע נגזר על אבותינו שעבוד וגלות ארבע מאות שנה בארץ לא להם, ולהענות עבודת פרך בחומר ובלבנים. מה פשעם ומה חטאתם, שטרם שנולדו, כבר הוכן בעדם כור הברזל? ואם נחליט כדברי האומרים שבעבור החטא אברהם אבינו שאמר „במה אדע כי אירשנו" נענשו בניו להיות „בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" יקשה לנו, טיביה חטא וזיגגוד מנגד, השופט כל הארץ לא יעשה משפט? ונתפלא גם כן על אברהם אבינו אבי אבות וראש המאמינים, איך שנג לבקש אות מאת המקום? ואיזה יפוי כח יש להאות על ההבטחה בעצמה? אם ח"ו לא האמין בדברי הקב"ה, אשר הוציא אותו מאור כשדים, איך יהיה כח האות יותר חזק, שהקב"ה ימלא הבטחתו, האם ע"י האות שיהיה בידו יזמינהו לדין לקים הבטחתו? אבל כאשר נתבונן בדברי ימי אבותינו אז נראה בהם דבר פלא, שראוי לשים לב לזה ביחוד, והיא, שדור אחר דור נראה בהם אך פריד הדעות: אברהם בקר אחרי מעשי אבותיו, ונחלק עליהם ויצא מהם; בני אברהם נפרדו זה מזה בדעותיהם וגם בדרכיהם, עד שעזבו איש את אחיו וכל אחד שם לדרך אחרת פניו, ונתרחקו זה מזה, עד שלא נכר שאב אחד היה להם; בני יצחק, אף שהיו תאומים בבטן אחד, קמו איש על אחיו, ונתחלקו בדעותיהם עד קצה האחרון; גם אצל יעקב אבינו שהיתה מטתו שלמה, הננו רואים איך מכרו את אחיהם לעבד, אחרי שהתנכלו עליו להמיתו. האם אך מקרה הוא, כל המעשים הנפלאים האלו ארבעה דורות זה אחרי זה? כלל גדול אצלנו שהמקרה לא יתמיד, יבראותנו שהמקרה הזה התמיד דור אחר דור, אות הוא שלא מקרה היא. אך הסבה לזאת מונחת ממינה בתכונת האנשים האלה, בהמשפחה הזאת, ובהשבט הזה שהם מטבעם מבקרים חרוצים זה על זה, ומובן מאליו שקשה להתפתח מחומר מפוצץ כזה עם, וקשה להבנה גוי מאנשים נפרדים בדעות משונות איש מרעהו. וזה נראה לי רעיון מאמרם (בר"ר פ' ס"ח) „ר' יהודא אומר י"ב

אבנים נטל. כך גזר הקב"ה שהוא מעמיד י"ב שבטים, אברהם לא העמידן, יצחק לא העמידן, אני אם מתאחות י"ב אבנים זו לזו, יודע אנכי שאני מעמיד י"ב שבטים" ר"ל על דרך המליצה, שיעקב אמר שאם יראה אבנים מתאחות זו לזו, אז יאמין שגם בניו הנפרדים איש מרעהו יתאחו זה עם זה, אבל אם לא יראה את הפלא שאבנים מתאחות, לא יאמין שגם בניו יוכלו להתאחות, אחרי שיודע שבני אברהם לא נתאחו ובני יצחק לא נתאחו, רק ממעיהם נפרדו איש מרעהו...

השאלה הכבדה הזו, שאל אברהם אבינו את המקום: איך יוכל היות שמבניו הנפרדים ממעיהם, יולד עם בשאיפה כללית ובתקוה אחת, שהם ישאפו לארץ מיוחדה ולמקום מיוחד? איזו סבה נכבדה תגרום להם, שהם יעזבו כל אחד ואחד מגמתו המיוחדה, וישאפו אך למטרה אחת כללית? הלא בלא סבה מיוחדה לא יוכל היות שהם יתאחו. וזהו אמרו „במה ארע כי אירשנו"? ר"ל באיזה סבה ובמה יירשו בני את הארץ הזאת, כי איך יתהוו לעם אחד, אחרי שבתכונת המשפחה הזאת טמון החפץ של כל אחד למשוך לרוח אחרת.

וזה נ"ל רעיון מאמרם (בר"ר פ' מ"ד) „ויאמר ד' אלקים במה ארע, ר' חייא בר חנינא אמר לא כקורא תגר, אלא אמר לו באיזה זכות וכו'" ר"ל, שאברהם שאל את המקום איזו זכות וסבה יעמדו לבניו, שיתאחדו ויתקשרו בקשר עם? לזה הראה לו אימה חשכה גדולה נופלת עליו, ואמר לו „ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה", וחאסון הגדול הזה, האסון שיאריך ארבע מאות שנה, הוא יאגד הנפרדים, הוא יקבץ הנפזרים, הוא יכנס הנדחים זה מזה.

ונבין בזה מאמר נפלא בגמרא שבת (דף י' ע"ב): „לעולם אל יטיל אדם קנאה בין הבנים, שבשביל משקל שתי סלעים מילת וכו', נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים ונשתעבדו ארבע מאות שנה" שדבריהם נפלאים בהשקפה שטחית, האם בשביל זה ירדו אבותינו למצרים, הלא ירדו למצרים בשביל גזרה קדומה, שנאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים? אבל הוא אשר אמרנו, שהקנאה וההתפרדות שנטוע בתכונת עם ישראל, הן הן הביאו את אבותינו מצרימה לעבוד עבודת פרך ארבע מאות שנה, למען שהאסון הכללי הזה והצרות האיומות יקשרם יחד, שימצאו איש באחיו אח לצרה, והשנאה המשותפת למעניהם, והתקוות המשותפות להחלץ מכור הברזל, העמיד להם להתפתח בתור עם מיוחד, בתקוות מיוחדות, ובשאיפות משותפות ובהשכלה נבדלה, עד שישתדלו למצוא למענם מקום מיוחד בתור עם, למען יוכלו להתפתח שם לפי רוחם וטבעם... ולולא השעבוד האיום הזה, לא היה עם ישראל בתבל, ולא היתה תורת ישראל לאור עולם, שאך השעבוד הסב בכל אלה... ולו יכול עם ישראל למלאת את הקבלנות הגדולה הזאת, להיות ארבע מאות שנה בארץ לא להם, כי אז התאחדו בקשר אמיץ, לבלי הפרד זה מזה לעולם, אך אסונם היה שלא יכלו להיות שמה כל כך, כי זה היה למעלה מסבלנותם, ולולא הוציאם לאחר רד"ו שנה, כי אז נשתקעו בני שערי טומאה, אז התערבו בעם מצרים, למרות שנאתם להם, עד שלא נודע כי באו אל קרבם, לכן הוציאם ד' הטוב באמצע זמן המוגבל. אבל יציאתם המוקדמת גרמה להם שעבודים אחרים, שבאו עליהם אחרי כן מפני פרוד הדעות, שעוד לא נשרש מהם במשך הזמן שהיו במצרים לא לפי חשבון הקדם, שהיה נהוץ לזה למען אגדם היטב משך של ארבע מאות שנה, ולכן תיכף כאשר אמר ד' למשה

להוציאם מארץ מצרים, אמר ששמו אהיה אשר אהיה, אהיה עמם בגלות זה ואהיה עמם בגלות אחרים, כדברי חז"ל; שאחרי שהוציאם קודם הזמן המוגבל, בעוד שלא נתפתח אצל עם ישראל הקשר החברותי כנכון, כבר היה מוכן לפניהם גלותים אחרים, שבאו עליהם אחרי כן, מפני פרוד הדעות, שלא נשרש מאתם לגמרי במשך הזמן הקצר שהיו במצרים... והגאולה המוקדמת הזאת, כבר היתה סבה לשעבודים אחרים, לצרות חדשות, לנדודים שונים, לכל הצרות והענוים, שאנו מתענים בהם כעת, וד' הוא היודע עד כמה וכמה נסביל? עד מתי תארך השכבת ליל הגלות, האימה החשכה הנופלת עלינו, מתי יהיה קץ הפלאות? ומתי ישורש באתנו פרוד הדעות, אסון עמנו, אסון של כל אחד מאתנו ואסון העם כולו? ובדברינו אלה יובן לנו בהגיון ישר כל מאמרי חז"ל, האומרים כי כל הגלותים שבאו על עם ישראל הוא, מפני שלא השלימו זמן השעבוד במצרים, שבלא דברינו אין להם מובן כלל, ויובן לנו דברי חז"ל האומרים ששעבוד מצרים הכשיר את עם ישראל לקבלת התורה, שאין להם כל ביאור, לאמר, שמצרים, מקום שעבדו לחיות ובהמות, הכשירה את עם ישראל לקבלת התורה. אבל לפי דברינו יובן לנו בטוב, כי לולא שעבוד מצרים לא היה עם ישראל בתבל, ולא היה מקום לנתינת התורה...

וזה שלא התפתח בעם ישראל במדה הנחוצה הקשר החברותי, המקשר כל עם ועם, וגם לא התפתח בקרבו לדעת ולהבין ערך החופש, הוא שעמד למשה רבינו שלא חפץ להוציא את עם ישראל ממצרים, בידעו שהגאולה המוקדמת הזאת, היא סבה לגלותים אחרים ולשעבודים חדשים. הוא חפץ שעם ישראל יתמהמה עוד במצרים לטובת עצמם, למען תתפתח בהם במשך הזמן מדת ההתאחדות, ולא יצטרכו להיות נע ונד עוד הפעם בנדודים חדשים. ויחד עם זה בראותו שגם העם בעצמו לא יבין מצבו, ולא יבין את ערך החופש, לא מצא בו הכח לגאול את העם, כי ידע, שהוא, אשר לא נתגדל אתם, לא ימצא לפניו די מלים לדבר אתם כלשונם, לתת בלבם בינה להבין ולהשכיל מצבם, והבינם לגאולה. ואם הם לא ישמעו לדבריו, ולא יאמינו בו, אז אין לו היכולת והרשות לבקש מפרעה להוציא את בני ישראל ממצרים, כי איך יאמין בו פרעה וישמע לדבריו, אם העם שהוא בא בעבורו לבקש לא יאמין לו.

וזה נראה לי דברי הכתוב (שמות ג' פסוק י"א) „ויאמר משה מי אנכי כי אלך אל פרעה, וכי אוציא את בני ישראל ממצרים" שמשה חלק את השליחות לשתים באמרו „כי אלך אל פרעה, וכי אוציא את בני ישראל ממצרים", הלא דא ודא אחת היא לכאורה? אבל היא אשר אמרתי, שאמנם שתי עבודות נכבדות ראה משה לפניו: האחת, לפעול על לב העם שיאמינו בו, כי בלעדי זה אין לו פתחון פה מול פרעה. והשנית, לפעול על לב פרעה, שהוא ישים לב לדבריו, ודברי שלחיו יחד. ובזה נבין תשובת משה להקב"ה באמרו „הן לא יאמינו לי" שלכאורה מה היה צורך למשה באמונת העם בו, הלא אם יפעל על לב פרעה, שהוא יוציאם לחפשי, בטח ירוצו בני ישראל בשמחה מעבדות לחרות. אבל הוא דברי, כי אם בני ישראל לא יאמינו במשה, אז אין לו פתחון פה לבקש מפרעה אודות זה.. ויותר לנו בזה שאלות אחדות בפרשה הזאת שאין להם פתרונים לכאורה. תשובת הקב"ה על התנצלות משה שאמר „לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי"

שהשיבו הקב״ה „מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עיר הלא אנכי ד׳ ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר״ התשובה הזאת היא לא מעין השאלה: לו היה ח״ו משה איש שלא ידע מה לדבר, אז שייך לאמר שהקב״ה יורהו מה שידבר, אבל אחרי שמשה רבינו החכם מכל החכמים והשלם מכל השלמים, היה כבד פה, וחסרו לו כלי המבטא, לא שייך לאמר שהקב״ה יורהו מה לדבר, הלא בריאה חדשה היה צורך לברוא, לתקן ולהבריא את כלי המבטא שלו, וע״ז לא שייך לאמר „והוריתיך אשר תדבר״, אך היה לו לאמר שיעשה אותו לדובר צחות כמאמר הנביא ולשון עלגים תמהר לדבר צחות? ובאמת הרגישו בעלי המדרש שהלשון של והוריתיך במובן הרגיל אין לו מקום פה, באמרם (שמו״ר פ׳ ג׳) „מהו והוריתיך ר׳ אבהו אמר מירה אני דברי לתוך פיך כמו חץ, כד״א או ירה יירה, ר׳ סימן אומר בורא אני אותך בריה חדשה כמ״ד ותהר האשה״, כ״ז לפי הדרש, אבל מובן המלה באופן הפשוט אין לו מקום פה. ועוד יש להעיר על שהקב״ה אמר למשה בסוף שאהרן ילך אתו „ודבר הוא לך אל העם״ הלא עיקר הדבור של אהרן היה צורך בלכתם אל פרעה, שלפני מלך נחוץ להתיצב בעל לשון מדברת גדולות, אבל לדבר עם בני ישראל הדווים והסחופים והמדולדלים, אין צורך לכאורה באיש מורם מעם, בעל לשון מדברת גדולות?

אבל לפי דברינו נבין את הכל באופן ישר. ולפי דעתי נוכל לאמר שהשלם מכל השלמים לא היה כבד פה וחצי אלם; ונהפוך הדבר, הוא נתגדל בבית מלך, ולפי דעת יש אומרים מלך בעצמו ארבעים שנה, לכן לא ידע איך לדבר עם בני ישראל, שהיו במדרגה נמוכה מגושמים, בשפתם ובלשונם, והעם לא יכיל להאמין בו, באשר הוא היה נשגב מבינתם וממצבם, כטבע כל איש המוני שאיננו נותן אמון באיש שאיננו מחוגו הצר, לכן היה קשה על משה לנטוע בהם אמונה אליו, ולהטותם להפצו שיאמינו בו, כי הוא היה מרגיש בעצמו שאין מלים בלשונו לדבר אליהם שיבינו אותו ושיכנסו דבריו בלבביהם. וזהו כונת דבריו באמרו „כי כבד פה וכבד לשון אנכי״ וע״ז השיבו הקב״ה „והוריתיך אשר תדבר״, אנכי אתן בלבך ובפיך, דברים ומלים פשוטים, שיכולים להשמע ולהכנס באזני אנשים פשוטים. אך אחרי שמשה עוד סרב אמר לו הקב״ה שאהרן ילך אתו „ודבר הוא לך אל העם, והיה הוא יהיה לך לפה, ואתה תהיה לו לאלקים״ כי אהרן שנתגדל בין העם, יוצא ונכנס תמיד בחברתם, ולוקח חבל תמיד בעניניהם, והם דבוקים אחריו, ע״י הנהגתו הטובה, בתור אוהב שלום ורודף שלום — הוא היה לפה למשה רבינו, והוא נתן פתחון פה למשה, כי העם שמעו תמיד לדברי אהרן, ובו האמינו, ולכן בעבורו נתנו אומן גם במשה. אבל ללכת אל פרעה לא היה צורך למשה באהרן כל כך, כי הוא היה יותר מוכשר לדבר עם פרעה מאהרן אחיו, כי הוא נתגדל בביתו, וידע מה לדבר ואיך לדבר עם מלך.

ונבין בזה דבר נפלא בדברי משה. הננו רואים שאחרי שמשה ואהרן באו אל פרעה והצל לא הצילו את העם בהליכתם, אך עוד הורע להעם ע״י דבריהם אל פרעה, כי פרעה אחרי דברם אליו הכביד עוד את השעבוד על בני ישראל, ובני ישראל התרעמו על משה ואהרן שעל ידם הורע להם ביותר, ומשה בעצמו התרעם והתאונן על המקום בזה, באמרו „ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת״ הנה אחרי כן, שלח ד׳ את משה עבדו עוד הפעם לדבר אל

פרעה, והשיב לו משה „הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים‘, ראשונה נתפלא, למה למשה הק"ו „הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה‘ הלא פרעה באמת לא שמע להם גם בלא ק"ו, והשנית הלא ק"ו פריכא הוא, שמה שבני ישראל לא שמעו, הוא „מקוצר רוח ומעבודה קשה‘ ואצל פרעה הערייץ לא היה לא קוצר רוח ולא עבודה קשה? והשלישית אומרו עוד הפעם „ואני ערל שפתים‘ הלא כבר נתמלא החסרון הזה ע"י אהרן? אבל לפי דברינו יובן הכל, כי אמנם משה השיב להקב"ה תשובה נצחת, אחרי שבני ישראל לא שמעו לו, יהיה מאיזה טעם שיהיה, א"כ כעת לא יוכל ללכת אל פרעה ולדרוש ממנו שישלח את בני ישראל מארצו, והן עתה הדבר אין בו, וערלה שפתיו גם לדבר את פרעה דבר מה אדות זה, אחרי שבני ישראל אינם שומעים את דבריו, ואינם מאמינים בו, ומה יוכל להועיל כעת אהרן, אחרי שהעם אינם מאמינים בשניהם יחד ויגערו עליהם בגזיפה, וא"כ ערלה שפתם נגד פרעה. וזהו אמרו „הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה‘ ר"ל איך אוכל לדרוש מפרעה שישמע לדברי, בעת שהעם, שבעבורו אני מבקש מפרעה, לא שמעו אלי, ואינם מבקשים מאתנו שנלכה אל פרעה, וזה יהיה לפרעה תשובה נצחת לנגדנו, והצדק יהיה אתו, ואני ערל שפתים נגדו מלהשיבו על זה.

כל התשובות האלו של משה היו פונים רק למטרה אחת, והיא תשובה אחת נצחת, שממנה מסתעפים כל התשובות של משה, כי עוד לא הגיע זמנם של ישראל להגאל, אחרי שעוד לא נתפתחו כל צרכם, ועוד לא יבינו את ערך החופש, ולא יבינו את מצבם, ועוד לא יחשבו אדות גאולת נפשם, וגם אם תעלה בידו לגאלם בעת, הלא סוף כל סוף, אחרי שלא נתקשרו בקשר החברותי, הלא ייכרחו לגלות עוד כמה פעמים, והפיכי מטרתא למה לנו? וזה רק אסון לישראל לימים יבואו. והשערתו זאת נתחזקה אצל משה רבינו כעת ביותר, אחרי שכבר האמינו בו בראשונה כאשר בא אליהם ודבר להם אדות הגאולה, חזרו ולא האמינו בו עתה, כאשר לא עלתה בידו בלכתו אל פרעה פעם אחת, לגאלם, והוכבד עליהם העבודה במעט; זה היה לו לאות, שהם אינם מבינים מצבם, ולא יחלמו גם בחלום איך להגאל מעבדות לחרות, ואינם מבקשים רק להקל עבודתם הכבדה ביותר, אבל חופש לא יבקשו ולא יחפצו לבקש; ועם שלא יבין ערך החופש, ולא יבקש חופשתו בעצמו, לא יוכל להאריך ימים בתור עם מסודר, גם אם יצא לחפשי ע"י דחיפה מן הצד והתעוררות מן החוץ, אחרי שההתעוררות לזה לא יצא מהעם עצמו, אך ע"י השפעה צדדית והשפעה כזאת לא תוכל להאריך ימים.

ובזה נראה לי לבאר מאמרם ז"ל (שמ"ר פ' ג') „ויאמר משה אל האלקים מי אנכי, אמר ר' יהושע בן לוי משל למלך שהשיא את בתו, ופסק ליתן לה שפחה מטרונית, ונתן לה שפחה כושית, אמר לו חתנו, לא שפחה מטרונית פסקת ליתן לי, כך אמר משה לפני הקב"ה, רבון העולמים, כשירד יעקב למצרים, לא כך אמרת לו אנכי ארד עמך ואנכי אעלך גם עלה, ועכשיו אתה אומר לי לכה ואשלחך אל פרעה, לא אנכי הוא שאמרתי ואנכי אעלך גם עלה‘, ודברי המאמר הזה נפלאים. הלא באמת הוציאם ממצרים לא ע"י שליח ולא ע"י מלאך אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו, ואיך היה יכול לקים באופן אחר את דבריו „ואנכי אעלך גם עלה‘, דאם ישא אותם באויר השמים ולא על הארץ? ובאמת אמר הקב"ה „אנכי ארד עמך ואנכי אעלך גם עלה‘ והירידה למצרים היתה באופן פשוט, יעקב נסע

בעגלות בלי שום מופתים בשמים ובארץ, והעליה ממצרים היתה באמת באותות ומופתים, ואם כן עשה הקב"ה הרבה יותר ממה שפסק עם יעקב אבינו, ואם כן אין כל מקום לטענות משה רבינו על המקום, אחרי שעשה יותר ממה שהבטיח? ולפי דברי יתבאר המאמר באופן נכון ופש"ט בהגיון ישר. משה רבינו טען באמת טענה נכונה לפני המקום, והוא: כל דבר שיעשה איש בחפץ לבבו בהכרה פנימית, בלי כפיה והשפעה מן הצד, והתעוררות מן החוץ, אך מהופעה פנימית ובדרך הטבע, נקרא שד' בעצמו עשה הדבר הזה; אך הדבר שנעשה לא ע"י הכרה פנימית רק ע"י השפעה מן החוץ, בכפיה מן הצד ובפתיים של אנשים אחרים, נקרא שנעשה הדבר ע"י שליח ולא ע"י ד' לבדו. לכן לו הבינו והתעוררו בני ישראל מעצמם לבקש חופשתם ע"י הכרה פנימית, אז היתה נקראת שהגאולה היתה ע"י הקב"ה בעצמו; אבל עכשיו שהיו צריכים לגאלם ע"י פתיים של משה ואהרן, וע"י השפעתם שיאמינו בהם, זה נקרא שנגאלים ע"י שליח, ע"י משה ועל ידי אהרן, אבל לא ע"י עצמם. וזה שהשיב משה להמקום לא כך אמרת לי „אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה" וכאשר יעקב נסע למצרים ירד מעצמו, בלי כפיות ופתוים, כן היה צריך להיות עליתם משם, מעצמם, ע"י הכרה פנימית, ע"י הכרת לבבם, ולא ע"י שאלך אנכי לפתיתם. וזהו דברי המשל שכאשר נחשב לבזיון לחתן המלך שפחה כושית תחת שפחה מטרונית, שפסקו לו. כן הוא בזיון לעם ישראל שיפדו אותם ע"י פתוים, אך נחוץ לחכות עד שיתפתחו ויבינו בעצמם את מצבם, ויבקשו חופשתם . . .

אחרי שבאנו לזה נבין מאמר נפלא במדרש (שמו"ר פ' ג') „לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם פקד פקדתי, אמר לו הקב"ה למשה, מסורת בידם מיוסף שבלשון זה אני גואלם, לך ואמרת להם זה הסימן פקד פקדתי" שכל מפרשי המדרש, והדרשנים שואלים, איך היה זה לסימן, אחרי שהכל ידעו מהסימן הזה, וכאשר ידעו הם, כן ידעו משה ואהרן וכל משפחתם? ועוד למה נמסר להם הסימן מיוסף ולא מיעקב? אבל האמת יורה דרכו, שדברי חז"ל האלו פונים לדבר אחר ולא לסימנא מלתא, אלא להדברים שהארכנו בהם עד הנה. והוא, שמשה אמר אל הקב"ה משפטו ודעתו, שלא לבד המון העם, שנתגשמו מקוצר רוח ומעבודה קשה, לא יאמינו בו ולא ישמעו לדבריו, אחרי שעוד לא נתפתחו להבין ערך החופש, אלא שגם זקני העם וחכמיו, היודעים מצב העם כי פרוע היא לשמצה תחת עול זרים, עד שלא יבין מצבו, והם מבינים, שרק ביציאתו מכור הברזל לגמרי תלוי אושר העם, גם הם לא ישמעו לדבריו שיאמרו לו, אחרי שהעם לא יבין מצבו, ואיננו יודע, שאין לו דרך אחרת, רק לעזוב את ארץ הדמים, ולתור לו מקום מנוחה — לשוא יהיה עמלו, ונחוץ לחכות עד שהעם בעצמו יבין כל זה. כה חשב משה שהזקנים ישיבו לו כן; אבל ד' אמר לו, כי ישגה בזה. אמנם העם ירד למצרים למען יתפתח בקרבו מדת האחדות, ולמען יגיע להעת שיבין, שהוא בתור עם מיוחד, נחוץ לו לצאת מכור הברזל, מעול זרים, ולתור לו מקום מנוחה, כל זה יבין מעצמו, ולא שיהיה נחוץ לפתותו לזה, ולהוציא אותם קודם הזמן המוגבל, אבל כבר בימי יוסף, כאשר החלו להתערב בעם מצרים, והחלו לחקות מעשי הגוים, אמר להם יוסף אז שלא יוכלו לשבת בארץ מצרים משך של ארבע מאות שנה, פן יתערבו בגוים עד שלא יודע שבאו אל קרבם. כי אז הבינו חכמי הדור, שבמשך זמן רב כזה יתעכלו במצרים,

ולא יהיה עוד זכר לישראל, ולא יהיה את מי לפדות; אז הבינו שגאולת ישראל לא תהיה ע״פ הכרה פנימית מעם ישראל, אך ע״י השפעה מן החוץ, ע״י פקודה מיוחדת מצד אחר, ולא מהם בעצמם. זאת ידעו זקני עם ישראל וחכמיו. וזהו דבריהם ז״ל „לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם פקד פקדתי״ אף שהעם לא ידרוש זאת ולא יבקש זאת, כאשר „מסורת בידם מיוסף שבלשון זה אני גואלם״, הזקנים מבינים זאת בעת ויודעים מכבר, שבלשון של פקודה וצווי אני גואלם בע״כ, שלא מדעתם ולא מהכרתם הפנימית, לא מהכרת לבבם; כי ירדכות עד זאת אין באפשרי, כי יתערבו בעם מצרים עד שלא יודע שבאו אל קרבו... וכבן היו מוכרחים להוציא את עם ישראל מכור הברזל.

אבל הנה ידוע כי כל עובר שנתפתח בבטן אמו, כל משך הזמן המוגבל לו מהטבע, אז הוא מרגיש את הלחץ והדחק שהוא נלחץ בבטן אמו, והוא מתפרץ לצאת החוצה; וכן האם תרגיש בעצמה את כבד היציר הנמצא בבטנה, והיא תכלה בכליון עינים להפטר מהאורח והיצור המכביד עליה, וכל אחד מהם ישתמש באמצעים שהכינה בעדם הטבע להפרד זה מזה בשלום, ובמז״ט יבורך כל אחד מהם על הפרידה הטבעית הזאת. לא כן אם ע״י דחיפה פתאומית מוכרחת האם להפרד מעוברה, בעוד שלא נשלם הזמן המוגבל להתפתחותו בבטנה, בעוד שהוא ירך אמו, אז העובר יצא מת, וחיי האם תלוים גם כן בסכנה, וגם כאשר האם הבדל להיים אז לא מעטים התלואיה ומכאוביה... כהתפתחות האדם הפרטי, כן הוא התפתחות כל עם ועם. העם שנתפתח במעט מעט, אז לא יכשל בלכתו בדרכו בחיים; לא כן העם שע״י דחיפה פתאומית היה מוכרח „עמוד על רגליו, בעוד שלא נשתלם ונתפתח שכלו והשקפתו, לא מעטים הם מכאוביו. הננו רואים את עם אירלאנד, הכלוא בבטן אנגליה, מתפרץ לצאת לחפשי מתחת סבלות מעניו, כי הוא מרגיש בעצמו את גודל יגונו, בהיותו תלוי בדעת אחרים, וגם רבים באנגליה עצמה נתפתחו להבין, את העול לעם האומלל הזה שעושים, והם בעצמם דורשים בחוקה להוציא את העם הזה מתחת סבלותם. נהפך מהחזיון הזה ראינו בארצנו בשנות הששים, בעת שהוציא המלך החסיד שלשים מליון אכרים שהיו מעונים תחת אדונים קשים, שעשו עם האומללים האלה מה שלבם חפץ. אז היה רעש גדול: האדונים התמרמרו וצעקו מרה, ששללו מאתם את רכושם, בחשבם בהשכלת דעתם, שהאנשים האלה כספם הם, ולא נבראו אלא רק לטענם. יכן חשבו העריצים האלה שעול עשו להם בתתן ההופש לעבדיהם המעונים, לצאת לחפשי, והם התפרצו מפני זה, ואהריותם היה עדי אובד; ולא טוב מהם היה גורל האומללים, גם הם לא שבעו רצון מחופשתם, כי הם כבר הסכינו לחיות על חשבון אחרים, ולעמול בעד אחרים, ועתה היה עליהם לדאוג בעד עצמם, שלא הסכינו לזה, ולא העריכו ערך הטוב שנתן להם בחופשתם זאת, רק אחרי עשרות שנים הבינו את הטוב שהטיב להם המלך החסיד, בעשותו אותם לאנשים החיים לעצמם ועל חשבון עצמם. וכל זה היה שחופשתם נתן להם בטרם שהבינו בעצמם את ערך החופש, ובטרם שהבינו מעניהם ושוביהם, את העול שעושים בכבשם אנשים כמוהם לעבדי עולם...

כבר החזיון הזה וכבל הדברים האלו ראינו בצאת ישראל ממצרים ע״י דחיפה צרדית וע״י פתיים ובפיות, בלי כל הבנה רוחנית מצדם, בלי כל הכנה רוחנית ומוסרית מעם מצרים, שחשבו את עם ישראל לעבדיהם קנין בכספם, רכוש מרכושם,

וכסף מכספם, וכל הגוזל את אחד מארצם את נפשם ומאדם הוא קובע, כי עוד לא נתפתחו להבין, שכל איש ואיש, ומה גם עם שלם, נברא לעצמו, ויש לו הזכות לחיות חיי חופש בתור עם חפשי. הם לא יכלו להבין את זאת, הם צעקו מרה „מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו", וגם עם ישראל לא ידע להוקיר את חופשתו, שבא לו בהיסח הדעת, ובכל עת שבא לידו לרחום בעד קוממיות אמרו „נתנה ראש ונשובה מצרימה", לכן היתה אחרית שניהם עדי אובד: המצריים רדפו בחורף נפש ללחום בעד רכושם המדומה שנלקח מאתם, ונטבעו כולם; גם יוצאי מצרים לא זכו לבוא אל המנוחה והנחלה, כי במדבר מצאו קבריהם. גם בניהם אחריהם שירשו את הארץ הטובה שנתן להם ד', לא יכלו עמוד לאורך ימים בתור ממלכה מסודרה, מפני פרוד הדעות וחסרון האחדות שקננה בהם, שלא יכלו לסדר עניניהם שכל אחד יותר טובתו הפרטי לטובת אושר כל העם, ועוד הפעם הלכו בגולה, ועוד הפעם עבדות חדשה ושעבודים חדשים.. ועוד הפעם הוא מרמס לרגלי כל ריק ופוחז, לכל עריץ ורוצח... וזה נראה לי בביאור המאמר שהצבנו פתח דרושנו זה, שדבריו אינם מובנים לכל מעיין, אומרו „כך התקינו ישראל עצמם בלילה לצאת בהשכמה, עמדו מצרים אחר שהלכו להם, ואמרו נרדוף אחריהם מפני שנטלו כל אשר לנו, שנאמר וירדפו מצרים אחריהם, אמר להם הקב"ה מי גרם לכם כל אלה, הפזון שיצאתם, מכאן ואלך לא בחפזון תצאו", הלא ישראל יצאו ביד רמה, והכתוב מספר לנו „ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ, כי אמרו כולנו מתים" ואין הנמשל דומה להמשל להסוחר שיצא מהפונדק בלילה באין רואים?

אבל הוא אשר אמרנו, שבאמת יצאו ישראל ממצרים בחפזון, קודם שנשלם זמנם, קודם שנתפתח אצלם ואצל המצריים אור הדעת, ועם ישראל כעם מצרים הלכו בחושך הסכלות, וחשכת הליל היתה פרושה על העבדים ועל אדוניהם, והיציאה בחשכת ליל הבערות משכה אחרית הרג ואבדן לשני העמים האלה יחד, לעם מצרים ולעם ישראל. וזהו דברי המדרש „כשאכלו ישראל הפסח במצרים אכלו אותו בחפזון שנאמר וככה תאכלו אותו על שם כי בחפזון יצאתם ממצרים" ר"ל בחפזון קודם שנשלם הזמן להשתלמות שני העמים יחד, וד' נחפז להוציאם אז, לבל יאבדו לגמרי בעם מצרים, אחרי שהיו בגלות קודם קבלת התורה, וההבדל בין שני העמים היה קטן אך בנמוסים שונים ובמנהגים אחדים, שהיה לעם ישראל בקבלה מאבותיהם, ובמעט התבוללות יוכל עם ישראל להתערב בגוים; „אבל לעתיד לבא לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון", הגאולה העתידה לא תהיה כן, כי לא יוצרך לזה, כי אז אין לפחוד פן אם יהיו בין הגוים ילמדו ממעשיהם ויתערבו ביניהם, כי אחרי שיהיה להם התורה היא תבדיל ותפריד הבדל רב בין עם ישראל לכל העמים, והתבוללות גמורה עד שימחה שם ישראל אין באפשרי, לכן יחכה ד' בהגאולה העתידה, עד אשר בני ישראל יתפתחו לגמרי להבין אושר עם מסודר, אושר העם יושב על אדמתו, אושר העם שלא תקנן בו פרוד הדעות, וכן כאשר יתפתחו כל העמים לדעת שחטא מות חטאו נגד העם הנבחר לעשותו כעפר לדוש. וע"ז הביא המשל „לסוחר שנכנס לשרות בפונדק עמד שם כל היום בלילה נטל כל אשר לו ויצא לדרכו, עמדה הפונדקית בבוקר והתחילה צווחת ראו הפרגמטיטוס עמד בלילה ונטל כל אשר לי, אמר מי גרם לי לשמוע כך מפני שיצאתי בלילה בו", ורצונם, מי גרם לכם שירדפו המצריים אחריכם, שיחשבו אתכם לקנין כספם

שהמחשבה הזאת גרם להם והכם אסונות רבים, הוא אך החפזון שיצאתם קודם שנתפתח איר השכל, לכן לעתיד לביא יהבה ד׳ לחנגבם עד אשר יאיר לנו ילכל העמים איר הדעת, ומלאה הארץ דעה כמים לים מכסים, במהרה בימינו אמן!

דרוש י.

דרוש שלישי לשבת הגדול.

חרות בתוך עבדות.

ד״א החודש הזה לכם, ר׳ מאיר אומר, לי ולכם הגאולה, כביכול אני נפדיתי עמכם, שנאמר אשר פדית ממצרים גוי ואלקיו, וקבעו החודש הזה לי ולכם, שאני רואה דם הפסח ומכפר עליכם, שנאמר דברו אל כל עדת ישראל, ותהיה שמחתכם שלמה אפילו מי שהוא עני..

(שמו״ר פ׳ ט״ו)...

„זמן חרותנו״ יאמר כל אחד מישראל בחג הפסח בתפלתו, ישמח ישראל ויגל יעקב, שזמן חרותו הגיע, והוא זוכר נשכחות ואומר „ואלו לא הוציא הקב״ה את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים״. כבר אין זכר לעם מצרים בתבל, ולא נדע אנה נקבר המת הגדול הזה, וכל אחד אומר „אלו לא הוציא וכו׳ וכו׳״. אין זכר לפרעה, ואין זכר למצרים, ואין זכר לחרות עם ישראל, כבר הגלה ישראל מארצו, והוא מתהלך מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר, ובכל מקום הוא נושא עליו עול זרים, והוא נרדף ונענה, והוא לא יבוש מלשמוח בחרותו, שאך ע״ הניר והגליון הוא מוצא את המלה הזאת, ובחיים— עיניו לא ראו וגם אבותיו לא שמעו וזקניו לא ספרו לו מהשם חרות. האם אמנם פג רוח ישראל סבא, וטעמו לא עמד בו, ואיננו משמיע לאזניו את אשר הוא מוציא בפיו? האם אמנם צרותיו שלדו ממנו את דעתו, ובינתו הסתתרה ממנו, זהוא מעלה על לשונו את הדברים, שהיו בפיו משכבר הימים, מבלי דעתו בעת גם פירוש המלות היפות האלו? לא! ולא! הוא מרגיש באמת את הנועם והעונג, היוצא מהמלות המעלצלות האלו; הוא מרגיש הרוממות והאצילות, השפוכה ע״ השם חרות, ועם ישראל גם בימי עניו ומרודו, גם בעת שהוא יכרע תחת סבל עול הגלות, גם אז הוא מתענג על החרות הטמונה והלוטה בתוך עבדותו, והוא אומר בצדק „זמן חרותנו״, אף שאינו דומה חרותו לחרות כל העמים, אבל יחד עם זה חרותו עומדת למעלה מחרות כל הגוים והעמים, יותר נעלה ורוממה, יותר נשגבה ונאצלה, יותר מרחבת דעתו של אדם. והחרות הזאת, היא הנותנת לו כח ועצמה בימי עניו ומרודו, לסבול כל יסוריו ומכאוביו, כל האבנים הגדולות המושלכים על ראשו, כל החצים והבליסטראות שנתתו בו, כל העקיצות והנשיכות שחדרו עמוק עמוק בבשרו, כל יסורי הגוף ויסורי הנפש, כל מצוקי שאול ומרורי הגיהנם.

החרות הזאת אמנם איננה חרות הגוף, אך חרות הרוח, שאין כל צר ואויב יכול לבלוא אותו, והוא נושא אותו תמיד בלבבו ובמוחו בגופו ובנפשו. והרוח הזה הוא עושה חיל עלי אדמות, בהלכו במו אש לא יכוה, ונהרות לא ישטפוהו, ושטף מים רבים אליו לא יגיעו. ואם לפעמים יפול רוחו בקרבו, והוא מתגשם ויורד למטה, עם כל זה חי חי הוא הרוח הזה בלב כל איש ישראל, ואך הוא נרדם במעט. החיים עם כל גסותם, מתגברים על רוחו במעט, אבל זהו אך כמעט רגע, ועוד מעט הוא מתעורר לחיים חדשים, ועוד הפעם לחיים רוחניים, לחיים אציליים, והוא משליך מעליו את עבטיט הגסות, שנטפלו בו בלכתו בדרך החיים. וגם בהמצאו בין רוחות שונות, המנשבות כנגדו, זו כחו מאלקיו, לשמור את צלם האלקים שבו, להיות תמיד לסמל הצניעות והתמימות, לסמל הרחמים, לסמל ההשתתפות בצערו של חבירו. גם ברדתו מטה מטה, גם בעשיתו מעשים לא טובים, שאינם מתאימים לרוח תורתנו הקדושה. גם אז הוא יודע, שחטא ועוה, ועד ארגיעה היא מתרומם עוד הפעם למעלה. ועוד הפעם רוח אלקים ידבר בו ומלתו על לשונו. והוא בחרות הרוח הנטוע בו, משתחרר מכל הגסות שנטפלו עליו, מכל הדעות המשובשות שרצו לנטוע בו, והוא יאחז דרכו הלאה כמו השלוח, מבלי שים לב, אם ישחקו וילעגו עליו, או שיענו אחריו אמן. דרכו סלולה ומסוימה לפניו, לא יטה ממנה ימין ושמאל, והוא ההבדל הרב בינו ובין כל העמים.

ובזה נראה לי לבאר דברי המדרש רבה (שה"ש), וז"ל: „ראמר ר' אליעזר המודעי עתידים שרי או"ה לעתיד לבוא שיבואו לקטרג את ישראל לפני הקב"ה, ואומרים רבש"ע אלו עבדו ע"ז ואלו עבדו ע"ז, אלו גלו עריות ואלו גלו עריות, אלו שפכו דמים ואלו שפכו דמים, מפני מה אלו יורדים לגיהנם ואלו אין יורדים, והקב"ה משיב להם ואומר, אם כן היא ירדו כל העמים עם אלהיהם לגיהנם, הה"ד כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו, ואנחנו נלך בשם ד' אלקינו לעולם ועד, א"ר ראובן אלו לא היה הדבר כתוב, אי אפשר לאומרו, כביכול, כי באש ד' נשפט, שופט אין כתיב כאן אלא נשפט" ודברי המאמר הזה הם מרפסין אגרי, השופט כל הארץ לא יעשה משפט? הלא צדקו בטענתם מה נשתנו אלו מאלו, ואם המקום לא יחפוץ לשים לב לטענתם, הלא מי יכול לדון עמו, ומי הקשה אליו וישלם, ולמה לו לרמותם באמרו להם, שירדו כל העמים עם אלהיהם לגיהנם, וישרפו יחדיו גוי ואלהיו וגם הוא כביכול ירד עם ישראל לגיהנם, והוא ישמור את עמו שם? אהפוכי מטרתא למה? אבל לפי אשר אראה לי אנכי בזה, שחז"ל בגודל חכמתם, הליטו בדבריהם שאלה עמוקה ותשובה מחוכמה, כפי אשר יורה לנו הנסיון... וזהו: איך מאריך ימים עם ישראל על האדמה יותר מכל העמים? ואם נשיב ע"ז, שטהרת הנהגתם תתן להם כח ועצמה לזה, מה נאמר לכמה עתים ודורות, שמצב הרוחני של עם ישראל יורד פלאים, ואיננו עומד בהנהגתו למעלה מכל העמים, גם הוא ישגה בדעות נכזבות, גם הוא יעשה עול, גם הוא ירשה לעצמו כל המעשים המגונים הנעשים תחת השמש אצל עמים אחרים, ובמה כח עם ישראל גדול לחיות ולעבור בשלום בכל מדורי הגיהנם של החיים?

השאלה הזאת הליטו חז"ל במליצתם, בטענית שרי או"ה לפני הקב"ה, באמרם: „רבש"ע אלו עבדו ע"ז ואלו עבדו ע"ז, אלו גלו עריות ואלו גלו עריות, אלו שפכו דמים ואלו שפכו דמים, מפני מה אלו יורדים לגיהנם ואלו אין יורדים"?

אבל התשובה ע"ז גם היא תשובה נצחת, כי אמנם יש כמה עתים וכמה דורות, שבכל העמים בנת ישראל במעשים, אבל המעשים המגונים של עם ישראל, אינם נובעים מהכרת לבבם הפנימית, אין אצלם שיטת משיטות שונות, המלמדים אותם לשפוך דמים ולגלות עריות, הם יודעים, שכל המעשים המגונים שעושים, מתנגדים לתורתנו הקדושה, להאמת ולרוח עם ישראל, ובעשותם אחת מאלה המעשים המגונים, הם עושים רק ע"י דחיפה צדדית, דחיפה מן החיים הפשוטים, ויודעים גם הם בעשותם שעושים עול, תחת שאצל כל העמים מתפתחות שיטות משיטות שונות, המתירות להם לעמוד על דם רעיהם, לשפוך דמי אדם ולגלות עריות. זה שופך דם על חשבון הפאליטיק, זה על חשבון הכלכלה הפאליטית, וזה על חשבון האדם העליון, שהרשות בידו לבלוע את החלש ממנו, כידוע שכל השיטות האלו, מגברות בעולם בעת הזאת. גם עריות מתירים להם על חשבון טבע האדם, שגם היא היתה לאליל של המאה הזאת, על חשבון השיטה, שהאדם צריך להתפתח לפי טבעו, ולא להתנגד לה. ואם כן יש לכל עושי עול, לכל הנבלות שבעולם, אליל מיוחד שאותו יעבדו בכל הנבלות, וכל אחד ימצא לו אליל מיוחד, שעל חשבונו הוא נותן חופש לתאות לבבו; ואצל עם ישראל אין להם אלילים מיוחדים לזה, ואם הם עושים כאלה, הם יודעים שחטאו להתורה ולרוח אלקים הדובר בלבבם, והרוח הזה שנשמר אצל עם ישראל בטהרתו, היא הנותן כח ועצמה להם, לעבור בין כל מדורי גיהנם של החיים. וזהו מליצת המדרש „והקב"ה משיב להם אם כן ירדו כל העמים עם אלהיהם לגיהנם, הה"ד כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ד' אלקינו" ר"ל כי כל העמים הולכים ובלים, באשר הם מרבים להרע ולחיות חיים פרועים יחד עם אלהיהם, והם הולכים לאבדון ולגיהנם יחד עם אליליהם ושיטותיהם, כי כל מה שאחד מהם עושה להרע, עושה על חשבון השיטה והאליל שבדה לו מלבו, תחת שאלקי ישראל ורוחו, נשמר אצל כל עם ישראל בטהרה. ובזה הם מפרשים הז"ל הכתוב שהביאו ליסוד לדבריהם, שקשה להלמו בלי פירושם, אומרו „כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ד' אלקינו" ומה השמיע לנו הנביא איזה דבר חדש, הלא מובן מאליו, שכל העמים הולכים בשם אלהיהם, ואנחנו בשם אלקינו ומי יכחישהו ע"ז? כל העמים גם כן אומרים, שהם הולכים בשם אלהיהם ועם ישראל בשם אלהיו, ואיזה הואר נתן הנביא פה לעם ישראל ולאלקיו בהתפארותו פה? אבל הז"ל הרגישו בהכתוב, כי בדברו אדות העמים אומר בלשון יחיד „כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו" ובדברו אדות ישראל הוא אומר בלשון רבים „ואנחנו נלך בשם ד' אלקינו" הכל בלשון רבים, לכן הבינו הם פירוש הכתוב שיש התפארות בדברי הנביא, שהיא מתפאר בזה, שכל העמים ילכו כל איש ואיש בשם אליל מיוחד, שכל אחד יכרע לפניו ברך, הכל לפי רוח תאותו המושל עליו כן הוא שיטת אלהיו, ונמצא שכל אחד עושה לו שטה מיוחדה בהבנת אלהים ודרישתו מאת האדם. ועם ישראל עובדים כולם לאלוק כללי, ואם אחד מהם יעות דרכו וילך בדרך מיותר בדרכו בחיים, יודע הוא שסר מדרך ד' והאמת. וזהו דברי הנביא: „כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו" כל אחד ואחד עושה לו אלוה מיוחד לפי רוח תאותו, „ואנחנו נלך בשם ד' אלקינו לעולם ועד" אנחנו הולכים תמיד בשם ד' אלקינו, אלקי כל ישראל וכל האנושית לעולם ועד, גם בהעותינו לא נשלה נפשנו לשוא לאמר, שרוח המקום נוחה הימנו, ויודעים אנחנו שאלקי הרוחות לכל בשר

לא יתיר לשפוך דמים ולגלות עריות גם ע"י שטה מסוימה, והשקפה מיוהדה...

ונבין בזה דברי המדרש (שה"ש) „ר' אלעזר פתר קרייה בגאולת מצרים, מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים קשה לבעלה להלקט, כך גאולתן של ישראל היתה קשה לפני המקום, הה"ד או הנסה אלקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי, ר' יהושע בשם ר' חנן אומר גוי מקרב עם ועם מקרב גוי אין כתיב, אלא גוי מקרב גוי שהיו אלו ערלים ואלו ערלים, אלו מגדלין בלוריות ואלו מגדלין בלוריות וכו' א"כ לא היתה מדת הדין נותנת שיגאלו ישראל לעולם וכו' וכו' א"ר אבין בשמו גאלן ששמו של הקב"ה שבעים ושנים שמות הן" שדבריהם קשה להבין, איך שייך לאמר שהקב"ה גאלם בשמו, אף שהיה קשה לגאול אותם. אם נמצא בדברי הז"ל שבשמו של הקב"ה יוכלו צדיקים לחולל נפלאות למעלה מדרך הטבע, עוד נוכל להבין זה במעט, אף שדברים כאלה למעלה מהשגתנו; אבל שהקב"ה בעצמו יעשה דבר הקשה בשמו, זה לא נוכל להבין בשום אופן, הלא אם הוא כאן הכל כאן, ולמה לו שמו. ואני רואה בזה, שחז"ל כונו בהמאמר הנפלא הזה דבר פשוט, והוא, שאמנם היה קשה גאולתן של ישראל ממצרים אחרי ש„אלו עבדו ע"ז ואלו עבדו ע"ז, אלו ערלים ואלו ערלים וכו' וכו'" ואין כל הבדל בין עם מצרים לעם ישראל. אבל בדבר אחד עמדו ישראל למעלה מעם מצרים, ששמו של הקב"ה נשאר אצלם בטהרה, וכל הנבלות שעשו לא עשו זאת על דעת המקום, ידעו את העול בזה שמתירים להם עריות, וגם בעבדם ע"ז ידעו שהם הבל ואין בם מועיל, ולא עשו זאת רק למצוא חן בעיני המצריים, וידעו שהם מתנהגים לא בדרך האמת נגד רוח אלהיהם, תחת שעם מצרים עשו כל הנבלות וחשבו להם זאת לצדקה ולאמת. וזהו אמרם „בשמו גאלן" השם של המקום שהיה אצלם בטהרה, עמד להם להגאל, וזה היה יתרונם על עם מצרים... והרוח הכביר הזה שעמד בעם ישראל למרות התמכרותם לכל תעלולי המצריים, ירשו מאבותיהם הקדושים, אנשי הרוח הנאצלים, לכן כל הרוחות השונות לא יכלו להזיז אותו ממקומו, כי נשרש בהם בחזקה. ומה נעמו דברי המד"ר (שמו"ר פ' י"ז) „והגעתם אל המשקוף בזכות אברהם ואל המזוזות בזכות יצחק ויעקב" כי אמנם, אך זכות וגודל האבות הגדולים האלו, שמסרו נפשם על כל מדה רוממה ונאצלה, והורישו מרוחם הכביר והנאצל לבניהם, עמד לעם ישראל שישאר שם הקב"ה אצלם בטהרה ולא נתעבלו בארץ מצרים; אך רוחם הכביר ללכת באומץ הלב דרכם בקודש, לבלי שום לב להמלעיגים ולהמעפרים בעפר נגדם, ויחד עם זה לבלי לנטור איבה ונקמה אל המלעיגים והמעפרים, אך נהפוך הדבר לדרוש שלום גם אלה שהמה למלחמה, אך הרוח הזה של האבות הגדולים, שהורישו במדה ידוע את הרוח הזה לבניהם, להרגיש חרות גם בתוך עבדות, חרות הרוח בתוך עבדות הגוף, עמד להם לסבול באומץ הלב ענוים וצרות, ולבלי לפול בנופלים, בהיותם בארץ מצרים, ובהיותם בכל הגלותים במצב היותר רע, כי לבביהם היו תמיד מסורים להרגיש את הנעשה בקרב עמם פנימה, לבלי לשום לב איך מתיחסים אליהם מחוץ..

וזה נראה לי רעיון המדרש (שמו"ר פ' ט"ז) וז"ל „משכו וקחו לכם צאן הה"ד בשובה ונחת תושעון וכו' אמר לו הקב"ה למשה כל זמן שישראל עובדים לאלהי מצרים אינן נגאלין, לך ואמרת להם שיניחו מעשיהם הרעים ולכפור בע"ז, הה"ד משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים ועשו הפסח הה"ד בשובה ונחת תושעון" שדבריהם צריכים ביאור מה ענין של הכתוב „בשובה ונחת

תושעון" אצל הכתוב משכו וקחו לכם צאן? ואראה לי אנכי בזה שחז"ל עמדו על הכתוב שאמר „משכו וקחו לכם צאן" למה לו לאמר וקחו „לכם" די לו לאמר וקחו צאן ומלת לכם למה היא באה? ורצו לאמר שמשה אמר לישראל לבל יחשבו, שמצות הפסח היא למען הכאיב את לבות המצריים, בראותם תועבתם זבוח לעיניהם ולא יוכלו להניאם מזה, והיהודים ילכו בשמחה לשחוט הפסח על אף שונאיהם, למען הרגיזם, ולמען הרעים את שונאיהם ומציקיהם. חלילה וחלילה מזה, לא כאלה חלק יעקב לנקים ולנטיר ולכון לסבב עגמ"נ גם ללוחציהם, אלא יזבחו הפסח בעד עצמם לשרש מקרבם ע"ז, ולא לקנטר את המצריים. וזה שאמרו „אמר לו הקב"ה כל זמן שישראל עובדים לאלהי מצרים אינם נגאלין לך ואמרת אליהם שינתי מעשיהם הרעים ולכפור בע"ז הה"ד משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן וכו'" ר"ל אך למענכם, לטובת עצמכם שחטו את הפסח, לשרש מקרבכם ע"ז, אבל לא למען הרעים בזה את המצריים. וזהו אמרם „הה"ד בשובה ונחת תושעון" כל גאולתכם והצלחתכם יהי' אך אם תתנהגו בשובה והשקט, ותביטו רק על עצמכם לשפר מעשיכם, ולא תביטו על אחרים, אם כדי להשביעם רצון ואם כדי להרעימם. כי על כל איש ישר ובעל רוח כביר להמנע מדברים כאלה, לבלי לבקש לבטל דעתו הנכונה, כדי להשביע רצון את אחרים, ובבלי לבקש להרגיז אחרים ולהרעימם. ומה גם לאיש ישראל בני אברהם יצחק ויעקב, שאבותיו הלכו תמיד בדרכם המסילה בתום לבבם ולא שמו לב אל המלעיגים, ויחד עם זה השביעו רצון כל איש ואיש, בדברים שאינם נוגעים אל רוחם ואל הנהגותיהם; ורק הפחותים שבעם ישראל הם אינם מכונים במעשיהם אל הכרת לבבם ואל רוח עם ישראל ותורתו, וכל מעשיהם והנהגותיהם מכוונים תמיד אי כדי להפיק רצון מאחרים, או אדרבה להרגיז ולהכאיב לבבות אחרים, וכל חייהם הם שבעים תמיד רוגז, כי הם תמיד רודפים ואינם משיגים, מתהפכים תמיד מן הקצה אל הקצה, ואינם מוצאים את שביל הזהב. ואנשים כאלה הם מביאים תמיד אסון על העם בין בדורנו ובין בכל הדורות, בין בגלות זה ובין בגלותינו הקודמים, ואנשים כאלה הננו מוצאים אותם כעת, והיו בטח בין בני עמנו בהיותו בארץ מצרים, והם הם שחטו את הפסח רק בדי להכעים תמרורים את המצריים, ולא כונו לקשט עצמם ולכפור בע"ז, ולהתנהג במנהגים יותר טובים מהמצריים, והם הם שמתנהגים תמיד נגד רוח העם, רק ברוח בער וסער, המתנגדים למסורת אבות ולרוח תורתנו הקדושה.

ומה נפלאים דברי המדרש (שמו"ר פ' י"ט), „זאת חוקת הפסח וכו' כל בן נכר לא יאכל בו וכו' והרבה מהן לא היו מקבלין עליהם למול, אמר הקב"ה שיעשו הפסח, וכיון שעשה משה הפסח גזר הקב"ה לארבע רוחות השמים ונושבות בגן עדן, ומן הרוחות שבגן עדן הלכו ונדבקו באותו הפסח, שנאמר עורי צפון ובואי תימן, והיה ריחו הולך מהלך ארבעים יום, נכנסו כל ישראל אצל משה, אמרו לו בבקשה ממך האכילנו מפסחך, מפני שהיו עיפים מן הריח, היה אומר הקב"ה אם אין אתם נמולים אין אתם אוכלים, שנאמר ויאמר ד' אל משה ואהרן זאת חוקת הפסח וכו' מיד נתנו עצמן ומלו" ר"ל שהרבה לא רצו למול את עצמם, לא רצו לקשט מעשיהם, לא רצו להתעלות מעלה מעם מצרים. אך הרוממות והאצילות שהיתה שפוכה על קרבן הפסח של משה רבינו, שהיה נקי מכל התקשטות והתפארות והתיפות, האדם השלם מכל השלמות, האיש שעל ידו הביא ד' גאולת לעם ישראל, לא הרגיש באכילתו את פסחו כל ו גאוה וכל גאוה במלאותו את

משלחתו באמונה, לא הרגיש בעצמו כל אותות נקמה לעם מצרים, והרגיש בקרבנו רק טעם גן עדן. וזהו מליצתם „ומן הרוחות שבגן עדן הלכו ונדבקו באותו הפסח" ר"ל ריחות טובות היו נושבות מקרבן פסח של משה לכל עם ישראל, ובזה נתעלה גם אצלם הרוח „שהיו עיפים מן הריח", גם הם חפצו להתעלות, גם הם רצו להתענג בתענוג רוחני כמשה רבינו שהביטו אליו ונהרו. אבל להתעלות מעלה ולהתענג בתענוג רוחני, נחוץ להסיר בראשונה כל הרפש והטיט של שאיפות חומריות, של תאות בשרים, של נקימה ונטירה. וזהו מליצתם „היה אומר הקב"ה אם אין אתם נמולין אין אתם אוכלים" ר"ל אם אין אתם משליכים מעליכם את מותרות התאוה, אז אין אתם אוכלים את הפסח, ולא תטעמו מעולם טעם גן עדן, ולא תרגישו לעולם את ההרגשה העדינה של חרות הרוח, של חרות הנפש; כל העולם הרוחני עם כל החיים והנעם שבו, עם כל האצילות יהיה סגור בעדכם, ולא תמצאו את הפתח להכנס בו. „מיד נתנו עצמן ומלו", השאיפה אל הרוחנית ואל הרוממות, התגבר אצלם, על כל השאיפות המגושמות והגסות, על כל נתעב ונאלח, שהיו שקועים בהם בכל עת עבודתם בחומר ובלבנים, בכל עת היותם בארץ מצרים בין שטופי זמה ועובדי ע"ז ושופכי דם אדם. ובכח האכילה הרוחני של קרבן פסח הראשון, שאכלו אותו בחפזון, ושנדבקו בו אף על פי כן ריחות של גן עדן, הולכים בני ישראל דרכם בחיים: בכח האכילה ההיא יצאו ממצרים, ובכח האכילה הזאת באו לירושלים, ובכח אכילה רוחנית, הם הם הולכים תמיד מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר, ולבם לא יפול עליהם מפני עבדות הגוף, בהרגישם בעצמם חרות הרוח, רוח ישראל סבא, רוח אבותיו הקדושים, רוח משה רבינו, רוח השלם מכל השלמים, רוח הסבלנות, רוח התקוה, רוח של אצילות, רוממות הרוח והנפש, ובבטלם בבימול היש כל הענוים והמכאובים שמסבים להם שוביהם ונוגשיהם, בידעם בעצמם שהם המדוכאים זו תהלתם שהם מדוכאים ולא מדכאים, שהם מעונים ולא מענים, שהם נעשקים על לא דבר, ולא עושקים וחומסים...

ונבין בזה מאמר נפלא (שמו"ר פ' כ') „ד"א ויסב אלקים את העם מכאן אמרו רבותינו אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, שכך עשה לחם הקב"ה שנאמר ויסב אלקים" אשר דבריהם קשה להולמם מאין לקחו להם חז"ל שאפילו עני בישראל צריך הסיבה, מזה שנאמר „ויסב אלקים", הלא שם פירוש שד' סבב עם ישראל הדרך, ואיזה סימן לחרות מצאו בהכתוב ללמוד ממנו דין הסיבה? אבל באמת חז"ל הראו לנו שלא הנצחון החומרי והגשמי והחרות החצוני, הוא נקרא נצחון וחרות; אך נהפוך הדבר: המנצח נקרא מי שהוא מונע את עצמו מלבוא בדמים, והוא נוטה מן הדרך המובילה לשפיכות דמים מטוב לבו, ולא מרפיון הלב, זהו מנצח באמת. ורק האיש הזה יוכל להתפאר. והביאו ראיה לדבריהם מזה, שהסב אלקים את עם ישראל ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים, פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה. אף שד' נשא אותם על כנפי נשרים, וסכך בעדם מכל אויב ושונא, והיה יכול לעשות כי כל מלחמה ינצחו עם ישראל תיכף בראותם מלחמה, עם כל זה נטה ד' הטוב את עמו מן הדרך להמנע מבוא בדמים, במקום שאין צורך גדול בזה, וזה כל תהלתו. מזה אנו למדים שלא יקרא מנצח לשופך דמים על לא דבר, אך לזה שיוכל למנוע את עצמו מבוא בדמים, „מכאן אמרו רבותינו שאפילו עני בישראל לא יאכל עד שיסב", אף שהוא עני, בכל זאת

יכול להראות אותות חרות, כי לא האיש האוכל מעדנים נקרא בן חורין, כי העני החי חיי רוח ולא יתן את נפשו כעפר לכל, ולא יפול ברוחו נגד כל אלה אשר בתיהם מלאים זהב, יוכל היות שהוא נהנה מן החרות, הרבה יותר מהעשיר הרודף אחרי כל תענוגי בשרים, והוא נמכר להם, ונמכר לבריות, למען השיג על ידיהם כל מה שהוא חפץ: כבוד מדומה, ועשירות כפולה ממה שיש לו, כי החרות לא בעשירות החומר תליא אך בעשירות הרוח....

אחרי שבאנו עד הלום להבין את ערך החרות הרוחני, לא יפלא בעינינו להבין רעיון המאמר שהצבנו פתח דברינו, אשר לפי השקפה שטחית אינם מובנים דבריו, באמרו „לי ולכם הגאולה כביכול אני נפדיתי עמכם וכו' ותהי שמחתכם שלמה אפילו מי שהוא עני" איך תליא הא בהא? אבל הוא אשר אמרתי, לכל יקשה לנו: לו היינו כעת מאושרים, אז היה עלינו להוג זמן חרותנו, אבל אחרי שהננו הווים סחופים ומדולדלים, ואין לך יום שאין קללתו מרובה משל חבירו, איך נשיר שיר החרות על אדמת נכר, ולשמחה מה זו עושה? וע"ז השיבו לנו חז"ל: לו היתה גאולתנו אך גאולה חומרית, כי אז באמת אין מקום לחוג הג הגאולה ההיא, זמן חרותנו; אבל אחרי שנגאלנו אז יחד עם גאולה חומרית גם גאולה רוחנית, והרות הזה גם עתה נשמר אצלנו, ובו הננו מרגישים גם כעת בהיותנו בין הגוים כי בני חורין אנחנו חרות רוחני, אם כן עלינו לשמוח בזה גם עת בשמחה אמיתית ופנימית. וזה אומרו „לי ולכם הגאולה כביכול אני נפדיתי עמכם וכו'" יחד עם הגאולה החומרית נפדה גם רוח אלקים המרחפת עלינו תמיד גם עתה, „ותהא שמחתכם שלמה אפילו מי שהוא עני", אם כן גם העני, אשר עולם ימרי חשוך בעדו, ובחייו הוא קרוי מת, גם הוא יכול לשמוח ומוכרח לשמוח, עד אשר יראה ד' בעני עמו, וישיב את שביתו, ובחר עוד בציון ובירושלים, ואז ישיב לנו אל הרוח הנפש גם חרות הגוף, חרות החומר והרוח גם יחד, ונזכה להרמת קרן עמנו, במהרה בימינו אמן!.........................

דרוש יא.

דרוש א' לחג השבעות.

דבר אתה.

ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן, מאה ועשרים רבוא של מלאכי השרת, ירדו עם הקב"ה לסיני, אחד מלבישו עטרה, אחד מלבישו זיני, מהו זיני, רב הונא דצפורין אמר זינם, המד"א מוסר מלכים פתח ויאסור אזור מתניהם, ושכולה אין בהם, שלא היה ניזק אחד מהם, כחוט השני שפתותיך זה הקול שלפני הדבור, המד"א ויען כל העם קול אחד כל אשר דבר ד' נעשה ונשמע, ומדברך נאוה זה הקול שלאחר הדבור, שנאמר וישמע ד' את קול דבריכם וכו' ויאמר הטיבו אשר דברו, מאי הטיבו אשר דברו, ר' חנינא בר אדא ובר קפרא, חד אמר הטבה כהטבת הנרות, וחד אמר הטבה כהטבת הקטורת.

(מד"ל פה"ב) . . .

האיש שרק פעם אחת נכשל ברשת תאותו, להאיש הזה לא ננוד ולא נבוז, כי אין צדיק בארץ אשר יעשה תמיד רק טוב ולא יחטא. אומלל הוא רק האיש, שהתמכר לתאות לבבו, והוא הולך מדחי אל דחי מטה מטה, להאיש הזה ננוד ונבוז גם יחד. אך אסון האיש הזה לא גדול כל כך, סוף כל סוף ישים אל לבו את הנהגתו הפרועה, וישוב מדרכו הרעה. אך אומלל מֹמנו הוא האיש, המבקש את אור האמת והצדק, והוא יכשל בלכתו בדרך החיים, מפני קט שכלו וקוצר הבנתו את החיים, האיש הזה לא ישוב לעולם מדרכו הרעה, כי הוא מאמין בתום לבבו שהוא . . ך בדרך ישרים. האיש הזה מעורר בקרבנו רגשי רחמים אליו, בראותנו ש.מרות יגיעתו וחפצו לכון אל האמת, הוא ייגע לריק וילד לבהלה. ואם בחיי האדם הפרטי כן, בחיי עמים שלמים עאכו"כ. העם, שירד מטה מטה במוסר, ורגש תענוגי בשרים התפתח בו במדה מרובה, ננוד ונבוז לו, אך אסונו לא גדול כל כך, סוף כל סוף ישימו לבבם לזה, וישתדלו לתקן את המעות הנרגש הזה. לא כן גורל העם, שלמרות צניעותו הוא ישגה בדרך החיים, באי הבנתו את חוקי החיים, ואף שיעמול לשקול כל מעשיו בפלס הצדק והיושר, לא יכון אל הנקודה הישרה, העם הזה מעורר רחמים בלב כל המתבונן אליו, בראותנו, שלמרות חפצו, הוא הולך חשכים ולא אור, ואיננו יודע איך להגיע אל החיים המסודרים, ואסונו גדול מאד, וויותר, כי התועה בדרכי החיים בדעת לא יתעה הרבה, אבל התועה שלא מדעת, אין קץ לתוצאות הרעות הנובעות מזה . . .

אך איה מקור השגגה? הננו רואים, אנשים ישרים עושים מה שלבם חפץ, וישלו את נפשם לשוא לאמר, שנוכח האמת דרכם; וכן הננו רואים עמים שלמים, ששוגים מדרך האמת, והולכים מדחי אל דחי, אף שנטיותיהם ותכונותיהם נוטים

תמיד לטוב. מקור הרעה איך למצוא? ואיך לשרש אחריו? מקור הרעה ואיך לשרש אחריו הגיד לנו בן זומא (אבות פ"ד), באמרו „איזהו חכם הלומד מכל אדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי", רק האיש שאיננו בוטח ביותר על גודל חכמתו, והוא חפץ ומשתדל ללמוד מכל אדם, רק הוא יהיה חכם היודע להבחין בין טוב לרע, בין אמת לשקר; אבל האיש שבוטח ביותר על גודל שכלו, הוא יטעה תמיד, ישגה מבלי דעת, ולא יגיע לעולם למדות טובות ולהנהגה ישרה. תבין בזה מדוע מנה בן זומא רק ארבעה דברים, זה אחר זה, איזהו חכם, איזהו גבור, איזהו עשיר, איזהו מכובד, ואם לא מצא להטיב יותר, הדברים העומדים למעלה בחיים? מדוע התנה רק אלו? ואיזה שייכות יש לכל הארבעה דברים האלו, זה עם זה?

אבל כאשר נתבונן בחיים נראה, שאמנם אלו ד' דברים הם אחד, וכל אחד מהם מוביל אל השני, ע"פ הסדר ששנאו בן זומא. וחשב בתחלה איזהו חכם הלומד מכל אדם, ואך האיש הלומד מכל אדם רק הוא יכול להגיע להמדרגה של גבור הכובש את יצרו; אבל האיש שאיננו לומד מכל אדם, גם אם יחפוץ לא יוכל להגיע לעולם להמדרגה, להיות גבור הכובש את יצרו, כי האיש הזה ילך תמיד בדרך יצר לבבו, ויעשה מה שלבו חפץ, ובקוצר דעתו לא ירגיש בזה, ויאמין שנוכח האמת והצדק והטוב הדבר בעיניו. וכן הולך התנא, ושונה סדר המדרגות זה אחר זה, זה למעלה מזה, שמובילה מדרגה אחת אל השניה. והנה מדרגת הלומד מכל אדם מובילה אל מדרגת גבור הכובש את יצרו, ומדרגת גבור הכובש את יצרו מובילה אל המדרגה איזהו עשיר השמח בחלקו. כי אמנם קשה מאד על האדם ללחום עם תאוה לבבו תמיד, ולשום מתג ורסן לבלום את התפרצותה; אך כל זה, היא רק, בעוד, שהאדם לא התרגל עוד להיות חיים מסודרים, חיים של חשבון הנפש: אבל האדם שכבר התרגל על דרך טוב, האיש הזה לא ירגיש בלבבו כל מלחמה פנימית, הוא מוצא בלבבו אושר פנימי, הוא תמיד שמח בחלקו, ולבו טוב תמיד על אחרים, ואחרים עליו. ונהפוך הדבר אצלו, הוא לא יבין איך יוכל איש שנברא בצלם אלקים, לחיות חיי הוללות, ולערבב את חיי עצמו וחיי אחרים, וכאשר לא יוכלו אנשים שאין שמים מתג ורסן להתאות לבבם, להבין איך יוכל איש חי לשום מתג ורסן לתאות לבבו, ולשום עליו גבול המוסר והמדות, כן לא יוכל איש השמח בחלקו להבין, איך יוכל איש לחיות חיים הגרועים לשמצה, חיים של עושק וחמס..

ובזה נראה לי לבאר מאמר חז"ל (סוכה נ"ב) „לעתיד לבא מביאו הקב"ה ליצה"ר ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים, צדיקים נדמה להם כהר גבוה, ורשעים נדמה להם כחוט השערה, הללו בוכין והללו בוכין, צדיקים בוכים ואומרים האיך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה. ורשעים בוכים ואומרים האיך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה וכו'" שקשה להבין, מדוע מראין לאחד להיפוך מחבירו? ונראה לי אנכי בזה, שרצו חז"ל פה במאמרם להגיד לנו, שלא בצדק הוא המבט הרע, שמביטים אנשים הרשעים, החיים חיים מסודרים, על האנשים, החיים חיי הוללות, בעל תאוות וחיות טורפות, ולא יוכלו להבין, איך אנשים שנבראו בצלם אלקים, יוכלו להתמכר לתענוגי בשרים, ולחיי עושק, אחרי שהחיים הישרים, כבר יושר, ובזה הוא דנים את האיש. כי הם דנים מחוג מבטם ההוה, אחרי שכבר התרגלו בחיים מסודרים, ושכחו, שגם להם היה קשה בתחלה, לעצור

בעד רגשי לבבם. וכן האנשים החיים חיי הוללות, החושבים את האנשים הישרים, החיים חיי סדר, לאנשים הרחוקים מהעולם, שבחייהם קרוים מתים, גם הם ישגו, הם רואים גם כן מחוג מבטם ההוה, ויודעים שקשה לאיש להמית בקרבו תאותו ורגשי לבבו; אבל יחד עם זה שוכחים הם, שרק מהחלה קשה הדבר, אולם בהתרגלם לחיים מסודרים, אז ירגישו לא מלחמה פנימית, רק אושר פנימי. ולכן לעתיד לבא, כאשר יתפתחו להבין תכונת האדם, ירגישו הישרים, שדנו לכף חיב את הרעים, כי אמנם שגו, שראו את התאוה כחוט השערה, שבנקל תוכל להכבש, אז יבינו את ההר הגבוה, שקשה לכבוש, שיש בלב האדם. וכן האנשים שחיו חיי הוללות, וראו ביצר לב האדם הר גבוה, שקשה לכבשו, יבינו, שהם דנו על הדבר מצד אחד, מהתחלת הדבר, ובאמת בסוף הוא כחוט השערה. וזה מליצתם „צדיקים נדמה להם כהר גבוה, ורשעים נדמה להם כחוט השערה, הללו בוכין והללו בוכין, צדיקים בוכים ואומרים, האיך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה, ורשעים בוכים ואומרים האיך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה" ר"ל כל אחד יראה ויבין את אשר לא ראה ולא הבין עד הנה: הישרים, שראו החוט השערה שבקצה השני, יבינו כי ההר גבוה בקצהו הראשון, והרעים, שראו את ההר גבוה בקצהו הראשון, יבינו ויראו את החוט השערה שבקצה השני. כי הגבור הכובש את יצרו, והוא לוחם בקרב לבבו בתחלה, מלחמה פנימית עם רגשי לבבו, יבוא לאחר התרגלו, להמדרגה איזה עשיר השמח בחלקו, ואז כאשר יהיה שמח בחלקו, לא יאבה להתנאות על חברו, ולא יאבה להתפאר עם מה שאין בו, ויכבד את אחרים, ואז גם אחרים יכבדו אותו. ולכן אחר שחשב התנא איזה עשיר השמח בחלקו, הוא מונה וחושב המדרגה שלמעלה ממנה „איזהו מכובד המכבד את הבריות". אבל המדרגה הראשונה המובילה לכל זה, היא המדרגה „איזהו חכם הלומד מכל אדם", שבזה התפאר דוד המלך ע"ה, באמרו „מכל מלמדי השכלתי". שאמנם המלך דוד שם לו לקו בכל פנות שהיה פונה, ללמוד מכל אדם, לבל ישגה בדרכו, וזו עלתה בידו באופן היותר גדול, תחת שבנו שלמה החכם מכל אדם שגה בזה, שבטח ביותר על חכמתו, והרבה לו נשים נגד חוקי תורתנו הקדושה, באמרו אני ארבה ולא אסיר, וחשב בזה לחזק ממלכת ישראל, ע"י בואו בברית חתון משפחה עם כל המלכים הגדולים שכני ארצו, הנה נשיו הטו לעת זקנתו את לבבו, והביא קפדה על עם ישראל, כאמרם „בשעה שנשא שלמה בת פרעה, בא מלאך גבריאל ונעץ קנה בים, ועליו נבנה כרך גדול של רומי", רצונם, שע"י הנהגתו שלא היתה מתאימה לרוח ישראל, ושהם התרעמו ע"ז, נפלגה תיכף אחרי מותו, ממלכת ישראל לשתים, שזה היה הגורם הראשון, והסבה הראשונה, לכל האסונות והצרות שבאו על עם ישראל, כי ע"י זה נעשו ממלכות שפלות וקטנות, וכל אחת מהן לא יכלה עמוד נגד כל מבקשי רעתו; ונוכל לאמר שגם גלות רומא, היא תוצאות הרעות של הנהגת שלמה. ובדרך המליצה אומרים חז"ל „נעץ קנה בים ועליו נבנה כרך גדול של רומי", ר"ל, שדבר קטן היה סבה לדברים גדולים, שגיאה קטנה של שלמה, היתה סבה, לכל הצרות והגלותים שבאו על עם ישראל. וזהו ההבדל בין דוד ובין שלמה בנו. גם דוד חטא בבואו על בת שבע, אבל הוא חטא בתאות הלב, אף שהוא לא היה מסור כל כך למלא תאות לבבו, כי הוא לא פנק את נפשו בטוב מעולם, התענה בימי נעוריו, וגם בימי מלכותו לא ראה בטוב, כי תמיד ענה את נפשו על שדי קטל, וחייו היו תלוים תמיד בסכנה, עכ"ז נכשל בזה, מפני שלא

נזהר מזה, בחשבו, שהוא המתענה בכל ימי היו לא יכשל בתאוה, ובבטחו בזה על עצמי. אמנם נכשל. אבל חטאתו לא הביאה תוצאות רעות אחריה, כי תיכף הודה שחטא לד' ונסלח לו, תחת שבנו שלמה, שפנק את נפשו מנוער וראה בטוב, מכל המלכים שהיו לפניו ולאחריו, אף שאדם כזה היא עלול להמשך אחרי תאות לבבו, הנה היא לא נכשל בזה, כי הוא ידע את נפשו, והיה נזהר מזה. אבל לעומת זה אף שהיה החכם מכל אדם, שנה בריאה, מפני שבטח בשכלו, שלא ישנה. ומפני זה שנה. והביא אסון על עם ישראל...

וזה נראה רעיון מאמרם (סוכה נ"ב) „דרש ר' עוירא ואתימא ריב"ל שבעה שמות יש ליצה"ר וכו' דוד קראו טמא שנאמר לב טהור ברא לי אלקים, מכלל דאיכא טמא, שלמה קראו שונא, שנאמר אם רעב שונאך האכילהו לחם וכו'" ולא נבא פה לבאר כל השבעה שמות, שאין זה מטרת מאמרנו, אך שני השמות של דוד ושלמה עלינו להבין, וצריך ביאור, האם אמנם לא מצא הדורש בכל ספר תהלים שמות וכנוים אחריהם, שהמשורר האלקי מכנה בהם את הרשע, כמו נאם פשע לרשע, ועוד כאלה, מלבד הדקדוק של הכתוב „לב טהור ברא לי" ? וכן האם מעטים הכנוים במשלי ובקהלת, שהחכם מכל אדם מכנה בהם הרשע והכסלות, מלבד הכתוב אם רעב שונאך האכילהו לחם, שלפי פשוטו אין כל זכר בהכתוב הזה להיצה"ר ? ונראה לי אנכי בזה, שחז"ל הציגו לפנינו בהשמות הקצרים האלה ההבדל בין שני האנשים הגדולים האלה... כבר ביארנו בדרושנו „אור ישראל" כי העושה עול בהבינו שהוא עול, והעול והרשע שיש במעשה ההיא, הם ידועים לכל, וגם להעושה המעשה, נוכל לכנות את המעשה בשם רשע או שונא, כי השונא והרשע עושים הרע, בידעם שהוא רע, וכל תפצם הוא רק להרע לשניא נפשם, וכל מה שהשונא ישנא ביותר לשנוא נפשו כן ישתדל לעשות לו מעשים המריעים לו ביותר, כי הוא עושה הרשע בדעת צלולה, בכונה מיוחדה להרע, ולו ידע שבמעשהו יביא תועלת דשניא נפשו, אז יחדל ממעשהו. וכל מה שיתקרב אצל שנוא נפשו, ויהפך לבבו לאהבה אותו, כן יחדל מלעשות לו מעשים המריעים לו. ונהפוך ממנו הטמא, כל מה שהטמא יתרחק מרעהו, כן תקטן פעולתו להרע, וכל מה שישנא ביותר איזה איש, כן לא יוכל לטמא אותו, וכל מה שיתקרב אצל רעהו, ויראה לו אותות אהבה והבה, ויחבקהו וינשקהו, כן ירע לו בזה, שהוא מטמא אתו, ומחוץ למחנה יהיה מושבו. כן הוא האיש, שחפץ לעשית טוב, ושואף תמיד לעשות הישר, אך מפני קט שכלו וקוצר דעתו, הוא מחליף רע בטוב וטוב ברע, האיש הזה כל מה שישתדל ביותר לעשית טוב, הוא מרבה להרע. וזה אמרם „דוד קראו טמא" ר"ל הוא ירא ביותר מן היצר הרע שנקרא טמא ; היא היה זהיר ביותר מן השגגה, לבל יחליף ולא ימיר טוב ברע ורע בטוב, ולכן לא נכשל בזה מעולם, כי הוא היה לומד מכל אדם כאמרו „מכל מלמדי השכלתי", אבל מהיצה"ר שמכונה בשם שונא, שהוא אומר לאדם לעשות מעשים הידועים גם לעושיהם שהם רעים, מזה לא היה זהיר ביותר, כי הוא חשב למותר, להיות זהיר ביותר מן תאות הלב, פן יכשל בהם כי היא לא היה מטבעו עלול לתאות נמבזות, כי לא פנק את נפשו מעולם בטוב, ולכן נכשל בזה פעם אחת, אף שהוא לא היה ראוי לאותה מעשה, אך כיון דבר אחרי שלא נזהר בזה ביותר נכשל בה. „שלמה קראו שונא" שלמה היה נזהר ביותר מן היצה"ר שנקרא שונא, המושך את האדם להתמכר לתאות לבו, אף שכל אחד יודע שרע ומר דרך התאות. הוא

היה ירא מתאות הלב לבל יתמכר אליה, כי הוא כתיר איש שפנק את נפשו, היה עלול להלכד במכמרתה, ולכן לא נכשל בזה לעולם, אף שבל הדברים המותרים הרשה לעצמו להתענג עליהם. אבל מהיצה"ר הנקרא טמא לא נזהר, לא נזהר פן ישנה בדרכו על הארץ, ויחליף וימיר רע בטוב וטוב ברע, כי הוא סמך על רוב חכמתו שלא ישנה, ולא למד מכל אדם, לכן שגה, ואמר אני ארבה ולא אסור, והוא סר לעת זקנתו.. כי גם האדם היותר שלם והיותר גדול לא יועילו לו כל גדולתו וכל חכמתו, אם הוא יבטח אך בחכמתו, ולא ילמוד מכל אדם.. גם תורתנו הקדושה עם כל מצותיה, וחוקיה, וגדריה, וסיגיה להישיר את האדם אל דרך הישרה, לא תועיל לאדם באי חפצו ללמוד מכל אדם, כי כל אזהרותיה ואסוריה, לא יועילו לו לדעת את האסור והמותר, את הטוב ואת הרע, ותמיד יראה בתורתנו הקדושה, רק חפצו ורצונו, ויתחלף לו תמיד מהרשע על הצדק, ומסלף המשפט על המשפט, ואל כל הרהורי לבבו ותאותו, ימצא להם מקום בתורתנו הקדושה, לכל דבר רשע ימצא לו היתר בה, לכל דבר עול ימצא בדבריה הצודקים מקום להצדיקהו, עד שיהיה אבר מדולדל בהחברה, ובכל אשר יוסיף לבקש לעשות הטוב בעיני אלקים, לא יהיו רוח הבריות ורוח המקום נוחים המנו, ואיזו דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם, ואל התפארת לו מן האדם לא יוכל האדם להגיע, אם אינו לומד מכל אדם...

ובזה נראה לי לבאר מאמר פלא במדרש (בר"ר פ' א') „והארץ היתה תהו אלו מעשיהם של רשעים, ויאמר אלקים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים, אבל איני יודע באיזה מהן חפץ, כיון דכתיב וירא אלקים את האור כי טוב, הוי אומר במעשיהם של צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהם של רשעים" ודבריהם קשים להולמם, כל התורה מלמדת את האדם לעשות מעשים טובים ורצוים בעיני אלקים ואדם, ועל זה נתנה תורה לישראל, שילכו בהרך ישרים וצדיקים, ובעלי המדרש לא מצאו מקום אחר שחפץ ד' רק במעשה צדיקים ולא במעשי רשעים, אך מהכתוב „וירא אלקים את האור כי טוב" שאין לו כל שייכות למעשי צדיקים? ורואה אני בזה, שדברי חז"ל האלו פונים כלפי מה שכתבנו. אמנם התורה מלמדת את האדם אך לעשות טוב, אבל במה נדע שלא נשגה גם בדברי תורתנו הקדושה, שבל נקח ממנה סם החיים ונעשה ממנה סם המות, לרצוח, ולגנוב, ולגזול, ולהראות באצבע, שממנה לקחנו הלקח הזה, כאשר הננו מוצאים בחיים שכל המחלוקת בעמנו, וכל שפיכות הדמים, דמי נקיים, שנשפכים בכל יום כמים, מאנשים המתימרים בכבוד התורה, הנם נעשים על חשבון תורתנו הקדושה, המלמדת אותנו „ואהבת לרעך כמוך", באשר כל אחד ואחד יאמין, שאך הוא מבין חוקי התורה ורוחה, וכל המתנגד לרוחו מתנגד לרוח התורה, ולכן מותר לשפוך דמי אדם, ולכן מותר להרבות מחלוקת בישראל, ולכן מותר לבזות אנשים גדולים, ולכן מותר להלשין איש על רעהו, ולכן ירהיב הנער בזקן והנקלה בנכבד, ולכן כל מי שאינו מן הישוב ואינו יודע ומבין גם הנעשה מתחת לחוטמו, ימצא את עצמו מומחה לכל דבר, הנעשה בעם ישראל, בלשון מדברת גדולות, ורודף עד חרמה את כל איש המתנגד לדעתו, שנטרפה, וסוף כל סוף לא נדע איזה מקום תשכון אור האמת והצדק. אמנם בכל התורה נמצא שנעשה מעשי הצדיקים ולא מעשי הרשעים, אבל איה הסימן והבחינה, להבחין בין מעשי צדיקים למעשי הרשעים? ועי"ז נתנו לנו חז"ל סימן מובהק, שע"י נכיר בין תכלת לקלאי אלן וזהו „והארץ היתה תהו

אלו מעשי הרשעים", ר"ל, כל מעשה ופעולה, המביאה לתהו ובהו, לסתירה ולא לבנין, להתפרדות ולא להתאחדות, זהו סימן מובהק, שהוא מעשי רשעים; „ויאמר אלק יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים" וכל דבר שמביא לאור ולא לחושך, לבנין ולא לסתירה, אלו מעשיהם של צדיקים זהו הנסיון לנסות איכות כל פעולה ומעשה. „אבל איני יודע באיזהו מהן חפץ" ר"ל, מי יודע אם באמת חפץ ד' לעולם בבנין, אולי לפעמים רוח המקום נוחה גם מסתירה יותר מבנין, ועוד הפעם נשאל מי יאמר שהבחינה של בנין וסתירה היא בחינה מובהקת, להכיר ע"י בין מעשיהם של צדיקים למעשיהם של רשעים? וע"ז השיבו חז"ל ברוח קדשם „כיון דכתיב וירא אלקים את האור כי טוב, הוי אומר במעשיהם של צדיקים חפץ, ואינו חפץ במעשיהם של רשעים", ר"ל, כיון שהננו רואים, שד' חפץ בקיום העולם, והוא טבע רצון מבריאתו, זה לנו לאות, שכל דבר המביא לקיום העולם, לבנין ולא לסתירה, רוח המקום נוחה הימנו; וכל העושה בעולמו של הקב"ה, מעשים המביאים לסתירה ולא לבנין, להתפרדות ולא להתאחדות, לו גם ירעיש עולמות ויצעק מרה, שכונתו לשם שמים ונוכח האמת דרכו. הוא רשע ומעשי הרשעים בידו, כי כלל זה מסרו לנו חז"ל „והארץ היתה תהו ובהו אלו מעשיהם של רשעים"......

בזה נביא לביאור המאמר שהצבנו פתח דברינו, ונעיר עליו איזו הערות הנוצה. ראשונה, עלינו להבין איזו עטרה ואיזה איזור, הלבישו המלאכים את כל אחד וחד ישראל אצל הר סיני, מה טיבם של אלו? מדוע מתאר המדרש לקול שלפני הדבור שאמרו ישראל „נעשה ונשמע" „כחוט השני שפתותיך" ולהקול של אחר הדבור הוא מתאר „ומדברך נאוה"? והפלא היותר גדול בדברי המדרש הזה אומרו מאי הטיבו חד אמר הטבה כהטבת נרות, וחד אמר הטבה כהטבת הקטורת" איזה שייכות יש פירוש המלות של הטבת נרות וקטורת, למלת הטיבו? פירוש המלות של הטבת נרות וקטורת, הוא מלשון פנה ונקה, ומלת הטיבו היא מלשון טוב, ואין כל מקום לפרש מלת הטיבו מלשון פנה ונקה? ועוד איזה הבדל יש בין פירוש המלות של הטבה שאצל הנרות, ובין הטבה שאצל הקטורת, הלא דא ודא אחת היא? אך להבין דברי המאמר הזה, עלינו להעיר איזו הערות בדברי הכתובים. אומרו (דברים ה') „ותאמרו הן הראנו ד' אלקינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש, היום הזה ראינו כי ידבר אלקים את האדם וחי, ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת, אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ד' אלקינו עוד ומתנו" הלא דבריהם מפליאים פה, אומרם, שאחרי, שראו כי ידבר אלקים את האדם וחי, יראים הם פן ימותו; לו ראו כי ידבר אלקים את האדם ומת, כי אתה היה עליהם לפחוד פן ימותו גם הם, אבל אחרי שראו ההיפוך מזה, איך פחדו פן ימותו? ועוד אינו מובן מדוע פשט משה רבינו מישראל את הכתפות שלהם הלא עם ישראל מתפאר בזה שהקדים נעשה לנשמע, ופה הפך משה הסדר באמרו שהם אמרו „ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ד' אלקינו אליך ושמענו ועשינו" הקדים שמיעה לעשיה? ועוד אינו מובן לנו דברי המקום, באמרו „הטיבו כל אשר דברו" איך שייך לאמר לעם ישראל „הטיבו כל אשר דברו" באי חפצם לשמוע הדברים מד' לבדו? אמנם לא נוכל להאשים איזה איש אם יש לו עצבים חלושים, כן לא נוכל להאשים את עם ישראל בפחדם לשמוע את קול ד', אף שידעו שלא יזוק להם, כי לו חפץ ד' להמיתם כי עתה לא הראם כל אלה, כי דבר התלוי בעצבים

אין בזה דין וחשבון, אבל לאמר להם בעד חלישת עצביהם ישר כח „הטיבו כל אשר דברו״ גם זה אינו מן המובן בשום אופן ?

ואהוה לי אנכי בזה, שמפני כל השאלות האלו הנופלים בהכתובים, הבינו בעלי המדרש סבה אחרת, שבעבורה בקשו ישראל ממשה, שהוא ידבר אליהם ולא ד׳ לבדו; והוא: שהם הבינו, שאחרי כל החוקים והמשפטים הטובים שצוה אותם ד׳, עוד לא יוכלו לבטוח בעצמם שיעשו הטוב ולא ישגו מדרך ד׳, הם הבינו שלהחליף ולהמיר מעשי הצדיקים במעשי הרשעים, הוא כל כך בנקל, עד שנחוץ לזה הרבה זהירות, והרבה עמל ומורים טובים, בעלי דעת ובעלי כשרון, ובלא זה יעשו ח״ו התורה, שהוא סם חיים לסם המות. ואך איש דגול מרבבה, השלם מכל השלמים כמשה רבינו, יוכל להאיר עיניהם בדרך התורה לבל ישגו ממנה. ובלעדו לשוא יהיה גם ידיעתם כל חוקי התורה, כי לא יוכלו לכוון חוקי התורה עם כל מעשה ומעשה שתבא לידם בחיים מבלי לשגות...

וזה נראה לי רעיון מאמרם הנפלא, (ויק״ר פ׳ א׳) וז״ל „דאמר ר׳ תנחום בר חנילאי, בנוהג שבעולם משא שקשה לאחד נוח לשנים ולשנים נוח לארבעה, או שמא משא שקשה לס׳ רבוא נוח לאחד, כל ישראל עומדים לפני הר סיני ואומרים: אם יוספים אנחנו לשמוע ומשה שומע קול הדבור עצמו וחי״ ודבריהם מפליאים אמנם משא שקשה לאחד נוח לשנים והקשה לשנים נוח לארבעה, אבל קול רעם בגלגל בעת שירעים בקולו, כאשר קשה לאחד לשמוע, כן קשה לס׳ רבוא בעמדם יחד, קול לאחד וקול למאה? ואיזה פלא וק״ו שלס׳ רבוא היה קשה לשמוע ואמרו אם יוספים, ולמשה שהיה אחד לא היה קשה לשמוע, גם הס׳ רבוא אנשים כל אחד לעצמו הוא אחד? אבל הוא אשר אמרתי, שרעיון מאמרם שבני ישראל לא יראו מפני קול ד׳, ולא מפני חוזק הקול של ד׳ אמרו למשה דבר אתה, אלא, שהבינו שלא יוכלו לכון חוקי התורה ולהתאימם לכל מעשה ומעשה בחיים, ופחדו מפני השגיאה, ולכן בקשו ממשה שהוא ילמדם כל פרט ופרט מחוקי ומשפטי התורה, לפי חוקי החיים והמעשים הנעשים תחת השמש לבל ישגו. ויהיו לפי דברינו דברי ר׳ תנחום עולים יפה.. ס׳ רבוא אנשים היו יראים לשמוע קול ד׳ לבדו פן ישגו בהם, אף שבס׳ רבוא אנשים יוכל כל אחד ואחד לעורר את חבירו על השגיאה, ולעזור אחד לרעהו בכשרונותיו, עם כל זה יראו פן כולם יחד ישגו, ומשה לבדו לא ירא פן לא יבין וישגה בדברי ד׳... ובני ישראל דברו אמנם למשה דברים מחוכמים בדעת, שאמרו אליו „היום הזה ראינו כי ידבר אלקים את האדם וחי״ ר״ל, ראו בכל משפטי התורה חיים לכל ישראל, כי אלה המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם לעולם שתי עולמות, הגשמי והרוחני, החומרי והמוסרי, כי דברי אלקים חיים המה, אשר ידבר אל האדם למען יאריך ימים על האדמה. אבל פחדו פן יוסף ד׳ לדבר אתם לבדו, ולא יתן למשה להבינם איך להתאים משפטי התורה לכל מעשה ומעשה, ישגו, ויהיה סם החיים בידם לסם המות. וזהו אמרם „אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ד׳ אלקינו עוד ומתנו״ מחוקי התורה בעצמם, שכל עקרם לא נתנו אל האדם רק למען יחיה בהם, על ידם בעצמם ימותו, כי ישגו בהם, ויתחלף להם בין האסור והמותר, בין הטוב ובין הרע. ובזה יובן לנו שמשה מספר פה שאמרו „ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ד׳ אלקינו אליך ושמענו ועשינו״ תחת שבפרשה משפטים נאמר שאמרו „כל אשר דבר ד׳ נעשה ונשמע״ כי באמת אמרו שתי הלשונות יחד, כל אחד בשעתו ובזמנו. הנה התורה,

המתחיל ללמד עם ילד מתחיל, אז אומר לו שמות אותיות האלפא ביתא, והילד מחויב להאמין להמורה, בלי כל התחכמות מצדו, והוא קורא שם לכל אותיות אלפא ביתא בלי כל שאלות, מדוע את האות הזה קוראים אלף ואת האות השני קוראים בית, כי פה ובזה אין מקום לשאלות ולהתחכמות, הוא יודע שהמורה אומר לו האמת כמו שהוא, שאמנם לאות אחד קוראים אלף ולהשני בית, ולא לו לדעת מדוע קראו את זה בשם זה ולהשני בשם אחר; אבל אחרי שידע שמות האלפא ביתא ויודע איך מצרפים מאותיות מלות, ומהמלות מאמרים, יחל מעצמו ללמוד, ויחל בשכלו להשיג מושגים חדשים, ודעות חדשות, אשר אחר כך יהיה על פיהם, ויתנהג בעולמו על ידיהם. לכן בעת ששאלו את ישראל אם יקבלו את התורה, השיבו „כל אשר דבר ד׳ נעשה ונשמע" כי העשיה קודמת להשמיעה פה, כי עדות ד׳ נאמנה, ומה להם להבין? אם מד׳ יצא הדבר, אין מקום להתחכמות. ולכן אמרו שיעשו כל אשר יאמר ד׳, ומדברי המקום והמעשים שיעשו על פ׳ ד׳, ישתדלו להבין ולשמוע דבר מתוך דבר, גם בדברים אחרים שלא בא עליהם צווי המקום ביחוד. לכן הנעשה קודם להנשמע, כי מתוך המעשה יבואו להשמיעה ולהבנה, אבל ישראל שאלו מאת משה שהוא ילמוד אתם משפטי ד׳, למען ידעו להתנהג על פיהם בכל מעשה ומעשה שתבא לידם, כי הם ידעו שמשה רבנו יתן בלבבם ההבנה הנכונה בפקודי ד׳, כהמורה היותר טוב, וע״י יהיו בטוחים, שגם כאשר תבא לידם מעשה שלא באה עליה צווי המקום ביחוד, יבינו להוציא דבר מתוך דבר, שיהיו כל פעולותיהם ומעשיהם מתאימים לרוח התורה ולרוח המקום. למשל המורה שאינו מומחה, הוא לומד עם הילד ומתרגם לפניו מלת „ברא" הוא עשה יש מאין, הנה בבוא לפני הילד מלת אברא לא ידע פירושו, וכאשר יאמר לו פירוש המלה של אברא, אז בפגשו המלה תברא, לא ידע גם כן; לא כן המורה המומחה, הוא מגיד להילד שורש הפעל והאותיות העושים מהשורש פעל בעבר יפעל בעתיד ובבינוני וכאשר יאמר לו פירוש המלה של ברא ושורש הפעל, אז יבין מעצמו פירושו של המלה הזאת, בין בעבר ובין בעתיד ובין בבינוני ובן הראה. וכן היה להם משה רבינו, ממנו קוו להבין משפטי התורה בכל הזמנים, ובכל מעשה ומעשה שתבא לידם, גם אם לא יוכלו לשאול את פי ד׳ על המעשה ההוא. לכן אמרו למשה אם אתה תלמד אותנו משפטי ד׳ אז נדע מה לעשות גם לימים יבואו, וזהו שאמרו „ואת הדבר אלינו את כל אשר ידבר ד׳ אלקינו אליך, ושמענו ועשינו" מדבריך יתפתח אצלנו השמיעה וההבנה, ונדע מה לעשות גם לימים יבואו, ולא נשגה בחוקי התורה; ולכן הקדימו פה השמיעה לעשיה כי הם מדברים פה אודות המעשים שלא נאמרו בפירוש בתורה, ואך ע״י ההבנה במשפטי התורה דבר מתוך דבר, יבינו לעשותם, ולכן השמיעה וההבנה קודמים לעשיה, כי בלא הבנה ושמיעה לא ידעו איך לעשותם, אבל בדברים שבאו בפירוש בתורה, שם העשיה קודמת להשמיעה וההבנה, כי שם לא נחוץ להבין אחרי שד׳ אמר להם כן תעשו ובטח טוב הדבר... ודבריהם אלה הפיקו רצון מהמקום בראותו, שהם חפצים לחדור לרוח התורה, לבל ישגו בה... ואמר „היטיבו כל אשר דברו" כי מזה נראה, שהם משתדלים לבל יחליפו מעשי הצדיקים במעש הרשעים, והם רוצים להוציא מהתורה כל שמנה ותנובתה המשמח אלקים ואנשים, המועיל והיופי, הטוב והערב. והנה האיזור הוא כמל המועיל, כי הוא מראה על הריצות והגבורה. והעטרה היא סמל היופי והערב. וזה שאמרו „מאה ועשרים

רבוא מלאכי השרת ירדו עם הקב"ה בסיני אחד מלבישו עטרה ואחד מלבישו זיוני רצונם, עם ישראל זכו ע"י התורה לשני דברים אל המועיל ואל היופי „כי אלה המצות אשר יעשה האדם וחי בהם ולמען יאריכון ימיך על האדמה" הוא המועיל, „כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים" הוא היופי.

אחרי שבאנו לזה עלינו להבין עוד איזו דברים שאמרו ישראל המה גדולים ומחוכמים ביותר אם הדברים שאמרו קודם קבלת התורה והוא „נעשה ונשמע" או הדברים שדברו למשה אחרי כן והוא „ושמענו ועשינו". את ערך הדברים הקודמים והאחרונים מתאר לפנינו המדרש כערכם באמרם „כחוט השני שפתותיך זה הקול שלפני הדבור, המד"א ויען כל העם קול אחד וגו' כל אשר דבר ד' נעשה ונשמע" רצתם לאמר שאין בזה גדלות וחכמה יתרה, שהקדימו נעשה לנשמע, כי אחרת לא יוכל היות, כי ההבנה והשמיעה לא יוכל היות קודם שקבלו האלפא ביתא של התורה. האם יכלו לפון בדברי המקום, שיתן להם חוקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם, הלא הוא מקור החכמה והטוב? וכל גדלותם הוא רק זאת שאמרו הנעשה ונשמע בהתפעלות ובשפה ברורה ובחפץ הלב. והתואר ע"ז שפתים יושק זלא הראש כי אין בזה כל גדלות, ולכן נוכל לאמר ע"ז „כחוט השני שפתותיך". ומדברך נאוה זה הקול שלאחר הדבור שנאמר „וישמע ד' את קול דבריכם וגו' ויאמר היטיבו כל אשר דברו" ר"ל אבל על הקול והדברים של אחר הדבור נוכל לאמר התואר ומדברך נאוה, כי הדברים בעצמם שדברו הם מחוכמים, שדברו בדעת גדול, ובשכל רחב ובבינה יתרה. „מאי היטיבו אשר דברו" ר"ל ואם תשאל איזו גדלות יש בדבריהם של אחר הדבור? ע"ז השיבו „ר' חייא בר אדא ובר קפרא, חד אמר הטבה כהטבת נרות, וחד אמר הטבה כהטבת קטורת" ר"ל, כי אמנם הטיבו בדבריהם, אף שלפי ראות בהשקפה שטחית לא הטיבו בדבריהם, בזה שלא חפצו לשמוע מפי ד' לבדו רק מפי משה, אבל כאשר נעמיק בדבריהם נראה, שהם דברו בדעת גדול, דברים מחוכמים, והטוב שהיה בדבריהם הוא הטוב שהיה בהטבת נרות ובהטבת קטורת. למשל האיש הסכל שראה את הכהן מטיב הנרות יחשוב שהכהן חפץ לבער גם את זכר האור שהיה במקום הזה, והחשך יקר בעיניו. אבל האיש החכם הרואה, שהכהן מטיב הנרות, הוא מבין שבעבור זה הוא מטיב, למען יוכל לצוק עליה עוד הפעם שמן ולהאיר ביותר. כן האיש הסכל בראותו שהכהן מטיב את מזבח הקטורת, יאמר שהכהן הוא שונא את הקטורת, לכן רוצה לבער גם את זכר הערב והריח הטוב שהיה במקום הזה, אבל החכם עיניו בראשו להבין שלכן מטיב הכהן את מזבח הקטורת, למען הקטיר עוד הפעם הקטורת, ולהעלות ריח נחוח ביותר. והבדל גדול יש בין הטבת הנרות להטבת הקטורת, כי הנר הוא מועיל, והקטורת הוא ערב, ואלו שתיהן יש בתורתנו הקדושה. וזהו הטיבו כל אשר דברו וזה הטוב שהיה בדברי ישראל, שאמרו למשה דבר אתה ואל ידבר ד', כי חפצו שבזה שידבר אתם משה, יבינו ביותר המועיל והערב הנמצאים בדברי התורה הקדושה; ע"י הדברים שישמעו מפי משה רבינו יבינו יותר איך להתאים מעשיהם עם חוקי התורה, לא רק בדברים המפורשים בתורת משה, אלא גם בכל מעשה ומעשה שתבא לידם, יבינו להבדיל בין מעשיהם של צדיקים למעשיהם של רשעים, ידעו להבדיל בין בנין לסתירה, בין לשם שמים בין לשם השטן, בין ההולכים בדרך ד' באמת ובין הלוקחים להם דברי דת רק לכסות עינים לכסות על מעלליהם הרעים למען כחש, בין האוהבים את ד' באמת

ובין האוהבים את עצמם וחיים על חשבון התורה והעם. וד' יתן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד אמן!...

דרוש יב.

דרוש ב' לחג השבעות.

התורה והדעות.

המינין שאלו את ר' שמלאי אלקות הרבה יש בעולם, אמר להם למה, אמר לו שהרי כתיב השמע עם קול אלקים, אמר להם שמא כתיב מדברים אלא מדבר, אמרו לו תלמידיו רבי לאלו דחית בקנה רצוץ, לנו מה אתה משיב, חזר ר' לוי ופרשה, אמר להם השמע עם קול אלקים ביצד, אילו היה כתיב קול ד' בכחו לא היה העולם יכול לעמוד, אלא קול ד' בכח, בכח של כל אחד ואחד, הבחורים לפי כחן, והזקנים לפי כחן, אמר הקב"ה לישראל לא בשביל ששמעתם קולות הרבה תהיו סבורין שמא אלקות הרבה יש בשמים, אלא תהיו יודעין שאני ד' אלקיך.

(במו"ר פ' כ"ט)....

קולות מקולות שונים מנסרים בעולם תכופים בבת אחת, עד שקשה לשים אוזן קשבת גם לאחד מהם, והקולות האלה הם הם התשובות לכל אדם על שאלותיו המנקרות במוחו תמיד: למה אני חי? למה נבראתי? מה מטרת כל הבריאה? וכל אדם לו יהי היותר גס והיותר פשוט, לא יוכל להפטר מהשאלות הארורות האלה, המנקרות במוחו כיתושו של טיטוס. אחרי שהחיים בעצמם לא יוכלו להשביע רצון את כל איש, אם כן על האדם להחליט שלא יחיה רק בעבור החיים, ואם כן עליו לבקש מטרת החיים. אך אנה למצוא אותה? זו השאלה היותר קשה לאדם. איה האוצר, האוצר בקרבו, החמדה הגנוזה הזאת? הננו פונים אל בעלי החכמה, הקוראים אותנו, באמרם, שפתרון השאלה אצלם, והם מראים אותנו, שאך החכמה תראה לנו את האמת והיא תנחנו בדרך סלולה; ובבואנו שמה להשביע צמאוננו והנה מתלאה, יאוש נורא ותקוה נכזבה. הננו פונים אצל האנשים, השמים לדם זהב כסלם, ובו הם מוצאים מקום להניח את ראשם, ולהשקיט המית רוחם מפני השאלות האיומות האלו—והננו מוצאים שם צמאון יותר גדול. הננו שמים עינינו אל בעלי הקדמא ואזלא, האומרים לנו, שהם יובילונו רחוק רחוק מקום שם ינוחו יגיעי כח, —והננו מוצאים שמרמה בפיהם, גם הם אינם מוצאים את האמת, ומרמים את עצמם לאמר שבמקום רחוק ימצאוהו. והננו מבקשים לאחור משכבר הימים, אולי היה להם

המפתח של האוצר הזה וגם שם לא הונח לנו, ובהיותנו נבוכים הננו מיסרים עצמנו כולה לשמים ומסיחים עצמנו לגמרי מן האר"ץ. אך שם מראים אותנו, כי אחרי שהארץ נתן לבני אדם, אין לנו לנוס מן הארץ. ובבקשנו עוד הפעם פתרון לשאלותינו הננו כרעבים ואין להאכיל כצמאים ואין להשקות, כי הננו פונים למצוא מרגוע להמית רוחנו אצל כל מפלגות השונות והננו שבים מהם רק במפח נפש. וזהו מליצתם (מדרש שה"ש) „כיצד היה הקב"ה מדבר והקול יוצא ומחזיר בכל העולם ישראל שומעין הקול בא עליהם מדרום והיו רצין לדרום וכו' ומדרום נהפך להם לצפון והיו רצין לצפון ומצפון למזרח והיו רצין למזרח וממזרח למערב והיו רצין למערב ומן המערב נהפך להם לשמים והיו תולין עיניהם והיה נהפך בארץ וכו' והיו ישראל אומרים זה לזה והחכמה מאין תמצא וכו'" ר"ל ישראל בקשו למצוא את האמת והוא קול ד' המדבר לאדם, בין בעלי חכמה, אך נכזבה תוחלתם כי החכמה אומרת לא בי היא. וזהו מליצתם „היו שומעים הקול בא אליהם מדרום" בין בעלי חכמה כאמרם הרוצה להחכים ידרים. אך כאשר שם לא הונח להם פנו אל צל הכסף, כאמרם הרוצה להעשיר יצפין וזהו מליצתם „והיו רצין לצפון". וכאשר לא מצאו שם את אשר בקשו, נדמה להם שישמעו את קול האמת אצל האנשים המאמינים שהתקדמות העולם תביא פתרון לכל השאלות, וזהו מליצתם „ומצפון למזרח". אבל גם שם ראו ומצאו אך יאוש נורא. משם נראה להם שפתרון השאלה ימצאו אצל ההולכים לאחור. וזהו מליצתם „וממזרח נהפך להם הקול למערב", אבל שם הראו להם שיסיחו את דעתם מהארץ, וישיתו רק בשמים פיהם וזהו מליצתם „ומן המערב נהפך להם לשמים". אבל במסרם כל מחשבותיהם אך בעניני שמים, וראו שגם כן לא השיגו את האמת, הבינו שהאדם הוא קשור מטבעו אל הארץ ולשוא יאמר לשכוח את האדמה שממנה לוקח, וזהו מליצתם „והיו תולין עיניהם והיה נהפך בארץ". אבל בעמדם על הארץ וברצונם להשיג סוד הבריאה, הנם רואים שהשאלה מסתבך אצלם יותר ויותר, וזהו מליצתם „והיו ישראל אומרים זה לזה והחכמה מאין תמצא". אך אחרי שכל השיטות השונות מינעים רק את מוח האדם, והוא אינו מוצא לו מקום שימצא מרגוע לנפשו הנהלאה לשאלותיו, והוא עומד נבוך מבלי דעת, איך להרגיע את נפשו, אז האמונה תתיצב לפני כל איש בשלל צבעיה הבהירים, והיא תישנהו על ברכיה, והיא תשקהו מכוס עדנים, כוס העונג והתקוה, אז הוא רואה שלשוא הוא מבקש להשקיט צמאונו בבורות נשברים שלא יכילו מימיהם, בעת שלפניו מקור מים חיים, האמונה הטהורה, הנותנת לפניו תורה תמימה, משיבת נפש האדם בחייו על האדמה, ויחד עם זה תראה לו עתידות טובות גם בבא: היא תלמדהו הדרך אשר ילך בה, והמעשה אשר יעשה והכל על חשבונה. הוא מרגיש שכל הבריאה והחיים בעצמם מלמדים אותו איך להתנהג. הוא מרגיש שכל הבריאה אומרת שירה ליוצרה, וקול ד' בכח יוצא מכל ההרמוניא השלמה, ומבלי משים יתפרץ מלב האדם: מה רבו מעשיך ד'! ומי ברא את אלה אם לא אתה! ומי אדון כולם אם לא יוצר אחד, יוצר אור ובורא חושך!

וזה נראה לי דבריהם (מד"ר שה"ש) „דבר אחר ישקני מנשיקות פיהו א"ר יוחנן מלאך היה מוציא הדבור מלפני הקב"ה, על כל דבור ודבור, ומחזירו על כל אחד מישראל, ואומר לו מקבל אתה עליך הדבור הזה, כך וכך דינין, כך וכך עונשין, כך וכך גזירות יש בו, וכו' וכו'. והיה אומר לו ישראל הן. וחוזר ואומר

לו מקבל אתה את אלקותו של הקב"ה והוא אומר לו הן. ורבנן אמרי, הדבור עצמו היה מחזיר על כל אחד מישראל, ואומר לו מקיבלני עליך כך וכך מצות וכו' כך זכך מתן שכר יש בי, והוא אומר הן". וצריך להבין ההבדל בין ר' יוחנן שאמר מלאך היה מוציא הדבור, ובין רבנן שאמרו הדבור עצמו? ועוד נבין מדוע אמר ר' יוחנן, שאחר שקבל כל אחד את הדבור מלפני המלאך, היה חוזר ושואלו אם מקבל עליו אלקותו של הקב"ה ורבנן לא אמרו כן? ואראה לי אנכי בזה, שר' יוחנן חושב, שגם לו לא התגלה ד' לעמו על הר סיני, אז השאלות המנקרות במוח האדם לדעת מטרת הבריאה וסוד קיומה, ומראה הבריאה בעצמה, הם הם הביאו אותו, בלי כל התגלות, לדעת שיש אלקים שופטים בארץ, ולכן מוכרח כל אחד להתנהג בחייו במשפט צדק; הם הם נתנו בלבו בינה להבין ולהשכיל, שיש אדון להבירה הזו, והוא ברא את העולם עם האדם לחפץ ידוע לו, ועליו להתחשב תמיד עם עצמו, אם יתאימו מעשיו לחפץ אדון בעל הבירה. וזהו אמרם „מלאך היה מוציא הדבור מלפני הקב"ה על כל דבור ודבור וכו'" ר"ל מקרי העולם וחיי החברה, הם הם למדו את האדם ללכת בחוקי התורה, אך לא לבד שהחיים לומדים את האדם שצריך להתנהג בחוקים ומשפטים ידועים, אלא שהחיים ומקרי העולם מלמדים את האדם לדעת, שיש אדון להבירה הזו, וכי האדם איננו אדון הבריאה, אך יש גבוה מעל גבוה עליו. וזהו אמרם „וחוזר ואומר מקבל אתה את אלקותו של הקב"ה" ? ר"ל שמקרי העולם שואלים אותו, אם יוכל להבין ע"י, שיש אדון להבירה? „והוא אומר לו הן", ר"ל האדם בהשקיפו בהשקפה חודרת על החיים, מוכרח לאמר הן יש אלקים שופטים בארץ, וכל מעשי בני אדם ופעולותם כאפע, אם אדון הבירה אינו חפץ בהם. אבל לא כן דעת רבנן, הם חושבים שאחרי כל השאלות הארורות המנקרות במוח האדם תמיד, לדעת מטרת חייו ופתרון הבריאה, עם כל זה לא הגיע האדם מדעת עצמו אל האמונה הטהורה, לו לא היה מעולם התגלות אלקות על הר סיני, כי אף שהיה האדם הולך לדרוש ד' ולבקש פתרונים על כל שאלותיו אצל כל שטה ושטה ולא מצא, עם כל זה לא בא מעצמו לבקש פתרונים בחיק האמונה הטהורה, אך היה הולך מבלי כח מדחי אל דחי, והיה נע ונד תמיד בחייו, מבלי כל מקום לנות מעט מהמית רוחו; אך התגלות האלקות שהיתה על הר סיני, היא שנתנה פתרון לאדם על שאלותיו הארורות הממררות חייו. וזה מליצתם „הדבור עצמו היה מחזר על כל אחד מישראל" ר"ל אך הדבור שיצא בכח על הר סיני, הוא שהשקיט רוח האדם. ומובן מאליו, שאחרי שהדבור יצא מלפני הקב"ה אין כל מקום לשאול אם מקבל היא אלקותו...

אבל לשתות מים מבאר מים חיים, לא הכל שותים באמצעים שוים, האחד ילקק והשני יכרע על ברכיו לשתות מבאר מים חיים, וכל אחד יחשוב שאתו הצדק והדרך שבחר לו הוא היא הדרך היות רנכונה להגיע אל המטרה הרוממה, כי גם בדרך האמונה והתורה לא הכל הולכים בדרך אחד, גם בזה יש לכל אחד הבנה מיוחדה ושטה מסוימה, וגם פה נפרדו בני אדם איש מרעהו ומתרחקים זה מזה כרחוק מורח ממערב. ובפעם הזאת תהיה השאלה, האמונה מאין תמצא, ואצל מי תמצא? הנה הרבה אומרים, אחרי שהאמונה והתורה הם אושר האדם עלי אדמות, עליו לעזוב הכל, כל המעשים הנעשים תחת השמש, עם כל החיים, ולמסור את נפשו ודעתו אך אל התורה והאמונה, ואת החיים עם כל שאונם והמונם ותהפוכותיהם לבטל בביטול היש, כאלו לא נבראו. והוא דעת רשב"י וסיעתו, האומרים אדם חורש

בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה, תורה מה תהא עליה? ודעת כל החכמים, שאמנם אדם צריך לחרוש בשעת החרישה ולזרוע בשעת זריעה, והוא צריך לחבר הגשמי עם הרוחני, החומרי עם המוסרי, וכל מי שאינו עושה כן, אינו הולך בדרך אמת, בדרך שדורש בעל הבירה מדיירי הבירה.

ובזה נראה לי לבאר מאמרם ז"ל (מדרש שה"ש) „רבנן ורשב"י, ר' שמעון בן יוחאי אומר, מלמד שהיה הדבור יוצא מימינו של הקב"ה לשמאלו של ישראל, וחוזר ומקיף מחנה ישראל, וחוזר ומקיף מימינו של ישראל לשמאלו של הקב"ה, והקב"ה מקבלו מימינו וחוקקו על הלוח. ורבנן אמרי וכי יש שמאל למעלה, אלא הדבור יוצא מימינו של הקב"ה לימינו של ישראל, וחוזר ומקיף מחנה ישראל, וחוזר ומקיף מימינו של ישראל לימינו של הקב"ה, והקב"ה חוקקו בלוח". ודבריהם מרפסין אגרי מאין מצאו להם מקום למחלוקת כזה? אבל אני רואה במחלוקתם, את שיטתם שכבר ידענו אותה, אבל הבליטו אותה במליצה אחרת. דעת רשב"י, שבכל משפטי התורה וחוקיה, שהם נר לרגלינו, אינם אצלנו בטהרתם, כי אם נתגשמו מאד מאד, כהמטר שבע"ז שהוא למעלה עודנו בדקותו, אך בבואו באויר התחתון, הוא מתגשם ומתעבה, כן הם אצלנו משפטי התורה, שבבואם עלינו ובהביאנו אותם לפעולה ומעשה, הם הם רחוקים הרבה מרצון הקב"ה, ולא עוד, אלא, שגם אצלנו אינם מתקבלים לפי דעת גדולי התורה והדעת, רק אנחנו משתמשים בהם כפי דעת האנשים הגסים והפשוטים, וגם גדולי התורה והדעת בעצמם מתנהגים בם לא לפי ערך הבנתם, רק לפי הבנת האנשים היותר גסים והיותר פשוטים, ולא שהגדולים משפיעים מרוחם הכביר על הקטנים והפשוטים, רק נהפוך הדבר, הקטנים והפשוטים מכריחים ויחד עם זה משפיעים על הגדולים, לקבל את משפטי התורה כפי הבנתם הם, באשר סוף כל סוף רוב מנין העולם הם הפשוטים, וכחם רב יותר מהאנשים הגדולים, אשר מספרם תמיד רק מעט ונער יכתבם, ולכן הם פועלים ומשפיעים תמיד על הגדולים, ונמצא שמשפטי התורה מצאים תמיד אצלינו במדרגה היותר פחותה, ולא נבין לחפץ נותן התורה, רק לחפץ האנשים הגסים וההדיוטים. וזהו דבריו „מלמד שהיה הדבור יוצא מימינו של הקב"ה לשמאלו של ישראל, וחוזר ומקיף מחנה של ישראל לשמאלו של הקב"ה" רצונם, שהורדת התורה היתה בסדר הזה וכן המדה הזאת נוהגת תמיד, הנה הם יוצאים „מימינו של הקב"ה" מהמדרגה היותר גדולה והשובה שנקראת ימין. ואיך היא נתקבלת? ומי מקבלם? „לשמאלו של ישראל" אצל המדרגה היותר פחותה באנשים, שהיא נקראת שמאל. ובמדרגה השפלה הזאת היא מקפת את כל מחנה ישראל, עד בואה באופן זה אצל ימינו של ישראל אצל הגדולים שבהם, והם אך מושפעים מהקטנים, וימינו של ישראל היא רק שמאלו של הקב"ה, והקב"ה אינו שבע רצון גם מהבנת הגדולים, אבל הבינה האמיתית לא יגיע ע"פ רוב גם להבנת אנשים הגדולים, כי הקב"ה הקקם על הלוח באופן היותר נשגב ונאצל. ונמצא לפי זה שמעולם לא נלך בחוקי התורה ומשפטיה כפי רצון ד', זו דעת רשב"י, האומר אדם חורש בשעת חרישה והוא נוהג מנהג דרך ארץ, לא יפיק רצון התורה. אך לא כן דעת רבנן וכל חכמי ישראל, הסוברים הנהג בהם מנהג דרך ארץ, הם אומרים שלא בשמים היא התורה, וכל מה שעושים חכמי ישראל ועם ישראל, זאת היא התורה אשר שם משה לפני בני ישראל. וזהו מליצתם ז"ל „וכי יש שמאל למעלה, אלא הדבור יוצא מימינו של הקב"ה לימינו של ישראל וחוזר ומקיף מחנה

ישראל" ר"ל כן היא כונת התורה למעלה כאשר היא למטה, כי כן הוא הימין שלנו וכן הוא הימין של מעלה, דא ודא אחת היא...

אמנם כ"ז אם נעשה מצות התורה בפשטיות בלי שום התחכמות יתרה, אבל אם נרבה להקיר ולמצוא טעמים על כל דבר ודבר מחוקי התורה, וכל אחד ימצא בה את טעמו המשונה, וכל מה שאינו נושא בד בבד עם טעמו יתיר לעצמו, אז תהיה לכל אחד ואחד תורה מיוחדה, ועוד הפעם תאבד דרך האמת, ולא נמצא בה ידינו ורגלינו, ולכן לא נתנה התורה טעמים לכל משפטיה, פן יטם כל אחד ואחד לפי רוחו. אמנם החוב על כל אחד ואחד לחקור כל דבר במאזני שכלו, וחלילה לעשות כל דבר מצות אנשים מלומדה, אבל אסון כבד מנשוא יהיה, אם כל אחד ואחד יאמר להתנהג אך לפי טעמו, וכל אחד יעשה לו ספר תורה מיוחדה...

וזה נראה לי רעיון מאמרם (שמו"ר פ' כ"ח) „כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים, א"ל אמור להן ראשי דברים שהם יכולות לשמוע, ותגד לבני ישראל אלו האנשים, א"ל אמור להם דקדוקי דברים שהם יכולין לשמוע וכו', א"ר תחליפא דקיסרין, אמר הקב"ה, כשבראתי את העולם, לא צויתי אלא לאדם הראשון, ואח"כ נצטוית חוה, ועברה וקלקלה את העולם, עכשיו אם איני קורא לנשים תחלה, הן מבטלות את התורה, לכך יאמר כה תאמר לבית יעקב", ודבריהם נפלאים, האם בשביל שצוה לאדם הראשון ואח"כ לחוה, קלקלה העולם? האם נטרה שנאה למקום שלא חלק לה כבוד? אבל נראה לי בזה, שהענין שאדם קלקל בעץ הדעת הוא מזה שאמרו לו „כי ביום אכלך ממנו מות תמות", וכבר בארנו, שאמרו לו שהאיש המבלה את שכלו ואינו מבחין בין טוב לרע, והולך רק אחרי תאות לבבו, האיש הזה בחייו יקרא מת, ואומלל יהיה כל ימי התהלכו על הארץ, ואחרי שאמרו לו שפקודי התורה ומשפטיה נאמרו לו אך לטובתו, לכן בגבור עליו התאוה, חשב בלבו שדי לו לאמר אי אפשי בתקנת המקום, כי אחרי שהוא סיבל הרבה מאי מלאת תאותו, חשב שהרשות בידו לעשות מה שלבו חפץ. לא כן אם לא אמרו לו הטעם ואמרו לו רק שהוא גזרה מלפני המקום, כי אז לא היה מקום לפלפולים להקל אצלו...

מובן מאליו, שלהסביר טעם איזה דבר, מסבירים לבעל דעת רחבה, וגזרה בלא טעם אומרים למי שאינו יכול לרדת לעומקו של איזה דבר, והמתחיל ללמוד עם איש הוא מתחיל מהקל אל הכבד, תחלה אומרים לו עשה כך יעשה כך, ובאשר יתפתח אצלו שכלו מסבירים לו טעם הדבר. וזה נ"ל דבריהם במאמר שהבאנו „כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים, א"ל אמור להן ראשי דברים שהם יכולות לשמוע" ר"ל להנשים תאמר רק ראשי דברים, חוקים ומשפטים בלי טעם, כי יותר אינן יכולות לשמוע, „ותגד לבני ישראל אלו האנשים, אמור להם דקדוקי דברים שהם יכולים לשמוע" ר"ל להאנשים תאמר דקדוקי דברים, כל דבר ודבר וטעמו, שהם יכולים לשמוע, וע"ז אמר ר' תחליפא „אמר הקב"ה כשבראתי את העולם לא צויתי אלא לאדם הראשון, ואח"כ נצטוה חוה, ועברה וקלקלה את העולם" ר"ל לא צויתי על הסדר לנשים תחלה מלתא בלא טעמא, אלא תחלה נצטוה אדם, ולו גלו תיכף טעם לפקודי ד', לכן נתקלקל העולם, „עכשיו אם איני קורא לנשים תחלה הן מבטלין את התורה" ר"ל אם בעת אתנהג גם כן בסדר הזה, לתת להם תיכף משפטי ד' עם טעמיהם, אז יבטלו את התורה, כי כל אחד ואחד יראה שלפי טעם התורה, בעשותו זה כבר הגיע, יתהיו לעצמו לעשות כפי שכלו, לכן עכשיו אצוה

לנשים תחלה, קודם כל אגיד להם משפטי התורה בתורת פקידה ומצוה גזרה בלי טעם, בלי שום שנוי בכל עת ובכל שעה, ועליהם לקימם בלי שים מקום להתחכמות יתרה; אח"כ אגיד להם שכל התורה כולה היא לטובת האדם בזה ובבא, אבל עליהם לדעת שהמעשה אינה תלויה בטעמים... כי אם ילכו אחרי טעמים אז ימצא כל אחד מקום להתגדר ולבטל חוקי ד' ומצותיו, כאשר עינינו רואות שכל איש שרוצה למלאות תאות לבבו, הוא מראה על הטעמים לפגם שנותן לפעולותיו הרעות... כי ההתחכמות מביאה תמיד לשגיאות בדרך החיים, ותורת ד' היא תמימה משיבת נפש ההולך בדרכיה בצעד ישר, ולא תסבול שיעמיסו בה רעיונות והתחכמות שאינן מתאימות לרוחה.

ובזה נראה לי לבאר מאמרם ז"ל (שמו"ר פ' כ"ט) „ד' דבר מי לא ינבא, א"ר אבהו בשם ר' יוחנן כשנתן הקב"ה תורה לישראל, צפור לא צוח, עוף לא פרח, שור לא געה, אופנים לא עפו, שרפים לא אמרו קדוש, הים לא נזדעזע, הבריות לא דברו, אלא העולם שותק ומחריש ויצא הקול אנכי ד' אלקיך, וכן היא אומר את הדברים האלה דבר ד' אל כל קהלכם קול גדול ולא יסף, אמר ר' שמעון בן לקיש מהו ולא יסף, אלא כשאדם מדבר יש לקולו בת קול, והקול שהיה יוצא מפי הקב"ה לא היה לקולו בת קול, ואם תמה את על זו, הרי אליהו כשבא להר הכרמל, כנס כל הכומרים ואמר להם קראו בקול גדול כי אלהים הוא, מה עשה הקב"ה הדמים כל העולם והשתיק כל העליונים ותחתונים והיה העולם תהו ובהו, כאילו לא היה בריה בעולם, שאם ידבר, הם אומרים הבעל עננו, עאכו"כ כשדבר הקב"ה על הר סיני, השתיק כל העולם, כדי שידעו הבריות, שאין חוץ ממנו" שרצונם לאמר, בעת שדבר ד' בקול הדר תורתו, אז כל הקולות המנסרים בעולם, קול המשוררים המביטים על העולם והחיים מחוג השקפתם הפאעטית, לא נשמע בעולם, שגם הקול הזה נדם מפני קול הדר תורתו, וזה אמרם „צפור לא צוח עוף לא פרח" והוא כנוי להמשוררים. וכן כל קולות הגסים המנסרים בעולם מהאנשים הגסים, גם הם לא נשמעו רק נדמו מפני קול ד' המדבר בכח התורה. וזהו מליצתם „שור לא געה", וכן גם הקול של האנשים השורפים את העולם בהשקפותיהם כמו ר' שמעון בן יוחאי וסיעתו, גם הוא לא נשמע בקול התורה, וזהו מליצתם „אופנים לא עפו שרפים לא אמרו קדוש". וכן הקול של אנשי המסחר והשקפותיהם, גם היא כרע ברך לפני הדר גאון התורה, וזהו מליצתם „הים לא נזדעזע הבריות לא דברו" שהים היא כנוי בחז"ל לאנשי המסחר עוברי ארחות ימים, וכן נדמה כל העולם ולא נשמע בעולם גם בת קול, שהוא הד קול של איזה קול הברה, אך באופן אחר מהקול האמיתי. אבל אם נשאל איך אפשר הדבר, שכל ההרגשות וההשקפות והשיטות נדמו מפני הדר גאון התורה, ע"ז הביא ראי' מאליהו, שאף שכל עם ישראל עבדו ע"ז בעת ההיא, עכ"ז בעת שאליהו התיצב נגדם ושחט כמה מאות נביאי הבעל, לא עמד איש בפניו. מזה אנו רואים שאף שכל העולם הולכים בדרך שקר והאמת ידרס ברגלים, עכ"ז יש רגעים שהאמת חזק מכל. וזהו אמרם „ואם תמת אתה ע"ז הרי אליהו כשבא לכרמל כנס כל הכומרים ואמר להם קראו בקול כי אלהים היא מה עשה הקב"ה הדמים כל העולם והשתיק העליונים והתחתונים והיה העולם תהו ובהו כאלו לא היה בריה בעולם וכו' עאכו"כ כשדבר הקב"ה על סיני וכו'" וזהו אות היותר גדול עד כמה גדולה כחה של האמת בעתות ידועות...

אבל עד כמה שנדמו כל הקולות המנסרים בעולם, מפני קול ד' המדבר

בהדר בתורתי הקדושה, אבל בדברי תורתנו הקדושה בעצמה, ימצא כל אחד מהאנשים ומהשיטות השונות מקום להתגדר ולהאמין, שהתורה בעצמה מתאימה לרוחו ולהשקפיתיו. הנה למשל, הכל שמעו את קול ד' בכח „אנכי ד' אלקיך, לא יהיה לך אלהים אחרים" אבל מה רב ההבדל והמרחק איך נכנס הקול הזה באזני הצעירים, באזני הזקנים ובאזני הקטנים. משה רבינו וזקני ישראל קבלו האמונה הזאת בכל טהרתה, הם הבינו שאך ד' לבדו הוא האלקים, ולשוא יאמר האדם כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, ולשוא יאמין בתשועת אנשים, ולשוא ידרוש בצוענים ובמלחשים. גם האנשים הקטנים אמנם קבלו האמונה בד', אבל יחד עם זה האמונה הזאת לא תמנעם לפי קט שכלם, לדרוש בצוענים ובמלחשים. אמנם קבלו הבחורים את האמונה „לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" אבל עם כל זה לא תמנעם אמונתם מלבטוח ביותר על כחם ועוצם ידם. הכל שמעו לא תשא את שם אלקיך לשוא, אבל מה רב ההבדל בין שמיעה לשמיעה: משה רבינו וזקני ישראל שמעו בזה שלא ינקה ד' את כל מי שנושא שם ד' על פיו לשקר בחנות, וגם בהוכיחו את רעהו בשם ד' ולבו בל עמו, רק למען יאמינו בו שהוא ירא שמים, הכל בכלל לא ינקה, אבל האנשים הקטנים שמעו בזה אך שלא ינקה ד' את מי שנשבע בשקר שבועה בב"ד אבל בחנות מי שרוצה לשקר ולרמות את הבריות הרשות בידו לשבע שבעה שבועות ברגע אחד. הבחורים גם כן מבינים שלא ינקה ד', אבל עכ"ז לא ימנעם לא־ינקה הזה לרמות את עצמם ואת אחרים, שכל הנבלות שהם עושים הוא אך למטרת האמת, שהוא חיתמו של הקב"ה... הכל שמעו „זכור את יום השבת לקדשו" אבל מה רב ההבדל בין שמיעה לשמיעה! הבחורים מבינים שדבר גדול הוא השבת—אבל מה גדלותו? הנה כל השבוע כל אחד ואחד עמוס בעבודה, ולא יוכלו לבקר איש את רעהו ורעותו, וביום המנוחה והקדוש הזה הנם נותנים בקורים איש לרעהו ולרעותו, והיום הזה להם יום נותן האדם חופש ללשונו ולתאותו הפרועה, אשר בכל ימי השבוע היא נרדמת בקרב לב האדם, מקוצר רוח ומעבודה קשה. האנשים הקטנים גם כן מבינים גודל ערך יום השבת, אבל מה גדלותו להם? ביום הזה יתנו מנוח לגופם ולכל אבריהם, שבכל השבוע הם עמלים יותר מכפי כחם, אבל האם השיגו המטרה? האם זה קדושת השבת? האם כן הבינו קדושת השבת משה רבינו וזקני ישראל? האם יום שבו יסגור החנוני את חנותו, והבעל מלאכה לא יעשה מלאכתו, יום זה נקרא קדוש? כלל גדול יש, כל דבר המתנועע הוא נקרא חי וכל דבר שינוח נקרא מת, ואם כן יום שבו ינוחו כל האנשים, הלא הוא יום של מיתה, והשם מיתה הוא שם הנרדף עם טומאה, ואך דבר המתנועע נקרא חי, ויוכל להקרא גם כן קדוש, ואיך זכה יום השבת להקרא קדוש, אחרי שהוא יום מנוחה, והוא נרדף עם מיתה, והשם מיתה הוא נרדף עם השם טומאה? אבל כאשר נתבונן היטב אז נמצא, שאמנם יום השבת הוא משפיע הרבה על חיי האדם עלי אדמות, והוא מביא תועלת יותר גדול לאדם מכל ימי השבוע; כי האדם במשך ימי השבוע הוא מתגשם ויורד למטה עד הדיוטא התחתונה, ואך ביום המנוחה הזה, ישאב האדם כחות רוחניות, המספיקים לו לכל ימי השבוע, לבל ירד מטה מטה, עד שלא יהיה לו מותר האדם מן הבהמה, ואם כן היום הזה הנותן לכל איש חיים רוחניים לכל ימי השבוע, כחו בחיים יותר גדול מכל ימי השבוע, לכן אחרי שהוא הותך חיים רוחניים לכל ימי השבוע הוא נקרא תנועה וחיים, והוא נרדף עם השם קדוש. וכאשר גדול ערך

חמשת הרגעים, שמכונת מסילת הברזל עומדת על מקומה, למען קחת עמה מים, שהם נותנים בה הרוח והכח לנסוע הלאה, ובכח חמשת הרגעים האלה היא הולכת דרכה הלאה, כן בכח של יום השבת, בכח הרוחני הזה יאחז האדם דרכו בחיים בכל ימי השבוע, ולולא יום השבת כי אז נתגשם האדם ולא היה בו הכח הרוחני לסבול את כל מרירות ועבודת החיים... כ"ז מבינים הזקנים, ולא הבחורים העושים מיום השבת יום של פריצות ופריקת עול, ולא האנשים הקטנים העושים מיום הקדוש הזה יום מנוחה פשוט שהוא נרדף עם המות והטומאה.. וכן מה רב ההבדל בין הבחורים והזקנים והקטנים, בהבנת מצות „כבד את אביך ואת אמך". הכל יודעים שנכון לכבד הורים, אבל הקטנים שומעים בזה שאסור לבזות הורים ולתת אותם למות ברעב, אבל להבין ערך ההורים בכלל—רחוק מהם. גם הבחורים יודעים שנכון לכבד הורים, אבל כי יהיה עליהם החוב לכבד גם דעות ההורים, ולבלי לעשות מעשים המתנגדים לרוח ההורים, את זה אינם שומעים במצות „כבד את אביך ואת אמך". אבל לא כן שמיעת הזקנים. הם שומעים במצות כבוד אב ואם, שכל דור צעיר מוכרח לכבד ולהתחשב עם דעות הדורות הקודמים. מה רב ההבדל בין הלא תרצח של אדם גדול, שרואה בלא תרצח גם האסור להתכבד בקלון חברו, ובין הלא תרצח של אדם קטן, שהוא שומע רק, שאסור להסיר ראש חברו בגרזן, ובין הלא תרצח של הבחורים, ששומעים בזה שאסור לאריב בעד ולהרוג איש נקי שאין לו כל משא ומתן עמהם, אבל להרוג אנשים בעד דעותיהם, זהו מותר וגם מצוה.. מה רב ההבדל בין הלא תנאף של אדם בר דעת ששומע בזה גם את גודל העון, אם איש צעיר לימים יבלה עתותיו בין עלמות, תחת שהיה יכול בעת ההיא ללמוד חכמה ודעת, להתפתח ולהשתלם, ולהיות חבר טוב להחברה ולהצבור, ובין הלא תנאף של הבחורים ששומעים בזה רק שאסור לבגוד באשת רעהו, אבל לבלות הימים והלילות בעת הבחרות בחברת עלמות, אינם רואים בזה כל עון לנגד עצמם ולנגד אחרים, וכן הלאה הלאה..

וזה נראה לי רעיון המדרש שהצבנו פתח דברינו, „המינים שאלו את ר' שמלאי אלקות הרבה יש" רצונם כמה וכמה דרכים שונות יש, המובילות אל האמת ואל האלקות. והוא השיב להם בדחיה. אך התלמידים שאלו אותו „רבי לנו מה אתה משיב", רצונם, אחרי שבכתוב נאמר „השמע עם קול אלקים" וזה לנו האות, שיש כמה דרכים המובילים אל האמת, ולכן נאמר אלקים בלשון רבים. והוא השיב להם שאמנם אך אמת אחת יש, אבל לא הכל מבינים אותה בשוה: הבחורים מבינים אותה לפי כחם בחכמה, והזקנים לפי כחם בחכמה, והקטנים לפי כחם בחכמה; כי העולם לא יכול לעמוד אך בקול אחד, אחרי שיש בעולם גם זקנים גם בחורים וגם אנשים פשוטים, „אלא תהיו יודעים שאני ד' אלקיך" ר"ל אעפ"כ עליכם לדעת שיש אל אחד, ואמת אחת, ועליכם לשאוף אל הנקודה האמיתית ומקוצר דעת האדם האמת מתחלקת לכמה נצוצות שונות.....

דרוש יג.

דרוש ג' לשבועות.

התורה והחיים.

ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא, מלמד שכפה עליהם הר כגיגית, ואמר להם, אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם, א"ר אחא בר יעקב, מכאן מודעי רבה לאורייתא, אמר רבא, אעפ"כ הדור קבלוה בימי אחשורש, דכתיב קימו וקבלו היהודים קימו מה שקבלו כבר...

(שבת פח)...

בעת שעם ישראל טובע בים הדמעות, ובעת ששונאיו רוחצים את בשרם בדמו, אז מבלי משים עולה בלבבינו ובמוחותינו השאלה, בשביל מה אנו נטבחים ובשביל מה אנו נצלבים, הלא רק בשביל תורתנו, "כאמרם הר סיני שממנו ירדה, שנאה לישראל", ולמה נתנה לנו התורה הזאת למרר את חיינו? הלא לנו מקבלי התורה תסב רק צרות וענוים, ומה התן ומה תוסיף לנותן התורה, האל הטוב? הלא אם תצדק מה תתן לו, ואם תרשע מה תפעל לו? האם בצדק נשלה את נפשנו, כי להגיע אל החיים הנצחיים לא נוכל, עד אשר נקים כל חוקי התורה ומשפטיה? יוצר האדם, אם יחפוץ לענגנו בחיים הנצחיים, למה לו עבודתנו הרב בחוקי התורה, ולמה לו קרבנותינו, קרבנות אדם, שאנחנו עם בני ישראל מביאים בעבורה בכל דור ודור? הלא החיים החומריים, החיים הקצרים, יחד עם החיים הנצחיים, הלא רק בטובו הוא מעניק לכל מי שיחפוץ, מבלי שידרש ממנו במשפט, ואחרי שהוא מקור הטוב, למה לו צרותינו שאנחנו סובלים עבור התורה, שאינם נותנים לו מאומה? ואם כן השאלה במקומה עומדת, תורתנו הקדושה למה נתנה לנו, האומללים? אבל השאלה הזאת, העולה על שפת כל לשון של אלה, המשליכים מעליהם את עול התורה, ועושים מה שלבם חפץ, השאלה הזאת, שהיא כסות עינים לכל אלה, הבוגרים בגד בעמם, ועוזבים את דגל עמם ונופלים אל מחנה שונאינו, ונוספים גם הם לצרינו,—איננה שאלה כלל אם נתבונן אל חוקי החיים ואל חוקי הבריאה..

כבר אמרנו במקום אחר, שאין דבר בהבריאה שיהיה כולו טוב, מבלי שיהיה בו מעורב במדה ידועה גם רע. השמש תפיץ קרני אורה ותטיב בזה להבריות, עכ"ז גם היא תעור עיני הרבה אנשים, ותסב גם רע להרבה עטלפים; כן הירח יקר הולך, אבל לא בכל פעם ולא לכל האנשים יטיב באורו, וכן כל דעה רמה ונשגבה, הדרוש במדה ידועה קרבנות מנושאי דגלה, וכן כל מדה טובה תסב הרבה עגמ"נ לבעליה: טוב הלב יסבול הרבה, בראותו אנשים אומללים בחיים; איש ירא

אלקים באמת, יחיה כל ימיו בפחד ומכאובים, פן חטא לאלקים. וכן אין דבר טוב בלא רע. ובאמרנו על איזה דבר שהוא טוב, הוא רק ע"פ הרבוי שבו, כי הוא נקרא דבר טוב, באשר מרובה בו מדת הטוב ממדת הרע. וכאשר כל דבר הטוב לאדם הפרטי יקבל ממנו גם המדה הקטנה של רע המעורב בו, כן גם בחיי עם, הדבר שהוא טיב לעם שלם, מוכרח העם לקבל מהטיב הזה גם המדה הידועה שיש בו רע לאנשים פרטים ולעתות מיוחדות. כל חוק ומשפט שהוא טיב לחיי החברה, יסבלו ממנו אנשים פרטים; כל רפואה שרופא נותן לאיזה חולה, להביא מרפא בכנפיה להאיש המקבלה והיתכת לו חיים, תסב לו מעט מרירות בלקחו אותה בפיו. גם תורתנו הקדושה תדרוש קרבנות מכל איש ישראל, להקריב על מזבחה הרבה מתאותיו, וכן הרבה קרבנות־אנשים הננו מביאים עבורה בכל דור ודור. אבל כאשר נחשוב הפסדה כנגד שכרה, אז נדע לערוך ערכה, אז נדע שהיא אושר כל איש ישראל בחייו הפרטיים, אז נדע שהיא אושר כל העם בחייו ההסתורי. אמנם, האיש אשר משפטי התורה הם לו לקו בחייו, ישלול מעצמו הרבה תענוגי החיים, שהתורה תזהירהו מהם, אבל האושר הפנימי, שהוא לחבל לאיש ההולך בדרכי התורה, הוא לו לתשלומים היותר גדול בעד רגעי מספר של תענוגים אסורים. האיש הזה מרגיש תמיד שהוא חי חיים טובים, חיים מאושרים, חיים שעל אושר הפנימי עמידיהם כוננו; האיש ההוא מרגיש, שלו גם לא הוזהר למלאות חוקי התורה, אז היה על כל איש מעצמו לקים חוקי התורה ומשפטיה, ולהיות מצותיה נר לרגליו בחיים, והוא מוצא עונג במלאותו חוקי התורה. ובזה נראה לי לבאר המשנה דאבות פ"א „אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס, אלא היו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס" ובאבות דר' נתן הוא מסים „ויהי שכרכם כפול", שדבריהם נפלאים מאד, איך אמר להיות כעבדים המשמשים את הרב ע"מ שלא לקבל פרס, ובשביל מה ישמש האדם את בוראו, האם מאהבה? האם יוכל אדם קרוץ מחומר להשיג ההנשאות כזאת, לאהוב דבר שאין לו גוף, ולא ישיגוהו משיגי הגוף? ומדוע יהיה שכרו כפול? אבל הוא אשר אמרתי, כי האיש החסר דעה, לו גם במלאותו משפטי התורה, אך איננו מבין, שמשפטי התורה מסבים אושר רוחני ועונג פנימי להההולך בדרכיה, וכל מעשיו הוא עושה רק מיראת העונש, האיש הזה בעשיתו אחת ממצות התורה, הוא מרגיש, שעבד עבודה קשה, והוא מקוה חלף עבודתו שכר אחר מותו. לא כן האיש, שרוח התורה נקלטה בו, עד שהוא מרגיש את אשרו גם בחיים ההיום, הנה מלבד שהוא מקוה לשכר כבוא ימיו, הוא רואה עולמו בחייו. וזהו דברי התנא שאומר „אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס" שהעבדים האלה, הם סובלים בעשותם המלאכה, והם מקללים את עצמם ואדונם, ורק אז יתענגו כאשר מקבלים שכרם, „אלא היו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ שלא לקבל פרס" שהם עושים עבודתם באשר הם מתענגים על העבודה בעצמה. אז, אם על העבודה הזאת בעצמה, שהם מתענגים עליה, כמו לפרוט על הכנור, עוד נותנים להם שכרם, אז ממילא שכרם כפול, התענגו בעשיתם המלאכה, והתענגו בקבלם עליה גם שכר. וזהו שמסים האבות דר' נתן „ויהי שכרכם כפול", ר"ל, אם תלכו בדרך ישר, באשר בעצמכם תבינו שהוא טוב לכם בחייכם, אז יהיה שכרכם כפול, תתענגו בחיים עלי אדמות במלאותיכם חוקי התורה, ותתענגו בחיים הנצחיים. זאת היא התורה הנותנת אושר פנימי לכל איש ואיש, ובזה הוא מוצא תשובה לעצמו למה נתנה התורה? כי היא

לא נתנה למרר את חיי האדם, לא נתנה לשלול ממנו חיפש החיים ותענוגיו, אך נהפוך הדבר, היא נתנה לשמור אותו לבל יהיה נמכר לתאות לבבו הממררת חייו, לבל יהי נרדף מאחרים ולבל ירדוף הוא את אחרים, ויחיה חיים של שלוה ושקט... ואם האדם הפרטי, שימי חייו כצל עוברים, הוא מביא קרבן עונג רגע, בעד אושר כל ימי חייו, אף שגם הם אינם ארוכים, עאכו"כ, בחיי עם שלם, שהם ארוכים, שהוא שוה וחפץ לתת את הקרבן של איזו שנים בעד חייו הארוכים, כי חיים ארוכים עומדים למעלה בחיי עמים, מחיים קצרים וטובים... והנה בראותנו, שעם ישראל למרות מצוקותיו ועניייו, הוא מאריך ימים, תחת שעמים גדולים ועצומים ממנו, ירדו מהר מבמת החיים, אות הוא שאך רוח התורה שנקלטה בעם ישראל, רק התורה עמדה לו שיוכל לגבור על כל ענוייו, רק היא נתנה לו אומץ וכח לסבול הכל. ובעת שעולם הגשמי והחומרי גרש את עם ישראל מגו, מצא לו הוא מקלט בעולם הרוחני, ובחיק תורתנו הקדושה הניח הוא את ראשו, והיא שרה לו שירים ערבים, מלאים תקות טובות לימים יבואו. כי אך העם שהתמכר לתורתו ולרוחו, יוכל לשאת ולסבול הרבה; לא כן העמים שהתמכרו לתענוגי בשרים, וכל מגמתם ושאיפתם היו רק התענוגים, הברק והיופי וההידור החצון שבחיים — עד מהרה הגיעו עד מרום פסגת הצלחה, ועד מהרה החלו להם ימי הירידה, והאורגן החזק נפרד לחלקים, ופרחה נשמת הלאום והניחו אחריהם רק זכרון המות. לכן אין זכר לעם היונים שהתמכרו להיופי, אין זכר לעם רומא העריצים שהתמכרו לתענוגי בשרים; ועם ישראל, שמעולם לא עלה על מרום פסגת ההצלחה, הוא מאריך ימים. כי כלל גדול בחיים, שלא האיש, שיש לו כתפים רחבים וידים גסות הוא איש בריא שיאריך ימים, ויוכל היות, שהאיש הבריא והשמן הזה הוא בן מות, כי אבריו הפנימים המה מקולקלים. כי החיים והמות לא באברים החצונים תלוים, אך באברים הפנימים. ויוכל היות שאיש דל־בשר והכחוש יאריך ימים, באשר אבריו הפנימים, הלב והריאה, המה בריאים ביותר.. ומה נמרצים דברי המדרש רבה (דברים) „הספר והסיף ירדו כרוכים מן השמים, אם תעשו מה שכתוב בספר הזה הרי אתם נצלים מן הסיף" ר"ל, שהעם שהתמכר אל הספר והרוח, רק הוא יכול להנצל מכח הכליון וההפסד המושלים בכל העמים; לא כן העם שלא התמכר אל הספר והרוח—אחריתו עדי אובד; גם אם ישים במרום קנו, משם יורידוהו הכליון וההפסד השוררים בעולם.. כי אך התורה המלמדת את האדם, שכל איש ואיש לא נברא אך לאכול ולשתות ולענג את גופו, כי אם עליו לחיות גם בעד אחרים, לא רק להנות מעצמו, אך להנות גם כן מעשותו טוב לאחרים, לא רק למלא רצונו הפרטי, כי אם גם למלא רצון החברה והצבור, ובעבורם גם לבטל רצונו הפרטי, לא לעמול אך בעד חייו החומרים, רק לפעול ביותר בעד חייו הרוחניים, אך התורה הזאת היא נותנת כח ועצמה לאדם להתעלה על כל שאיפותיו החומרים, על כל נטיותיו הפרועות לשמצה, הממררות חייו, ולהיות סוקר הכל, ולהתענן בכל דבר נאצל ונשגב, ולשחוק לכל דבר רע שבחיים, ולהשתדל לתמוך בידי החברה והצבור, לעזור איש לרעהו, ולהתקשר בקשר אמיץ. וזהו סוד אריכת ימים וקיום של כל חברה וצבור... וזהו נראה לי דבריהם (שבת י"א) „אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא, כל עיר שגגותיה גבוהות מביהכ"נ לבסוף חרבה, שנאמר לבנות בית אלהינו ולהעמיד הרבותיו וכו' אמר רב אשי אנא עבדי למתא מחסיא דלא חרבה" אשר אף שדבריהם בזה הם אמנם הלכה למעשה, שביהכ"נ צריך להיות גבוה מכל

הבתים. אבל אינו מובן מאין ידע רב המא את העונש הקשה הזה, בעד העון הקל הזה? ואני רואה בזה, שחז"ל מכונים פה לאמר גם רעיון מוסרי, שכל עיר שנגנו של כל אחד מאנשי העיר גבוה אצלו מגג ביהכ"נ, עניניו הפרטים של כל אחד מהם, עומדים אצלו למעלה מעניני הצבור והקדושה, העיר הזאת סוף כל סוף תחרב, אחרי שכל אחד מושך לצדו, ולא יחפוץ להביא קרבנות מממוני ומכבודו, ולבטל דעתו והגאתו הפרטית לטובת החברה והצבור. ובצדק התפאר רב אשי שהוא עשה למתא מחסיא דלא חרבה, כי הוא נטע אצל אנשי עיר מחסיא מדת האחדות, מדת הותרנות מממונו ומדעתו לטובת הצבור והעיר הזאת... וכמדת איזה חברה או עיר, כן מדת כל עם ועם בכלל: אם טובת החברה והעם עומדת אצל כל אחד מהעם למעלה מעניניו הפרטים, אז העם הזה מאריך ימים על האדמה; לא כן אם בעם הזה, כל אחד ואחד דורש רק טובתי, והיא קירמת אצלו מטובת כל עמו, העם הזה עד מהרה יתם ויהיה כמסים נוסס. ולכן, עמנו שנקלט בתוכו רוח תורתנו הקדושה, המלמדת אותו איך להאריך ימים על האדמה, הוא מאריך ימים למרות כל הרפתקאות דעדו עליו.

ומה נמרצים דברי המד"ר (ראה פ' ד') „ד"א ראה אנכי, אמר ר' אליעזר, משאמר הקב"ה הדבר הזה בסיני, מאיתה שעה מפי העליון לא תצא הרעות והטוב, אלא מאליה הרעה באה על עושי הרעה, והטובה על עושי הטובה. ד"א א"ר חגי ולא עוד שנתתי לכם שתי דרכים, אלא שנכנסתי לפנים משורת הדין ואמרתי לכם ובחרת בחיים" דעת ר' אליעזר לאמר בפירוש הכתובים האומרים „את הברכה אשר תשמעו אל מצות ד' אלהיכם" ואיננו אומר את הברכה אם תשמעו, שהברכה היא קיום המעשה, והשמיעה היא קיום התנאי, שכונת הכתוב לאמר, שאמנם השמיעה והברכה אינם תנאי בדבר אחד ומעשה בדבר אחר. כי לו היתה מעשה התורה בעצמה אינה טוב לאדם, ורק חלף עשיתה נותנים לאדם הברכה, אז היה שייך לאמר את הברכה אם תשמעו; אבל אחרי, שאושר האדם הוא התורה עם כל מצותיה, והיא בעצמה תסב ענג ואושר להולכי בדרכיה, לא שייך לאמר בה בלשון „אם", רק היא הברכה אשר תשמעון, היא השמיעה והיא הברכה. אך אחרי שהתורה היא אושר האדם עלי אדמות ונתנה לו לטובתו אם כן מדוע קללה אותנו התורה אם לא נלך בדרכיה, די היתה להתורה אם הראתה לנו את הדרך הטוב והדרך הרע, וכל איש שאיננו חפץ בטוב הלא את נפשו הוא קובע? ע"ז בא ר' חגי להשיב: הנה למשל, האיש הבא לשאול ברופא סמי מרפא להבריאו ולהאריך קיומו, והרופא יכתוב עבורו פתקא בבית המרקחת, הנה אם החולה לא יקח אחרי כן את סמי המרפא בבית המרקחת, הרופא לא יכעס עליו מאומה, כי מה לו לכעוס אם החולה מאבד את עצמו דעת, הלא החולה את נפשו הוא חובל ולא את נפש הרופא. אבל אם רופא יבקר את בנו ויראהו, שנחוץ לו סמי מרפא, ובנו יסרב לקחת את הפתקא, יכעס עליו ויקללהו ויכה אותו, ויכריחנו למלאת את מצותו. וזה שאמר ר' חגי, אחרי שהתורה בעצמה היא רק לטובתנו, למה לו להקב"ה לכעוס עלינו אם לא נחפוץ לקבל את הטוב, הלא רק נפשות עצמנו אנחנו חובלים? אבל התשובה בזה שד' הטוב חפץ להיטיב עמנו כחפץ האב בטובת בנו, וזה שאמר „ולא עוד שנתתי לכם שתי דרכים" ר"ל לא די שנתתי לפניכם שתי הדרכים כמו שהם, והראיתי לכם איזה דרך ישרה שיבור לו האדם, „אלא שנכנסתי לפנים משורת הדין ואמרתי לכם ובחרת בחיים", אף שהוא לטובתכם, אם כן הברירה בידכם אם

לעשות הטוב או הרע, אך מאהבתי אתכם הנני עושה עמכם לפנים משורת הדין בזה שהנני מבריח אתכם בחזקת היד ללכת בדרך טובה וישרה... ואחרי, שהחיים יקרים לכל איש פרטי ומה גם לעם שלם, עלינו לקבל באהבה את היסורים שאנחנו, עם בני ישראל, סובלים מתורתנו הקדושה, חלף החיים, שהיא נותנת לנו בזה ובבא.

ובזה נבא לביאור המאמר שהצבנו לנושא דברינו, שעלינו להבין מאין מצאו להם חז״ל המופת הגדול הזה, שכפה עליהם הר כגיגית, אשר הכתוב לא השמיענו מזה מאומה? ודברי רב אחי בר יעקב נפלאים עוד ביותר באמרו „מכאן מודעי רבה לאורייתא" שרצה לומר, ע״פ דברי המפרשים, שאחרי שקבלת התורה היתה ע״י כפיה, יכולים אנחנו כעת לחזור בטענת אנוסים היינו. אבל אין כל מקום לדברים כאלה, לו לא היה לכל איש כעת לירוא מפני ד׳, כי עתה היה מקום לדברים כאלה, אבל אחרי שכבחו אז כן כח המקום עתה, ואם אז היה יכול לכפות, אם כן הוא יכול גם כעת, ומה גם שכל איש ואיש מצפה לעזרת ד׳ בכל עת ובכל שעה, ואיך יכולים אנחנו לחזור כעת מקבלת התורה? ואיזה רמז מצאו שבימי אחשורוש קימו מה שקבלו כבר? אבל להבין כל אלה, עלינו להבין במאמר הזה מליצתם „שם תהא קבורתכם" הלא היה להם לאמר: פה תהא קבורתכם? ואני רואה בדבריהם, שהם פונים כלפי מה שכתבנו, שעם ישראל קבל את התורה, אחרי שהראו לו ונתנו לו לדעת שהיא אשרו בחיים, ואך לטובתו היא נתנת לו, ובלעדיה לא יוכל להצי... כף רגליו על במת החיים בתור עם, ומה גם שהם המעט מכל העמים, והידיעה הזאת רכש לו עם ישראל ממלחמת עמלק. מחזה תוגה ראינו במלחמת עמלק, שעם ישראל, אף שהיה גדול מעם עמלק, בהיותו ששים רבוא אנשים מעשרים עד ששים שנה, לבד הזקנים והצעירים ולבד נשים, עם כל זה לא מעט עמל ויגיעה היה להם עד שגברו על עמלק, וגם הוא זנב בהם כל הנחשלים, אף שעם עמלק היה עם קטן שישב על כברת ארץ קטנה, והיא פגש איתם במדבר שלא היה להם מה לשמור, והיו אנשים חפשים, תחת שעל עם עמלק היה גם לעזוב בארצו הרבה חלוצי צבא, לבל יחמוד איש את ארצו. וכל זה באה לעם ישראל, אך מפני שכל אחד ואחד מישראל היה מסור רק לנפשו, ויקרים היו בעיני כל אחד ואחד חייו הפרטים מחיי כל העם. כי גם המחנה היותר גדולה תפנה עורף לפני מחנה יותר קטנה, אם אנשי הצבא של המחנה הגדולה, יפחד כל אחד לנפשו ולחייו, ותמיד יאבה לנוס מן המערכה, למען הציל רק את גופו, מבלי שום לב שבזה ימיט אסון על כל המחנה ועל כל עמו. כי חרב המלחמה מוכרחת לקחת נפשות במדה ידועה, גם מהמחנה היוצאת בעטרת הנצחון מהמלחמה, כי כזה וכזה תאכל חרב המלחמה, ואם כן איך יוצא כל אחד מאנשי הצבא למלחמה, הלא עליו לחשוב פן יהיה הוא מן הנופלים? והתשובה ע״ז, שכל אחד רוצה וחפץ למסור את נפשו לטובת עמו, לכן ילך כל אחד באומץ הלב, והוא ישחק לקראת המות. ואם אנשי הצבא הולכים בחשבון כזה, אז בטח יהיה הנצחון לימינם, כי בחרפם נפשם למות יפול מצדם אלף ורבבה מימינם; לא כן אם אנשי הצבא מסורים אך לנפשם, וכל אחד יפחד מפחד המות והוא ינוס מן המערכה, בהפגשו פנים בפנים עם המות, הלא אז יהיה מורך הלבבות בכל המחנה, והמחנה היותר גדולה, תהיה למרמס למחנה קטנה, אם אך אנשי צבאיה הם אמיצי הלב אוהבי עמם.

ובזה יובנו לנו דברי תורתנו הקדושה אצל חוזרי ממערכי מלחמה (דברים כ׳)

שהם נפלאים, באמרה „מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישוב לביתו. פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו; ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו, ילך וישוב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחללנו; ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישוב לביתו, פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה", וטעמיה אינם מובנים: האיש שיש לו בתים ונחלאות על כמה מאות אלף רו"ב, האיש הזה הולך במלחמה ואין להוש פן יפול בנופלים. ועל מי חסתה התורה? אך על האיש שבנה בית חדש, לו גם קטן שבקטנים, ד' אמות על ד' אמות, וגם אצלו לא חסתה התורה על חייו, רק „פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו", כאלו לא יוכל לנוח בקבר כאשר יחנך איש אחר את ביתו. האיש שיש לו שדות וכרמים, חצרות וכפרים, אין להוש פן ימות במלחמה, ואך על מי חסתה התורה? אך על האיש שנטע כרם חדש לו גם שתים כנגד שתים ואחת יוצאת זנב, וגם פה לא על חייו של בעל הכרם חסתה התורה רק „פן ימות במלחמה ואיש אחר יחללנו", כאלו הקנאה, שאחר יחללנו, לא תתן לו מניח בקבר. האיש שיש לו אשה עם עשרה בנים שהוא מפרנסם ומכלכלם, אשר בביתו יגועו אשתו ובניו ברעב, ואין כל תקוה להאלמנה להבנה ולהנשא, כבר אבדה יפיה "ימי עלומי", ומפני סרח עשרה בני', איש כזה הולך במלחמה והתורה לא חסתה פן תהי' אשתו אלמנה שכולה ובניו יתומים. אך על מי חסתה התורה? על איש שארש אשה ולא לקחה. שהיא עודנה עם יפי' ועם נדונייתה, ואם ימות זה תנשא לאיש אחר, ולו גם שנה ראשונה אחר נשואיה, גם אז חנה ויפיה אתה ובנים אין לה. ודוקא על אנשים באלה חסתה התורה; אבל גם פה לא על חיי המת ולא על חיי האלמנה חרדה תורתנו הקדושה, רק „פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה", כאלו האשה הצעירה לא תתן לו מנוח בקבר. ומנהג כל העולם היא להפך, כל מי שהוא זקן יותר בשנים ועשיר יותר בבנים, יש לו זכות ביותר להפטר מלכת למלחמה ... אבל לפי דבריני שהארכנו יובנו דברי תורתנו הקדושה, שהיא אמנם חרדה לתבונת לב האדם. והוא: העשיר שיש לו בתים ונחלאות, שדות וכרמים, וכבר הסכין להם, אין לו כל התפעלות מהם וגעגועים להם, ואם ילך למלחמה לא יחשיב אדותם ויחשוב רק איך להחיב התנית בלב שונאי המבקש נפשו, ואין להוש פן ימות במלחמה הוא, אדרבה יפול מצדו אלף ורבבה מימינו בעזר ד'. לא כן האיש שכל ימיו היא דר אצל אחרים, ואכל פירות מכרמי אחרים, ואחרי שזכהו ד' לבנות בית אי לנטוע כרם—יש לו געגועים אליהם, ואם בעת בואת ילך למלחמה, אז בלכתו לא יחשוב אדות המלחמה, ורק אדות ביתו וכרמו שעתה זכה להם ולמרות רוחו הי' מוכרח להפרד מהם יחשיב. לאיש כזה יותר טוב להכבד ולשבת בביתו, כי היא יפול בנופלים בהיות מחשבותיו לביתו ולכרמו ולא למלחמתו. כן האיש שיש לו אשה עם בנים עשרה, אמנם הוא אוהב אותם ודואג עבירם, אבל הסכין להם, ובעשותו איזה דבר לא יחשיב אדותם, וכן בלכתו במלחמה יחשוב אדות המלחמה, לכן אין להוש פן ימות במלחמה, אדרבה הוא ימות אחרים וישוב בשלום לביתו לאשתו ולבניו. לא כן האיש שזה עתה ארש אי נשא אשה, האיש ההוא אשר כל רגשותיו נתונים לרגשי אהבה, בלכתו במלחמה לא ישגה באהבת הנצחון, רק ישגה באהבת אשתו—האיש הזה אחריתו עדי אובד במלחמה, לכן חסתה התורה עליו ואמרה „ישוב לביתו פן ימות במלחמה", כי אדם כזה עלול למות במלחמה, ותחת ששוגה באהבת אשתו לא יזכה לראותה „ואיש אחר יקחנה". לכן לא יפלא בעינינו שעמקך

אף שהיה קטן מעם ישראל זנב בהם כל הנחשלים, כי עם ישראל טרם שקבל התורה, לא נתפתח אהבת הבריות והלאום בקרבו.

ובזה נבין דברי המדרש תנחומא וז"ל „זכור את אשר עשה לך עמלק כאן כתוב זכור ובשבת כתוב זכור שניהם שווים, אמר שלמה אמרתי אני בלבי כמקרה הכסיל גם אני יקרני ולמה חכמתי אני אז יותר וגו', כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם, משל למה הדבר דומה למלך שעשה סעודה, וזימן את האורחים כו' אמר לזה הזכרתי על קערה מלאה ולזה על קערה ריקה, כך השבת כתוב בה זכור ובעמלק כתיב זכור, על מה אתה זכרו על שולחן ריק" ודבריהם נפלאים, אחרי שבתורה כתוב מחה תמחה את זכר עמלק, איך נוכל לעלות על הדעת לאמר, שיזכרו את עמלק לטוב? ונראה לי בזה, שחז"ל אינם מדברים במאמרם זה אדות עמלק אם להזכירו לטוב או לרע, אך אדות ישראל. הנה התורה אמרה לנו לזכיר את יום השבת לקדשו, זכרון למעשה בראשית, וזכר ליציאת מצרים, והזכרון הזה הוא לכבוד לעם ישראל, שלהם אמרו לעשות זכרון למעשי בראשית, שאך להם יש מה לזכור יציאת מצרים. והנה אמרה לנו התורה גם כן לזכור את עמלק, ויכולנו לאמר שגם זה הוא כבוד לעם ישראל. וזהו אמרם „כאן כתיב זכור ובשבת כתיב זכור שניהם שווים" שניהם שווים לכבוד לעם ישראל? וע"ז השיבו „כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם" לא נוכל להשוות הדברים זה לזה, כי זכרון השבת לכבוד לנו, וזכרון מלחמת עמלק לחרפה לנו, למזכרת עון נצח, עד כמה עוד לא נשרש בנו בעת ההיא אהבת הלאום, עד שעם ישראל למרות רבוי מספרו, לא יכול עמוד בפני עם עמלק הקטן ממנו, בשביל שכל אחד היו רק חייו הפרטיים לנגד עיניו, ולא אושר הלאום בכלל... רק אחרי שנתנסו בנסיון הקשה של מלחמת עמלק, וראו שלא יוכלו עמוד בפני כל הקמים עליהם, גם נגד המעטים מהם, אז ראו שיחסר להם דבר מה. אז ראו שבלא התורה המלמדת לאדם לותר את טובתו לטובת עמו, ולמסור את חייו בעבורה, ולשרש מקרבו הנטיה היתרה לאהבת עצמו—לא יוכלו עמוד. ובזה נבין, שאחרי שאמר הכתוב במתן תורה „ביום הזה באו מדבר סיני" מתחיל עוד הפעם לאמר „ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני" וכבר העירו ע"ז באיזה ספרים, אחרי שכבר סיפר לנו שבאו מדבר סיני, למה מזכירנו עוד הפעם שנסעו מרפידים ומרפידים באו מדבר סיני, ולמה לנו לדעת נסיעתם מרפידים? אבל לפי דברינו מספר לנו הכתוב שאך רפידים, מקום שם השיגו הכויה הגדולה שנכוו ממלחמת עמלק, אך היא גרמה, שישראל קבלו את התורה בשמחה. כי שם ראו, שבלא תורה לא יוכלו עמוד, ולא יוכלו להגיע לאיזה מקום מנוחה, ולא יכבשו את כל ארץ, אם התורה לא תקשרם ולא תאגדם בקשר אמיץ, קשר של קיימא, קשר עממי וחברותי. וזה נראה לי דברי רב אבדימי בר חמא שהוא דורש הכתוב „ויתיצבו בתחתית ההר" כי העם קבל את התורה, רק אחרי ראותו שהוא עומד במדרגה שפלה ברוח, שכל עם קטן ושפל עומד למעלה ממנו, בזה שאין לו רוח האדם העולה למעלה, ואין לו אהבת העם במדה הצריכה לכל עם ועם, למען יוכל להתקים ולעמוד נגד כל הקמים עליו לבלעו... וזהו אמרו „מלמד שכפה עליהם הר כגיגית ואמר אם תקבלו את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם", רצונם, נתנו להם להבין שאם יקבלו את התורה ויקלטו בהם את ריחה, אז טוב יהיה להם, „ואם לאו" ואם לא יקבליה, „שם", במקום שהולכים לתור להם מקום מנוחה, תהיה קבורתם, ותבוסתם שלמה, כאשר היתה במלחמת עמלק, ואם

כן היו מוכרחים לקבל את התורה, בראיתם ע"פ הנסיון ממלחמת עמלק, שבלעדיה לא יוכלו עמיד. וזהו מליצתם „כפה עליהם הר כגיגית" כי כפיה יקרא מי שכופה את חברו בירים, או בדברים אמתים שאין לדחותם, שחברו, למרות רצוני, מוכרח להסכים עליהם. וכפיה מסוג השני היתה הכפיה שכפו את ישראל לקבל את התורה...

אבל אחרי שבאנו לזה, שהתורה נתנה לנו רק לטובתנו ואשרנו, אם כן נוכל לאמר, כל זמן שהתורה מביאה לנו אושר אז נשמור אותה ונקימנה, ולא תפ"ג טעמה אצלנו, אבל כאשר ע"י תורתנו הקדושה נסבול, והיא תסב לנו אסון תחת ששון, ריש תחת עושר ואושר, נשליך אותה אחרי גונו, אחרי שהיא נתנה לנו רק לטובתנו, וזה שאמר רב אחי בר יעקב „מכאן מודעי רבה לאורייתא", ר"ל, אחרי שהיא נתנה לנו למען נוכל לתיר מקים מנוחה, ולמען נוכל להאריך ימים על האדמה, אם כן עתה שאין לנו ארץ ואין לנו מקום מנוחה, והננו נעים ונדים בגוים, והולכים מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר, ובכל מקים הננו נענים ונרדפים, נטבחים ונצלבים, רק בעבור תורתנו, ואם כן הרשות בידינו לעזבה? וע"ז השיב רבא „חזרו וקבלו עליהם בימי אחשורוש שנאמר קימו וקבלו היהודים קימו מה שקבלו כבר", ר"ל, הענוים והרדיפות הראשונות, שעברו על עם ישראל בעבור תורתם ודתם, היו בימי אחשורוש, כי כל הצרות והרדיפות שעברו על עם ישראל בימי הבית הראשון, היו רדיפות פוליטיות, ולא דתיות, ואך בימי אחשורוש עלתה בראשינה על שולחן מלכים הטעם לפגם לשנאת ולרדיפות היהודים „ודתיהם שונות מכל עם" ובעבור זה „ואת דתי המלך אינם עושים", ובעבור דתם נגזר להרוג ולאבד את כל היהודים, ועם כל זה קימו וקבלו עליהם היהודים לעשות זכר לנס ההוא שגזירה עבידא דבטלא, ועם ישראל יאריך ימים. אז ראו שאם ימישו דברי התורה מפיהם, אז ימחה שם ישראל מבמת החיים, כי הוא יבולע בין הגוים ולא יודע כי בא אל קרבם, תחת בהחזיקו בתורתו, אמנם יסבול בעבירה, אבל היא להם לערובה נאמנה, שהם בתורתם ובאמונתם, יאריכו ימים, והאיש הפרטי וכן כל עם בכלל אם אך יש לו אריכת ימים, יוכל לקות גם לימים טובים, אבל כאשר המות יפרוש כנפיו עליו, אז בטח יבא הקץ לכל השאיפית והמגמות, וכאשר כדאי לכל איש פרטי לסבול מעט יסורים למען יאריך ימים, והוא נותן לפעמים לעשות נתוח בבשרו, בידעו שהנתוח יצילהו מרדת שחת, כן כדאי לעם שלם לסבול מעט יסירים ולקבל עליו לפעמים באהבה, גם יסורים של נתוח, בידעו שהיסורים מובילים אל החיים ולא אל המות, והעם החי יוכל לקות שיזכה להעת המאושרה, שתמלא הארץ דעה כמים לים מכסים, לעת שיגור זאב עם כבש, ואריה כבקר יאכל תבן, לא ירעו ולא ישחיתו, אמן!...

דרוש יד.

דרוש לשבת הזון.

מגאולה לשעבוד.

בכה תבכה בלילה שתי בכיות הללו למה? אמר ר' יוחנן אחד על מקדש ראשון, ואחד על מקדש שני, בלילה על עסקי לילה, שנאמר ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא, אמר רבה אמר ר' יוחנן אותו הלילה ליל ת"ב הי', אמר הקב"ה לישראל, אתם בכיתם בכי של חנם, ואני אקבע לכם בכי לדורות . . .

(סנהדרין קד). . . .

המתבונן בעין פקוחה על חיי עמנו, יעמוד נבהל ומשתומם למראה עיניו, וישאל את נפשו, מה נשתנה העם הזה מכל העמים שחיו וחיים על האדמה? תחת שכל העמים שעלו על במת ההסתוריה, חיו חיים טובים במשך היותם, ועלו מעלה מעלה, וכאשר החלו להם ימי הירידה, ירדו מטה מטה, עד אשר ירדו מבמת החיים, והתבוללו בעמים אחרים, עד שלא נודע שבאו אל קרבם, ונמח שמם וזכרם — הנה עם ישראל מאריך ימים בלי קץ ובלי סוף, כאלו ברית כרת עם מות, ועם שאול עשה חוזה. וזה אות שכח החיים נטוע בו במדה מרובה. אבל לעומת זה חייו אינם חיים, כי הוא חי חיים מרים, בכל משך היותו על פני תבל, והיודע תולדות עמנו, הוא יודע, שגם תקיפה אחת אין בחיי עמנו, ששמש ההצלחה זרחה על ראשו. ובמדה ידועה, בפחות או ביותר, סבל גם בימי היותו על אדמתו, ומלכיו ממנו יצאו, גם אז לא הופיע על במת התולדה בהדר גאון. ומה גם בהגלותו מעל אדמתו וארצו, מאז לא ראה שמש בעיניו, ורק ענן וערפל מנת חלקו בחיים, והנגון היגון, ששומעים אנחנו מהקורא את הפטורת שבת חזון, הוא נשמע מהיינו המרים זה קרוב לאלפים שנה, מאז גרינו מארצנו, ונתרחקנו מעל אדמתנו. הלא דבר זה הוא נגד חק החיים, שכל דבר אינו עומד על מצב אחד, או יעלה מעלה מעלה, יגדל ויצמח, או ירד מטה מטה, יבול וימות. ועמנו לא יעלה מעלה, לא יגדל ויצמח, וגם לא יבול ולא ימות. וכל אשר יעמלו שונאיו מבחוץ להעבירו מן העולם, ועמל אוהביו מבפנים, להטיבו, להגדילו ולהאדירו, עמלם עולה בתהו, והוא עומד על מצב אחד, וממקומו לא ימוש. והכף של המאזנים המכריע את העמים האחרים לחיים של חיים טובים או למות, אצל עמנו הכף של המאזנים הזה, עומד תמיד באמצע, מבלי להכריע לא לצד זה ולא לצד אחר. וגם אם לפעמים יתנודד הכף של המאזנים לצד החיים, ומצבו יוטב במעט, ואיזו נצוצות של קרני אור יופיעו בעולמו, והרואה יחל להשוב, שעוד מעט תזרח השמש בעילמו, הנה עד מהרה יראה משוגתו כי הכף תשוב עוד הפעם להנקודה התיכונה. ועוד הפעם הנגון היגון של הפטורת חזון, מצלצל באזנינו וקורע לבבות. וכן להפך,

לפעמים תתנודד לצד השני עד שכל רואה יאמר שעתה יבוא הקץ לחיי העם הזה, והמות יפרוש את כנפיו עליו, כעל כל העמים שחיו על האדמה. אבל גם בזה ישגו, ועד מהרה הם רואים ששגו, שגם בצד המות לא יכריע הרבה, ועוד הפעם תשוב כף המאזנים להנקודה התיכונה...

על השאלה הזאת לפי דעתי עמדו חז"ל במאמרם (איכה רבתי) על הכתוב „היתה כאלמנה אמר ר' אבא בר כהנא הם לא פלשו אחרי מדת הדין, והיא לא פלשה אחריהם, הם לא פלשו אחר מדת הדין, שנאמר ויהי העם כמתאוננים מתאוננים אין כתיב כאן אלא כמתאוננים כו'. כמסיגי גבול מסיגי אין כתוב כאן אלא כמסיגי, כי כפרה סוררה פרה אין כתיב כאן אלא כפרה, ומדת הדין לא פלשה אחריהם, היתה כאלמנה אלמנה אין כתיב כאן אלא כאלמנה. כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור". רצונם לאמר, בזה נשתנה עמנו, חייו ותהפוכותיו מחיי כל העמים, מפני שהנהגתו משונה מהנהגתם, תחת שכל העמים בהחלם לשחת דרכם על הארץ, לא ידעו מעצור לרוחם, וירדו ממצבם הרוחני עד הדיוטא התחתונה, עד אשר יצאו נשמותיהם, ומפני זה בא רקב בעצמותיהם, וירדו מבמת החיים לגמרי — הנה עם ישראל, אף בהשחיתו את דרכו על הארץ, בעשותו מעשים זרים לרוח תורתו, ולרוח אבותיו, והוא מוסר את עצמו לחיים של הוללות, גם אז ישים מעצור במעט לרוח ההפקרות והפריצות, ואם אך הוא מרגיש שיש במעשיו פריצות, יתרחק מהם. ואם רק הוא מרגיש שהפריז על המדה, יקיץ מחלומו, ויתנחם על מעשיו. ועוד הפעם נשמתו העברית, נשמת אבותיו הקדושים, סמל המדות הטובות, תשוב אליו. וזהו אמרם „הם לא פלשו אחר מדת הדין" לא ירדו עד קצה האחרון „ויהי העם כמתאוננים, מתאוננים אין כתיב כאן, אלא כמתאוננים" מתאוננים ולא מתאוננים, „כפרה סוררה" פה אין כתיב פרה אלא כפרה, ר"ל לא סרו לגמרי, אלא סרו ולא סרו, רגל אחת בתוך תחום היהדות, ורגל אחת חוץ לתחום. לכן גם ירידתם ונפילתם ממצבם החומרי והמדיני, לא בא להם באופן המוגבל והמצוי, „היתה כאלמנה אלמנה אין כתיב כאן אלא כאלמנה כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור", לכן גם גורל העם הזה לא הוגבל לא לחיים ולא למיתה; למות לא יוכל, מפני שנשמתו העברית לא יצאה ממנו לגמרי, אבל גם לחיות חיים טובים, חיים מסודרים, חיי עם על אדמתו, חיי עם שלם ובריא, גם כן אינו יכול, מפני המחלה שתקפה את כל גופו, מחלת הרקב שבאה בעצמותיו, שאין כל איש ואיש מכיר את מקומו, ואינו יודע מה הוא, לכן בכל אשר נשים מבט עינינו אך צלמות ולא סדרים נמצא, מפני שכל אחד לא יעשה את אשר עליו לעשות.

כהתאוננות הנביא, שראה את עמו בנולותו, שאמר „הכהנים לא אמרו איה ד', ותופשי התורה לא ידעוני, והרועים פשעו בי, והנביאים נבאו בבעל, ואחרי לא יועילו הלכו", הנה הנביא מדבר פה אדות ארבע מפלגות, הנמצאות בכל עם ועם, שכל אחת מהן מביאה תועלת במעשיה. הנה מפלגת הכהנים, המקבלים שכרם מקופת העדה, היא תורה דרך האמונה את העם, ועל ידה עוזרת מפלגת בעה"ב תופשי התורה; וכן יש מפלגת העשירים, התקיפים והמנהיגים, שהם מביאים תועלת לעמם בכספם ובידיעתם בהנהגת העולם. וכן נמצאים בכל עם ועם אנשים בעלי רוח ובעלי רגש, החוזים למרחוק, המעוררים הראשים, לכל אידעע רמה ונשאה. אך מה מעשה המפלגות האלה בעמנו? האם ממלאה כל אחת את

תפקידה? חלילה! לא! ולא! אמנם הכהנים יודעים איה ד'—אבל אינם אומרים זה להעם, אשר ממנו הם מקבלים תרומות ומעשרות, וחיים על חשבונו וחשבון של תורתו, מיראתם פן ירעימו בדבריהם הנכונים את הרועים השרלטנים, הפושעים בתורת ד', ויוגרע הכנסתם מתרומות ומעשרות, ולכן הם שמים מחסום לפיהם, ואינם מעירים את אזני העם על מעלליו הרעים. וזה מליצתו „הכהנים לא אמרו איה ד'" ר"ל אף שהם יודעים איה ד', אבל הם אין אימרים. מפלגת בעה"ב הלומדים, שפרנסתם אתם, ואינם תלוים בדעת אחרים, ואינם יראים שום איש, ולו ידעו מה לדבר ומה להגיד, כי אז אמרו ולא בשו, אבל דא עקא שהם ע"פ רוב אנשים בטלנים, שאינם יודעים זמן לכל דבר, ועת לכל חפץ תחת השמים. וזה מליצתו „ותופשי התורה לא ידעוני". העשירים והתקיפים היודעים מה הזמן והיהדות דורשים מאתם, הם לא יחפצו לדעת מעמם ותורתם, וזה מליצתו „והרועים פשעו בי". גם אנשי לב ורוח אשר בנו, בהיותם מחונכים באויר מעופש, בחיים מקולקלים כחיי עמנו, גם הם אובדים את הדרך, גם הם אינם מוצאים ידיהם ורגליהם בתוך התהו והבהו שבעמנו, והם רואים בעבים ושומרים את הרוח. וזה אמרו „והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא יועילו הלכו".

כה סיבב והולך חיי העם הזה, יורד מעט ממצבו הרוחני, ואח"כ יתרומם במעט, בהרגישו שהפריז על מדותיו, והוא עומד על פתח שאול ואבדון, וחוזר חלילה עד אין קץ..

וזה נראה לי רעיון מאמרם (פתיחתא דאיכה רבתי) „אמר הקב"ה לירמי' לך וקרא לאברהם יצחק ויעקב ולמשה מקבריהם, שהם יודעים לבכות. אמר לפניו רבש"ע איני יודע היכן משה קבור. אמר לו הקב"ה לך עמוד על שפת הירדן והרם קולך וקרא: בן עמרם בן עמרם! עמוד וראה, הגיע זמן שאתה מבוקש לפני הקב"ה כו'. אמר לו מה יום מיומים, שאני מבוקש לפני הקב"ה? אמר לו ירמי' איני יודע. הניחו משה והלך אצל מלאכי השרת שהי' מכיר אותן משעת מתן תורה. אמר להם, משרתי עליון כלום אתם יודעים מפני מה אני מבוקש לפני הקב"ה? אמרו לו, בן עמרם, אי אתה יודע שבית המקדש חרב, וישראל גלו. והיה צועק ובוכה עד שהגיע לאבות העולם, מיד אף הם קרעו בגדיהם, והניחו ידיהם על ראשיהם, והיו צועקים ובוכים עד שערי בית המקדש. כיון שראה אותם הקב"ה, מיד ויקרא ד' לבכי ומספד. פתח אברהם לפני הקב"ה ואמר, רבש"ע למאה נתתי לי בן, וכשעמד על דעתו והי' בחור בן שלשים ושבע שנים, אמרת לי העלהו לעולה. ונעשיתי עליו אכזרי, ולא תזכור לי זאת, ולא תרחם על בני? פתח יצחק ואמר רבש"ע, כשאמר לי אבא לעולה בני, לא עכבתי על דבריך, ונעקדתי ברצון לבי על גבי המזבח, ולא תזכור לי זאת ולא תרחם על בני? פתח יעקב ואמר וכו' פתח משה ואמר וכו'. באותה שעה קפצה רחל אמנו ואמרה, רבש"ע, גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתרה, ועבד בשבילי לאבא שבע שנים, וכשהגיע זמן נשואי לבעלי, יעץ אבי להחליפני בשביל אחותי, והוקשה לי הדבר, כי נודעה לי העצה, והודעתי לבעלי, ומסרתי לו סימן שיכירני, כדי שלא יוכל אבי להחליפני, ולאחר כן נחמתי בעצמי והבלגתי על תאוותי, ורחמתי על אחותי, שלא תצא לחרפה. ולערב כשהחליפו את אחותי לבעלי בשבילי, מסרתי לאחותי כל הסימנים שמסרתי לבעלי, כדי שיהיה סבור שהיא רחל וכו', מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ואמר, בשבילך רחל אני מהזיר ישראל למקומם, הה"ד כה אמר ד' קול

ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה וכו' וכתיב כה אמר ד' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעולתך ויש תקוה לאחריתך ושבו בנים לגבולם". המאמר הזה הוא כולו חזיון נפלא שצריך להבינו ולחדור לתוך הרעיון הצפון בו, ונעיר בו איזו הערות: א) אומרו שהקב"ה צוה לירמי' הנביא לקרוא מקבריהם לאבותינו הקדושים ולמשה „שהם יודעים לבכות". הבכיה שאיננה מביאה כל תועלת למה היא באה? ומה צורך יש להקב"ה בה? ב) המליצה „עמוד על שפת הירדן והרם קולך" אין לה מובן, אם המתים שומעים, אז גם בקול נמוך ישמעו, ואם אינם שומעים, מה תועיל הרמת הקול? ג) תשובת ירמי' למשה על שאלתו „מה יום מיומים?"—„איני יודע" אינה מובנת, מדוע ירא ירמי' לגלות האמת למשה? ד) המליצה „הלך משה למלאכי השרת שהי' מכיר אותם משעת מתן תורה" קשה להולמה, האם גם בעולם האמת, נוהגת קשרי הכרה, הנהוגה בספירות הגבוהות פה בעולמנו השקר? ה) והיותר פלא, שכל הטענות של אבותינו הקדושים, וטענת משה רבינו אדון הנביאים עבד ד', לא הועילו מאומה, רק רחל בטענותי' נצחה, באמרו „בשבילך רחל אני מחזיר ישראל למקומן", האם זכותה גדול מכל זכיות אבותינו הקדושים ואדון הנביאים?...

אבל אני רואה בזה, שחז"ל הלישו בהציור הזה, הסבות הגורמות לנפילת ישראל ממצבם הרוחני, והסבות הגורמות לעליתם. והיא: כ"ז שישראל חי על אדמתו, שכח את המדות הטובות שהנחילו לו אבותיו הקדושים, שכח תורת משה עבד ד', בלי כל זכר שהיו לו אבות כאלה, בלי כל זכר שהיה לו אדון הנביאים כמשה, ותפסו לאמר, שכולם נחו בשלים על משכבותיהם, ואיש לא עורם משנתם, כי כבר נשכחו מן החיים. ולא הועילו כל הנביאים, שמסרו נפשם על עם ישראל, לעורר ישנים מתרדמתם, לעורר בעם ישראל מדת אבותיו הקדושים ותורת משה. גם ירמי' הנביא שראה את עם ישראל בגולותו, וצעק ובכה, לא הועילו כל דבריו ודמעותיו. רק מכות, מהלומות ובית הכלא, היו לו לתשובה על כל דבריו. והחורבן של בית המקדש והגלות החל של העם, היו לתשובה על מעשיהם המקולקלים. ומציירים חז"ל בדרך הציור, שאחר החורבן, שהעם ראה בעיניו, שנתקימו דברי הנביא המקונן, והבינו שכל דברי הנביא עד עתה היו לטובתם, איך שהקב"ה אומר אל ירמי', עתה, היא העת המוכשרת להרם כשופר קולך, ולדבר אל העם את דבריך הקודמים, עתה יפעלו דבריך על לב העם, לעורר בקרבו את מדות אבותיו הקדושים, עתה תוכל לעורר בהם אהבה לתורת משה, עתה תוכל לעורר בהם ישנים מקבריהם.

וזה מליצתם „לך וקרא לאברהם ליצחק וליעקב ולמשה מקבריהם" ר"ל למדותיהם ולתורתם, שעד הנה היו קבורים בעד העם. וע"ז משיב הנביא בדרך הציור והמליצה „רבש"ע איני יודע היכן משה קבור", ר"ל, איני יודע קבר של משה, אינני יודע הסבה שנקבר משה ותורתו אצל העם, עד שלא נכר שהי' לי מימיו נביא כמהו, עד שלא נכר שרגלי אבותיו עמדו על הר סיני, ואחרי שאינני יודע סבת השחתת העם עד הנה, איך אוכל לתקנו עתה? ואיך אוכל להעלות את המת מקברו? ומצירים עוד חז"ל כאלו קול ממרום קורא אל הנביא: אל תתיאש! אל תנח ידיך ואל תקח לך למופת ממה שהי' קודם החורבן על אחר החורבן, „עמוד על שפת הירדן והרם קולך וקרא בן עמרם, בן עמרם, עמוד וראה הגיע זמן, שאתה מבוקש לפני הקב"ה" ר"ל בדרך המליצה, ד[illegible] שהעם טובע בירדן הדמעות, בעת

שדמו נשפך כמים על הארץ, בעת שהיא רואה שאך אלה שהעירו למוסר אוניו היו אוהביו באמת, רק הם חפצו טובתו, היא העת היותר מוכשרת והיותר מסוגלת להרים כשופר קולך, ולעורר בקרבו אהבה לתורת משה, אהבה להמדות הטובות של אבותיו הקדושים.. אבל הנביא שכבר נחר גרונו מלדבר אל העם והעם לא שם לב לדבריו, הוא מפקפק ומסתפק שדבריו יועילו גם אחר החורבן. וכאלו משה ותורתי שואלים „מה יום מיומים"? אחרי שזה כמה מאות שנים, שתורת משה נשכחה מעם ישראל, כאלו נתנו לה ספר כריתות ואיך לפתע פתאום נהי' הדבר „שאני מבוקש לפני הקב"ה", והנביא המתיאש משיב „אינני יודע", לבו לא יתנהו להאמין בשנוי לטובה ברוח העם..

אבל אם הנביא לא יוכל לקוות לטוב, מפני שכבר כשל כח הסבל אצלו, מפני שנשאב ממנו כחו ואונו, אבל הסבות לא זזו ממקומם, והסבות האלו יגרמו, שהעם שכבר שכח את תורתו ומדותיו, ישוב לבקש את אשר השליך אחרי גוו. הסבות האלו, הן הסבות שבעבורו קבלו ישראל את התורה בהר סיני, והוא מצבם הרע, שעמדו בו במצרים. המצב שעמדו ישראל במצרים, בים ובמדבר, גרם שעם ישראל קדם נעשה לנשמע, לכן גם עתה, אחרי שנמצא במצב איום, אחרי שרואה שבמעלליו לא־מחוכמים המיט שואה על עמו וארצו, עתה ישוב מדרכו הרעה. וזהו מליצתם „הניחו משה והלך אצל מלאכי השרת, שהי' מכיר אותן משעת מתן תורה. אמר, משרתי עליון, כלום אתם יודעים, מפני מה אני מתבקש לפני הקב"ה? אמרו לו, בן עמרם אי אתה יודע, שביהמ"ק חרב, וישראל גלו", מלאכי השרת, הם הסבות, שגרמו לקבלת התורה בהר סיני, הסבות האלו, הם עצמם נמצאים כעת: ישראל גלו, וביהמ"ק חרב, והעם מכיר עותתו, עתה העת המוכשרת, לעשות לעם ישראל, להשיבו לתורת משה, להשיבו למדות ולמוסר אבותיו הקדושים... וחז"ל מצירים עוד, כאלו האבות הקדושים, כל אחד ואחד בוכה, ומזכיר את מדותיו שהוריש לעם ישראל, וכן משה בוכה ומזכיר את עמלו, שעמל על עם ישראל, לנטוע בו תורתו. ור"ל בזה, איך יכול היות, שעם כזה, שהיו לו אבות בעלי מוסר ומדות כאברהם יצחק ויעקב, ומורה נאמן כמשה, יעקשו את הישרה כל כך, עד שלא יוכלו עמוד אחרי נפלם. אבל האמת לא זזה ממקומה, מה נעשה שאמנם כך הוא שלא נכר בהם שהם בני אברהם יצחק ויעקב, שלא נכר בהם שהי' להם מורה נאמן כאדון הנביאים, ואם כן העם הזה אחרי נפלו לא יקום עוד, כן נראה לכל המתבונן בהשקפה שטחית על חיי עמנו... ומצירים חז"ל, מדה אחת יש בעם ישראל, שהיא גם כן ירושה לפליטה לו, והמדה הזאת תעמוד לעם ישראל להקימו לתחי' גם אחרי נפלו, היא מדת רחל אמנו, שאחרי שהחליטה בדעתה לביש את אחותה, ומסרה סימנים לבעלה, למען יכיר את אחותה לבושתה ולחרפתה, נחמה ע"ז, ומסרה הסימנים לאחותה. והמדה הזאת, נמצאת גם כן בעם ישראל, שגם אחרי שסר לגמרי מדרך אבותיו, ומדרך תורתו. לפתע פתאים יעבור עליו רוח הנוחם, ויתנחם על מעשיו, ויתעוררו בקרבו כל המדות הטובות שנחל מאבותיו, וכן אהבת תורתו. וזהו מליצתם, כאלו כביכול אומר לרחל, ר"ל למדותיה, „בשבילך רחל אני מחזיר ישראל למקומם" בשביל מדתך שנמצאת בעם ישראל, היא מדת הנוחם, יקום העם הזה לתחי' גם אחרי נפלו ואחרי ירידתו....

אבל אם כן תגדל שאלתנו ביותר, הלא הסבות שגרמו לנתינת התורה, הלא הצרות והים של דמעות, שטובע בו עם ישראל, לא פסקו מעם ישראל, מאז גלה

מעל אדמתי זה קרוב לאלפים שנה. ואם כן, לפי דברינו, היה צריך עם ישראל לשמור תורתו ומצותיו, ומדוע אנחנו רואים, שאין לך יום ויום שאין קללתו מרובה משל חברו, בין בחומרי ובין במוסרי, ונגון יגון ואבל מתמיד בהוציתינו אלפי שנים? ואיה הנסיון והתורה שהוצאנו מכל המכות שהוכינו? איה המשה שקם מקברו כעת, בעת שהננו טובעים בירדן הדמעית והדם? איה המדות והמיסר של אבותינו הקדושים, שנתעוררו בנו ע"י הצרות התכופות, שבאי ושבאים עלינו בכל דור ודור ובכל עת ובכל שעה? ואיה המדה של רחל שבשבילה הננו שבים אל ארצנו ואל נחלתנו? ומתי יהי' קץ הפלאות הזה? הלא אנו רואים שאנחנו מבקשים באמת לשוב אל הדרך הנכונה ומדוע אין אנחנו מוצאים אותה?

התשובה הנכונה על השאלה הזאת, היא, שחולים אנחנו. הננו אומרים על עצמנו, שהננו עם חכם ונבון, ואולי יש בזה מעט אמת, אבל דא עקא, עד כמה שלא יהי' בנו חכמים גדולים במקצוע זו או אחרת, הננו רואים שבחיים הצבוריים, הננו עומדים למטה מכל העמים, והננו תמיד שוגים ומוטעים. ובכל אשר נפנה, אנחנו עושים צעדים לא נבונים, ותחת למצוא בדרכנו פרחים ופירות, הננו מוצאים תמיד קוצים ועקרבים...

אמנם הננו מוסרים עצמנו תמיד בעד תורתנו ובעד עמנו, אבל כל זה אם באים אלינו בעקיפין: לגזול ולחמוס מחמדינו מימי קדם; אבל אם באים אלינו בדברים טובים, ובהבטחות מדומות, אז עמנו, עם הספר ועם הסוחר, הוא תמיד מיטעה ומושגה, וידו על התחתונה. ולא לעתים רחוקות עלינו להכלם על מעשינו מפני אחרים, וגם מפני עצמנו...

וזה נראה לי רעיון מאמרם (סנהדרין צ"ו) „אמר רבא טעין תלת מאה כידנייתא נרגא דפרזלא דשליט בפרזלא, שדר לי' נבוכדנצר לנבוזראדן, כולהי בלעתינהו חד דשא דירושלים, שנאמר פתוחיה יחד בכשיל וכילפות יהלומון, בעי למיהדר, אמר, מסתפינא דלא לעובדי בי, כי היכי דעבדי בסנחריב, נפקא קלא ואמר, שוור בר שוור, נבוזארדן שוור, דמטא זמנא דמקדשא חרב, והיכלא מקלי, פיש לו חד נרגא, אתא מחי בקופא ואפתחא וכו', היה קטיל ואזיל עד דמטא היכלא, ארביק בי' נורא, גבה היכלא, דרכו בי' מן שמיא, שנאמר גת דרך ד' לבתולת בת יהודה". המאמר הזה הוא נפלא א) אומרו שחד דשא דירושלים עלה לנבוזארדן בתלת מאה כודנייתא נרגא דפרזלא? ב) אחרי שנבוזראדן חזר ממחשבתו להחריב את ירושלים, ואומץ לבו נפל בו, בראותו שלשוא כל עמלו, איך קוראים „שוור בר שוור" קופץ בר קופץ לאיש שאבד אומץ לבו? ג) וביותר קשה להבין, מדוע עלה הכבוש רק בקופיא דנרגא, ולא בחודה? ד) אנה מצאו בהכתוב „גת דרך ה' לבתולת בת יהודה" את הנס הנפלא הזה שבית המקדש נעתק ממקומו, ועלה למעלה כאשר נאחז בו האש, ורק מן השמים דרכו בו והורידוהו למטה?

אבל אני רואה בזה, שחז"ל תארו בהספיר הזה, כמה תקופות מחיי עמנו. התקופה, בעת שבני ישראל מוסרים את נפשותיהם בעד תורתם ובתי מקדשיהם, והתקופה עת שבני ישראל מוסרים בטוב לב את אמונתם ותורתם וכל מחמדיהם מימי קדם למבקשי נפשם. והוא: כאשר באים על עם ישראל בחמה שפוכה, בסערת מלחמה, באש ובחרב, להעבירם על תורתם ואמונתם, אז הם עומדים כגבורים נגד אויביהם. וזה מליצתם, נבוזראדן מחריב מקדשם וארצם לא יוכל לבוא למטרתו ולגבור על עם ישראל ולהחריב בית מקדשם, בעת שהוא יוצא ננדם למלחמה בלי רמי' ובלי

ערמימיות, אז „תלת מאה כודנייתא דפרזלא דשליט בפרזלא, בלעתינהו חד דשא דירושלים", כאשר הננו רואים זאת בכמה תקופות, שעברו על עמנו, עת שהעבירו אותם באש ובמים, אז מסרו נפשם על קדושת השם, וכל מצוקי שאול וכל יסורי מות, לא יכלו להכריע את עם ישראל שיעזוב את דתו ואמונתו. אבל כל זה הי', בעת שהמלחמה נגד דתו היתה מלחמה גלויה, בעת שבלהם החרב ובחודו, חפצו לקרוע את לב עם ישראל, בעת שבחודו של נרגא חפצו לקחת את נשמת עם ישראל, ראשו ומוחו... אבל בהתקופות, שהשכילו אויבי ישראל, להסתיר מלב ישראל חודו של נרגא, רק הקופיא שמו נגד לב ישראל, וחודה שמו נגד עצמם, אז נכבש מקדש ד' לפני אויבי ישראל באופן קל. כי עם ישראל האמין תמיד, בעת שהסתירו ממנו חודה של נרגא, בתומת לב אויביו, שהם חפצים טובתו וקרבתו. כאשר אנחנו רואים תמיד, בעת שהעמים מאירים לו פנים, שהוא מאמין בתומת לבבם, ואז הוא עוזב את מקדשיו, אמונתו ותורתו, נשמתו וכל מחמדיו מימי קדם, בידיהם..

וזה מליצתם, בעת שנבוזראדן רואה שלא יוכל להבקיע אליו בסערת מלחמה, בכחו ובגבורתו, והוא מתיאש מהשיג תאות לבבו זאת, ואין רואה כל עצה לפניו איך להחריב את מקדש ד', אז בת קול קוראה אליו „שוור בר שוור" קופץ בראש בר קופץ בראש טעית באמצעיך, שאחזת להחריב את ביהמ"ק, לא ברעם ולא ברעש יוקח מעם ישראל קדשיו ומקדשיו, כי אז יהרג ואל יעבור, אלא בקול דממה דקה בשובה ובנחת. לא בחודה של נרגא, אך בקופיא. אז הם עצמם ישרפו את בית המקדש ילא יהי לך גם כל טורח בזה, „דמטא זמנא דמקדשא חרב והיכלא מקלי" הם בעצמם ישרפו עבורך את בית מקדשם.. ועם ישראל איננו רואה, שאך שוחה כרו ללכדו. ומתי יבין לראות כלה כמו שהיא? מתי ישכיל לדעת את הרשת הפרוש לרגליו? בעת שכבר העביר המועד, ולא יוכל לתקן את אשר עות בתום לבבו. ואחזו חז"ל ציור לדבריהם מחורבן הבית, שגב הבנים שסרו מעם ישראל, ונתרחקו מעמם ותורתם, בראותם שעוד מעט יאבד מקדש ד', אז מסרו נפשם עליו, והמקדש הזה, שהי' שפל ובזוי בעיני רבים מישראל, ועמד אצלם במדרגה התחתונה, המקדש הזה נתרומם אצלם, בעת שראו שהביאו עליו החורבן. בהמקדש הזה, שעשו בו כל התועבות שבעולם, שהעמידו בו צלם, בעד המקדש הזה, מסרו נפשם עליו בחורי ישראל. וזה מליצתם „אדביק בי' נורא גבה היכלא" ר"ל אימתי גבה אצל עמנו מקדשם—בעת שכבר נאחז בו האש. ומובן מאליו שלא יכלו עוד להצילו, מפני שכבר אחרו את המועד. וזה מליצתם „דרכו בי' מן שמיא שנאמר גת דרך ד' לבתולת בת יהודה" רצונם לאמר, על מה שכתוב בהכתוב הקודם „קרא עלי מועד לשבור בחורי" זהו הגת שדרך ד', במה שנשברו בחורי ישראל, שהעבירו המועד, ובזה בא הקץ והקרץ לבתולת בת יהודה, שנדרך גתם, זה בית מקדשם...

החזיון המר הזה, ראינו זה לא כבר בחוצותינו, בעת שבנינו חלמו חלומות לתקן עולם או ארצות שלמות, ומסרו נפשם ושלום עמם, בעבור הבטחות מדומות שהבטיחו להם. ומה הי' קץ ההבטחות האלו? הקרבנות שהביאו קבלו מהם ברצון הטוב, ואחר כן הניחו אותם אחורי הגדר.. אבל מדוע נשתנה עלינו סדרי עולם, האם אין בנו אנשים גדולים, אנשים הרואים למרחוק, אנשים שיראו לנו את הדרך הנכונה? האם כן נופלים אנחנו מכל העמים החיים על פני האדמה, שאין בני אנשים, שאין בנו בעלי דעת, היודעים עת לכל דבר, ופלס ומשקל לכל המעשים הנעשים? לא! ולא! יש בנו אנשים, אם יאמרו לך אין חכמה ואין חכמים בעם

ישראל אל תאמין, אבל נתקימה בנו הקללה „והיית משוגע ממראה עיניך", אין כל אחד מכיר את מקומו. יש לנו מנהיגים שצריכים להיות מונהגים, יש לנו ראשים שהם זנבים, והמנהיגים והראשים האמיתים, כל אחד כובש פניו בקרקע, בלי למצוא מקום למעליהם הטובים, מפני שהוססים בעדם הדרך...

וזה נראה לי רעיון מאמרם ז"ל (איכה רבתי) „חטאו בראש דכתיב נתנה ראש ונשובה מצרימה, ולקו בראש דכתיב כל ראש לחלי, ומתנחמין בראש ויעבור מלכם לפניהם וד' בראשם", אשר המאמר הזה צריך ביאור: מה ענין אמרם „נתנה ראש" שהוא במעשה המרגלים לענין „כל ראש לחלי" שהתנבא הנביא ישעי' לפני חורבן הבית? ואשר שם במעשה המרגלים פשט הכתוב של ראש הוא מנהיג ופה פשט הכתוב של ראש, הוא ראש האדם?

ואני אראה בזה, שכיונו בדבריהם אלו לאמר שנפילת וירידת עם ישראל ממצבו הגשמי, וגלותו מארצו, וכל הרפתקאות הרעית דעדו על עם ישראל, מאז היותו לגוי עד עתה, הוא אך חסרון אחד שיש בו, מפני, שאיני מכיר דורשי טובתו, והראוים להיות ראשיו ומנהיגיו באמת. וזה נראה ביותר בעת שבראש עם ישראל עמד רועה נאמן, השלם מכל השלמים כמשה רבנו, שמסר נפשו על עם ישראל. הוציאם מעבדות לחרות, ומשעבוד לגאולה, שאם אך באו איזו אנשים רעים וחטאים שקנאו בגדולתו, והוציאו דבה על הארץ שרצה להנחילם, למען הבאיש את ריחו הטוב בעיני העם—והנה נשמע תיכף הקול המצלצל אזנים והמרעיש לבבות „נתנה ראש ונשובה מצרימה".

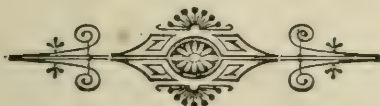
האם החזיון המר הזה לא בא ללמדנו, שעם ישראל לא נתפתח עוד, לחיות חיים טובים, חיי עם על אדמתו? אומללים! האם לא היה להם להבין שאין ביניהם מנהיג יותר מוכשר ממשה רבנו, שמסר נפשו עליהם? ואנה הם חפצים לשוב? מצרימה! לעבוד בחומר ובלבנים. ולהיות הפקר לכל ריק ופוחז, הלוא טוב מיתתם במדבר מלשוב מצרימה? האין זה לנו לאות, שאמנם יצאו ממצרים קודם הזמן? אחרי שלא יבינו ערך החופש וסדר ההנהגה; אחרי, שאינם מבינים, איך לפתור את השאלה מי בראש. ואמנם בפעם הזאת במדבר שלמו בעד אי ידיעתם הטוב, רק בחיי דור אחד, שנגזר עליהם „במדבר ימותו", אבל סוף כל סוף, הדור השני בא לארצו והתנחל על אדמתו. אבל בהיותם בארצם, שם התראה בעצם תקפה, אי ידיעתם בחיים הצבוריים, אי ידיעתם איך לחיות ואיך להסתדר, אחרי מי ללכת, ומפני מי לנוס, ואוהב באויב נתחלף להם תמיד. נביאי האמת אוהבי עמם, הוכו ונרדפו על צואר, ונביאי השקר אשר אך טוכתם וטובת קיבתם דרשו, נשאו על כפים. וכן הלכו מדחי אל דחי, עד אשר אבדו את ארצם ונחלתם...

וזהו מליצתם, „חטאו בראש שנאמר נתנה ראש ונשובה מצרימה, ולקו בראש שנאמר כל ראש לחלי", ר"ל, החסרון הזה, שנרגש בעמנו בראשית צמיחתו ועלותו על במת החיים, החסרון הזה, הביא אותם להמצב האיום, שנמצא בו עמנו אחר הגלותו מעל אדמתו ועד עתה. והם מפרשים את הכתוב „כל ראש לחלי" שהוא תשובה על מה שכתיב לעיל „על מה תוכו עוד תוסיפו סרה" שהנביא מתאונן על מצבנו האיום שנמצאנו בו, שמפני החסרון שיש בעמנו, לא לבד שלא לקחנו לקח מהמכות שהוכינו, אלא על הדבר הזה עצמו, שאנחנו לוקים, הננו מוסיפים לעשותו. ואם כן תתיצב השאלה: הרא גם הסוס אם הוכה בשבט לא יוסיף לעשות את הדבר הרע שבעבורו לוקה, ועם ישראל שהוא עם חכם ונבון הנהו ליקה ומוסיף לעשות את

הדבר הרע שבעבירו נלקה, ע"ז משיב הנביא „כל ראש לחלי וכל לבב דוי" מפני שהראשים שלנו, העומדים בראש העם, הנם חולים, אנשים לא בריאים, לכן אינם מבינים את הלקח, שהנסיון המר הורה אותם. ולבות העם הם האנשים שהם לב העם, הםה אנשים דווים סחופים ומדולדלים. לכן על מה שהם מוכים עוד יוסיפו סרה, ומכל נסיונותיהם המרים לא למדו ולא שכחו מאומה. ומתי יוכל היות קץ החזיון המר הזה? עד אשר יבינו להעמיד להם הנהגה אמיתית הנהגה אלקית. וזה אמרם „ונתנחמו בראש שנאמר ויעבור מלכם לפניהם וד' בראשם" . . .

ומה נבונה מליצת חז"ל (איכה רבתי), „ר' אבין פתח, השביעני במרומים בלילי הפסח של יו"ט הראשון, הרוני לענה בט"ב. הוי בליל יו"ט של פסח, הוא ליל ט"ב", רצונם לאמר: בצאתם ממצרים, בעוד שהעם חגג חג החרות, נשא אתו באמתחתו את הגלות והחורבן, כי לא היה עוד מוכשר לחיות חיי עם, וחסרונו, אי ידיעתו מי בראש, נשא אתו ממצרים, והגאולה המוקדמת, בעוד שלא נתפתח כראוי, הובילה אותו לשעבודים אחרים . . .

ובזה נבא לביאור המאמר שהצבנו פתח דברינו. „בכה תבכה בלילה אמר רבה אמר ר' יוחנן אחד על מקדש ראשון ואחד על מקדש שני, בלילה על עסקי לילה שנאמר כו', אמר רבה אמר ר' יוחנן, אותו הלילה ליל ט"ב הי'. אמר הקב"ה לישראל אתם בכיתם בכי' של חנם, אני אקבע לכם בכי' לדורות" ר"ל בין חורבן הבית הראשון בין חורבן הבית השני, היו תוצאות הבכי, שבכו במדבר על לא דבר, בהתאוננם על משה רבינו, שהנהיגם בדרך לא טוב, שמפני חושך הסכלות שהיה פרוש עליהם, האמינו שהאיש משה אינו ראוי להיות מנהיגם ולא ידעו מי בראש. וזהו מליצתם „בלילה על עסקי לילה", חושך הלילה עור עיניהם מלחזות נכוחה, והבכי של חנם שבכו במדבר, הוא קבע להם בכי לדורות, שבכל עת ובכל שעה ובכל דור ודור הם בוכים על מנהיגים טובים ושמחים במנהיגים רעים. ולכן לא יכלו לעמוד בארצם, ולכן הם הולכים תמיד חושך ולא אור. וד' יאר עינינו לחזות נכוחות להתנהג כמתוקנים שבהם, ואז נבנה הנהרסות ונעלה לציון ברנה . . .

דרוש טו.

דרוש לשבת נחמו

משעבוד לגאולה.

חטאו בכפלים דכתיב חטא חטאה ירושלים ולקו בכפלים דכתיב כי לקחה מיד ד' כפלים בכל חטאתי' ומתנחמים בכפלים דכתיב נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה כי לקחה מיד ד' כפלים בכל חטאתיה.

(איכה רבתי).

לשבת הזאת נקרא שבת נחמו. והשבת הזאת היא כמין חג לאימי לעמנו. וכל בר דעת ישאל את עצמו, לשמחה מה זו עושה? האם בשביל שאנו קוראים בשבת הזאת הפטרה זו, ננחם את נפשותינו על צרותינו העיברות עלינו? הלא בכל שנה ושנה אנו קוראים את ההפטרה הזאת, והענוים והצרות לא הוקלו מזה אף במעט. ואדרבה אין לך יום, שאין קללתו מרובה משל חברו. ומה נוכל להנחם בנחמה הזאת? הלא לע"ע, כל נחמותינו ותקותינו נשארים אך על הנייר. ובחיים—אך עמל ויגון מנת חלקנו? אמנם אנחנו קוראים בהפטרה „קול קורא במדבר פנו דרך ד' ישרו בערבה מסלה לאלהינו", אבל הקול הזה, עוד לא נשמע באזנינו עד היום, והוא נשאר אמנם כקול קורא במדבר...

אבל המתבונן בעין פקוחה אל החזיון הזה, המעורר שחוק בפי קצרי הראות, הוא ימצא אמנם בהחזיון הזה, מעט הנחומות לנפשו הנהלאה, ונפש איש יהודי, המעונה בכל עת ובכל שעה, גם מקריאת ההפטרה, ימצא מעט עונג לנפשו, וחלוץ לעצמותיו. האם לא נראה בהחזיון הזה גודל נפש איש הישראלי, וגודל כח החיים הנטוע בעם עתיק יומין הזה? אם בעת שהוא מוכה ומעונה, בעת שדמו נשפך כמים, בעת שהוא כמטרה לחץ לקראת כל חצי מות, שממטירים עליו שונאיו בחוץ, הוא מוצא בעצמו אומץ הלב לקרוא בדברי התנחומין של נביאיו הקדושים, הלא זה לנו לאות, שהתקוה לחיים יותר טובים לא מת בו, גם בעת שהוא במצב הנכיסה. עם כזה, שיכול לשנן על פיו, ולקוות לימים טובים, בעת שלא נראה גם זיק של תקוה לפניו, עם כזה לא יוכל למות. ועם כזה, יכול לקוות, שהוא יגביר על כל הרפתקאות העיברים עליו, וטובה תקוה מחיים. עם כזה שיש לו נביאים כאלה, שבעת שהסוללות באו העיר ללכדה, והעיר נתנה בידי הכשדים הנלחמים עליה, מפני החרב והרעב והדבר, כמבואר בירמיה ל"ב, הנביא קונה שדות מאת דודו, והעד עדים; עם כזה, שיש בו ממדות נביאיו הקדושים, שהוא קורא „נחמו נחמו עמי", בעת שנוחם נסתר מעיניו; עם כזה, שהוא קורא „דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עונה", בעת שעירו הקדושה

לא ראה בעיניו, בעת שלנגד עיניו אין כל תקוה לדעת, מתי יהיה קץ הפלאות? בעת שהקץ סתום וחתום מעיניו, הלא זה לנו לאות, שדברי התנחומין הכתובים ע"ג הנייר מפי נביאיו הקדושים, הם אמנם חיים וקימים. והם, שעמדו לאבותינו ולנו שלא נמח זכרוננו מן הארץ, למרות כל הרפתקאות שעברו ושעוברים עלינו. זה לנו לאות שעם ישראל עוד חיה יחי', זה לנו לאות, שרוח ד' מרחף בתוך מחננו, וגם כי נלך במו אש לא נכוה, ויש ד' בקרבנו, וחיה נחיה, עד אשר יקוימו דברי התנחומין האלו. זה לנו לאות שכל עמל שונאינו ומגדינו למחות את שמנו וזכרוננו מתחת השמים לא תעלה בידיהם. ואך לשוא ספדו ספדיא וחנטו חנטיא את עם ישראל, כי אמנם ח' הוא, וחיה יחיה. ואך מסמיות עינים ומרוע לב אינם רואים, כי כל עמלם לשוא. ואך קצרי הראות שבנו, אינם רואים נצחיות עם ישראל, והם אומרים לרפא יסורי העם ע"י שיקרבו את מיתתו, מיתת הבן אל־מות הזה. ולו הבינו המיואשים שבנו בפנים, ושונאי ישראל מבחוץ, את כחותינו, כי אז כבר נתקימו דברי נביאינו. אך דא עקא, שגם אנו בעצמנו איננו יודעים להעריך את כחותינו וגבורתנו לחיות, ומה נוכל לקוות ולבקש מאת שונאינו, שיבינו הם אותנו יותר מאשר מבינים אנחנו את עצמנו...

וזה נראה לי רעיון מאמרם (איכה רבתי) „חטאו ביש דכתיב היש ד' בקרבנו, ולקו ביש, דכתיב אם יש מכאוב כמכאובי, ומתנחמין ביש, דכתיב להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא", רצונם לאמר, שצרות עם ישראל העוברות עליו. רק הוא בעצמו אשם בזה: בזה, שאיננו מכיר את הכח האלקי שנמצא בו, והוא שואל את עצמו תמיד „היש ד' בקרבנו?", בעת שהשאלה בעצמה היא התשובה על שאלתו. כי לו לא הי' ד' בקרבו, כי עתה לא האריך ימים כמה אלפים שנה, למרות כל ענוייו הקשים, וממילא לא הי' מי שישאל שאלה כזאת. ואם נמצא עוד עם ישראל בעולם, שיוכל לשאול שאלות, זה לו לאות שיש ד' בקרבו. ואם הוא בעצמו איננו מבין זו כחו לאלקיו לחיות באש ובמים, לכן לא יפלא בעינינו אם גם שונאיו אינם מבינים זאת, ומתאמצים בכל כחותיהם, להעבירו מן העולם, או להוסיף מכאוב על מכאוביו. וזהו דבריהם „חטאו ביש דכתיב היש ה' בקרבנו ולקו ביש דכתיב היש מכאוב כמכאובי" ואימתי יבוא הקץ לצרותינו וענוינו הקשים, בעת שהוא בעצמו יבין את „היש" שבו, את היתרון שיש לו על כל העמים, לחיות ולהתקים גם בתוך ים הדמעות, גם בעת שהוא טובע בנהרי נחלי דם בניו ובנותיו, אחיו ואחיותיו. ובאשר יבין הוא את היתרון שבו, ויחל להתגאות בכחו הרב הזה, אז גם שונאיו מבחוץ יביטו עליו אחרת מאשר מביטים עליו כעת ולא ירהיבו עוד לענותו... וזהו מליצתם „ונתנחמו ביש דכתיב להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא" ר"ל נחמת עם ישראל ותשועתם תהי', בעת שהם יכירו ה„יש" שבהם. והיתרון הנמצא אצלם. בעת שיכירו, שאוצרותיהם, הנראים לקצרי הראות לריקים, הם מלאים, אין בהם חיים טובים הנראה לעינים, אבל יש בהם הכח הרב לחיות ולהתקים לאורך ימים, גם בתוך עוני ועבדות. ובזה יוכל להתקים ולחכות גם לימים טובים, כי אך המת מאבד כל תקותיו, אבל החי יוכל להכות ולקוות לימים טובים, לימים שיתקימו בהם כל דברי הנביאים ויעודיהם...

השאלה הזאת היש ד' בקרבנו? הצפונה בלב רבים מישראל, והמנקרת שם כיתושי של מיטוס, אף שבמו פיהם יבושו להגידה בקבל עם, היא אמנם הסבה והסבב מכאיבים רבים לעמנו, והאריך גלותנו, ובצדק נוכל לאמר היש מכאוב

כמכאובי, תחת שכל העמים היושבים על אדמתם ובארצם, כל אחד ואחד משתדל להיטיב מצבו: לפתח כשרונותיו, ולהתחיל לנטוע נטיעות, אשר גמר בשולם יוכל היות אחרי כמה עשרות בשנים, ואילו אחרי כמה מאות—הנה עמנו אשר מכף רגל ועד ראש אין בו מתום, אין בו מוסד אחד שיוכל להתפאר בו ולאמר זה דבר שלם! אין דבר מעשי שניכל לאמר עליו זה אנחנו עושים לטובת עתידותינו! הנה היא יושב במיעל כפים מבלי לעשית מאומה, כאלו כל הדרכים סגורים לפניו, כאלו אין בו כל כחות לפעול ולעשות, כאלו אין כל תקוה לפניו, שמעשיו ופעולותיו יהיו רצוים לפניו, ויובילו אותו למטרה רצויה. בעת אשר מצבו יוטב מעט, אז הוא שוכח שלא לעולם חוסן לעם ישראל בארצות זרים, ולא ישים על לבו גורל עתידותיו; ובעת שענן הצרות עולה על אופקו, אז יריד בשיחו כאשה מצרה, ולא יאחז באיזו אמצעים להטיב את מצבו. וגם אם לפעמים תתעורר בו איזה רוח לעשות דבר מה לטיבת עתידו, הוא אך מחפצו לחקות מעשי עמים אחרים, ולא מהכרתו הפנימית, לכן לא תאריך ימים ההתעוררות הזאת, ולפתע פתאום תפול רוחו בקרבו, כל מחשבותיו רוח ישאם ואת מעשיו—הוא בעצמו יעשם לאפע. אמנם ישיבת עם ישראל בימי גלותו בחבוק ידים, והשליך יהבו אך על ד', הוא שנתן לו הכח לשאת בסבלנות את כל העובר עליו; אך לעומת זה, הדבר הזה גורם, שימי גלותו ועניו יאריכו ימים...

וזה נראה לי רעיון מאמרם (איכה רבתי) „עובדא הוה בחד בר נש דהוה קא רדי, געת חדא תורתיה, עבר עלוי חד ערבי, א"ל מה את? א"ל יהודאי אנא, א"ל שרי תורך ושרי פדנך. א"ל למה? א"ל דבית מקדשין דיהודאי חרב. א"ל מנא ידעת? א"ל ידיעת מן געייתא דתורך. עד דהוה עסיק עמיה, געת זמנא אחריתא. א"ל אסור תורך אסר פדנך, דאתייליד פריקהון דיהודאי. א"ל מה שמי'? א"ל מנחם שמיה, ואבוהי מה שמי'? א"ל חזקי'. א"ל והיכן שריין? א"ל בבירת ערבי, בדבית לחם יהודה. זבן ההוא גברא תורי, זבן פדני', והוה מזבין לבידין דינוקין. עלל לקרתא ונפק לקרתא, עלל למדינה ונפק למדינה, עד דמטא לתמן, אתיין כל כפרייא למיזבן מני', וההיא אתתא אימיה דההיא ינוקא לא זבנית מניה. א"ל למה לית את זבנית לבידין דינוקין? אמרה לי דחשיי קשיי' דיניקא, א"ל למה? אמרה לי' דעל רגלוי חרב בית מקדשא, א"ל רחיצין אנו במרא עלמא, דעל רגלוי חרב זעל רגלוי מתבני. א"ל את הוי נסיבא לך מן אילין לבידין דינוקין, ולבתר יומין אנא אתא לביתך ונסב פריעיך. נסבה ואזלה, לבתר יומין אמר האי גברא איזיל זאיחמי ההוא מאי קא עביד, אמרה לו לא אמרי לך דחשיי קשיי אפילו על רגלוי נחשא, דמן ההוא שעתא אתיין רוחין ועלעולין, טעניניה ואזלין להין. אמר לה ולא כך אמרתי לך דעל רגלוי חרב ועל רגלוי מתבני".

הציור הזה הוא נפלא במינו. ואני רואה בזה שחז"ל מציירים בדרך המליצה והציור, שחורבן העם וגלותו, בא לו, מפני שכל אחד ואחד, היה מכיר רק להנאת עצמו, לחרוש את חרישו, ולקצור את קצירו. ועניני הכלל לא משך את עיניהם ולבבותיהם אחריהם, אף שכל אחד ואחד היה יכול לראות, שבמצב כזה לא יוכל עם ישראל להאריך ימים על אדמתו. ורק אומות העולם הזכירו לעם ישראל שהקץ בא עליו, המקדש יחרב, וישראל יגלה מעל אדמתו, לארבע קצות הארץ. ובדרך הציור מציירים חז"ל, כאלו איש ישראל מושך בבקריו וחורש את חרישו, בעת שעם ישראל עומד על עברי פי פחת, בעת שחורבן העם והמקדש מרחף בעולמו, והוא לא ידע

ולא הבין את זאת. וגם לא חפץ לדעת ולהבין את זאת, ומי מוכירו מצבו ? ערבי! ורק על שאלת הערבי „מה את ?" הוא משיב „יהודאי אנא", אבל בלא שאלת הערבי, הוא שוכח גם כן שיהודי הוא. רק הערבי הזה מזכירו להתיר את בקריו ואת צמדו, ולשכוח מעט את עניניו הפרטים, ולראות, שמפני שהם שוכחים את העם, הם מביאים חורבן על עצמם. וזהו מליצתם „עיברא הוה בחד בר נש דהוי קא רדי געת חדא תורתא. עבר עלוי חד ערבי. א"ל מה את ? א"ל יהודאי אנא. א"ל שרי תירך ישרי פדנך. א"ל למה ? א"ל דבית מקדשין דיהודאי חרב, א"ל מנא ידעת ? א"ל ידיעת מן געייתך דתורך" ר"ל בדרך המליצה, שמן הזעקה הגדולה, שהשור צועק מרוב עבודה, שהיהודי עובד בו בעת שהחורבן מרחף בעולמו, יודע ומבין הערבי שהחורבן מוכרח לבוא, רק היהודי לא יבין את זאת...

ולעומת זה כאשר היהודי רואה, ע"י עמים אחרים שהזכירו איתו, את מצבו הנורא, והוא מוסר עצמו לדאוג דאגת עמו, גם אז לא יעשה דבר מה לטובת העם, לא יפתח כל מוסד, רק הוא ירויד בשיחו כאשה מצרה, בחבוק ידים מבלי עשית מאומה.. והוא אומר „אבל עונות אבותינו החריבו נוה, והמאתינו האריכו קצו, אבל וכרון דברים תהא סליחתנו" והוא רוצה לצאת ידי חובתו, לעמו לתורתו והתנוך בניו רק בדברים בעלמא. אבל קול יוצא מראש עולמו ועד סופו: רב לך לשבת בחבוק ידים, הרבה עבודה יש לפניך, והרבה ענינים ומוסדים מבקשים תפקידם, שיתעסקו בהם ידים עסקניות; מדוע כל עם ועם דואג לעתידותיו, ועושה כל מה שיש לאל ידו, וכל אחד מנסה את כחו, לבריא דבר מה לטובת עתידו, גם מבלי דעת תוצאות מעשיו ונסיונותיו, עכ"ז הם מנסים אולי ואולי! וזהו מליצתם „עד דהוה עסיק עמי', געת תורא זימנא אחריתי, א"ל אסור תורך, אסר פדנך, דאתיליד פריקהון דיהודאי" ר"ל בדרך המליצה, כאלו כלי עבודה והבקרים, קוראים מרוב הבטלה אל היהודי, שרב לו לשבת בחבוק ידים, אך היהודי בעצמו לא יבין זאת, רק עמים אחרים, במעשיהם המתוקנים לטובת עמם, מזכירים להיהודי את חובתו לארצו, לעמו ולתורתו, ואחרי שהיהודי בעצמו לא ירגיש זאת, בלי השפעה מן החוץ, ומהכרה פנימית, אין הוא יודע שעליו לעשות ומה לעשות, נקרא שהערבי מזכירו, שאין עם ולשון בעולם, אם אך יש לו כח החיים, שאין לו כל תקוה לימים יבואו, והנחמה תלוי' בחיוו, והחיים בעצמם נישאים באמתחותיהם נחמה, ע"י מעשה העם בעצמו, ובעזר הנותן ליעף כח.

וזה מליצתם „מה שמי' ? א"ל מנחם שמי', ואבוה מה שמיה ? א"ל חזקי", ר"ל עזר ד', הנתן כח ועצמה לעם ישראל להיות ולהתקים נגד כל הקמים עליו, צריך להוליד בו הנחמה: לפעול, לעשית, ולקוות שפעולותיו ומעשיו ייבילו אותו אל האושר ואל המטרה הרצוי'. וצריכים אנחנו, לאסור בקרינו וצמדינו, להרוש ולזרוע את עתידות עמנו: במוסדות פרטיים, ובמוסדות כלליים, לקבץ את הנפזרים, ולאחד את הנפרדים. כי אך בני בעזר ד' עזרתני, ואם אין אנחנו דואגים לעצמנו, מי ידאג לנו ? ואת הטוב עלינו לקבל וללמוד מהמתוקנים שבהם, הדואגים להעמיד להם בנים נאמנים לעמם, לארצם, וללאומיותם. וזהו מליצתם „והיכן שריין ? בבירת ערבי, בדבית לחם יהודה" ר"ל, המשיח נחמת העם, נמצא בו בעצמו, כאשר הננו רואים בעמים אחרים. וזהו מליצתם „בבירת ערבי" וכן נמצא בעם ישראל „בדבית לחם יהודה", בכם בעצמכם, מונח טמון אשרכם ותקותכם...

יהז"ל נותנים לני בהציור הזה גם מחזה ממעשה, עת אשר לפעמים ע"י התעוררות מן החוץ, נמצאים בעמנו אנשים גדולים, המוסרים עצמם לעשית דבר מה לעתידות עמם — אז מכל עמלם לא תעלה בידיהם, רק מפח נפש ודאבון לב. ומה נאה ציורם: היהודי הזה מוכר כל הונו ואונו, וקונה התולות להתחיל בהן את הילדים, הם התקוות הטובות, והמעשים שזה עתה יצאו לאויר העולם, שצריכים טיפוח, גידול, שימור והתולות, למען לא ימותו בעצם ימי צמיחתם בעודם באבם. ומהם עוברים מעיר לעיר וממדינה למדינה, מקום אשר בני ישראל נחתים, לעורר הנרדמים לפעול ולעשות. ומה גדול דאבון לבביהם, בראותם, שכל העמים, אף כי ההצלחה תאיר להם פנים, עב"ז הם קונים תולות להתחיל את תקותיהם לימים יבואו, והם מתחילים כל פעולה ומעשה, אשר התועלת שתצא מהם יוכל היות רק אחרי מאות בשנים, בכ"ז הם פועלים ועושים באנרגיא עצומה. ורק עם ישראל, אשר מצבו איום בהוה, ולכן עליו ביותר היה החוב, לנסות כל דבר אולי יוציא איזו הנאה ותועלת להיטיב עתידו, רק הוא לא יקנה התולות, להתחיל תקותיו ומעשיו. הוא יקנה רק דברים כאלה, שהתועלת היוצאה מהם, הוא יכול להשיגה תיכף; אבל דבר שצריך שימור ושגשוג, ואשר תוצאותיו יוכלו לראות רק אחרי כמה שנים, לא יחפוץ לדעת ממנו.

וזהו מליצתם „זבן ההוא גברא תורי, זבן פדני, והוה מזבין לבידין דינוקין, עלל לקרתא ונפק לקרתא, עלל למדינה ונפק למדינה, עד דמטא לתמן. אתיין כל כפריא למיזבן מיני', וההיא אתתא אימי' דההוא ינוקא לא זבנת מיני" ר"ל, כל הערים וכל המדינות, קונים התולות להתחיל ולגדל בהם ילדי תקותיהם, ורק עם ישראל לא יקנה, הוא לא יתענן מאומה. וכאשר שואלים לאיש ישראל מדוע לא ישים לב לכל הדברים המיבים שמציעים לפניו? הוא משיב תשובה, שהיא לו מן המובן תמיד על כל השאלות, אם ששואלים אותו מדוע לא יעשה דבר לטובת תורתו? ואם ששואלים לו מדוע לא יעשה מאומה לטובת חנוך בניו העזובים דגל עמם ותורתם ויוצאים ממנו ביד רמה? „בגלות אנחנו ולא נוכל עשית מאומה, ואין מזל לישראל במעשיו, שבעלי המעשה שבעמנו, הביאו החורבן על עם ישראל בין בהבית הראשון ובין בהבית השני ולכן אל לנו לעשות מאומה אך להשליך יהבנו על ד'". וזהו מליצתם „א"ל למה לית את זבנית לבידין דינוקין, אמרה לי' דחשייה קשיי דינוקי. א"ל למה! אמרה לי' דעל רגלוי חרב בית מקדשא" ר"ל, שהיא משיבה שע"י מעשה נחרב בית המקדש. אבל כל איש יבין שאך מעצלות ומיאוש מדומה, משיבים תשובות כאלו. אמנם כן, לפנים בישראל בעלי מעשה שבבית ראשון שלא שמעו לדברי נביאיהם לחדול מהלחם עם בבל שכבשה ממלכות גדולות ואמיצות מממלכת יהודה, וכן המפלגה הלוחמת בבית שני, שלא שמעה להכמי ישראל מלעמוד נגד רומא האדירה, הביאו החורבן על עם ישראל, באימץ לבבם היתרה ובזה שהאמינו ביותר בחכמתם ובגבורתם, שלא במקום ושלא בזמן. עכ"ז חטא מות הוא לשבת בחבוק ידים, בראותנו, שעם ישראל מתפוצץ לרסיסים ולשבבים; בראותנו, שהתורה מונחת בקרן זוית; בראותנו, שבנינו הולכים מאתנו לבלי שוב אלינו עוד; בראותנו, שהיאוש המר אשר מנפש ועד בשר יכלה, שהוא במסום נוסס לעם ישראל, הקיפה את כל גבול עמנו. ואיך נוכל לקות שאנחנו נשב בחבוק ידים, ונחכה לנחמת ציון וירושלים, ונצא ידי חובתנו בזה שהקורא ינגן לנו „נחמו נחמו עמי". מובן מאליו, שלא נוכל לעשות הרבה; אבל

אין אנו בני חורין להפטר לגמרי. כי אך ע"י מעשה לטובת עמנו, לטובת תורתנו ולטובת חנוך בנינו, נוכל לחכות לנחמה. וזה אמרם „רחיצין אנן במריה עלמא דעל רגלוי חרב ועל רגלוי מתבני" ר"ל ע"י מעשה יתרה חרב עמנו ומקדשנו, אבל ע"י מעשה מסודרה ומתונה יבנה ולא ע"י בטלה...

וחז"ל נותנים לנו בציורם זה, את הטראגעדיא היותר מכאיב מחיינו האי מסודרים, שגם בעת שתעלה לאיזו אנשים גדולים לפעול על לב העם, ולעוררם לאיזו פעולה שאינה דורשת מהם קרבנות גדולים, גם הרוח הזה לא יעמוד בהם זמן רב. ואם תעבור איזו זמן, ולא יראו בעיניהם את התועלת היוצא ממעשיהם, אז תפול רוחם בקרבם וימשכו ידיהם לגמרי מזה, מבלי לדעת ולהבין שמעשים לאומיים דורשים סבלנות וזמן מרובה. וזה מליצתם „אמר לה את הוי נסיבא ליך מן אילין לבידין דינוקין, ולבתר יומין אנא אתי לביתך ונסב פריעיך. נסבה ואזלה. לבתר יומין אמר האי גברא איזיל ואיחמי ההוא ינוקא מאי קא עבד. אתא לגבה. א"ל ההוא ינוקא מאי קא עביד? אמרה ליה לא אמרית לך דחשיי קשיי, אפילו על רגלוי נחשי', דמן ההיא שעתא, אתיין רוחין ועלעולין טעניג' ואזלין להון" כן עוד הפעם הטענה הישנה אין מזל לישראל. עוד הפעם, רוחות רעות ושדים גוזלים מעם ישראל תקותיו, מעשיו, ופעולותיו, וכן כל עמלינו ומעשינו לטובת עמנו, ישאם רוח, מפני שהעם אינו יודע ואינו מבין איך עושים ומעשים דברים לאומיים..

עכ"ז גם בראותנו את כל התהו והבהו שבנו, גם בראותנו שכל דברינו המובים לעמנו ישאם רוח, חלילה לנו להתיאש מלדבר אליהם השכם והערב, להחם את לבבותיהם. והנביא אומר „קול קורא במדבר פנו דרך ד' ישרו בערבה מסלה לאלהינו", אף שעד עתה זרענו על צחיח סלע, כי חציר העם, אבל עלינו לדעת ולהאמין בדברי התנחומין שהשמיעו לאזנינו „יבש חצר נבל ציץ ודבר אלקינו יקום לעולם", ומעט מעט, לאט לאט, יכנסו דברינו בלבבו ויפעלו את פעולתם הרצויה לנו. כי הזמן והגלות הקשיחו את לבו, ואטמו את אזניו, ויגרשו מימיו רפש וטיט, ועלינו לטהרו, לזככו ולצרפו.

כמאמר ד' אל הנביא „לך ואמרת לעם הזה: שמעו שמוע ואל תבינו, וראו ראה ואל תדעו. השמן לב העם הזה, ואזניו הכבד, ועיניו השע, פן יראה בעיניו, ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו". הכתוב הזה אין לו מובן, ראשונה אומרו „שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראה ואל תדעו" שלפי פירוש המפרשים הנביא מהרף אותם, שהם שומעים ואינם מבינים, ורואים ואינם יודעים מה הם רואים. ולפי משפט הלשון, הוא לשון צווי, שהנביא מצוה אותם שישמעו אף שאינם מבינים, ושיראו אף שאינם יודעים מה שרואים; ועוד, שהנביא מהפך דבריו, מתחלה מתחיל בלב ומסיים בעינים, ואח"כ מתחיל בעינים ומסיים בלב..

ואני אראה בזה שהנביא בבואו לנבאות בפעם הראשונה לעם ישראל היה מלא יאוש, שכל דבריו ישאם רוח. כי העם שירד ממדרגתו העליונה, עד הדיוטא התחתונה, לא יבין גם מה הוא סח. וסדר הירידה, הוא אמנם להיפך מסדר העלי'. התינוק כאשר יחל להתפתח, מתחלה יתפתח בקרבו חוש הראי', וכאשר מראים לפניו איזו מראה, אז יוליך מראה עיניו אחרי המראה; אבל אם יצעקו לו, גם בקול גדול, לא ישמע ולא יבין. וכאשר יתפתח מעט יותר, אז יחל להתפתח בו גם חוש השמיעה, והוא יחרד מקול חזק. וכאשר יזקין ויתפתח יותר, אז ישיג

גם התפעלות הלב. נהפוך הוא סדר הירידה: האדם השלם, שע״פ איזו מקרים בחיים, בהמצאו בין אנשים רעים, חטאים ומגושמים, הוא יורד מטה מטה ממצבו הרוחני, והוא החל להתגשם ולהתאבן, הוא מאבד בתחלה את התפעלות לבבו, וגם אם הוא מבקר בין מעשה הטוב ובין מעשה הרע, עכ״ז לא יתפעל ולא יתרגש מהם מאומה. כל המעשים הנעשים נגד עיניו בין היותר טובים ובין היותר רעים לא יעשו על לבבו שום רושם והוא מבים על כל המעשים הנעשים תחת השמש, בשווין נפש. וכאשר יחל להתאבן ולהתגשם ביותר, אז יאבד גם את חוש השמיעה, יאבד גם הבנתו להבחין בין טוב לרע ונאבד ממנו כח הבקורת. וכה הוא יורד מטה מטה עד שיאבד גם חוש הראי׳. גם המעשים היותר בהירים, והיותר שחורים, המנקרים עיני אדם בטובתם או ברעתם, עוברים לפניו מבלי שיכיר ויבקר אותם. וד׳ בהגלותו להנביא בפעם הראשונה, ובהרגישו את יאושו בדברו אל העם, אמר לו אל תתיאש, רק לך אל העם ואמרת לו „שמעו שמוע ואל תבינו, וראו ראה ואל תדעו״ אמור אל העם שישמעו את דבריך אף שאינם מבינים; אמור להם ראו את חזיונותי אף שאין אתם יודעים את הרעיון הצפון בהם. ואם תשאל אותי איזו תועלת תצא משמיעתם ומראייתם, אחרי שאינם מבינים ואינם יודעים? אגיד לך תשובה נכונה על זה. דע שהעם ירד ממדרגתו: מתחלה אבד הרגשתו, אח״כ את הבנתו, ואח״כ גם את מראה עיניו. ואחרי שישמעו דבריך הנכוחים זמן רב, אז יחלו לשוב אליהם חושיהם האבודים לפי הסדר: מתחלה ישוב אליהם חוש הראיה, אח״כ יתפתח אצלם חוש השמיעה, ובמשך הזמן גם הלב יחל להרגיש ולהתפעל. כן על כל גבורי הרוח בעמנו לבלי להתיאש, רק להגיד ולשוב להגיד השכם והערב, עד אשר תפקחנה עיני עמנו להבין ולהשכיל, כי עצלותם ובטלנותם מאריכים גלותנו, אי ידיעתנו איך להתנהג ואיך לסדר עניני מדינתנו החריבה ארצנו, ועתה הננו מאריכים קצנו, באי ידיעתנו איך לחיות ואיך לפעול ולעשות ואי הבנתנו איך בונים בנינים לאומיים אשר גמר בשולם יוכל היות רק אחרי כמה עשרות או מאות שנים.......

ובזה נבוא לביאור המאמר שהצבנו בפתח דברינו, אשר המאמר הזה כבר דשו בו רבים, ואין לו מובן. אומרו „חטאו בכפלים דכתיב חטא חטאה ירושלים״ האם בשביל שהנביא כפל מלותיו לתפארת המליצה, נאמר שחטאו בכפלים? ועוד מה מספר החטאים שצריך אדם לחטוא, שנוכל לכפול המספר הזה? גם אומרו „ולקו בכפלים דכתיב כי לקחה מיד ד׳ כפלים בכל חטאתיה״ אינו מובן, אם לקו כפי חטאתם שחטאו בכפלים, אם כן לא לקו בכפלים; ואם לקו יותר מחטאם, הלא בצדק נשאל: השופט כל הארץ לא יעשה משפט? ועוד אינו מובן דבריהם „ומתנחמים בכפלים דכתיב נחמו נחמו עמי״ עוד הפעם נשאל, האם בשביל שהנביא כפל מלותיו, ננחם עצמנו בכפלים? אך טרם נבאר המאמר נעיר על הכתוב שאין לו מובן: אומרו „כי מלאה צבאה כי נרצה עונה״ איזה קצב יש לזמן הגלות שנוכל לאמר „כי מלאה צבאה״? ועוד איך יוכל להאמר „כי נרצה עונה״ העון יוכל להתכפר, עון נתן למחילה, אבל איזו תועלת יוצא מעון, שנוכל לאמר עליו נרצה? אבל המתבונן אל החיים הוא רואה, שיש עונות ויש עונות: יש עונות ידועים, שהאיש העושה אותם הוא יודע שאסור לעשותם, והוא עושה אותם מפני שלא יוכל לשים מעצור לתאות לבבו. בכלל זה: גנבה, גזלה, רציחה, ניאוף, ועוד כאלה. ואם הוא נענש כדי רשעתו, הוא אך ליסר אחרים, שיזהרו מלתת חופש לתאות

לבבם. וכל תועלת לא תצא לבעל עבירה לא מחטאו ולא מעונשו, כי מה שיודע אחרי שנענש כדי רשעתו, הוא ידע קודם. אבל יש עונות שאינם ידועים, למשל: האיש שלא ידע איך להתנהג בחיים, ועשה שגיאות בחייו, שהביאו אותו ליסורים מרים ורעים, לעניות ועוד כאלה, האיש הזה יוציא תועלת משגיאותיו, שמהם יקח לקח לדעת איך להתנהג לימים יבואו...

שני סוגי החטאים האלה, נמצאים גם בחיי עם ועם. יש עמים שאנשיהם רעים וחטאים: גונבים, גוזלים וחומסים, עכ"ז הם יושבים על אדמתם, והאיש מהם שהוא נתפס בגנבתו יענש כדי רשעתו כפי חוקי ארצו, ויש מדה וקצב לענשו. ויש עמים שאנשיהם הם אנשים ישרים: מטיבים זה עם זה, עכ"ז אינם מאריכים ימים על אדמתם וארצם, מפני שאינם יודעים איך לסדר עניני ארצם ולהסתדר בחיים מסודרים, ואיך לנהג הפוליטיקה שלהם בינם ובין עמים אחרים. החטאים הידועים הראשונים יש גבול וקצב לענשם, והם נקראים על שם האנשים העושים אותם, ולא על שם המדינה. אבל החטאים מסוג השני אין גבול וקצב לענשם, רק עד אשר ילמדו להבין ולהשכיל איך לחיות חיים לאומים, והם נקראים על שם המדינה ולא על שם אנשיה.. למשל אם יגידו לך שאנשי צרפת הם גנבים אז יאמרו הצרפתים הם גנבים, אבל אם יחפצו להגיד שצרפת שגגה בלחמה עם פרוסי' אז יאמרו שצרפת שגגה. כי שגגת הלאום נקראת על שם המדינה. ובעמנו בישבו על אדמתו היו שתי החטאים יחד: שהיו בהם שופכי דמים, עובדי ע"ז ומגלי עריות; והשנית שלא ידעו איך לנהג עניני ארצם. וזהו אמרם „חטאו בכפלים" מלבד מה שחטאו עונית פרטיות, חטאו גם עונות כלליות, הדפלומטיא שלהם פשטה את הרגל „שנאמר חטא חטאה ירושלים". ואם עונות פרטיות נתן למחילה, ולפעמים אדם פרטי מבליע בנעימה כל הנבלות שבעולם מבלי שיותפס, וגם אם יענש, אז יש גבול וקצב לענשו—הנה שגגות וחטאים של הנהגת המדינה לא נתן למחילה, וגם אין גבול וקצב לענשם, רק עד אשר יחכמו. וכל עם ועם העושה שגגות בהנהגת המדינה הוא מאבד את עולמו, והוא מוכרח לרדת מבמת החיים. וזהו אמרם „ולקו בכפלים דכתיב כי לקחה מיד ד' כפלים בכל חטאתיה" נלקתה בעד עונותיה הפרטים, ונלקתה ביתר שאת וביתר עז עבור חטאתיה בהנהגת המדינה. אבל מהתוצאות הרעות שעלו לעמנו בעד הנהגתם המדינית הלא-נכונה, יקח לקח לימים יבואו לכל יוסיף לעשות כמעשיו הראשונים. וזה מליצתם „ומתנחמים בכפלים דכתיב נחמו נחמו עמי" זה מדבר אדות עונות פרטיות, וגם „דברו על לב ירושלים וקראו אליה" זה אדות הנהגה המדינית „כי מלאה צבאה" העונש הקצוב בעד עונות פרטיות „כי נרצה עונה" העון הכללי. הוא נרצה, כי ממנו לקחו לקח איך להתנהג לימים יבואו, ומעז יצא מתוק: לדעת איך לבנות הנהרסות ולקבץ הנפזרות ולאחד הנפרדים ונזכה לנחמת ציון וירושלים...

דרוש טז.

דרוש א' לשבת תשובה

כיצד מתודה.

אמר רב ביבי בר אביי כיצד צריך אדם להתודות עיה"כ, צריך לומר מודה אני כל רע שעשיתי לפניך, בדרך רע הייתי עומד, וכל מה שעשיתי לא אעשה עוד כמהו, הה"ד יעזוב רשע דרכו ואיש און מהשבותיו וגו', ר' יצחק וריב"ח, ר' יצחק אמר, כאדם שהוא מלחים שתי נסרים ומדביקן זה לזה, ריב"ח אמר, כארם שהוא מדביק שתי כרעי חמטה ומדביקן זה לזה...

(ויקרא רבה פ' ג')...

שני אנשים הביאו קרבנות שוים ביום הכפירים, אבל גורל שניהם היה שונה איש מרעהו, זה נחל כבוד וזה נחל בזיון, זה נתקדש וזה נטמא, זה היה לברכה בפי כל, ואת השני תלשו בשערו.. המה שני השעירים של יום הכפירים. את האחד הקריב הכהן הגדול בפנים לכפרה ונחל כבוד, ואת השני הוליכו איש להר עזאזל, ושם דחפו לכפר על עם ישראל, ונחל בזיון, ונטמא ותלשו לו בשערו. מדוע ולמה נשתנו זה מזה? אבל עוד נעמיק שאלה, מדוע נשתנו גורל שני השעירים, שהיו שוים בקומה ובמראה, ושניהם באו לכפרה, מדוע את האחד הקריבו במקום הקדוש, בבית הרם והנשא, ואת השני הביאו לכפרה במדבר שמם, הרחק מאדם העיר, שם על צוק סלע?

אבל אדונים נכברים, נחפשה דרכינו ונחקרה, ומהם נקח לקח להבין סבת שנוי גורל קרבנותינו ושנוי גורל מביאי הקרבנות, למען נדע את אשר קלקלנו, ואת אשר עלינו לתקן לימים יבואו... נשים לבבנו אל החיים הסואנים והסוערים ברעש וברעם ובקול גדול, אשר אנחנו באי עולם מתאחדים בהרמוניא הזאת, מתאחדים בהרעש הגדול הזה, ונגררים אחריו אל כל אשר יהיה רוחו ללכת. ותהפוכות החיים מוליכים אותנו אחריהם, ועושים עמנו כפי אשר תעלה רוח המקרים: פעם ירימו אותנו על ופעם יורידו אותנו מטה, פעם מראים אותנו אור החיים, השירה שבחיים, ההוד שבחיים. המתוק שבחיים, גן העדן שבחיים, ופעם ישביעונו מרירות החיים, פגעי החיים, תהפוכות הרעים שבחיים, הרע והחושך שבחיים, הגיהנם שבחיים. ותחת שיכולנו בתור אנשים בעלי רצון כביר ובעלי דעה, למשול על החיים, לשכללם ולפתחם לטובתנו ולאשרנו בחיים, להשתמש עם המקרים הטובים וגם עם הרעים לתועלתנו, הננו נמשכים ונגררים אחריהם. לא לבד שאין אנחנו מושלים על מקרי החיים, רק נהפוך הדבר הננו כבדור לשחק בידי תהפוכות החיים, בידי מקרי החיים, והם מטלטלים אותנו מדחי אל דחי, והננו נתונים על ידיהם בגיהנם שבחיים, וכל מצוקי שאול וכל יסורי החיים נתונים המה לנו למנת בחיים, מבלי אשר נראה אור החיים, וכל ימינו רובם עמל ואון, עד אשר נקוץ בחיים ולא נדע שלו בנפשינו. מדוע? ולמה? מדוע נאבד בידינו טובנו? למה אנחנו. אוהבי

חיים טובים ואסירי החיים, ממררים בעצמנו את החיים? איזה הד־ך עבר עלינו ירוח בער, לבער את הגן עדן שבחיים ולקבל באהבה יסורי הגיהנם שבחיים, בעת שיש לאל ידינו להתענג על החיים, אם אך נדע איך להשתמש עם החיים, להתאים מעשינו ופעולותינו עם טובתנו ואשרנו בחיי העולם הזה והבא? אבל הרבה סבות יש, אשר בעבורו יכשל האדם בלכתו בדרך החיים, מהם שהחיים בעצמם אשמים באסונות האדם, ומהן שהאדם בעצמו אשם בדבר. שנוי המקרים התכופים שבתבל, הם כל כך מהר מתהפכים, עד שמהאושר אל האסון אך צעד אחר, כמן העדן שבחיים עד הגיהנם שבחיים, הדרך כל כך קצרה, עד שבנקל יתעה האדם מגן העדן שבחיים אל הגיהנם. והאדם אשם בזה, שלא יזהר את עצמו מלפול ביסורי הגיהנם, כי אחרי שהגיהנם הוא קרוב אל גן העדן, הלא גן העדן קרוב אל הגיהנם, ובנקל יוכל האדם לבא מהגיהנם אל הגן עדן. במעט עמל, במעט התבוננות, היה האדם יכול להשיג אושר החיים; אבל הוא לא כן יחשוב, ולא כן בדיו...

הוא יחשיך מכל עמל נפשו לבלום ברסן תאותו הגורמת הרבה לענוי נפשו בחיים, יתעצל לפקוח עיניו ולראות דבר החוצץ בין הגיהנם ובין הגן עדן, בין הטוב ובין הרע, בין החכמה ובין הסכלות. ובהשלותו את נפשו לשוא, כי האדם רפה כח הוא ללחום עם לבבו, שבו נוצר, לא ינסה גם לעשות דבר קטן, איך להתגבר על תאית לבבו ולכבוש את יצר לב האדם, הרע מנעוריו, והנהו מקבל באהבה, יסורי תאות לבבו ואומר כך נוצרתי וכך אמית, בלי כל מחאה מצדי נגדם.. ובהתרשלותו לחשוב חשבונו של עולם, להבין מה בין טוב לרע, ולאיזה דבר נקרא טוב ולאיזה דבר נקרא רע, ישלה את נפשו כי האדם קצר ראות הוא, להבין את הטוב ואת הרע, ולהבדיל בין אור לחושך. אבל גם בזה ישגה. אם אמנם בהשקפה שטחית קשה לאדם להבליג על תאות לבבו, וקשה לאדם לבקר בין טוב לרע, אבל מעט עמל, מעט התבוננות, זה כל האדם השלם. ולשוא יתלה אדם את ענוי נפשו ונפילתו הרוחנית במקרי ימי חייו, בטבע לבו, בקוצר שכלו, ובחנוכו.

וזה נראה לי רעיון הגמרא (ע"ז י"ז א') „אמרו על אלעזר בן דורדיא שלא הניח זונה כו' בשעת הרגל דבר כו' כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין בתשובה, הלך וישב בין הרים וגבעות, אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים, א"ל עד שאנו מבקשים עליך רחמים, נבקש על עצמנו, שנאמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה. אמר שמים וארץ בקשו עלי רחמים, א"ל עד שאנו מבקשים רחמים עליך נבקש על עצמנו, שנאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה, אמר חמה ולבנה בקשו עלי רחמים, א"ל עד כו' שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה, אמר כבבים ומזלות בקשו עלי רחמים, א"ל עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר כו', אמר אין הדבר תלוי אלא בי כו'" רצונם לאמר בזה, שאלעזר אחרי נפלו עד שמותר האדם מן הבהמה לא היה לו, ובשומו אל לבו איך ירד כל כך פלאים, החל להצדיק את נפשו באמתלאות שונות, באמתלאות מדומות, שאינן עומדות בפני הבקורת, שהוא בעצמו הבין אחרי כן את אי אמתותן: ראשונה תלה סבת ירידתו והתמכרותו לתאות לבבו במקרי ימי חייו, שהם הועילו לפתח תאותו. וזהו אמרו „הרים וגבעות בקשו עלי רחמים" כי ההרים והגבעות המה תולדות תהפוכות האדמה וחליפותיה, כידוע למעין בספרי הטבע, לכן חשב שגם תאותו היא פרי מקרי ימי חייו ותהפוכותיהם. אבל רוח מבינתו ענהו ע"ז, שלשוא יתלה הנהגת האדם במקרי

ימי חייו, כי המקרים היותר גדולים שבחיי האדם, קצרי כח הם לעמור בפני דעת האדם, שיכולה להכריעם תחתיה ולהשתמש בהם לטובתה. וזהו מליצתם „עד שאנו מבקשים עליך רחמים נבקש על עצמנו שנאמר כו'" ר"ל שהמקרים אינם כבירי כח שלא יוכל האדם להכריעם תחתיו. אחרי שהבין, שמקרי החיים אינם חוקים כל כך, שבעבורם ירד האדם מטה מטה, החל להצדיק את נפשו, שהוא נברא בלב רע, ובקש לחשוב שסבת תאותו ופחיתותו הוא מטבעי, שדמיו חמים ביותר, והוא איננו אשם אם נברא בתכונות כאלה, כי לא יוכל לעצור בעד רגשית לבבו הסוערים ברעש. וזהו אמרו „שמים וארץ בקשו עלי רחמים" כי השמים והארץ המה סמל הבריאה והטבע. ורצה לאמר שכמו שאיש לא יוכל לשנות מעשה בראשית, כן לא יוכל לשנות ולהחליף את טבעו ותכונתו. אבל אח"כ שם אל לבו, כי האדם הוא גם מושל הטבע וכל ישית האדם תחת רגליו, אם אך יעמול בזה ברצון כביר. וזהו מליצתם „א"ל עד שאנו מבקשים רחמים עליך נבקש על עצמנו כו'" ר"ל, שגם הטבע בעצמה היא נתונה תחת ידי האדם, והוא ימשול בה. אך אחרי כן החל להשלות את נפשו, שסבת ירידתו בפחיתות שכלו ודעתו הקצרה, הוא שאור הדעת לא יהל על ראשו, וזהו מליצתם „שמש וירח בקשו עלי רחמים" כי השמש והירח הם סמל אור הדעת. אבל רוח מבינתו השיבהו, כי הנסיון של החיים המורים לאדם איך להלוך עם החיים, הם עומדים למעלה מקוצר דעתו, כי השכל יתבקר אצל האדם ע"י החיים בעצמם. וזהו מליצתם „א"ל עד שאנו מבקשים רחמים עליך כו'". אך הטובע יאחז גם בשבולת וכן אליעזר הזה לא הניח כל דבר, שיכול אף במעט להשקיט המית רוחו, ולהאמין שהוא בעצמו איננו אשם בנפילתו ובירידתו, לכן חזר להשליך את משא עונותיו על ראש החנוך, כי לא חנכו אותו בדרך ישרה, וחנוכו אשם בירידתו ובנפילתו הרוחנית. וזהו אמרם „אמר ככבים ומזלות בקשו עלי רחמים" כמו הכבבים, אף שהם גדולים ביותר ואורם רב להאיר לארץ ולדרים עליה, אבל אחרי שיוצר הטבע העמידם רחוק מהתבל לכן לא יתראה אורם בארץ, ולכן לא יהנו מאירם אנשי התבל. וכן גם האדם אף שיש בו אור הדעת ובינה ישרה, וגם רצון כביר, אך אחרי שמחנכיו לא העמידו אותו על דרך טובה, לשוא הם בינתו ורצונו. אבל קול ממרום השיבו בלבבו שהמחנך היותר גדול לאדם הוא האדם לו לעצמו, וזהו מליצתם „א"ל עד שאנו כו'". אחרי כל הרהוריו וחקירותיו בא להחלטה „אין הדבר תלוי אלא בי כו'", ר"ל, שאחרי כל החקירות וההתבוננות נראה, שאדון העולם והאדון של עצמו הוא אך האדם, ולשוא הוא תולה קולר עונותיו וחטאיו בסבות שונות...

אמנם רק מחפץ האדם להשוך מכל עמל נפשו, לעצור בעד רגשותיו הסוערים בקרבו, הוא יורד מטה מטה, והמעללים היותר גרועים ופחותים ירשה לעצמו במקום שאין רואים, במקום שלא תשיגהו יד המשפט של האדם, לגנוב ולגזול, לרצוח ולנאוף, ומאבד עולמו בחייו וחיי אחרים. והחיים הם בעיניו לגיהנם, וקול החיים קורא אל האדם: בן אדם! מעט עמל ובוא וטעום מהגן עדן שבחיים. אבל האדם לא יחפוץ לפקוח עיניו ולבקר בין טוב לרע, והוא הולך וסובל בחיים כל יסורי הגיהנם, הולך ונכשל, הולך ומנגף רגליו, והחיים קוראים אל האדם: בן אדם! פקח עיניך וראה, שהגן עדן עומד אחר כתלך...

ובזה יתבאר לנו מאמרם הנפלא (מד"ר קהלת) „גם את זה לעומת זה, זה גיהנם וגן עדן, כמה ביניהם טפח, ר' יותנן אמר כותל, ורבנן אמרי שתיהן שוות

כדי שיהיו מציצות זו מזו״ שדבריהם נפלאים, מאין לקחו להם המחלוקת הזאת, היא מחליקת במציאות, או יותר טוב לאמר שאינה במציאות, שהיא מלתא שאינה תליא לא בגמרא ולא בסברא? ואראה לי אנכי בזה, שחז״ל האלו מבקשים גם כן הסבות, הגורמות לאדם להתרחק מהדרך הישרה, מגן עדן שבחיים, ולהתמכר אל החיים המקולקלים, הממררות לאדם חייו, ועושים את החיים בעבורו לגי בן הנם, בעת, שהחיים המסודרים לא בשמים הם. וזה מליצתם „גם את זה לעומת זה זה גיהנם וגן עדן״ ר״ל שהגיהנם והגן עדן, המה קרובים זה לזה, וכל אחד יוכל ללכת או בזה או בזה, אך אחרי שהגן עדן הוא אצל הגיהנם ודרך אחת למו, אם כן תהיה אצלנו השאלה, למה נמצאים אנשים, שהולכים לגיהנם, אחרי שהדרך לגן עדן גם כן קרובה כמו אצל הגיהנם. וע״ז השיבו חז״ל כל אחד לפי סברתו, והשאלה הזאת שואלים חז״ל „וכמה ביניהם״ איזו דברים החוצצים בפני הגן עדן, שבעבורם לא ילך האדם לגן עדן שבחיים? „טפח״, ר״ל, מעט עמל היד, היגיעה, שהאדם החפץ לטעום בעילמו טעם גן עדן, צריך לעמול במעט לכבוש את יצרי לבבו הרעים, ולשום מתג ורסן לתאותיו, ואז יראה עולמו בחייו, ואך מעט עמל, שהאדם חושך את נפשו ממנה, ע״י זאת הוא מאבד עולמו בחייו, וכל יסורי הגיהנם הם לו למנה בדרכו בחיים. אך ר׳ יוחנן חושב, שלא התאוה, שהאדם יתעצל להבליג עליה, תמרר חיי אדם עלי אדמות, רק שגגותיו, שלא יבקר בין טוב לרע, בין חכמה לסכלות, ולא יפקח עיניו להבין ולהשכיל בין דרך אמת לדרך שקר, רק זה בעוכרי האדם עלי אדמות: ולו פקח את עיניו לראות, כי עתה ראה איזה דרך ישכון איר האמת; וזהו מליצתם „ר׳ יוחנן אמר כותל״ ר״ל הגן עדן עומד אצל הגיהנם, רק האדם לא יראהו מפני דבר החוצץ לפני עיניו, ועלינו אך לפקוח עינינו ולהתרומם במעט אז נראהו ונחמדהו. ורבנן חושבים, שאין צריך לא עמל ויגיעה, ולא חכמה יתירה, להבין איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם, רק צריך לחפוץ. וזהו מליצתם „ורבנן אמרי שתיהן שוות כדי שיהיו מציצות מזו לזו״ ר״ל שתיהן שוות, שאין צריך לעמול על הגן עדן, יותר מעל החיים המקולקלים, ואין צריך חכמה יתרה לדעת מקום הגן עדן יותר מהגיהנם, וכל אדם רואה בעיניו איזה הדרך ישכין אור האמת, ואין צריך לגבורה יתרה להתרגל לחיות חיים מסודרים...

אם לא נאה לבן אדם לשגות בדרכו בחיים וליפול ברשת הטעות, אבל רע ומבוער מזה אם בן אדם אשר נברא בצלם אלקים, נותן חופש לתאות לבבו. למלא את כל דרישותיה הגסות, וע״פ ריב נראה, שרק האדם הגס נותן חופש לתאות לבבו. וכן בחיי העמים הננו רואים ההבדל הזה: העם שעומד במדרגה נמוכה בהשכלה, בו ימצאו מקום התאוות הנמבזות והנבלות הגסות; לא כן העם שנתפתח במדה ידועה, גם הוא אמנם לא ינקה משגגות ומסכלות, אבל התאוות הנמבזות והחופש הפרוצה, ההפקירות השפלה, הפריצות היתרה, החיה שבאדם—לא ימצא בו מקום במדה מרובה, ובפרט לעשות מעשים מבוערים לעיני כל, למלא תאות לבבו השפלה מבלי הכלם, לא ירהיב איש לבבו כזה, לבל יהיה לבוז, לבל ירד ממצבו בהחברה, לבל יהיה כבודו הרודף אחריו לשמצה, לבל יקראו אחריו מלא. אבל במקום שאין רואים, הרחק מאדם העיר, שם ימצאו אנשים המרשים לעצמם לעשות מעשים אשר לא יעשו, ואכלו ומחו את פיהם ואמרו לא פעלנו און, וכבודם חדש עמם...

עמנו העם הנבחר, העם העומד נגד עמים, סמל הצניעות והתמימות, סמל ...ק והחסד, גם בו נמצא עונות וחטאים, שמהם נקה לא ינקה כל עם וכל איש, ...ל בו צריך להמצא רק עונות וחטאים קלים; גם אם ישגה מדרך הטוב, עליו ישגות רק לאט לאט כאיש מנומס, כעם מנומס, אבל לא נאה לו להכשל בתועבות ...דולות ובנבלות גסות. לכן השעיר שבא לכפר על עונות הקלים, על חטאים, שגם האדם השלם והעם שנשתלם במדה מרובה לא ינקו מהם, טומאת מקדש וקדשיו, חטאים שבאים אצלו גם בעשותו טוב, גם בהביאו קרבנות, חטאים שלא יוכל השמר מהם גם בהמצאו במקום היותר קדוש, גם בעשותו פעולות היותר רמות, גם בהמצאו בין האנשים היותר גדולים וקדושים, השעיר הזה הובא אל הקודש פנימה, והוקרב ע"י הכהן הגדול מאחיו, ונתקדש הקרבן, ונתכבד הכהן המביא את הקרבן הזה. כי לא לאי כבוד יחשב לעם בהביאו קרבנות על עונות קלים ומנומסים, ונהפוך הדבר, הקרבן הזה הוא לאות, שהעם עוסק בהבאת קרבנות על מזבח המקדש והקדושה, ולכן צריך להביא קרבן על קרבנותיהם, לדעת, שגם בהביא איש קרבן צריך להיות נזהר ביותר, לבלי לטמא את הקרבן, ולבלי לבוא בטומאה למקדש. לא כן הקרבנות שבאים לכפר על שאר עבירות, עבירות גסות, תועבית גדולות, שאר חייבי לאוין וחייבי כריתות, גניבה וגזילה, נאוף ורציחה, הנעשים הרחק מאדם העיר, הם חרפה לכל איש אשר רגש האנושי לא עומם בקרבו, וגם האיש העושה כדברים האלה יודע הוא מה רע ומר דרכו אלא שקשה לו לפרוש ממנה. וכמה גדולה החרפה לעם ישראל, סמל הצניעות והתמימות, שהם יביאו קרבנות כאלה, לכן השעיר לעזאזל שבא לכפר על שאר עבירות שאר חייבי לאוין וחייבי כריתות, עבירות גסות ובזויות, הקריבו אותו הרחק מאדם העיר, במדבר שמם, בראש ההר, מקומות שבהם יסתר האדם הגס למלאות תאוות לבבו הגסות, מקומות שבהם מוצאים מקום הפריצות הערומה וההפקירות הבזויה, ולכן המקריב את הקרבן הזה נחל בזיון ונטמא. כי קרבנות כאלה לחרפה הם לעם ישראל, המתפאר בצניעותו ובתמימותו, וטמא טמא קראו מלא אחרי מביאי קרבנות כאלה בעם ישראל...

והנה תחת, שהמעשים כשהם לעצמם אז הננו מחליטים שהאיש ההולך בשרירות לבבו הוא עומד למטה מאיש שנכשל רק בענינים רמים ועדינים, אבל תחת זה תשובת האחרון קשה מתשובת הראשון, כי האדם בעשותו חשבון נפשו וחשבון מעשיו כל השנה יתחרט, ומכה על לבבו על עונותיו הגסים ועל עונותיו הקלים והדקים, והוא מתחרט על העבר ומקבל על להבא להיטיב דרכו, לעצור בעד התאות לבבו הפרועה לשמצה. ולשים עין פקוחה על מעשיו לבל יכשל בלכתו. והנה תחת שהדבר הראשון, לשום מעצור לתאות לבבו, בנקל יעלה בידו, הנה הדבר השני, לבל יכשל בלכתו, לבל יטמא המקדש וקדשיו ולבל יהיו מצותיו באות בעבירה, לא כל כך יעלה בידו בנקל, ויוכל היות שנהפוך הדבר, ודויו ותשובתו יגרמו, שעוד יוסיף לעות ולהשלות את נפשו כי התיצב על דרך טובה; יוכל היות שאחרי חרטתו ואחרי הכותו על לבו עוד יוסיף הרע... הנה למשל גנבו ושמו בכליהם שני אנשים שווים, או שהשתמשו באמונה, שהאמינו בם ומסרו לידיהם כסף זרים, לרעה, ופשטו את הרגל לנושיהם. והנה שני האנשים האלה עומדים על מקומותיהם בביהכ"נ, ומכים על לבביהם, ומתחרטים על מעשיהם, ומקבלים על עצמם להקן עתידותיהם באמת, והנה ע"ז נוכל לקוות אחרי ששמו אל לבם את המעל שמעלו, שלימים יבואו לא ישובו עוד לכסלם ויתקנו את מעשיהם...

נתאר לנו ציור אחר, הנה בבית מזרח עומדים שני אנשים ביום הכפורים זה אצל זה, האחד מופלג בתורה וביראה, ויודע את העולם עם החיים, ומתרחק בכל מה שיש לאל ידו מלחות דעתו בעניני הצבור, מפני ענות רוחו וטוב לבבו, והוא עומד ומתודה ומכה על לבבו ואומר „ועל חטא שחטאנו לפניך בקשיות עורף" ובוידויו זה, הוא משים לנגד עיניו את עותתו שעיה, שאיזו פעמים בשנה שעברה, הקשה את ערפו ועמד על דעתו בעניני צבור; והשני שונה ממנו לגמרי, טפש גדול, בטלן מצוין, ויחד עם זה גס רוח ועז פנים, קופץ בראש בדעתו הגסה, לחות דעה בעניני הצבור ובעניני קדושה, וגם הוא מתודה ומכה על לבבו ואומר „על חטא שחטאנו לפניך בקלות ראש", ובדבריו אלה הוא מתודה על שכמה פעמים הקל ראשו ולא התערב בעניני הצבור, ולא שם אל לבו מצב עירו ומוסדי הצדקה ההרוסים, ולא השגיח בעין פקוחה על עניני הקדושה, ולא הוכיח את אנשי עירו על סקף דרכם בקודש. האם שני האנשים האלה אינם חוטאים להאמת בוידוים? האם שני האנשים האלה לא יוסיפו הרע בימים יבואו? האם לא החליפו שניהם טענותיהם ותשובתיהם? תחת שהראשון התודה על עזותו, היה לו להתודות על ענות רוחו, כי אנשים ישרים כמהו, בעלי דעת רחבה ויודעי העולם והחיים, יכולים להביא תועלת גדולה בתוקף דעתם, אחרי שדעתם רחבה ודבריהם נשמעים, וכל מעשיהם לשם שמים, לשם הטוב ולשם האמת; והשני גס הרוח, בעל דעה קצרה, תחת שהתודה על אי לקחו חלק בראש בכל עניני הצבור, היה לו להתודות על עזותו וחוצפתו, לחות דעה בענינים שנשגבים מבינתו. שבזה הביא רעה רבה להצבור. כי לאנשים כאלה מוטב שתיקותם מדבורם, והם בדבריהם ובמעלליהם מביאים לעולם קללה ולא ברכה. ונמצא שאחרי שהכו על לבביהם והתחרטו על העבר וקבלו על להבא, הנה יוסיפו הרע לימים יבואו: החצוף יוסיף עזותו, והעניו יוסיף להתחבאות אל הכלים, וסדרי הצבור יהיו מקולקלים ביותר...

ובזה נבוא לביאור המאמר שהצבנו בפתח דברינו, שדבריו אין להם מובן. אומרו „ביצד צריך אדם להתודות עיה"כ, צריך לאמר מודה אני כל רע שעשיתי לפניך, בדרך רע הייתי עומד וכל מה שעשיתי לא אעשה עוד כמוהו, הה"ד יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו כו'" מאי חדש לנו רב ביבי בר אביי בזה? ואיזו מציאה מצא בהכתוב באומרו „הה"ד יעזוב רשע כו'"? וסוף המאמר, מחלוקת ר' יצחק וריב"ח, אין זו מובן כלל. אמרם „ר' יצחק אמר כאדם שהוא מלחים שתי נסרים ומדביקן זה לזה, ריב"ח אמר כאדם שהוא מדביק שתי כרעי המטה ומדביקן זה לזה" ובשום אופן לא נדע איך עישן תשיבה כשתי נסרים מדובקין זה לזה או כשתי כרעי המטה? ומאי נפקא מינא שתי נסרים מדובקין ובין שתי כרעי המטה מדובקין? ולפי דעתי הרגיש רב ביבי בהכתיב האומר „יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו" שהכתוב מדבר אדות שני סוגים עונית, אי אדות שני אנשים, שלאחד אומר לעזוב דרכו, ולהשני את מחשבותיו או את שתיהן יחדיו, ועלינו להבין מה נקרא דרך רע ומה נקרא מחשבות און? והנה האיש שאיננו יודע לבקר בין טוב לרע, ואיננו מבין ומכיר את מקומו וערכו, והוא הולך ונכשל בדרכו בחיים מבלי דעת, ומתחלף לו בין טוב לרע ובין רע לטוב, ובחפצו להיטיב הוא עושה רע, ובחפצו להרע הוא עושה טוב, וזומן שחורים ומצא לבנים, ואיננו מבין איזהו דרך ישרה שיבור לו לפי התפתחותו ולפי מעמדו בהחברה ובהצבור—להאיש הזה לא נוכל לאמר, שיעזוב את מעשיו ומחשבותיו, כי כונתו ומחשבותיו הם תמיד לטוב, ומשתדל תמיד לעשות

טוב; להאיש הזה עלינו לאמר שיעזוב דרכו, שעמד עליה בטעות ובשגגה, וכאשר נראה לו איזהו דרך ישרה לפניו, אז יעשה הטוב בעיני אלקים ואדם, כי זה כל חפצו ורצונו לעשות הטוב בעיני אלקים ואדם. לא כן האיש, שהתמכר לתאות לבבו, והוא גוזל וחומס אחרים, האיש הזה ידע את רוע מעשיו, ובחשבו לעשות אחת מתועבותיו, הוא יודע שיחטא בזה לישרת לבבו ולהאמת והצדק, והוא יודע מה רעים ומרים מעשיו, רק שקשה לו לפרוש מהם; ולו יכול לעצור בעד רגשית לבבו, כי עתה ירע איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם. להאיש הזה נגיד רק שיעזוב את מחשבותיו, מחשבות און, שחודש רע כל היום. וזהו שאמר הנביא „יעזוב רשע דרכו" הרשע שהוא מרשיע לא מאשר הוא חפץ להרשיע, רק שדרכו ישרה בעיניו, יעזוב הוא את דרכו בחיים ויתיצב על דרך האמת. „ואיש און מחשבותיו" והאיש המרשיע לעשות, סוף מעשה במחשבה תחלה, יעזוב את מחשבותיו מחשבות און, שהוא יחשוב כל היום...

אך גם כל אדם כוזב בחיים בשתי אלה, פעם ירשיע בדעה צלולה ובמחשבה תחלה, בגבור עליו יצר לבבו, ופעם ירשיע בשגגה מבלי דעת, בהתחלף לו בין טוב לרע, ולכן צריך להתודות על שתי אלה: על מעשיו הירועים לו לרעים יאמר שלא יעשה עוד כמוהם, ועל מעשיו הרעים שעשה מפני אי ידיעתו דרך האמת, יאמר, שישתדל להתיצב על דרך טוב, המתאימים לפי תבונתו והתפתחותו... וזהו דברי רב ביבי „כיצד צריך אדם להתודות עיה"כ, צריך לאמר מודה אני כל רע שעשיתי לפניך בדרך רע הייתי עומד" זה נגד החטאים שחטא באי ידיעתו דרך האמת; ונגד החטאים שעשה במחשבה תחלה, בידיעה ברורה שהם רעים וחטאים, אומר „כל מה שעשיתי לא אעשה עוד כמהו". וע"ז הביא ראיה ברורה מהכתוב האומר „יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו"... שגם הוא מחלק מעשי אדם ומחשבותיהם לשני חלקים... מובן מאליו, שהדרך הישרה לכל איש, לדעת את מקומו, להכיר את ערכו, ולהתיצב על הדרך הנכונה לפניו לפי התפתחותו ולפי שכלו, ולפי מעלותיו יתפוס את המקום הראוי לו בהחברה ואצל הצבור. האדם השלם צריך להתענן בכל עניני הצבור, לחות דעתו ולפעול ולעשות, זוהי דרך ישרה לפניו. והאדם הפשוט צריך להתרחק מכל אלה ולשמוע רק מה שיאמרו לו הגדולים ממנו, ובזה יעשה טוב וימצא חן ושכל בעיני אלקים ואדם. והנה העושה שולחן או תיבה, הוא מדביק הנסרים זה לזה, ואז הם מביאים התועלת הנרצה מכלים כאלה; לא כן אם הנסרים יהיו מרוחקים זה מזה, אז אין מביאים את התועלת הנדרש מתבה או משולחן. התדבקות כזו צריכה להיות ההתדבקות מהאדם השלם אל עמו, אל עירו ואל צבורו, כי בהתקרבותו היתרה, הוא מביא את התועלת הנדרש ממנו. וזהו דברי ר' יצחק, המדבר מהדרך הישרה שיבור לו האדם השלם „באדם שהוא מלחים שתי נסרים ומדביקן זה לזה". וריב"ח ידבר על דבר האדם הפשוט מה חובתו לעמו, ולכן ימשילהו אל העושה מטה שצריך להרחיק כרעי המטה זה מזה, ולפרוש ביניהם נסרים ומחצלת, ואז יביאו את התועלת הנדרש מהמטה לנוח ולשכב עליה; לא כן אם יעמיד כרעי המטה זה אצל זה, לא תהיה מזה מטה, ומכרעי המטה האלה לא יוציאו את התועלת הנדרש ממטה, ואך ההתדבקות עם ההתרחקות יחד של כל כרעי המטה, הם מביאים התועלת הנדרש, אבל התרחקות בלא התדבקות, וכן התדבקות בלא התרחקות, לא יביאו כל תועלת. ובמדה הזאת צריכה להיות התקרבות של האדם הפשוט לעמו ולצבורו, הוא צריך להיות דבוק לעמו כמו במסמרות

נטוע, וכל אשר יהיה רוח עמו ללכת ילך גם הוא; אבל עליו לעמוד מעט רחוק, בל יתערב בענינים רמים הנשגבים מבינתו ובל יחפוץ שיקבלו דעתו הקצרה בכל דבר, ונגד דרך הישרה שיעמוד עליה האדם הפשוט מדבר ריב״ח, וזהו אמרו „כאדם שהוא מדביק שתי כרעי המטה ומדביקן זה לזה״.

אדונים נכבדים! אנחנו עם בני ישראל סמל התמימות והצניעות, סמל הצדק והמשפט, הננו סחופים מרופים ומדולדלים, אך באשר אין סדר ומשטר למעשינו, כי כל אחד איננו מכיר את מקומו: הטובים שבנו חובקים ידיהם בחוקהם, מבלי לחפוץ לעשות דבר מה לטובת עצם ולטובת הצבור של כל אחד ואחד, אחדים מהם מענותניתם היתרה, ואחדים מהיותם חרדים ביותר לכבודם, ולכן לא יחפצו להתערב בעניני העם ובעניני הצבור פן לא ישמעו בקולם ולא ינחלו כבוד, ובין כה וכה ענינינו מתנהגים בכבדות ובעצלתים, בלי סדר ומשטר, ע״י האנשים הגסים וההדיוטים שבנו, והננו הולכים לאחור ולא לפנים, מתנונים והולכים חשכים ולא אור, תחתונים למעלה ועליונים למטה, ואיך נצדק פני אדון הכל בקומו להעמיד אותנו במשפט? נתודה נא ונתחרט על העבר, נקבל על להבא לבל נוסיף לשוב לכסלנו ונבנה את בית ישראל ההרוס, ונזכה לארץ ישראל, במהרה בימינו אמן!

דרוש יז.

דרוש ב׳ לשבת תשובה.

הרע שבטוב.

רבנן זר׳ שמעון בן יוחאי, רבנן אמרי כל הקרבנות הראה הקב״ה לאברהם אבינו חוץ מעשירית האיפה, ור׳ שמעון בן יוחאי אומר, אף עשירית האיפה וכו׳, ואל אלקינו כי ירבה לסלוח, ר׳ יהודא בר סימן אמר אף הקב״ה ויתר סליחה אחת משלו, ואיזו זו עשירית האיפה.

(ויק״ר ג׳)

כל אדם עם כל השתדלותו בעד ההוה, יחד עם כל תקותיו לימים יבואו, זכרון העבר נעים לו ביותר: זכרון ילדותו, זכרון הימים הטובים, עת שהחיים אומרים שירה לכל אחד ואחד, זכרון ימי התקוה, עת שהאדם מרגיש את עצמו וערכו, ומאמין בהחיים. כי העתיד קשור אל המות, והעבר אל החיים. ואם באדם הפרטי כן, מכ״ש בחיי עם ועם.. כל עם ועם יוקיר את עברו, גם אם העבר לא האיר לו פנים, גם אם לא ראה בטוב בימים שעברו, כי על כל פנים העבר קשור אל החיים והעתיד—אל המות. וכמה צריך להיות יקר העבר לעם, שבעברו האירה לו ההצלחה פניה, ועתה הוא הולך חשכים ולא אור, והאדמה תשמט מתחת רגליו, ובכל מקום הוא מורדף ומעונה, ובכל מקום שהוא נותן עיניו, אך תמונות איומות ומרגיזות לפניו. ואם מנקודת המבט הזה נביט על עמנו, עם

ישראל שעיר העזאזל בהוה של כל העמים, העם אשר לא נמצא שעל אדמה, שלא רוה מדמו, העם אשר חושך ישופנו, ובוקר יאמר מי יתן ערב וערב מי יתן בוקר, על אחת כמה וכמה, שעליו להוקיר זכרון העבר שלו, עת שהיה לאור עולם, עת שישב על אדמתו וכהנים ומלכים ממנו יצאו. עת שנביאיו הקדושים היו לסמל הקדושה והרוממות, על אחת כמה וכמה שעליו להנהות אחרי הימים הראשונים.

וזה נראה לי רעיון המד"ר (איכה) על הכתוב „ישב בדד וידום כי נטל עליו" א"ר שמואל בר נחמן קרא הקב"ה למלאבי השרת ואמר להם, מלך בו"ד אבל מהו עושה, אמרו לו לובש שחורים ומתכסה ראשו בשק, אמר להם אף אני עושה כן, הה"ד אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם. ועוד שאל להם מלך בו"ד אבל מהו עושה, אמרו לו מכבה את הפנסין, אמר להם אף אני עושה כן, הה"ד שמש וירח אספו נגהם, ועוד שאל להם מלך בו"ד אבל מהו עושה, אמרו לו מהלך יחף, אמר להם אף אני עושה כן, הה"ד ד' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו. ועוד שאל להם מלך בו"ד אבל מהו עושה, אמרו לו יושב בדד ודומם, אמר להם אף אני עושה כן, הה"ד ישב בדד וידום כי נטל עליו יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה יתן למכהו לחי ישבע בחרפה, רבי כי הוי מטי לאילין פסוקי בכי וכו' וכו'" כל איש רואה כי נפלאים דברי המד"ר הזה, איך שייך אבלות להקב"ה? ואיך יחס ר' שמואל בר נחמן את הכתוב „ישב בדד וידום" אל הקב"ה, אחרי שהכתוב מדבר שם בפירוש אדות ישראל? אבל להבין מאמרם בכלל, עלינו להבין תחלה ענין האבלות: האדם האובד אחד מאוהביו היותר אהובים לו, מרגשותיו המרים המתרוצצים בלבבו בעת ההוא, יקוץ בחיים ויתמרמר עליהם, ולמצוקת נפשו אין חקר, ועלינו היה לשמחו, למען ישכח רישו ועמלו. והנה חז"ל, לא לבד, שלא הזהירו את האבל בעת ההיא לשמוח ביותר ולבקש חברת רעים, לגרש את העצבות מלבבו, הנה הם הוסיפו לו שבר על שברו, להיות יושב בדד בביתו, ולהתרחק מחברת רעים ומחברת אנשים המשמחות הלב, למען ירגיש ביותר את ענוי נפשו, את מצוקת לבבו, את יסורי החיים, את כח הכליון וההפסד שבחיים, את הרע שבחיים... מדוע? ולמה?

אמנם כאשר נעמיק חקור, נראה, שכונתם היתה לטובת האנושי, למען דעת להוקיר את ערך כל איש ואיש, למען יבין האדם, שבהפקד בעולם איש אחד, מביא הפסד והעדר לעולם, ולא הרי העדר האיש כהעדר הבהמה, שאיש לא ישים לב לה בהעדרה. ספוד ובכה בעת העדר האדם, כי האדם ערך יקר הוא בהבריאה, והדע להוקיר ולאהוב כל איש ואיש, כי לכל אדם יש ערך מיוחד בעולמנו, ובמותו יאבד לעולם פרק אחד מפרקיו ואבר אחד מאבריו. ואם עלינו לבכות בהעדר איש אחד, על אחת כמה וכמה עלינו להתאבל על העדר ארץ מולדת של עם שלם, ולהרגיש את החסרון, למען נדע להוקים זכרון עבר כזה, למען אשר הנהגת העם בימים עברו, עת שההצלחה האירה פניה אליו, תהיה נר לרגליו גם בימי עניו ומרודו. ויותר טוב לאמר, שרק בימי עניו ומרודו, יזכור עברו הטוב. וזהו אמרם „שאל הקב"ה למלאבי השרת מלך בו"ד אבל מהו עושה" ר"ל, איזו פעולות מובילים את האדם להרגיש העדר היחיד, השאלה הזאת שואלת ההשגחה את מלאבי השרת, המלאכים הטובים, המקרים הטובים, המשרתים לאדם הפרטי

ולעם לתועלתו ולהצלחתו. והתשובה על השאלה הזאת היא „לובש שחורים ומכסה ראשו בשק" ר"ל, הוא מכסה את ראשו לפני כל מחשבות אחרות, המשמחות את האדם מלבד מחשבות נוגות של ההעדר. „א"ל אף אני עושה כן, הה"ד אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם", ר"ל, גם אנכי אעשה כן לעם ישראל, אלביש אותם קדרות ואת ראשיהם אני אכסה בשקים, כי לא אתן להם דעת וחשבון לחשוב מחשבות אחרות משמחות, מלבד אסונם ההיסתורי. „ועוד שאל להם מלך בו"ד אבל מהו עושה אמרו לו מכבה את הפנסין" ר"ל, כל אור של שמחה לא יתראה נגד עיניו „א"ל אף אני עושה כן, הה"ד שמש וירח אספו נגהם" ר"ל, גם אני אחשיך את העולם בעבורם ולא יזרח להם שמש ואור של תקוות אחרות, מלבד התקוה לשוב אל העבר שלהם. „ועוד שאל להם מלך בו"ד אבל מהו עושה אמרו לו מהלך יחף" ר"ל, לא יוכל לצאת מביתו החוצה, ובהציגו כף רגלו על הארץ הוא נוגף את רגליו „א"ל אף אני עושה כן הה"ד ד' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו" ר"ל, מצבם יהיה כל כך ברע, והחיים ילכו עמהם כל כך בקרי, עד שגם בלכתם ישר, גם אז יתנגפו רגליהם, למען לא ימוש העבר שלהם מלבם, וינהו אחרי הימים הראשונים שהיו טובים מאלה. „ועוד שאל להם מלך בו"ד אבל מהו עושה, אמרו לו יושב ודומם" ר"ל כל כך הוא מסור לאבלו ולמרירות לבבו, עד שלא ישים לב אם איש יפגע בכבודו, את הכל ישא בדומי', „א"ל אף אני עושה כן, הה"ד ישב בדד וידום כי נטל עליו, יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה, יתן למכהו לחי ישבע בחרפה" ר"ל כל כך אורידם למדרגה שפלה, כל כך אמרר ההוה שלהם, למען ינהו אחרי העבר, עד שיגיעו להמדרגה „יתן למכהו לחי ישבע בחרפה" הבוגד בוגד, והשודד שודד, והם גם ייראו מלפצות פה, וכל המכות הגדולות ישאו בדומי', וזה יהי' הגורם היותר נכבד, שישובו אל ד' אלקיהם, ושיתאחדו יחדו לעם אחד, השואף תמיד לעברו, ולא ישים לנגד עיניו כל מטרות ושאיפות אחרות, מלבד השמירה את קניניו הרוחניים, שנשארו לו מעברו הטוב...

ובזה יתבאר לנו מאמר נפלא (דב"ר פ"ג) וז"ל „וכתבת על הלוחות את הדברים וגו' א"ל הקב"ה, משה, חייך, כשם שנתת את נפשך עליהם בעוה"ז, כך לעתיד לבוא, כשאביא להם את אליהו הנביא, שניכם באין כאחת. מנין? שכן כתיב ד' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו וכו'", סופה זה משה כו' ותשם בסוף על שפת היאור, ובסערה זהו אליהו כו' ויעל אליהו בסערה השמימה, אותה שעה הוא בא ומנחם אתכם מנין? שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא, והשיב לב אבות על בנים, ולב בנים על אבותם". המאמר הזה הוא נפלא, וכבר נתחבטו בו רבים, לאיזה צורך יבוא משה עם אליהו? והכתוב „ד' בסופה ובסערה דרכו", אינו אומר לנו כלום? והכתוב „הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא והשיב לב אבות על בנים וכו'" אינו מרמז אף רמז קל, שמשה יבוא עם אליהו?

אבל האמת יורה דרכו, שבמאמר הזה צפון רעיון נשגב, שאנחנו דנים עליו כעת. והוא: שהשבת אומתנו אל עברה, אל ארצה, ואל קניניה הרוחנים שרכשה לה בימי עברה, תהי' אך כאשר יגיעו למדרגה שפלה בימי גלותם, שגם בעת אשר בכל העולם ישרור השלום—בחוצות עם ישראל סופה וסער יעשו שמות! וגם בעת שהשמש תופיע בהדר גאונה לכל העולם, בחוצות עמנו ענן אבק רגליהם, ובכל מקום אך חושך ישופם, ובלכתם יבשלו ויתנגפו רגליהם. אבל איזו דברים מובילים את עמנו לעברו? הן, אמונה ואהבה; שכאשר תתפתח בעמנו אמונתו

הטהורה הצרופה והמזוקקה, וכן כאשר יתאחדו ויתאגדו יחד לאהוב איש את רעהו, אז יגיע לימים טובים, אז יפרח כשושנה, אז ישוב לראות אור חיים טובים. סמל האהבה לאהבת המקום והתורה, הוא אליהו הנביא זכור לטוב, שמסר נפשו עליהם בכל עת ובכל שעה, הרבה קרבנות אדם העלה על מזבח אהבתו להמקום ותורתו, וכמה מאות נביאי הבעל שחט בחמתו ובקנאתו קנאת ד' צבאות, ובעבור זה היה נרדף מהמלכה המרשעת, ועם כל זה בבואו להר סיני להתאונן על ישראל בטענתו „את מזבחותיך הרסו ואת נביאיך הרגו וכו'" השיבו לו: לא ברוח סערה ולא ברעש ולא באש ד', אך בקול דממה דקה. ואמרו לו „לך וכו' ומשחת וכו' ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך" כי הנהגתו לא הפיקה רצון מבורא עולם, החפץ בקיומו, בזה, שבסערה היתה דרכו על הארץ, כי עד כמה שלא נחשבה תורתנו הקדושה בעיני ד', הנה המקים נפש אחת מישראל כאלו קים עולם מלא, והמאבד נפש אחת כאלו אבד עולם מלא. אבל בכל אופן שמו של אליהו מזהיר בעם ישראל לסמל מסירת נפש בעד האמונה והתורה..

נהפוך ממנו היה משה רבינו ע"ה, האדם השלם מכל השלמים, אשר דבר ד' אתו פנים בפנים, ועל ידו נתן ד' הטוב את תורתו לעם ישראל. הנה אותו מוצאים אנחנו תמיד במסרו נפשו בעד עם ישראל, וגם בעד איש אחד מישראל. הנה בעודו בבית פרעה, מאושר שבמאושרים, נמצא בבית המלך, אוכל על שולחנו, וכולם מגדלים ומנשאים אותו, ופתאים הוא עוזב את הארמון היפה, והוא הולך לטייל בחוצות גושן, המלאים רפש וטיט, והוא, האמון עלי תולע, לא יתפעל מזה, והוא הולך להלן, עד בואו לכר נרחב, מלא חומר ולבנים, ושם עומדים כמה מאות אלפים אנשים מזוהמים, אשר לא נכר בהם תואר האדם, מפני החומר שעלה על פניהם, ידיהם ורגליהם ערומים, והם עושים בחומר ובלבנים, אשר משה שנתגדל בבית המלך, ולא ראה תמונות מגואלות כמוהם מעולם, הי' צריך לברוח מאנשים פשוטים ומגושמים כמוהם, עכ"ז עמד שם זמן רב והשתתף בצערם, ובכה על שבתם, וכאשר איש מצרי הכה את אחד מהאנשים האלו, שכח את עצמו ואת חייו ואת אשרו בבית המלך, והרג את המצרי, אף כי המות היה מוכן בעדו, ורק בדרך נס נמלט ממנו, והי' נע ונד במדבר, ערום ורעב. כה גבר בו אהבתו לאיש ישראל. ובשביל ישראל הננו מוצאים אותו, הוא שובר את הלוחות. וכאשר עלה חמת ד' להשחית על עמו, עמד בפרץ ואמר „מחני נא מספרך אשר כתבת" לכן שמו נשאר לנו לסמל אהבה לעם, ולכל איש ואיש מישראל....

ומקודם שנבוא לביאור המאמר, נעיר איזו הערות בהכתובים עצמם, שאינם מובנים. ראשונה נעיר, אינו מובן לנו דברי הכתוב האומר „הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ד' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם" הנה בכל הכתובים מקודם לא הזכיר מאומה, מענין מחלוקת בין האבות והבנים, שאומר שישלח את אליהו לעשות שלום ביניהם? ועוד אינו מובן מדוע אך אליהו מסוגל למלא את המשלחת של עשית שלום בין האבות והבנים, הלא הוא אינו מפורסם בדברי ימיו בתור אוהב שלום ורודף שלום, רק בתור קנאי בן קנאי, ויותר הי' מסוגל לזה אהרן שהיה אוהב שלום ורודף שלום, וזה תארו?

אבל להבין את זה, עלינו להבין בראשונה, את האמור קודם בהקפיטול הזה, הנה הנביא אומר „וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים, ובנשבעים לשקר, ובעושקי שכר שכיר, אלמנה ויתום, ומטה גר ולא יראוני אמר

ד' צבאות וכו' וכו', למימי אבותיכם סרתם מחוקי ולא שמרתם, שובו אלי ואשובה אליכם אמר ד' צבאות, ואמרתם במה נשוב כו', הביאו את כל המעשר אל בית האוצר כו', ואשרו אתכם כל הגוים, כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר ד' צבאות. ואח"כ מתחיל עוד הפעם דבריו הקשים „חזקו עלי דבריכם אמר ד' צבאות, ואמרתם מה נדברנו עליך? אמרתם שוא עבוד אלהים, ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדורנית מפני ה' צבאות וכו' וכו' עד הנה אנכי שולח לכם את אליה וכו'. הנה אחרי שהנביא מנה מספר לעונותיהם אחת לאחת למצוא, ואח"כ אומר להם „שובו אלי ואשובה אליכם" וגם על השאלה „במה נשוב?" הוא אומר להם את הדבר שעליהם לעשות למען שובם אל ד', והוא אומר להם שכאשר ימלאו אחרי דבריו „ואשרו אתכם כל הגוים וכו'" ועושה שלום עם ישראל, מדוע מתחיל עוד הפעם מחדש בדברים קשים, ואומר להם „חזקו עלי דבריכם אמר ד', ואמרתם מה נדברנו עליך, אמרתם שוא עבוד אלקים כו', אחרי שכבר מנה מספר לעונותיהם, ואת המעשה שעליהם לעשות, למען שובם אל ד'? ושנית מתחלה התנפל על מעשיהם ולא על דבריהם, ואח"כ הוא מתנפל על דבריהם הרעים ולא על מעשיהם?

אבל המתבונן בעין פקוחה על חיי עמנו, הוא רואה תמיד בעמנו שתי מפלגות: מפלגה זקנה ומפלגה צעירה, מפלגת אבות ומפלגת הבנים, לא ראי זה כראי זה ולא ראי זו כראי זו, הצד השוה שבהם ששניהם אינם הולכים בדרך האמונה והצדק יחדו. האנשים ממפלגה הראשונה, שכבר חיו הרבה וכבר סבלו הרבה בחיים, נתנסו בנסיונות החיים, וכבר ראו את הצד השלילי שבחיים: ראו לפניהם כמה מגדלים שבנו להם בדמיונם—נהרסו, וכמה תקוות—נכזבו, ראו שהאדם עם כל חכמתו והשתדלותו הוא אך ככדור בידי המקרים והסבות ומסבב הסבות, הנה האנשים האלה, מבלי חשוב הרבה, ומבלי התפלספות עמוקה, המה באים להחלטה „רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום" באשר כבר אבדו האמונה בכח עצמם, ולבבותיהם מלאים אמונה וחרדת קודש, לפני בעל הבירה ומסבב הסיבות. אבל לעומת זה, מלחמת החיים הקשים הקשיחה את לבבותיהם, וכל אחד רואה ברעהו לא אח לצרה, רק מתחרה מסוכן לפניו. כי במשך ימי חייו, התחרה עם כל אחד ואחד. עם זה התחרה במסחר, ועם השני בכבוד וכן עם השלישי והרביעי עד אין סוף, לכן הם נפרדים ונבדלים איש מאחיו, ולבבותיהם מלאים שנאה וקנאה לכל איש ואיש שנברא בצלם אלקים כמוהם, והם רודפים זה את זה, ושוללים וחומסים זה מזה מה שיש לאל ידי כל אחד ואחד, כי הם אוחזים בהכלל המקובל בחיים „או הרוג אחרים או אחרים יהרגוך". נהפוך הדבר אצל הצעירים: הם בתור צעירי ימים, אשר הדם דופק בחזקה בעורקיהם, הם אוהבי החיים, מאמינים באושר החיים, ומלאים תקוה לחיים טובים, לכן לבבותיהם מלאים רגשי אהבה להיים, ויחד עם זה אהבה לכל היצור, ומה גם לאיש שנברא בצלם אלקים כמותם, והושב כמחשבותיהם, ומרגיש כהרגשותיהם. והחיים בעיניהם כגן עדן, וגם בהרגישם שיש אסונות בחיים, ומרובה מדת פורעניות בחיים ממדה טובה, הם מאמינים בכח עצמם שהם יתקנו את הכל ואת בכל, כי הם מאמינים ביותר בכח החיים ובכח עצמם. לכן לבבות הצעירים האלה, המלאים אהבה לכל היצור, הם רקים מאמונה זדת. לכן מלאכי הנביא בבואו להגיד תוכחתו לעם ישראל, חלק את תוכחתו לשתים: מתחלה נושא את מדברותיו לפני המפלגה הראשונה, הדור הישן, להדור שכבר חי

הרבה על פני האדמה, ועסק במסחר ובהויות העולם, ומונה מספר רעונותיהם שעושים בין אדם לחבירו, בזה שהם דורשים במכשפים, כתור בעלי הזיה מדור הישן, ועושקי שכר שכיר אלמנה ויתום ומטי גר כו' ועוד כהנה, ואומר להם „שובו אלי ואשובה אליכם" ומראה להם הדרך איך לשיב. ואמנם פה הוא מתנפל על מעשיהם ולא על דבריהם, כי פיהם ודבריהם ושפתותיהם נושאים תמיד עליהם שם ד', רק שמעשיהם המקולקלים אינם מתאימים לדבריהם...

אבל אחרי ששם קץ לדבריו עם המפלגה הראשונה, הוא נושא מדברותיו אל המפלגה הצעירה, אל הבנים, אשר מעשיהם בין אדם לחבירו אינם נותנים מקום להתאונן עליהם, אבל דבריהם שמטיחים כלפי מעלה, זה כתב האשמה שלהם. וזהו שאומר להם „חזקו עלי דבריכם כו'". ואחרי שמצא הנביא שלבבות האבות מלאים אמונה למסבב כל הסיבות, אבל יחסר בהם אהבה להיצור; ונהפיך הוא לבבות הבנים: הם מלאים אהבה לכל היצור, אבל יחסר בהם אמונה במסבב הסיבות, הוא מסים „הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ד' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים" ר"ל לב אבית המלאים אמונה בד', אשיב על לב בנים הרחוקים מאמונה והרקים מדת, „ולב בנים על אבותם" ר"ל ומלב בנים המלאים אהבה לכל היצור אריק האהבה הזאת לבב האבות הרחוקים והרקים מאהבה. אבל פה השאלה במקומה עומדת, המשלחת להשיב לב אבות על בנים, לנטוע אמונה בלב הבנים. והשיב לבבותיהם לאביהם שבשמים, היא אמנם של אלי' שהוא מסר נפשו על אמונת ד', וקנא קנאת ד' צבאות במסירת נפשו ונפיש אויבי ד', אבל המשלחת להשיב לב בנים המלאים אהבה לכל היצור על אבותם, המשלחת הזאת איננה מסוגלת לתכונת נפשו של אלי', שהוא היה קנאי בן קנאי? על השאלה הזאת השיבו חז"ל בדרך המליצה, שמשה יבוא עם אליהו. וזהו דבריהם המחוכמים במאמרם „וכתבת על הלוחות את הדברים כו' א"ל הקב"ה משה, חייך, כשם שנתת את נפשך עליהם בעוה"ז כך לעתיד לבוא כשאביא להם את אליה הנביא, שניכם באין כאחת" ר"ל לכל נחשוב, שעמנו המוכה והמעונה ישוב לתחיה ולארצו, רק כאשר יתפתח בו הסמל המזהיר של אליהו, והוא ישוב לאמונתו ולתירתו, שהוא סמל ודמות הטהור והמאור של אליהו זכור לטוב, אף שהקנאה והשנאה ופרוד הלבבות תקנן בו. לא כן הדבר! כ"ז שלא תאיר ותזהיר בעמנו הסמל והדמות הטהור והמזהיר של משה רבינו, והוא המסירת נפש של איש ישראל איש בעד אחיו, לא יקום העם לתחיה, יתענה תחת עול זרים, ונע ונד יהיה מנת חלקו בחיים; כשם שאם בספר התורה יחסרו התיבות „אנכי ה' אלהיך" היא ס"ת פסולה, כן אם יחסרו בה התיבות „ואהבת לרעך כמוך" היא ס"ת פסולה, וכאשר אם יחסר בלב האדם ה„אנכי ה' אלהיך" הוא אדם פסול, כן אם יחסר בלב איש ישראל ה„ואהבת לרעך כמוך" הוא פסול, וכאשר אם יחסרו בס"ת ה„אנכי" היא נרנת בגניזה, בתור ס"ת פסולה, כן אם יחסר בה ה„ואהבת" היא נדנת בגניזה, בתור ס"ת פסולה. וכאשר אם תחסר בעם האמונה, העם הזה לא יוכל להתקים ולהאריך ימים, והוא מוכרח לרדת מבמת החיים, באשר האמונה היא המקשרת אנשים נפרדים לעם אחד, ובחסרה, העם הזה מתנונו והולך, והוא נידן בגניזה, כן אם יחסר בעם ה„ואהבת", אהבת הבריות, אהבת איש לאחיו, העם הזה הוא מוכרח להתפרד להלקים, לרדת מבמת החיים, ולידון בגניזה. ורק כאשר יתפתחו בעמנו אהבת המקום, אהבת האמונה והדת, ויחד עם זה אהבת איש לרעהו ומסירת נפש איש ישראל

בעד משנהו, זהו כאשר יזהירו בעמנו שתי התמונות המזהירות כזוהר הרקיע: תמונת אליהו הנביא—מסירת נפש בעד האמונה, ותמונת משה רבינו—סמל ודמות מסירת נפש בעד איש ישראל, רק אז יקום העם לתחי'...

אבל לפי דברינו בדברי חז"ל האלו, שאין לנו לקוות לימים טובים, רק כאשר יתפתחו בעמנו התמונות המזהירות של אליהו ומשה רבינו, אם כן, חלילה עלינו להתיאש, אחרי ראותנו שאין לך יום שאין קללתו מרובה משל חברו, אחרי ראותנו שהאמונה היתה למרמס, בנינו הולכים מאתה לבלי שיב אליה עוד, ומיום ליום כל קדשי בני עמנו נרמסים ע"י בנינו, ביתר תוקף וביתר עז, ואיך נקוה שתמונת אליהו הנביא תהל בחוצותינו, בעת שהוא נמחה ביותר מיום ליום, איך נוכל לקות שתמונת משה רבינו תחל להופיע בעולמנו, אחרי שהוא נמחה ביותר מיום ליום, אחרי שפרוד הדעית יגדל אצלנו בכל עת ובכל שעה, אחרי ראותנו שבן קם באביו, וכלה בחמותה, אחרי שהדור הצעיר קם בדור הישן בחמה ובקצף גדול, וכן גם הדור הישן בינו לבין עצמו, וכן גם דור הצעיר שהתפלג למפלגות קטנות, וכל אחת לוחמת בחמה שפוכה ברעותה, ואם כן חלילה עלינו להתיאש? אחרי שאין כל תקוה שהמצב הרע הזה ישתנה לטוב? אחרי שאין לנגד עינינו איזו סיבות שהן ישנו המצב ומאין יבוא עזרנו? השאלה הזאת שאלו חז"ל ונותנים תשובה לקוחה מהנסיון, במאמרם זה, באמרם „מנין? שכן כתוב כו' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו כו' בסופה זה משה דכתיב כו' ותשם בסוף על שפת היאור ובסערה זה אליהו דכתיב כו' ויעל אליהו בסערה כו'", רצונם להשיב על שאלתם „מנין?", מאין יתחילו להזהיר אצל עם ישראל התמונות המזהירות האלו אחרי שהנם מתמעטים בכל יום ויום יותר ויותר? מהכתוב „ד' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו" רצונם לפרש הכתוב, שד' הטוב נכנס ללב עם ישראל כאשר יחל לעשות שמות בבתי ישראל, כאשר סופה וסער יחולו על ראש בני ישראל, וכאשר קמים עליהם לבלעם וכל ריק ופוחז שיפך דמיהם כמים ארצה באין מוחה, כאשר עם בני ישראל טובע מחמת שונאיו ומנדיו בים הדמעות והדמים, כאשר נהרותיו ובאריו יקרו לא במים רק בדמים ובדמעות, וכאשר העבים ימטירו עליו לא גשמי ברכה רק דם ודמעות, וכאשר „ענן אבק רגליו", כאשר תחשך להם השמש בצהרים, אז כאשר תשמט האדמה מתחת רגליו, או אז ישוב אל ד' אלקיו ואל אמונתו ותורתו. אז כאשר יקומו להשמידם מן הארץ, בלי כל הבדל לבין הדור הישן ובין הדור הצעיר, בין האדוק ובין החפשי, בין איש ובין אשה, בין עולל ובין יונק, אז יעזבו את השבונותיהם בינם לבין עצמם, אז ישכחו פרודי דעותיהם ואת קטטותיהם ודברי ריבותיהם, ויתאגדו ויתאחדו יחד להציל את עמם מכליון, ולעמוד יחד נגד מבקשי נפשם. וזה לפי דעת חז"ל פירוש הכתוב „ד' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו" ומביאים חז"ל סמך לדבריהם, שהמצב הרע והאסון מביאים את האדם לאמונה ואהבה, ממשה רבינו ואליהו. הננו משתאים על המראה, איך נהי' כדבר הזה, שזה האיש משה שלא ראה את אחיו המעונים מימיו, כי התפתח והתגדל בבית המלך בין מאושרים כמהו, מאין בא לו המסירות נפש במדה מרובה כל כך להפקיר נפשו ואשרו בעד כל איש פשוט מבני עמו? הלא אנו יודעים שהמאושרים אינם אוהבים את האומללים והשבעים את הרעבים. אבל באמת מקרה אחר שקרה את המאושר הזה בצאתו לאויר העולם, המקרה הזה נתן לנו בלבבו ובכל נפשו את השלם מכל השלמים הזה. המקרה הזה, הוא—התבת גומא שעשתה לו אמו, שחמרה אותה בחמר

ובזפת, שבה נתנה את הילד הזה, ושמתהו בסוף על שפת היאור, תבת הגומא הזאת שצפה על פני הים, וכל גל וגל טלטלה איתה מסוף לסוף, היא נתנה לנו את האדם הגדול הזה. כי הילד הזה כאשר התגדל והחל להשיב חשבון חייו, וזכר את המקרה הזה, החל לשאול שאלות שנקרו את מוחו הגדול: מה זה ועל מה זה? מדוע השליכוהו ליאור בעת שלא עשה לאיש כל רע? בעת שלא ידע שיש רע בעולם, בעת שלא טעם טעם חטא ולא יכול לטעום? אז הבין שאך מפני שהוא בן לעם ישראל, וזה כל אשמתו, לכן חפצו לעשות לו גלי היאור קברו. אז הבין שהעם הזה הוא השעיר לעזאזל של כל ריק ופוחז, אז בקרב נפשו פנימה נשבע שלא ינוח ולא ישקוט, לו גם שלם ישלם בנפשו עבור זה, עד אשר יתבע את עלבון אחיו המעונים והמדוכאים. וזה מליצתם החדה „בסופה זה משה דכתיב כו' ותשם בסוף" ר"ל ממשה נוכל לקחת לקח, שהמצב הרע גורם להתאחדות ולהתאגדות, ואם כן גם לנו לא להתיאש, בראותנו פירוד הדעות שבנו, כי הסופה והסער שיחולו על ראשינו, יגרמו שהנפרדים יתדבקו, והנפזרים יתכנסו, לעבוד יחד לטובת עמנו האומלל. וכן אל תתיאש בראותך הפריקות וחלול הדת שבנו, כי הסער שיחול על ראשינו, בעזרת אנשים המוכרים נפשם על קידוש השם, יוכל להפוך ולשנות הכל לטוב. ומביא ראי' מאליהו, בעת שכל עמנו מסר את עצמו לבעלים, ובראשם עמדה המלכה המרשעת איזבל, אז כאשר הרעב הציק להם עד מות, ואליהו בקנאתו לד' החל להמטיר עליהם חצי זעמו, נעו כל העם מפניו, וכאשר הוריד לטבח את כל נביאי הבעל, אז כל העם עובדי הבעל צעקו בקול „ד' הוא האלהים!" זה לנו לאות עד כמה יוכל להשתנות מצב עם על ידי מצב רע, וע"י אנשים אחרים המוסרים נפשם על קידוש השם. וזה מליצתם החדה „ובסערה זה אליהו כו' ויעל אליהו בסערה השמימה", ר"ל, שהסער המתחולל יוכל לנטוע אמונה, תוכל לדעת זאת מנסיון של אליהו. וזה שסימו „אותה שעה הוא בא ומנחם אתכם, מנין שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא כו'" ר"ל אותה שעה שיתפתחו בעמנו אהבת המקום ואהבת הבריות, שיתחילו להזהיר בזוהר הרקיע זוהר הדמות של אליה, מסירת נפש בעד האמונה, וטוהר הדמות של משה רבינו, סמל מסירת נפש בעד כל איש ישראל, אז נראה בנחמת עמנו. ומביאים הכתוב של „והשיב לב אבות על בנים" שהוא סמל ודמות של אליהו „ולב בנים על אבותם" הוא דמות וסמל הבריות של משה כפי שבארנו...

והנה לפי דברינו, כל מה שמצב ישראל יורע בעמים כן תגדל בו השאיפה לשוב אל אלקיו ואל קניניו הרוחניים, ולהתאחד באחדות נאמנה. ומה יכאב הלב, בראותנו שגם בהגיענו להמדרגה „בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו" וגם למטה מזה, להמדרגה „יתן למכהו לחי ישבע בחרפה" לא לבד שלא נעלה מעלה מעלה במצבנו הרוחני, אלא שהננו יורדים מטה מטה, ולא לבד שבין אדם לחבירו הננו יורדים מטה, שעל זה יש לנו מעט התנצלות מפני מרירות חיינו המרים, אלא שגם בעשותנו טוב, הננו מלאים מחשבות זרות והרהורים רעים, עד שנעשה מטוב רע וכדברי המד"ר (קהלת) „רבי הוי פשיט קריא, וכיון שהי' מגיע לאחד משלשה מקראות כו' היה בוכה כו' כי את כל מעשה האלקים יביא במשפט על כל נעלם, אם טוב ואם רע, אמר עבד שרבו שוקל לו שגגות כזדונות מאי תקנה יש לו, מאי על כל נעלם. זה הרק בפני חבירו ונמאס, מאי אם טוב ואם רע, זה הנותן פרוטה לעני בפרהסיא כו' והדין יתן בעפר פיהו כו' ישבע בחרפה". כמה מבואר הדבר,

וכמה נראה פחיתות האדם, שגם בעשותו טוב, שגם בעת שהוא נותן צדקה מכיסו הדל, מפרוטתו האחרונה, גם אז אין בו הרצינות התמימה, וגאותו ונטיותיו הרעים לוקחים חלק בראש גם בכל מעשיו הטובים, גם בעת שמצבו כל כך ברע בעמדו ע׳ המדרגה „יתן בעפר פיהו כו׳ יתן למכהו לחי, ישבע בחרפה״...

כי המתבונן בעין חודרת אל החיים ואל האדם, הוא רואה פחיתות האדם במסהרו, בהרשותו לעצמו לגנוב ולגזול ולרמות את הבריות. ופחיתות יתרה הוא רואה בו, שגם בעשותו דבר טוב, הוא אינו מתכוין להטוב שבו, אך תמיד הננו מוצאים בו נטיותיו הרעים לרמות את הבריות, גם בעשותו דבר טוב לא יוכל להתרומם על שפלותו ועל קטנות המוחין שבו, ועל מחשבותיו הרעות והזרות...

ובזה נראה לי לבאר מאמרם ז״ל (מד״ר קהלת) „רב בשם רב אחי אמר כו׳ דוד אמר דבר אחד, ופרשה שלמה בנו, דוד אמר אדם להבל דמה, ואיני יודע לאיזה הבל, אם להבל של תנור יש בו ממש, אם להבל של כירה יש בו ממש, בא שלמה בנו ופרשו, הה״ד הבל הבלים אמר קהלת כו׳. ר׳ שמואל בר נחמני מתני לה בשם ר׳ יהושע בן קרחה, לאדם ששופת שבע קדרות זו למעלה מזו והבל של עליונה אין בו ממש״ אשר השאלות והפליאות הנופלות על המאמר הזה הם מובנים לכל איש: ראשונה מדוע הוציאו פירוש המלה של „הבל״ מפשוטו שהוא לשון אפס, וחז״ל מפרשים פה המלה „הבל״ מלשון חמימות, ושואלים לאיזו חמימית הוא דומה, אם לחמימות התנור, או לחמימות הכירה? ושנית אומרם „לאדם ששופת שבע קדרות זו למעלה מזו, והבל של עליונה אין בו ממש״, הלא גם בשפכו מלמעלה למטה אז בהבל התחתונה אין בו ממש, ומדוע תפס במשלו מלמטה למעלה? אבל הוא אשר דברנו שרעיון מאמרם פה הוא הרעיון שאנו דנים עליו בעת, שחז״ל העמירו את עצמם על השאלה: דוד באמרו „אדם להבל דמה״ אם רצונו לאמר שלהבל דמה הוא אך ברדפו אחרי מזונותיו, הקשים לאדם כקריעת ים סוף, רק שם נראה פחיתותו, בהרשותו לעצמו לגנוב במדה ובמשקל ולרמות את הבריות, אבל בלכתו בביהמ״ד להתפלל, או בנתנו צדקה לעני, או בעלותו לתורה שם נראה גדלותו, או דוד באמרו „אדם להבל דמה״ כלל בזה את האדם בכל מעשיו, בכל עת, בכל שעה ובכל אופן שנראהו אך להבל הוא דמה. וזה אמרם „דוד אמר אדם להבל דמה ואיני יודע אם להבל של תנור יש בו ממש אם להבל של כירה יש בו ממש״ ר״ל, שאיננו יודעים לאיזה אפס היא דומה, כי חז״ל לא הוציאו פירוש המלה של הבל מפשוטו, גם הם מפרשים המלה „הבל״ מלשון אפס, רק הם שואלים לאיזה אפס הוא דומה, למשל הבל של תנור והבל של כירה אין בהם ממש, כי בהצטננם אינם עוד בעולם, עכ״ז בהיותם חמים, יש בהם תועלת גדולה להתחמם בם, או לבשל נגדם, ואם ההבל של אדם שדוד מדמה אותו בו, גם כן שוה להבל של תנור או של כירה, אז רק בעתות ידועות האדם הוא אפס ולהבל דמה, בעת שהוא מצונן וקר לטוב ומועיל. אבל בעתות אחרות יש בו ממש, למשל בעשותו אחת ממצות ד׳, או בקנאותו קנאת ד׳ ותורתו בהתמימות יתרה; או שדוד יאמר על האדם שגם בעשותו דבר טוב הוא להבל דמה. וע״ז אמרו „בא שלמה בנו ופרשו, הה״ד הבל הבלים אמר קהלת כו׳ והבל של עליונה אין בו ממש״ ר״ל שלמה אמר על האדם שבעה הבלים, להגיד לנו שלא נמצא בכל מקום וכל עת וכל מעשה שנוכל לאמר על האדם, שהוא למעלה מהבל ואפס, ואדרבה בכל מקום שאתה מוצא לפי השקפה שטחית גדלותו

של האדם, צלם האלקים שבו, כאשר תעמיק חקיר—תמצא שם את שפלותו ביותר. וכהמשל שהביא „לאדם ששופת שבע קדרות זו למעלה מזו, והבל של עליונה אין בו ממש״ כאשר שם אצל שבע הקדרות, שכל המערה ממטה למעלה כל שמגיע להמדרגה היותר עליונה המרק מצונן ביותר, כן אתה מוצא אצל האדם, שכל שהוא מראה לך שהוא מתרומם למעלה, כן תמצא שם את קטנותו ושפלותו ביותר. כי אם נראה פחיתותו במסחר אז עוד נוכל ללמד עליו זכות, שכל אשר לאיש: האמת, היושר ותומת הלב, יתן כדי להחיות את נפשו, אבל בלכתו לביהמ״ד להתפלל, ושם הננו מוצאים אותו שעישה מריבות, מדבר לשון הרע ומחרחר ריב, ולא לבד בעמדו במקום קדוש איננו מתרומם על שפלותו, אלא ששם מוצא מקום בעד עצמו להוציא את כל השפלות שבו. ואם על אי לכתו להתפלל נוכל לאמר עליו אדם להבל דמה,—על לכתו להתפלל באופן כזה, עלינו לאמר שבעה פעמים הבל הבלים; אם אי חפצו להשתתף במעשה הצדקה דורש מאתנו החוב לאמר „אדם להבל דמה״—הנותן צדקה לעני מפרוטתו הדלה, שהוא גוזל את הפרוטה מאשתו ובניו, ובראותנו שהוא אינו נותן פרוטתו מפני שהוא מרגיש בצער העני, רק הוא נותן בפרהסיה, כדי לבייש את העני ולהראות את גאות עצמו, אז עלינו לקרוא מרה עליו, הבל הבלים שבע פעמים; אם נראה איש שאיננו לוקח השתתפות בעניני עמו, מבלי משים תצא מלבבנו הקריאה המרה הזאת „אדם להבל דמה״, אבל סוף כל סוף יש מעט התנצלות על זה, ונוכל ללמד עליו זכות, שעל פת לחם יפשע גבר, והוא מסור וטרוד רק למלא את נפש אשתו ובניו כי ירעבו—אבל בראותנו את המשתתפים בעניני הצבור והכלל, ולוקחים חלק בראש בכל עניני עמנו ובעניני צבור, גוזלים הרבה מעתם המסיר לנפשות בני ביתם ועוסקים עבור הצבור והכלל, ובכ״ז כאשר נתבונן נמצא שכל מעשיהם ופעולותיהם אינם מכונים לטובת צבורם ועמם, רק להראות עזותם ותוקף דעתם, אז אין לנו ע״ז שום התנצלות, רק להאנח ולזעיק מרה „הבל הבלים״ שבע פעמים, שגם בהתנשאו, או בהתנשאם על עניניהם הפרטים, או יותר טוב לאמר שדוקא שם, הננו רואים את ההבל שבאדם. וזה אמרם „הבל של עליונה אין בו ממש״ שכל מה שהוא מתעלה למעלה ביותר, שם הננו רואים את ההבל שבו ביותר. גם בעת שלפי השקפה שטחית יאמר הרואה שפה ימצא את האדם העליון שבאדם, צלם האלקים שבו, — אחרי התבוננות עמוקה ימצא ההפך מזה, שם נראהו שהוא רחוק מכל שאיפה טהורה ומגמה רוממה, והחיה שבאדם היא היא המישלת עליו בכל פעולותיו ומעשיו, בלי כל הבדל בין מעשה רע למעשה טוב — אז נאמר כי ההבל שבו מרחף על כל מעשיו, וחותמו טבוע על כל פעולותיו...

אחרי שבאנו לזה, להמסקנות ולהחלטות האלה, כי השפלות היותר גדולה שבאדם, אם גם בעת שענן אבק רגליו הוא מתרחק מאלקיו ומעמו, וכי ההבל היותר גדול שבאדם אם גם בעשותו דבר טוב איננו עושה זאת בתומת לבבו, רק להתפאר ולהראות תקפו וגבורתו, נבוא לביאור המאמר, שהצבנו פתח דברינו, שדבריו אינם מובנים. אומרם „כל הקרבנות הראה הקב״ה לאברהם אבינו חוץ מעשירית האיפה״ שלא נוכל להבין מדוע הפסידה עשירית האיפה שלא הראה אותה הקב״ה לאברהם אבינו? ועוד אינו מובן לני אומרם „ואל אלקינו כי ירבה לסלוח, ר׳ יהודה בר סימון אמר, אף הקב״ה ויתר סליחה אחת משלו ואיזו זו עשירית האיפה״ האם כל הקרבנות אינם מחסרי המקום שמכפרים עלינו? האם הפר או

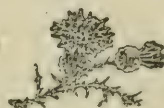
הכבש שמחירם מעט יותר מעשירית האיפה, בדין הוא שיכפרו, ואך עשירית האיפה שמחירה מעט הוא אך מחסדי המקום שמכפרת, הלא לעומת אדון הכל אשר לו הכסף ולו הזהב, שוים המה פר ועשירית האפה! ובכלל אינו מובן מאין לקחו להם חז"ל דברים כאלה שהקב"ה הראה לאברהם אבינו עניני הקרבנות?

אבל באמת חז"ל במליצתם החדה הזאת, העירו אותנו על הרעיונות שהארכנו בהם. אמנם הוא אך מחסדי המקום שנושא לחטאי האדם, אבל אין כל פלא בדבר, אחרי שהאדם הוא קרוץ מחומר ולפתח חטאת רובץ, וכל ימי חייו הם לו למלחמה ארוכה, ללחום מלחמת קיומו, ומה יעשה שלא יחטא. אבל בראותנו שהאדם גם בעשותו טוב, גם בהתעסקו בצרכי צבור, גם בנתנו צדקה, גם בעזרו לרעהו, גם בעמדו בביהמ"ד ובביהכ"נ, ובעת שמצבו כל כך ברע עד שענן אבק רגליו, גם אז מחשבותיו טמאות, זהו אמנם אך מחסדי המקום שהוא נושא לשפלות כזאת, שלא ניתן למחילה לפי השקפה שטחית. וזה מליצתם „כל הקרבנות הראה הקב"ה לאברהם אבינו חוץ מעשירית האיפה" ר"ל על כל העבירות אשר יעשה האדם, הראה הקב"ה לאברהם אבינו שיעשו גם בניו העם הנבחר, שגם הוא לא יהי' מנוקה מכל עון, כי אין אדם ואין עם שלא יחטא, והקב"ה בטובו יסלח להם; אבל שגם באכלם קדשים יאכלו בטומאה, גם בהיותם בדלי דלות, כשיכנסו למקדש יכנסו בטומאה, ובעת שיהיו בדלי דלות, שע"ז באה עשירית האיפה לכפרה, על האוכל קדשים בטומאה בדלי דלות, ונכנס למקדש בטומאה בדלי דלות—זה לא הראה הקב"ה לאברהם אבינו, שבניו ירדו כל כך מטה, שלא לבד בחנות ובשוק ובמסחר ירשו לעצמם לעשות רע, אלא גם באכלם קדשים: בנתנם צדקה, ובעסקם בצרכי צבור ובעניני הכלל, גם את זה יעשו בטומאה, במחשבות זרות, בפניות מבוערות, ויתמכרו לזה גם בעת שמצבם כל כך ברע, בהיותם בדלי דלות, לא לבד בטיב להם ומטוב לב יפנו לבביהם לבטלה, לעורר מדנים ולזרוע קנאה ושנאה בין אדם לחבירו, אלא גם בהיותם בדלי דלות, ובבואם לשפוך רגשי לבביהם בביהמ"ד לפני אדון כל, גם אז יכנסו למקדש בטומאה, לעורר מדנים ולרדוף שם אחרי כבוד מדומה—שיגיע עם ישראל למדרגה שפלה כל כך—זה לא הראה הקב"ה לאברהם אבינו, וגם לא הראה שדברים כאלה ניתן למחילה, ורק מחסדי המקום הוא, המרבה לסלוח, שהוא נושא גם לדברים כאלה. וזה אמרם „ואל אלקינו כי ירבה לסלוח, ר' יהודא בר סימן אמר ויתר הקב"ה סליחה אחת משלו, ואיזו זו עשירית האיפה" כי לסלוח לאיש ולעם שמרבים לחטוא גם בהיותם בדלי דלות, ובמקום קדוש, ובהתעסקו בדברים קדושים, זהו אך מחסדי המקום המרבה לסלוח, גם על דברים שעל פי שכל האנושי לא ניתן למחילה...

ותפסו חז"ל במליצתם שהקב"ה הראה לאברהם מעשה הקרבנות, והוא שבברית בין הבתרים, אמנם ראה אברהם אבינו, שהרבה קרבנות יעלו עם ישראל על תורתם; ראה „אימה חשכה גדולה", ראה והבין שתהיה עת, שבניו יחיו חיי פחד ואימה, ובבוקר יאמרו מי יתן ערב, וערב מי יתן בוקר; ראה „השמש באה ועלטה היה", הבין וראה ברוח קדשו, שבניו יהיו קרבנות של עת חשכה, עת שענן הסבלות יהי' פרוש על כל העולם, והשעיר לעזאזל של העת ההיא יהי' עם ישראל, וקרבנותיו, קרבנות בניו ובנותיו, יועלו על מזבח הרשע והסבלות לאלפים ולרבבות; ראה „תנור עשן ולפיד אש", התקופה שבניו יועלו לקרבנות בלהב אש השמימה. כ"ז יוכל אברהם אבינו להבין ברוח קדשו, אחרי שבתיר עם עם אמונה מיוחדה לא יוכל

היות אחרת, שלא יסבול עבור אמונתו ודתו. אבל לחשוב שעם ישראל יהיה לקרבן עבור הנהגתו הפרוע, בתור אוכל קדשים בטומאה בדלי דלות, כאשר הננו רואים בעת את בנינו המקריבים קרבנות ומפקירים חייהם, בעד דעות נפסדות, ורוצים לתקן עולם ומקלקלים עצמם ועמם, והם שוגגי הרוח היושבים שאוכלים קדשים—דבר כזה לא יכול גם אברהם אבינו, שהיה מוכן למסור נפשו עבור אמונתו ודתו, והיה מובן שגם בניו יוכרחו להקריב קרבנות עבודה, לראות. גם אברהם אבינו, שחכה וידע שהרבה קרבנות ישלמו בניו עבור אמונתם ותורתם, לא יכול לחשוב שתבוא עת שעם ישראל יהיה קרוע לגזרים והרבה קרבנות יקריב עביר הכנסי למקדש בטומאה, הם הדור הישן האומרים תמיד שהם לוחמים עבור אמונתם, ושוגגי הרוח האלה, הם האומרים שהם נכנסו למקדש להציל תורתם ואמונתם, אינם יודעים שהם נכנסים בטומאה ומרבים מחלוקת בישראל, ותחת לתקן הם מקלקלים, ועמנו הולך ומתנונו...

אדונים נכבדים! אין לי להרבות במשלים ובציורים שאנחנו עומדים בעת במדרגה נמוכה כל כך. כותלי בתי מדרשנו המלאים תמיד שיחת חולין של עמי הארצים, ומריבות וקטטות בעד עליות ובעד כל כבוד מדומה יוכיחו, אבן מקיר תזעק שהננו נכנסים למקדשינו בטומאה, לא להתפלל ולשפוך שיח לפני אדון כל הננו באים רק לרדוף אחרי כבוד מדומה ולעורר מדנים ולרמות את הבריות שיאמינו שהננו מקנאים קנאת ד׳ צבאות. בעת שמצב עם ישראל ירד פלאים עב״ז לא נוכל להתרומם במעט על שפלותנו. העזובה השוררת בכל מוסר ובכל עניני הכלל תעיד עלינו כי הננו אוכלים קדשים בטומאה, גם בהיותנו בדלי דלות; שאין אנו עוסקים בצרכי צבור באמונה, רק כונתנו להתפאר ולהתראות ולהראות את תקיפת הדעת וההוצפה של כל אחד ואחד, לכן אצלינו עליונים למטה ותחתונים למעלה, ואיך נצדק לפני אדון כל ובפני עצמנו בבואנו לעמוד במשפט ולהביא בחשבון מעשינו? נתחרט על העבר ונקבל על להבא לבל נשוב לכסלנו, ויהי׳ האמת נר לרגלינו, ונזכה להרמת קרן עמנו במהרה בימינו אמן.

דרוש יח.

דרוש ג' לשבת תשובה.

האור שבחושך.

ר' שמעון בן יהוצדק שאל לר' שמואל בר נחמן, אמר לו, מפני ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה, מהיכן נבראת האורה, א"ל מלמד שנתעטף הקב"ה כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו, אמר לו בלחישה, א"ל מקרא מלא הוא עוטה אור כשלמה ואת אמרת לי בלחישה אתמהא. א"ל כשם ששמעתי בלחישה כך אמריתוהו בלחישה, אמר ר' ברכיה אלולי שדרשה ר' יצחק ברבים אי אפשר לאומרה, מקמי כן מאי הוה אמרין, ר' ברכיה בשם ר' יצחק אמר ממקום המקדש נבראת האורה וכו'"

(בר"ר פ' ג')......

האדם השלם, בהשקיפו על העולם ומתבונן על כל המעשים הנעשים תחת השמש, ורואה עד כמה השחיתו והתעיבו עלילה בני אדם, ועד כמה ירדה האנושית פלאים, יחרד ויאחזהו סער, וישאל את נפשו: האומנם יכול היצור הקטן הזה להתרומם על שפלותו? האומנם יוכל האדם ההוה, האדם שבעבור נגיעה קלה הנוגעת לעצמו ולבשרו, יכול לבלע ולהשחית כל היקום, להרגיש הרגשות דקות, הרגשות עדינות, הרגשות שאינן נוגעות לכיסו ולקיבתו? האומנם נוכל לדבר אל האדם ההוה אדות צלם האלקים שבאדם, אחרי ראותנו, שכל כך השחית את דרכו על הארץ, עד שלקח לו לכלל גדול בחיים „הרוג או אחרים יהרגו אותך" ? האומנם נוכל להעיר בהאדם הזה, את הכוחות המוסריים שבו, שכבר נרדמו בקרבו, עד שלא נכיר אם ישנן בו במציאות ? אחרי ראותנו שלא יוכל להרגיש כל הרגשה עדינה. כל נבלה ורציחה, כל שפיכת דמים, וכל אסונות ויסורי הנפש של איזה יציר, של איזו חי, לא יפעלו עליו כל גרוי עצבים, ובשויון הנפש הנהו מביט על כל אסוני החיים, הנוגעים לאחרים, אם אך אינם נוגעים לעצמו, ואם הוא אינו הורג בידיו אנשים כמהו לעתים קרובות, הוא רק מאימת המשפט ומפני ההרגל, לכן לא יפלא בעינינו, אם הוא מביט בשויון הנפש בשחיטת הבהמה, אף שיש לה גם בן באותה הרגע יסורי הנפש. לכן לא נתפלא, בראותנו אנשים משכילים בבואם לאזיה או לאפריקא בין האנשים הפראים או השחורים, הם מרשים לעצמם לשפוך דמי האנשים ההם כמים, מבלי שיכם לבם על זה. והם מראים שם אכזריות לבבם בההיות היותר רעות, אשר בזה נראה תכונת לב האדם בלי כחל ובלי סרק, כלה כמי שהיא, תחת שפה הנם מתראים כבעלי מדות ומוסר. כי לו לא נתרוקן לבב אניש מרחמניות וממוסר לגמרי, היה מרגיש יסורי הנפש של האיש האפריקאני ושל

בעלי עור השחור, כיסורי איש אירופי בעל עור לבן, והיה מרגיש גם יסורי נפש של הבהמה.

ובזה נראה לי לבאר מאמרם (בר"ר פ' ל"ג ומובא בגמרא באיזו שנוים) „רבינו הוה יתיב לעי באורייתא קמי כנישתא דבבלאי בצפורן, עבר חד עגל קודמוי, אזל למתנכסה ושרי געי כמימר שיזבני, אמר ליה ומה אנא יכיל למעבד לך לכך נוצרת, וחשש רבי את שניו י"ג שנה, א"ר יוסי בר אבין אותן י"ג שנה שחשש רבי את שניו, לא הפילה עוברה בארץ ישראל, ולא נצטערה יולדת, בתר יומין עבר חד שרץ קמי ברתיה ובעי למקטליה, אמר לה ברתי שבקי וכו'" ועלינו להבין מדוע נענש רבי בכאב שנים על דבריו, לא בכאב שפתים או כאב לשון שהוא מדה כנגד מדה? ועוד מדוע כל אותן שנים שחשש רבי את שניו, לא הפילה עוברה ולא נצטערה יולדת, גם זה אינה מדה כנגד מדה?

אבל כאשר נעמיק חקור נראה, שאמנם נענש רבי מדה כנגד מדה. והוא, ששפלות האדם ואכזריותו נראה בשחטו את הבהמה בקר רוח בלי כל התפעלות כאשר אמרנו למעלה. אמנם התורה התירה לנו לאכול בשר הבהמה, באשר כל פעל ד' למען האדם, הזמין צורך סעודתו ואח"כ בראו, כדברי חז"ל, וגם הבהמה בעצמה לא נבראת אך למענו, אבל לו לא עומם בקרב לב האדם רגש הרחמים, כי אז בשחטו את הבהמה היה משתתף בצערה והיה מרגיש יסורי נפשה. וזה היה לאות, שהאדם יוכל להרגיש יסורי כל היצור, גם בעת שאינם נוגעים לנפשו.

אבל בראותנו את קרירות נפשו ליסורי הבהמה, אז נראה, שהאדם נתאכזר כל כך, עד שלא יוכל להרגיש כל יסורים, שאינם נוגעים לעצמו ולבשרו. חסרון הרגשה באדם נראה גם בזה בבואו לבקר איזה חולה. הן אמנם בבקרו חולה במחלת הטיפוס והוא מסוכן למות ר"ל, הוא מתרגש מהחזיון המר הזה, אבל אחרי התבוננות אנו רואים, שהתרגשותו איננה באה מרגשי החמלה שבו, אך באשר המות הוא בכלל חזיון לא נפרץ, שהמבקר בעצמו יתבהל בשמעו ובהרגישו את בוא המות. כי לולא זאת, איזו התרגשות והתפעלות ורגשי חמלה יוכל לעורר בלבבנו חולה מסוכן במחלת הטיפוס, אחרי שמרוב החטימות שיש בחולה, החולה בעצמו איננו מרגיש מצבו מאומה, איננו יודע כי עוד מעט ישים המות קץ לחייו, ואיננו מרגיש כל יסורי הגוף וכל יסירי הנפש, ואיזו רגשי חמלה יכול לעורר בנו איש שאיננו סובל מאומה? וזה לנו לאות שרק פחד המות מביא להתרגשות ולא רגשי חמלה. כי אם נתבונן, אם יבוא איש לבקר את רעהו והוא מוצא אותו שחושש בשניו, בכאב עצום, הלא החזיון המר הזה היה צריך להביא את המבקר להתרגשות עצומה: אדם בריא, אדם המרגיש כל כאב קל, סובל מכאובים נוראים, ובוכה מעצמת מכאוביו, עכ"ז איש לא ישים לב לזה, ולא יתרגש מהחזיון הזה מאומה. מדוע? ולמה? אות הוא שעומם בקרב לב האדם כל רגשי החמלה. ובאשר שכאב שנים היא מחלה רגילה, והמות אינו עומד בצדה להפחיד את האדם, ורק מכאובים ויסורים מנת חלקה של המחלה הזאת, לכן לא יתפעל ממנה כל איש, אחרי שהיסורים אינם נוגעים לעצמו ובשרו של המבקר, רק לעצמו ובשרו של החולה. נתבונן אל חזיון יותר תמידי וטבעי: כל איש ואיש, שנמצא בבית, שאשה אחת כורעת ללדת, הוא מחכה בשויון נפש להביע רגשי שמחתו לקראת היצור הקטן שיולד; האם מתאר בנפשו אחת מאלף, מהרגשות המרות, המרגשה בעת ההיא היולדת העזובה, היודעת שעתה היא עוברת מעברה

איומה, אשר מהחיים אל המות אך צעד אחד, והיא סובלת יסורי הנפש מפחד המות, והיא סובלת יסורי הגוף, מכאובים נוראים, יסורי הגיהנם, חבלי לידה, וכל אחד מאתנו מתבונן במראה האיים הזה מבלי שיעשה עליו אף רושם כל שהוא. האם לא אות היא, שכל כך נתאבן לבנו עד שלא נרגיש מאומה מכל יסורי החיים הנוגעים לאחרים ולא לעצמנו, ואם נתפעל לפעמים הוא אך מדבר שלא הורגלנו בו.

ולכן רבינו, בהשיבו בקר רוח אל העגל לבך נוצרת, נענש בכאב שנים, כאב המסבב הרבה יסורים, שהאדם החושש בשניו סובל הרבה יסורי הגוף מהכאב האיום, והרבה יסורי הנפש בראותו שאיש לא ישתתף בצערו ולא ינוד לו, שגם מזה יש להחולה צער גדול. וכל אותן שנים שנענש רבי וחשש את שניו, לא הפילה עוברה ולא נצטערה יולדת, כי הוא השתדל, אחרי ראותו עיתתו, לנטוע רגשי חמלה בלב כל איש לכל יסורי הגוף של אדם, גם במקרים טבעיים ורגילים, כמו עיברות ויולדות, והשתתפו בצער העוברות והיולדות, והשגיחו עליהם להקל מכאוביהם הטבעיים, ולא נצטערו עוד היולדות לראית, שלא ישתתפו בצערן. וזכות רבינו הקדוש, שהחל להרגיש כל יסורי העולם אחרי שנענש, עמדה להם, שלא הפילה עוברה, אחרי השגחה יתרה שהחלו להשגיח עליהם, ולא נצטערה יולדת, שהחלו להשתדל להקל יסוריה, ולא נצטערה גם כן לראות, איך מתיחסים אל מכאוביה בקרירות הרוח, כי הרגישו שמשתתפים בצערן...

אחרי כל אלה, בראותנו את כל השפלות שבאדם, היעמוד לבבנו בנו להגיד לבני אדם פשעם וחטאתם, ואיך נקוה לרומם אותו מעלה מעלה משפלות כזאת? אבל המתבונן בעין חודרת אל כוחות הנפש שבאדם, ימצא בו עמיק עמוק, את נר אלקים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן, אשר ממנו נקח תקוה ואימץ הרוח, לדבר אתו מבעד הערפל המכסה את נר האלקים שבקרבו, לדבר אתו ולעוררו משנתו, שיביא בחשבון מעשיו ומחשבותיו, ולהתרומם מעט מעל אהבת עצמו, להתרומם על הרפש שבחיים, ולהבין את ערך החיים המזוהמים, החיים הפשוטים, החיים היומי השוללים מן האדם את צלם האלקים, ונוכל לקות שאם נבון אז הרגע, אם נבון להניע את הנימין הדקים שבלבבו, אז יתרומם ויתעלה לחוג השקפתו, יתרחב מעל ד' אמותיו, ואז ישוט בעולם אחרי בעולם השירה, בעולם שכולו אומר כבוד ליוצרו ובוראו, בעולם האהבה לכל היצור..

ובזה נראה לי לבאר מאמרם ז"ל (בר"ר פ' ב') „והארץ היתה תהו זו מלכות בבל ובהו זו מלכות מדי וחושך זו מלכות יון וכו' על פני תהום זו מלכות הרשעה, ורוח אלקים מרחפת זהו רוחו של מלך המשיח, האיך מה דאת אמר ונחה עליו רוח ד', באיזה זכות ממשמשת ובאה המרחפת על פני המים, בזכות התשובה שנמשלה למים, שנאמר שפכי כמים לבך, ר' חגי בשם ר' פדת אמר ברית כרותה למים, שאפילו בשעת שרב רוחה שיפה, וכבר היה בן זומא יושב ותוהא עבר ר' עקיבא ושאל בשלומו פעם ושתים ולא השיבו, א"ל בן זומא מאין הרגלים, א"ל מסתכל הייתי במעשי בראשית ולא היה בין מים העליונים למים התחתונים אלא כשתים ושלש אצבעות וכו'" וכל דבריהם במאמרם זה צריכים ביאור וביותר אינו מובן איזו שייכות יש למאמרו של ר' חגי האומר „ברית כרותה למים שאפילו בשעת שרב רוחה שיפה" פה אל המאמר הקודם? ועוד עלינו להבין במה התענן ועסק בן זומא? ואני רואה בזה, שחז"ל במאמרם זה העירו אותנו לכל נתיאש, בראותנו

שהאנושיות ירדה מטה מטה, לאמר שאין כל תקוה להקימה אחרי נפילתה, שבאמת לא כן הדבר, כי שבע יפול האדם וקם, ושבע תפול האנושיות וקמה. וזהו אמרם „והארץ היתה תהו זו מלכות בבל ובהו זו מלכות מדי וחושך זו מלכות יון וכו׳ על פני תהום זו מלכות הרשעה ורוח אלקים מרחפת זהי רוחו של מלך המשיח וכו׳״ רצונם, שגם אחרי ראותנו תקיפה אחרי תקופה, ודור אחר דור, והאנושיות עומדת במדרגה שפלה, והאדם מבחר היצורים היה לאוכל אדם, לחיה טורפת, גם בראיתנו את התהו שהיה בעולם בתקופת ממלכת בבל, והבהו ששרר בתקופת מדי, והחושך שהחשיך את העולם בתקופת מלכות יון, והתהום הנורא שהיה העולם שלנו בימי מלכות רומי, הממשלה הרשעה שהעריצות ישבה בה לכסא, והאדם משל לדגים שבים, הגדול בולע את הקטן, והחלש היה למרמס לרגלי החזק ממנו — אף על פי כן אל תתיאש מן הטוב שבאדם, וקוה לתקופת ממשלת מלך המשיח, לעת שתמלא הארץ דעה כמים לים מכסים, לעת שרוח אלקים תהיה מרחפת על כל מעשי בני אדם, לעת שיגור זאב עם כבש ואריה כבקר יאכל תבן. אך איך יוכל להיות כדבר הזה? איך תוכל הה״ה שבאדם להתהפך לאדם העליון? היהפוך כושי עורו, נמר חברברותיו, והאדם המשחת את טבעו ותבונתו הרעה? השאלה הזאת שאלו גם כן חז״ל במאמרם זה. והשיבו עליה תשובה אשר במסתרי כוחות הנפש שבאדם יסודתה. וזהו אמרם „באיזה זכות ממשמשת ובאה? המרחפת על פני המים, בזכות התשובה שנמשלה למים שנאמר שפכי כמים לבך״ ר״ל בכח התשובה, שכוחה רב להפוך מדור שכולו חייב לדור שכולו זכאי, בכח הזאת תוכל לקות גם אחרי ראותך שפלות כמה דורות, לדור של ממשלת מלך המשיח.

אבל השאלה עוד במקומה עומדת, והתשובה מאין תמצא בלב חורש רק רע כל היום? ע״ז השיב ר׳ חגי בשם ר׳ פדת „ברית כרותה למים שאפילו בשעת שרב רוחה שיפה״ ר״ל, כמו שעל המים, על הימים ועל הנהרות, תמיד רוחות קטנות מנשבות, ומהם לפתע פתאום גם ביום בהיר יוכלו להתהפך לרוח סערה, המפרק הרים ומשבר סלעים, כן היא גם רוח האדם, שגם בירידתו מטה מטה, יש בו רוח ד׳ המרחף בקרבו, מבלי שירגיש בו האדם בעצמו, ולפתע פתאום יוכל להתהפך לרוח בער, לבער מלב האדם כל הרפש והטיט, הזוהמה והגסות, והיה לאיש אחר, לאיש אלקים. ועל מדוכה זו ישב גם כן בן זומא ותהא, והשב, והרהר, כמה רחוק האדם התחתון, האדם שירד מטה מטה והשחית את דרכו על הארץ, מהאדם העליון, מהאדם השלם, ואם יוכל האדם הקטן להתהפך פתאום לאדם העליון? ובא למסקנא ולהחלטה, שבנקל יוכל האדם שירד מטה להתעלה ולהתנשא מעלה מעלה. וזה אמרם „א״ל מסתכל הייתי במעשה בראשית״, ר״ל הייתי מסתכל בבריאת האדם, בטבעו ובתבונתו, ומצאתי, שנמצא בו יסודות טובים ורעים, „ולא היה בין מים העליונים למים התחתונים, אלא כשתים ושלש אצבעות״ ר״ל בין היסוד העליון שבו להיסוד התחתון שבו, בין היסוד הטוב שבו ובין היסוד הרע שבו, אלא כשתים ושלש אצבעות, רק מעט עמל, גם לא כל היד רק שתים ושלש אצבעות; ולא כל היד, כל היגיעה, רק מעט עמל, מעט רצון, מעט התבוננות. ומסיים שם המדרש „ולא היו ימים מועטים ובן זומא בעולם״ ר״ל כי בן זומא היה לאיש אלקים והתרחק מן העולם והחיים, כי נפשו חשקה בתורה...

את הדבר הזה הננו רואים לעתים קרובות בחיים. לפעמים לא נוכל לעורר איזה איש גם על דבר קטן מצדו, גם אם נדרוש מהאיש רק דרישה קטנה, שאיננה

עולה להעושה אותה לא ברוב עמל ולא בהרבה כסף, ולפעמים תעלה בידינו להשפיע עליו ולפעול על לבבו, גם בדרשנו מאתו דברים גדולים, שעולים לו ברוב עמל ובהרבה כסף; לפעמים הוא קשה כארז, ולפעמים הוא רך כדונג. בראותנו את האיש בכל ימות השנה במסחרו, הננו רואים את קשי לבבו וערפו, רוע תכונותיו לכל איש ולכל אדם ויתאכזר כנחש, ולפעמים גם על דבר קל יוריד דמעות כתנים, והנהו מתהפך כחומר חותם מבלי אשר נכירהו. פה הוא עושה מעשים נוראים מבלי אשר ירגיש בעצמו כל נוחם, ולפעמים גם על חטא קל שאדם דש בעקביו הוא מכה על לבבו, והכל כפי אשר תעלה הרוח עליו. פעמים אנחנו מדברים עליו השכם והערב ימים שלמים, מבלי אשר נפעל עליו שום רושם בדברינו, ולפעמים רק נזכירהו את צלם האלקים שעליו, ואת המדרגה שהוא עומד עליה בעת, והנהו מתרומם, ונר אלקים, נשמת אדם שבו, יתלהב ויהיה לאש מתלקחת, להאיר את כל מחשבי נפשו, כי גם באדם היותר גס והיותר נשחת נר אלקים שבו טרם נכבה..

וזהו הנראה לי בביאור מאמרם (בר"ר פ' י"א) „כיון ששקעה עליו חמה במוצש"ק, התחיל החושך ממשמש ובא, באותה שעה נתירא אדם הראשון, אמר שמא אותו שכתוב בו הוא ישופך ראש בא להזדווג לי, ואומר אך חושך ישופני אתמהא, מה עשה הקב"ה זימן לו שני רעפים והקישן זה לזה ויצאת האור, וברך עליה הה"ד ולילה אור בעדני". ר"ל, האדם ביום השבת קודש, יום המנוחה, עת אשר הוא חפשי לנפשו ואיננו מסור להחיים החומריים, המחשיכים דעת האדם ברדפו אחרי מזונותיו—הוא מרגיש את נר אלקים שבו; אבל אחרי עבור יום המנוחה יום השבת קודש, והנהו מושלך עוד הפעם בהרפש של החיים הפשוטים, אז הנהו מרגיש כמו שנר אלקים שבו נכבה לפתע פתאום. וזהו אמ"ם „כיון ששקעה עליו חמה במוצש"ק התחיל החושך ממשמש ובא אמר שמא אותו שכתוב בו הוא ישופך ראש בא להזדווג לי וכו'" ר"ל שתאות לב האדם תתחבר אליו, מבלי להניח מקום בעד נשמת האדם. אבל בשומו אל לבו את מסתרי כוחות הבריאה ואת כוחות הנפש של האדם, הבין שאין כל דבר בהבריאה שאין בו אור, גם ברעפים, החומריים היותר חשוכים, גם שם טמון אש וצריך אך להקיש עליהם, ונמצא שם את האור הגנוז... ומה גם באדם, לו גם יהי היותר גס והיותר נשחת, גם שם נמצא את אור הדעת והאמת כי טוב, וצריך רק להקיש על לב האדם להעירו ולעוררו ולדבר על לבבו, לעורר את ניטיו, עד אשר אור אלקים הגנוז בו יהיה לאור מאיר, להאיר לו חשכת נפשו...

וזה אשר אראה לי בביאור המאמר שהצבנו בפתח דברינו, שדבריו אינם מובנים. ראשונה, מפני מה שאל ר' שמעון בן יהוצדק „מהיכן נבראת האורה"? הלא התשובה ע"ז היא התשובה שבאה על כל הבריאה, והוא—שברא יש מאין? ותשובת ר' שמואל בר נחמן גם כן אינה מובן, אומרו „נתעטף הקב"ה כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סופו" במדומה לי שהתשובה הזאת לא פתרה את השאלה „מהיכן נבראת האורה"? במאומה; והדבר שהוא נפלא ביותר, מדוע נתירא לאמר תשובתו ברבים? ועוד אינו מובן לני האיך נבראת האורה ממקום המקדש? אמנם לפי דעתי, שאלה אחרת נשאלה פה במאמרם, והיא, איך נבראת אור הדעת, אם היא נבראת ונמצאת אך בין האנשים היושבים על התורה ועל

העבודה, או שהיא נבראת תמצאת גם אצל האנשים המבלים ימיהם ושנותיהם במסחר ובמלאכה, והתמכרו אל הזיים ההימריים, ואשר בהם נראה תמיד הגסות והחושך. וזהו אמרם „מפני ששמעתי עליך שאתה בעל הגדה" ר"ל בקי בטיב העולם, בתורת רוחות הנפש שבאדם, „מהיכן נבראת האורה" לכן אמור לי איך נבראת האורה, טבע בריאתה, ואנה נמצאת? וע"ז השיב לו תשובה ברורה „שנתעטף הקב"ה כשלמה והבהיק זיו הדרו מסוף העולם ועד סיפו", ר"ל, שהאורה נמצאת בכל מקום בלי היות מקום פנוי ממנה, כי בכל הבריאה שהיא לבוש של הקב"ה יש אור, וזיו הדרו של בוראה מלא כל הארץ. ונתירא לאמר לו ברבים, מפני שמקמי כן הוה אמרין „ממקום המקדש נבראת האורה", אך בין האנשים המבלים כל ימיהם במקדש התורה והעבודה, רק אצלם נמצא אור הצדק והדעת, רק אצלם יש מקום פנוי לנר אלקים נשמת אדם, אבל אצל האנשים שרגליהם נטבעו ברפש החיים הפשוטים, נר אלקים כבר נכבה בם, לכן לא אמר השקפתו ברבים נגד רוח הרוב, ונגד רוח בעלי תורה, שהביטו בעיני בוז על עמי הארצות, שהתמכרו לתאות לבביהם, וחשבו שקשה לעורר בהם את האהבה למקום ולהחיים המסודרים והמתוקנים, אלולי שדרש זאת ר' יצחק ברבים בלי כל פחד....

אדונים נכבדים! אחרי שבאנו לזה, שגם תחת הערפל הפרוש על לבבינו ועל מעשינו, עוד איר אלקים לא נכבה בנו, ובעמדנו כעת בעשרת ימי תשובה, בעת אשר בלי יגיעה רבה יתעוררו בנו הרהורים קדושים ורוממות הנפש, נדע נא להשתמש עם העת היקרה הזאת, להשליך מאתנו את הרפש והעבטים והזוהמה שמכבידים עלינו עד מאד, שחים לעפר נפשינו, מורידים את רוחנו, מקטינים את טוחותינו, מחשיכים את אורנו, מטמטמים רגשות לבבינו וממררים את חיינו. הלא גם מנחושת וברזל נדע איך להוציא את כח האור שבהם, ובהם אנחנו עושים נפלאות וחילים בחיים, להקל לנו את דרכנו בחיים, ע"י אור העלקטרי שאנהנו מוציאים מנחושת ובדזל, הננו מדברים עם האנשים הרחוקים מאתנו מרחק רב, ונוסעים ומתקרבים אנהנו במהירות גדולה אל האנשים הרחוקים מאתנו כרחוק מזרח ממערב, ומדוע לא נשתמש באור הדעת שבנו, להתקרב אל אבינו שבשמים, ולהאנשים הקרובים אלינו לבה"פ בלבביהם, הלא הם אחינו שבגולה, אחים לצרה, המתענים גם הם בכל אשר מתענה כל אחד מאתנו? נתקרב! נתקרב! נשתדל לעזור איש לרעהו ולא לבלעהו, נשתדל להאיר במעט חשכת הגלות ולא להחשיך אותו יותר ויותר, אשר מבלעדי מעשינו המכוערים ימש בו חושך. נאיר לעצמנו ונאיר לאחרים, ונלך אור ולא חשכים, והיוצר אור יהיה בעזרנו, להאיר לנו את דרך החיים, „נוכה להרמת קרן עמנו בירושלים אמן!

דרוש יט.

דרוש לחנוכה

אור ישראל.

ת״ר מצות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד ואחד, והמהדרין מן המהדרין. ב״ש אומרים יום ראשון מדליק שמנה, מכאן ואילך פוחת והולך, וב״ה אומרים יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. אמר עולא פליגי בה תרי אמוראי במערבא, ר׳ יוסי בר אבין ור׳ יוסי בר זבידא, חד אמר טעמא דב״ש כנגד ימים הנכנסין, וטעמא דב״ה כנגד ימים היוצאין, וחד אמר טעמא דב״ש כנגד פרי החג, וטעמא דב״ה דמעלין בקודש ולא מורידין..

(שבת כא).

כל עם ועם יש לו חגים לאומים, זכרונות אשרו והצלחתו בימים שעברו, שתוצאותיהם הטובים נשארו לו גם עתה. ומובן מאליו, שלא לכל מקרה טוב עושים חג לאומי לדורות, רק להמקרים היותר טובים והיותר נכבדים, רק הם יזכו להג לאומי לדורות; רק המקרים הנכבדים והגדולים, שהביאו לעם פירות טובים, ושאוכלים פירותיהם גם עתה, רק הם זוכים שעושים להם זכר עולם. לא כן אם המקרה הטוב היה קל ערך, או לו גם היה לו ערך רב בשעתו, אבל עתה אבדנו את הפירות הטובים, שהביא לנו המקרה ההוא, אז ימחה החג מחגי הלאום. לכן יפלא בעינינו, מדוע זכה נצחון המכבים על היונים לחג לאומי, שגם אנחנו, אחרי עבור שני אלפים שנה חוגגים אותו? ובמה זכה הנצחון הזה, למשוך עליו עיני חכמינו ז״ל, לעשות לו זכרון לדורות גם בעת שכבר אבדנו את ארצנו הקדושה, ולא עשו זכרון לזכרונות יותר נשגבים, ולנסים יותר נפלאים, ולנצחונות יותר נכבדים, שהיו לעמנו, העם העתיק יומין הזה, אשר כל דברי ימיו, הם אך שלשלת אחת ארוכה של נסים גדולים טבעים ואי טבעים? האם מעטים המה הנסים והנפלאות האי טבעים, שהיו לעמנו, מאז יצא ממצרים עד גלותו מעל אדמתו: נסים גדולים בימי יהושע, ומפלת סנחריב, ועוד כהנה אשר תוצאותיהם ועלילותיהם, היו גדולות הרבה למעני מנס פך השמן, ומנצחון החשמונאים על היונים? ואם מעטים המה הנסים והנפלאות, קיומנו עתה בגוים, אחרי כל הרדיפות והגזירות הרעות והשמדים, שעברו על עמנו בימי הבינים, כמו מסע הצלב, וגזירת ת״ח ות״ט, ועוד כאלה; האם כל אלה נסים יותר קטנים, ונצחונות יותר קלים מנס פך השמן, ונצחון החשמונאים על היונים? והנס של פך השמן עצמו יפלא בעינינו למה הוא בא, האם אמנם קטן בעיני ד׳ שדוד המבע עד אשר

בשביל הדלקת הנרות של איזו ימים, ישדד הטבע בלי כל מטרה אחרת? האם מעטים המה הימים, שלא הקריבו התמיד בביהמ"ק? האם בעת, שכל תורת ודת ישראל היו למרמס לפריצי חיות, הקפיד ד' דוקא על הדלקת הנרות?

אך להבין החדות הסתומות האלו, עלינו להבין בראשונה מה נקרא נצחון, ומתי נקרא איזה עם מנצח, ומתי נקרא מנוצח? למשל, במלחמת שני עמים שונים נקרא לאחד ע"פ רוב מנצח ולהשני מנוצח, ועלינו להבין איזה פעולה ומעשה נותנים לאחד השם מנצח, ולהשני השם מנוצח. האם בזה, שאחד מרבה חללים יותר במחנה השני ויקח עמדתו, נוכל לקרוא לזה מנצח? הלא בצדק השיב מלך אחד, שלחם עם ממשלת רומא, והרבה בהם חללים, והניס אותם מן המערכה, לאחד שבא לברכו ליום נצחונו: „עוד נצחון אחד כמהו ואבדתי", כי אמנם ממחנה רומא הפיל רב, וממחנהו נפל אך מעט, אבל אחרי שמחנה רומא היתה גדולה ביותר, ומחנהו קטנה ביותר, אם יפול ממחנה רומא רב גם אז ישאר אצלם הרבה, אבל מחנהו שהיתה קטנה, אם יפול ממנה כאשר נפל ממנה בפעם הראשונה, אז לא ישאר ממנה, וממילא יהיה הוא אז מנוצח, וסוף כל סוף יהיו הרומים המנצחים ויקחו את ארצו בלי שום מפריע, אחרי שלא יהיה לו עם מי להתיצב במערכה. ואם כן עלינו להחליט שהשם מנצח ינתן לזה שהוציא לו תוצאות טובות ותועלת מהמלחמה, ואם כן עלינו לשאול איזו תועלת תוכל להביא מלחמה? מלחמת העמים הפראים ומטרתם נוכל להבין על נקלה, כי הם שללו שלל ובזזו בז, ואת האנשים שכבשו במלחמה, כבשו להם לעבדי עולם, אך אצל העמים המתוקנים, אשר גם בעת שהם מנצחים, ישאירו את כל אחד מהמנוצחים על מקומותיהם, ולא יגעו ברכושם, איזה תועלת תביא להם נצחונם? ואם בזה שמלכם ימלוך על הארץ הנכבשה, האם בעבור זה כדאי לשפוך דם אדם למען הגדיל כבוד מלכם? הלא גם המלכים בעצמם, כל מעשיהם ופעולותיהם לא לכבוד עצמם, רק טובת ארצם וממלכתם ידרושו, ועלינו להבין איזה מטרה יש לכל אחד מהלוחמים?

אבל אם נחדור לתוכן כל המעשים והמלחמות, הנעשים תחת השמש, נמצא שיש להם שאיפה יותר נעלה מכבוד מדומה. הוק הוא טבוע בלב כל איש פרטי, וגם בכל עם ועם, להאמין ולהוקיר את דעותיו ונמוסיו הפרטים, השכלתו ושפתו, תורתו ואמונתו, וכל אחד יאמין בקניניו הרוחניים האלה, שהם אושר כל איש איש. ולכן ישאף כל עם ועם שקניניו הרוחניים יתרחבו, ויתפסו המקום היותר רחב בתבל, והוא משתדל תמיד להשריש דעותיו והשכלתו בעמים אחרים. ורק בעבור זה, שואף כל עם ועם להרחיב את גבול ארצו, למען יוכל להשפיע ביותר את השכלתו בעמים אחרים, הנכבשים אצלו והנכנעים לו. ואם המטרה הזאת עולה בידי הכובש נוכל לעטרהו בכתר הנצחון. אבל אם המטרה הזאת לא הושגה, והעם שכבש איזה ארץ לא עלתה בידו להשפיע מקניניו הרוחניים בהארץ שנכבשה לפניו, עוד נהפוך הדבר, שהעם המנוצח בהשקפה שטחית לא לבד שלא קבל כל השפעה מהעם המנצח, אלא שעלתה בידו להשפיע מפרי רוחו והשכלתו על העם מנצחו, אז בצדק נוכל לאמר מוחלפת השיטה, והמושגים מחולפים המה: את המנצח החומרי נוכל לכנות בשם מנוצח, והמנוצח החומרי נוכל לכנותו בשם מנצח.

כאשר קרה לעם רומא שכבש את עם היונים, ולקח את ארצו, והגלה את בניו. אבל אחרי שעם היוני עמד בקניני הרוחניים במדרגה יותר גבוה מעם רומא, עלתה

בידי עם היוני להפיץ בין עם רומא את השכלתו, והשבוים האלו היו למורים לשוביהם, עד שהשכלת רומא כרעה ונפלה לפני הרוח האדיר של עם היונים. ואף שלפי השקפה שטחית היה עם רומא המנצח, אבל כאשר נתבונן להתוצאות נראה שהנצחון היה להיונים...

ואם מנקודת המבט הזה נעריך ערך כל הנצחונות, הנעשים בעולם בכלל, וערך הנצחונות הרבים של עמנו בפרט, אשר מאז היה לגוי, מלחמה אחת ארוכה לו מסביב לעמוד על נפשו נגד כל הקמים עליו לבלעהו, אז נראה שלא רבים המה הנצחונות של עמנו, שבעבורם נוכל לעטרהו בכתר הנצחון, ולהעניקהו בהשם הגדול של מנצח... אם נשים עינינו להתבונן על כל נצחונות של עמנו בימי הבית הראשון, נראה, לדאבון לבבינו, שלא לבד שהנצחונות האלו לא הביאו פרי תנובה, המשמח אלקים ואנשים, כי אם נהפוך הדבר, בכל פעם ופעם אשר מצבם החומרי עלה על, הנה מצבם הרוחני ירד אצלם פלאים, לא רק שרכשו להם את ארצם וארצות עמים אחרים, כי אם גם כבשו להם את הבלי הגוים, כרעו לבעלים, ועבדו לכל אלילי העמים אשר סביבותיהם. אם נתבונן אל מצב עמנו בימי הבינים, בכל פעם שיצאו בכתר הנצחון ממציקיו ומרודפיו, עת שכל העמים קמו עליו לבלעהו ולהשמידו מעל במת החיים יחד עם דתו ואמונתו, ומאת אלפים דמי נקיים נשפכו לארץ, נשרפו ונהרגו ונצלבו, ודמיהם נשפכו כמים, עכ"ז הוא יצא בכתר הנצחון ונשאר חי וקים על הארץ, וזהו אמנם נצחון גדול אולי יותר מנצחונות החשמונאים..

אבל השם מנצח אינו הולמתו בעת ההיא, כי לדאבון לבבינו, אם נתבונן לרוח עמנו של העת ההיא, נראה, שלא תואר ולא הדר לו, וקשה היה להכירו, שהוא העם הנבחר שרגלי אבותיו עמדו על הר סיני, ושם קבלו את תורתו הצרופה והטהורה; שהוא העם ששמע על הר סיני לא יהיה לך אלהים אחרים על פני... כמה משיחי השקר עמדו לו בעת ההיא, שהעם האמין בהם, מרוב הבערות שנפלה לו למנה מהעמים שבקרבם ישב, שעמדו במדרגה נמוכה בדעת, ומקוצר רוח ומעבודה קשה. האם נוכל לקרוא לקיומו אז — נצחון? אם הלף הנצחון נפלה טהרת אמונתנו הצרופה, נשחת פניה עד שלא נכירה, פג טעמה וריחה נמר. האם נוכל לקרוא מנצח לעם, אשר סוף כל סוף האריך ימים למרות עניו, וזכה להעת הזאת, אשר עד כמה שלא יהיה גם עתה מצבנו רע ומר בגוים, עכ"ז יש לנו באיזו ארצות שווי זכיות, וגם בארצות שעוד לא זכינו בהם לכל הזכיות, עם כל זה החיים של כל אחד מאתנו הוא בטוב במדה ידוע, ומלכי חסד סוככים לראשינו — בעת שעינינו רואות וכלות שיחד עם הנצחון החומרי, הננו מנוצחים במוסרי, ויחד עם החיים שנתנו לנו בטובם העמים אשר בצלם אנחנו חוסים, נתנו לנו והעניקו אותנו בדעות נשחתות, בפריצות יתרה, ואת האהבה המרובה להתענוגי בשרים, המבלים את הגוף עם הנפש. כל אשר לנו לבוז הוא בעיני חלק גדול מעמנו; גם המתנות היותר יקרות שהיו לעמנו: התמימות והצניעות, מדת ההסתפקות, הכל יחד נתנו חלף החיים החומריים, האם לזה נוכל להקרא מנצח? ובצדק נוכל לאמר „עוד נצחון כזה ואבדנו" ולא יזכר עוד שם ישראל.

אמנם נס גדול הוא קיומנו על הארץ, אחד מן הפלאים היותר גדולים; אבל עיקר הפלא שבחלום פרעה, שלפתיר איתו היו צריכים ליוסף הצדיק, היה לא מה

שהפרות הדקות בלעו את הפרות הבריאות, כי מעשים כאלה ישנם הרבה בתבל, רק מה שלא נידע כי באו אל קרבם. אמנם אנחנו הדווים והמדולדלים בלענו את כל רודפינו הגדולים והבריאים, אבל נכר ביותר שבלענו איתם, כי כל המדות המגונות שקבלנו מהם, יתנו אותותם אותות עלינו ביתר שאת וביתר עז, עד שקשה להכיר את בן העם, שמסר נפשו גם על ערקתא דמסנא.. לא למדנו ולא גלמוד מהעמים את הנהגותיהם הטובים, את סדריהם המתוקנים, את סדור הכוחות השורר אצלם, שכל אחד ואחד מהם מכיר את מקימו: המשכיל ישתדל להפיץ השכלה בעמו, ולא יכנוס בגבול הכהן לחות דעתו באמונה, והכהן מורה האמונה לא יכנוס בגבול רעהו המשכיל, והמון העם גם הם מכירים את מקומם, ודברי הגדולים נשמעים להקטנים, וכל אחד עוסק במקצוע שהוא מומחה לה לטובת עמו, ואצלנו—ערבוביה ואי סדרים, כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו יודעים את התורה, וכל אחד יכנוס בגבול רעהו, ומרבים מחלוקת שהוא כרקב לבית ישראל. את הטוב לא נלמד מהם, באשר לא נחפוץ ללמוד את אשר יחסר לנו, ואשר באמת יכולנו ללמוד מהם, אך אנו למדים מהם הדברים שהיה לנו, ושיש לנו, ואצלם לא היו מעולם. וע"ז התאונן הנביא (הושע ז') „אפרים בעמים יתבולל, אפרים היה עוגה בלי הפוכה, אכלו זרים כוחו והוא לא ידע, גם שיבה זרקה בו והיא לא ידע" ר"ל אפרים הוא מתבולל בעמים לא כדרך שצריך להתבולל, ללמוד מהם את הדברים הטובים שיש בהם, וללמד אותם את הדברים הטובים שיש בו, אך הוא יעשה בהיפוך „אפרים היה עוגה בלי הפוכה" כמו שעוגה בלי הפוכה, מצד אחד היא נשרפת, ומצד השני לא נאפה יפה, כן הוא אפרים: מצד אחד בביאו להתבולל בעמים ילמוד מהם הפריצות היתרה והשאיפה לתענוגי בשרים, והוא שורף בזה צניעותו ותמימותו; ומצד השני לא נאפה יפה, איננו יודע איך להתנהג, וצלמות ואי סדרים שוררים בו, כי כל אחד נכנס בתחום רעהו, ככל העמים הפראים והמקולקלים, שלא נתפתחו ולא נתבשלו. וחוזר ומפרש, מצד אחד „אכלו זרים כוחו והוא לא ידע" הוא הצניעות והתמימות, שזרים אכלו אותן אצלו, ומצד השני „גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע" אותית זקנה וריקבון נראה בו... הפריצות מצד חלק העם, החפצים להקות את מעשה הגוים, ולהיות ככל העמים בית ישראל, ובזה הם אומרים למצוא חן בעיני שונאינו ומנדינו; והצלמות ואי סדרים מצד חלק העם, המתימרים שהם נושאי דגל התורה והדת, חמביטים מגבוה על כל סדר ומשטר, האומרים שאך הערבוביה והצלמות נאה לעם ישראל, ומבטלים בטפשותם ובבטלנותם כל דבר טוב ומועיל, ורוצים להפריד בין השם איש ובין השם יהודי, ואינם רוצים וגם אינם יכולים להבין את רוח תורתנו הקדושה, המתחננת אליהם: קימו מתרדמתכם, חברו את הטוב עם המועיל, החיים החומריים עם החיים המוסריים, פן תאחרו את המועד, ועם ישראל יקרע לקרעים, בנינו ילכו מאתנו לבלי שוב אלינו עוד, ואתם תרקבו במקומותיכם ותתנונו, כ"ז הם אותות רקבון... במצב רוחני כזה, שעומד כעת עמנו, עמד עמנו בימי החשמונאים: מעבר מזה היו העליניסתים, אוהבי היונים, שחפצו למצוא חן בעיניהם, בזה, שהחלו לחקות כקופים את מעשיהם, וכל דבר שנחשב על השכלת היונים היה להם לסמל הטוב והמועיל; גם פריצות היונים, גם אהבתם הגדולה לתענוגי בשרים, הכל טוב וישר היה בעיניהם, שכהו מראות, וכל דבר נאצל ונשגב, מרום וקדוש, אם אך על דגל עמנו נחשב, לזר היה בעיניהם. ומעבר השני החלה אז כת האסים להתפתח, שלא עשו מאומה

והתרחקו מן החיים, וכל יסורי העם קבלו עליהם באהבה, וחשבו להם גם לעון לבקש אמצעים, איך לעזור להעם בשעת דחקו..

ובתוך התהו והבהו הזה, בתוך שתי הדרכים האלה אחת של שלג ואחת של אש, היתה עוד דרך לאנשים מעטים אמיצי הרוח והדעת, שהלכו בשביל הזהב, והתרחקו מן הקצות. הם הם, שהבינו להתאים החומרי עם המוסרי, הם הם שירדו וחדרו לרוח התורה, אשר על דגלה כתוב מעבר האחד „ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" ומעבר השני „וחי בהם" „כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים". מהכת הזאת יצאו החשמונאים לעזור לעמם, ולהביא את נפשותיהם לקרבן על מזבחו, הם הם להמו בעד עמם מלחמת בית ומלחמת חוץ: מבית, לחמו עם אוהבי היונים בוגדי בעמם, ועם הכת השניה, שחשבה לעון לבקש אמצעים לעזור את עמב במעשה; ובחוץ, לחמו עם היונים, שחפצו לזכות את ישראל בעבודת אלילים. ורוחם הכביר עמד להם, לצאת בעטרת הנצחון מהמלחמה הכפולה הזאת, ונר ישראל עלה עוד הפעם והפיץ אורו הטהור בעם ישראל. והנר הזה שהוצל ע"י החשמונאים, הודלק משמן טהור, שמן משחת קודש, לא משמן הטמא של היונים ואוהביהם, ולא משמן הטמא של כת האסיים, אך שמן תורתנו הקדושה והצרופה, שמן המאיר לארץ ולדרים עליה, ויחד עם זה הוא מאיר בנפש האדם פנימה. ונס גדול היה שם, שאף שלא מצאו אלא פך אחד של שמן, שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד, ונעשה בו נס, והדליקו ממנו שמונת ימים; כן משמים הראו לעם ישראל, שאך השמן של כהן גדול יכול לחולל נפלאות, להאריך ולהפיץ אורו יותר מדרך הטבע, ולא השמן הטמא של עם היונים, המפיץ אור כהה, ולא השמן הנרפש של הבטלנים. וזה באמת היתה מטרת הנס ושדוד הטבע מן השמים, להראות לדעת איזה מקום ישכון אור האמת ואור הדעת.

וזה נראה לי הביאור בברכת על הנסים באמרנו „וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים" ששני השמות טמא ורשע הם על שתי כתות שונות, שהיו בשונאינו בבית ובשונאינו בחוץ. כבר בארנו במקום אחר שהאיש המריע לרעהו בדעה צלולה, בחפצו להרע לו להאיש ההוא, נוכל לקרוא רשע או שונא. אך המריע לרעהו בחפצו להיטיב עמדו, ומפני קט שכלו וקוצר דעתו הוא מחליף טוב ברע, וחכמה בסכלות, להאיש ההוא נוכל לקרוא ולכנותו טמא, כי הוא כמו הטמא שבהפצו להראות לרעהו אותות אהבתו ומחבקו ומנשקו, הוא מטים בחיבתו שואה על רעהו, שמטמא אותו, כן הוא האיש הזה. ואחרי שבין שונאי ישראל בחוץ בין היונים, היו הרבה שלחמו עם ישראל רק כדי לשלול שלל ולבוז בז, אבל הישרים שבהם לא הפצו להוציא לעצמם כל תועלת פרטית, אך בקוצר דעתם האמינו אמונת אומן בעבודת אלילים, לכן חפצו לזכות את עם ישראל ע"י כפיה, בהאמונה הטובה הזאת, לפי דעתם. וכן בצוררי ישראל בבית היו גם כן שתי המפלגות האלו, כת אוהבי היונים היו בוגדים בעמם, וחפצו להתבולל בעם היונים, אבל כת האסיים אהבו את עמם אהבה אמיתית, אך מפני קוצר דעתם, חשבו לנכון להתרחק מן החיים, ולבלי לעשות מאומה. נגד האנשים שמאהבתם לעם ישראל המיתו אסון עליו, אנחנו אומרים „וטמאים ביד טהורים" ונגד אלה שחפצו רק בהנאתם הפרטית ובזדון הכינו רשת ומטבח לעם ישראל הננו אומרים „ורשעים ביד צדיקים"....

נס גדול כזה שנעשה לעמנו אז, שיחד עם נצחון חומרי נחרנו גם נצחון רוחני, ויע״י מתי מספר אנשים בעלי רוח כביר ואוהבי עמם ותורתם באמת יברעת, הוא אחד מהנסים היותר גדולים והיותר נכבדים, ואשר מספרם מעט בדברי ימינו, ואף עתה שכבר אבדנו את ארצנו ומצבנו הלאומי, ולא נאכל עוד מפירות נצחונם החומרי, הננו אוכלים מפירות נצחונם הרוחני, ולכן הננו חוגגים גם עתה את החג הלאומי הזה. וגם יוכלו בית החשמונאים אף עתה, להיות לנו לאיר, שמהם נקח לקח לכבד את אנשי הרוח ובעלי דעת, שגם במספר מעט יוכלו לעשות נפלאות לטובת עמנו ולטובת תורתנו הקדושה, והנס ההוא יוכל לתת גם בעת תקוות טובות לנו ולבנינו לקוות לימים טובים מאלה, לעת שנר ישראל שהיה מאיר עולם בימי המכביים, יפיץ אורו גם כעת, ונר אלקים, הבוער בקרב עמנו כעת באור כהה, עוד יהיה לאור עולם, ולאורו יסעו וילכו כל העמים כאשר הלכו עד הנה...

אבל שאלה אחת יש לשאול, אם אור ישראל, אמונתו הטהורה, אמונת אל אחד, שממנו למדו כל העמים להכיר את סכלות עבודת אלילים, עוד יהל בעתיד כבעבר, אי אורו יועם מעט במדה ידוע? אבאר את דברי. הנה בימי קדם, עת שכל העמים הלכו בחשכת הבערות, אז, לולא עם ישראל שלמד את כל העמים אמונתו הטהורה, היו כל העמים מתנוונים והולכים בחשכת הבערות ובהבלי האלילים התהללו. אבל עתה, שכל העמים הנאורים השליכו את עבודת האלילים והתקדמו והתפתחו בהשכלה, אם כן בטלה תעודת ישראל בעולם, ואין להם עוד לחשיב את עצמם למורי העולם, ונר ישראל איננו עוד נר למאות עמים כאשר היה בימי קדם... שאלה גדולה היא שעוסקים בה הרבה חכמים וכבר מהרו והחליטו אותה המתבוללים לטובת שיטתם ושטותם...

ואראה לי אנכי, שבשאלה זו עסקו ב״ש וב״ה במאמרני, שהצבנו בפתח דברינו, שדבריהם אינם מובנים בהשקפה שטחית: מדוע דעת ב״ש לעשית הזכר לנס חנוכה כנגד ימים הנכנסים ולדעת ב״ה כנגד ימים היוצאים להד מ״ד? ולהמ״ד השני אינו מובן ביותר דעת ב״ש שתפסו כנגד פרי החג, מה ענין נס פך השמן לפרי החג? אבל לפי רעיוננו נבין את דבריהם בהגיון ישר. המ״ד שסיבר שמחלקותן תלויה בזה אם כנגד ימים הנכנסים או כנגד היוצאים חושב, אחרי שאנו עושים זכר לנר ולאור ישראל. הנה דעת ב״ש, פוחת והולך, כנגד העתיד שנר ישראל יהיה פוחת והולך, אחרי שכל העמים כל מה שיתקדמו יותר ויותר, יצטרכו בפחות לאור ישראל. ודעת ב״ה שעלינו לעשות זכר הדלקת הנרות להעבר הגדול, עת שכל העמים הלכו רק לאור ישראל, ולכן מוסיף והולך, להיות לנו למזכרת את אשר היינו לעמים בימי קדם וזהו „כנגד ימים היוצאים". והמ״ד השני סובר שבזה גופא היא מחלוקת ב״ש וב״ה אם באמת יהיה נר ישראל פוחת והולך בעתיד, שלא יצטרכו לו עמים אחרים, והדבר הזה בעצמו צריך להתברר ולהתבונן אליו, אם תעודת ישראל נשלמה. ולהבין מה ענין פרי החג אצל נס פך השמן, עלינו להבין מקודם, למה הביאו בביהמ״ק קרבנות נגד אומות העולם. ואני רואה בזה בדרך הרעיון, אחרי ששמעו בני ישראל על הר סיני „ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" שהם צריכים להיות מורי העולם, אם כן בתור מורים, הם נושאים עון כל העולם, והם ערבים בעד אומות העולם, כי כלל גדול היא שחטאי התלמידים תלוים תמיד במוריהם, כי לו התנהגו המורים כהוגן היתה השפעתם גדולה על תלמידיהם, לכן היה החוב על עם ישראל, המורה הגדול של כל העולם, להביא קרבנות בעד כל

העמים. אך אחרי שכל זמן שהעולם עומד וקים, העמים הולכים ומתקדמים ומתפתחים, ואם כן חטאי כל העמים ועלילותיהם הרעים וסכלותם פוחתים והולכים, לכן גם פרי החג היו פוחתים והולכים לאות ההקדמות כל העמים. ולכן סוברים ב"ש שנר חנוכה פוחת והולך, אחרי שנר ישראל פוחת והולך במשך הזמן, שכל העמים מתפתחים ולא לאור ישראל הם צריכים עוד. אך לא כן דעת ב"ה, שסוברים מוסיף והולך: אמנם כאשר נתבונן להתפתחות העולם הננו רואים שהאנושית צועדת קדימה, דעת האדם התפתח הרבה, ואין מקום עוד להעבודות הזרות, וככל האמונית הטפילות, ששררו בעולם בימי קדם ובימי הבינים, ומובן מאליו שעוד תצעד האנושיות הלאה הלאה בצעדי ענק. אך אם ההשכלה וההתפתחות צועדת קדימה, והאדם נשתלם יותר ויותר בדעות, עכ"ז איננו רואים, שמדות האדם והמוסר עומדים במדרגה יותר גבוה משעמדו בימי קדם. כל הנבלות שאנו מוצאים אותם בימי קדם, הננו רואים אותם גם כעת: הגדול בולע את הקטן, ודמעת העשוקים לא נמחו מעל פניהם; הפריצות נתרבה, והשאיפה לתענוגי בשרים הגסות נתגברה; רשעת האדם לאדם עוברת כעת כל גבול, וכל אחד רודף ונרדף דוחק ונדחק, הרבה יותר מימי קדם. והסבה לזה פשוטה והיא תגרום שגם בעתיד הקרוב והרחוק, כל מה שדעת האדם יתפתח יותר ויותר, בה במדה ישחית האדם את דרכו על הארץ יותר ויותר. ולשוא מאמינים קצרי הראות, שהתקדמות האנושית תשים קץ לרשעת האדם ולהחיה שבו; אך נהפוך הדבר, כל מה שיתקדם האדם בדעת, כן תגדל תשוקתו לתענוגי בשרים, ובמדה הזאת תגדל אצלו החיה שבאדם. הננו רואים, שהאיש הפשוט והגס, שאיננו יודע מכל הנעשה בחיים, לא ראה את החיים, ולא למד כל חכמה ודעת, האיש הזה דרישותיו מהחיים קטנות ביותר: לחם לאכול, בגד ללבוש ודירה נאה, זה תקותו ותאותו בחיים; האיש הפשוט הזה לא יתאר בדמיונו לחפוץ ולקוות למרכבה רתומה לארבע סוסים, לאותות כבוד מממשלתו, לנסוע אל התערוכות הגדולות בפאריז ובמשיגאגע, כי דברים כאלה נשגבים מדמיונו ומתאותו. ולהשיג לחם לאכול ובגד ללבוש, לא נחוץ לגניב ולחמוס ולרצוח כל כך. לא כן האיש שקרא ושנה הרבה, והוא נתפתח הרבה, והוא מרגיש ויודע ההוד והיופי שבחיים, וכל תענוגי החיים, — האיש הזה דורש הרבה מהחיים: היא לא יסתפק בלחם לאכול, בגד ללבוש ודירה נאה; הוא יתאו למרכבה מפוארה, הוא יתאו לנסוע לבקר את כל התערוכות הגדולות, הוא יתאו להשיג אותות כבוד מממשלתו, היא יחפוץ להיות מחוקק בארצו. ולהשיג כל אלה נחוץ הרבה כסף, והרבה עבודה ועמל. ולמען השיג כל זה ירשה לעצמו לגנוב ולעשוק הרבה, ולרמות את הבריות ביותר, ולהשתמש, למען השיג כל שאיפותיו, באמצעים היותר מגונים, להכריע את כל האנשים העומדים לו על דרכו. ולכן בה במדה שתתרבה דעת החיים אצל האנושיות. בה במדה תתרבה תאות החיים, והרע שבאדם, ואם כן האנושית תרד מטה מטה במוסר ובמדות, אף שתעלה מעלה מעלה בדעת ובחכמה. וזה נראה לי רעיון מאמרם ז"ל (בר"ר פ' כ') „א"ר לוי לעתיד לבא הכל מתרפאים חוץ מנחש וגבעונים כו'". רצונם לאמר, לעתיד לבא, בעת שתמלא הארץ דעה כמים לים מכסים, הנה כל הנבלות שאדם עושה מפני קוצר דעתו וקטנותו שבלו יתרפאו, כי יתפתח דעתו, וידע להבדיל בין הטוב והרע, בין החכמה והסכלות; אבל הנחש. או התאוה שנקראת נחש, כאשר בארנו בדרושנו עץ הדעת, וכן מדת האכזריות והרשע שבאדם, החיה שבו, שסמל האכזריות הם הגבעונים—לא יתרפאו לעולם.

אך נהפוך הדבר, התאוה תתגבר, ואכזריות האדם תתרבה יותר ויותר, כי כל אחד ישאף להשיג בכל האמצעים המגונים כל תאות לבבו, וישתמש גם בשכלו ובהתפתחותו לרעת רעהו, ובהם ומהם יוציא תועלת להנאתו הפרטית, ויעשה חכמתו והשלמתו קרדום לחפור בה תאות לבבו, ולהכות את כל מי שיעמיד על דרכו, ומתחרה אתו.

ובזה נראה לי לבאר מאמר הגמרא (מגילה דף ו') „מאי דכתיב יוחן רשע בל למד צדק, אמר יצחק לפני הקב"ה, רבש"ע, יוחן עשו, א"ל רשע הוא, אמר לו בל למד צדק, אמר לו בארץ נכוחות יעול, א"ל אם כן בל יראה בגאות ד'" אשר כפי פירוש המפרשים המאמר הזה אין לו מובן כלל. ונראה לי אנכי בזה שחז"ל הליטו במליצתם את הדברים האלה שהארכנו בזה, והם מפרשים בזה את הכתוב, שיצחק החל לבקש רחמים על עשו ולהתנצל בעד מעלליו הרעים. וזהו אומרם „א"ל יוחן עשו" ר"ל כדאי הוא לחונן אותו, „א"ל רשע הוא" ר"ל מעלליו הרעים אינם נותנים מקום לבקש עבורו, „א"ל בל למד צדק" רצונו לאמר, זה שעשו מרבה להרע, הוא לא מפני שלבו רע ביותר, לא בעבור שבלבו תקנן היה רעה האוהבת לטרוף אדם, ולשפוך דמי נקיים כמים, רק מפני שלא למד צדק, לא נתפתח ולא נשתלם; לא כן כאשר ילמוד חכמה ודעת, ויתפתח וישתלם במדה מספקת, אז ירבת להטיב, אז נראה את הטוב שבו, אז יאהב את רעהו, אז יתמעט דמעת עשוקים, אז יחדל מרוצץ דלים ולדכא עניים, או אז יבא הקץ לכל מעלליו הרעים, ויהדל נספת בלא משפט בקרב הארץ, אז תבא העת המאושרה, שאליה מחכים כל אלה המאמינים בתשועת ההשכלה והחכמה, שהן ישימו קץ להחיה שבאדם. „א"ל בארץ נכוחות יעול" רצונו לאמר שקר הדבר שאך מפני קוצר דעתו וקטן שכלו הוא מרבה להרע, לא! ולא! גם בארץ נכוחות, בעת שדעת האדם תתפתח ותשתלם, גם אז יעול, כי רשעתו בא מתאות לבבו, ולא מקוצר דעתו, ואחרי שלב אנוש לא יוכל להשתנות, ותכונתו רע מנעוריו, לא יועיל לזה כל התפתחות; אדרבה כל שישתלם שכלו יבין ביותר, איך להוציא לפעולת ידים כל מזמותיו הרעים, כל רשעתו הפרועה. תחת בעוד היותו במצב הפראי, לא ידע כל כך איך להרע, הנה עתה ידע איך להרבות ולהרחיב חוג מעלליו הרעים ע"י אמצעים מחוכמים, תוצאת בית חרושת המעשה של השכלה וההתפתחות. „א"ל אם כן בל יראה גאות ד'" רצונו אחרי שיצר לב עשו רע מנעוריו, אם כן לא יראה ולא יבין לעולם גאות ד', קול ד' בהדר. המדבר בטובת המוסר, בטובת ישרת לב האדם; זר יהיה לרוחו לעולם, להבין ערך הטוב וערך היופי, המוסרי והרוחני, גודל ערך החיים הרוחניים על החיים של תענוגי בשרים הגסות, גודל ערך הרחמנות על האכזריות...

ואחרי שבאנו לזה, נוכל להבין, אף שאור ישראל להאיר לארץ ולדרים עליה בהבנת אחדות אלקות ובדעת ערך החכמה על הסכלות, האמונה הצרופה על האמונות הטפילות, יהיה פוחת והולך, כי כל העמים כבר ראו את אור הדעת כי טוב, ולא לעם ישראל הם צריכים בעת, וכבר נשלם תעודת ישראל בזה—אבל תחת זה, תעודה אחרת שיש לעם ישראל בעולם לא תושלם לעולם, וכל מה שהתבל תוסיף להתפתח ולהשתלם, יהיה מורגש ביותר צורך עם ישראל בעולם. ובזה יהיה אור ישראל מוסיף והולך להאיר לארץ ולדרים עליה, והוא—להורות את כל העמים את ערך הרחמנות, את ערך הצניעות והתמימות. וזהו דעת ב"ה האומרים „מוסיף והולך" דמעלין בקודש ולא מורידין. ר"ל נר ישראל יהיה מוסיף והולך גם בעת שתמלא הארץ דעה כמים לים מכסים, ולא יהיה כל צורך בעם ישראל ללמוד ממני אמונה:

ודעת, אז יהיה הוא לאור עולם יותר ויותר, ללמד את כל העמים ולהיות להם למורה להועיל לא בדעת, אך במדות; הוא יהיה לסמל הצניעות והתמימות, הוא יהיה עם קדוש, וממנו יקחו לקח כל העמים, להבין את ערך הקדושה והאצילות והרוממות של חיים שקטים, חיים של שמחים בחלקם, חיים שאין בהם דמעת עשוקים ודמי רצוצים, ובעת שהאנושית תוסיף להשחית את דרכה על הארץ, בה במדה שתתפתח בחכמה, אז יהיה עם ישראל למחאה חיה נגד כל העמים, נגד כל מעלליהם הרעים, ובזה יהיה נר ישראל מוסיף והולך, ובעתיד הקרוב והרחוק יורגש ביותר ערך עם ישראל לערך כל העמים. אמנם, בדעת, יהיה נר ישראל פוחת והולך, וערך האור הזה יועם, אך בקדושה—יהיה נר ישראל מוסיף והולך, להפיל אור של שבעת הימים על כל העמים, מוסיף והולך להורות וללמד את כל העמים שיורדים מטה מטה במדות ובמוסר, את ערך המוסר והרחמנות, את שפלות תענוגי בשרים, את שפלות החיה שבאדם, את שפלות האדם, החושב את עצמו למבחר היצורים ולסמל השלימות והחכמה, ומרבה להרע יותר מכל החיות הטורפות, את שפלות האדם אשר רוממות החכמה בפיו וחרב פיפיות בידיו, את שפלות האדם המדבר על ההוד שבחיים, על היופי שבחיים והיא בעצמו עושה את החיים לגי בן הגם, מקום שם יזעקו קרבנותיו קרבנות אדם, שהוא מעלה על מזבח תאותו וגסותו. ואך נר ישראל שהאיר לעמים בעת ששמש החכמה היתה מכוסה בענן הסכלות, הנר הזה יהיה מוסיף והולך הלוך ואור, בעת ששמש החסד והטוב תהיה מכוסה בענן התאוות הגסות והעריצות המשונה... והנר הזה, באורו הכביר יפיץ את חשכת העולם, את חשכת החיים, ובאור ישראל יראו את האור כי טוב, ומתוך האור הזה יראו עיניהם את מוריהם, ויבינו את הטיב והמועיל, החסד והרחמים, שהפיץ העם העתיק יומין הזה, המורה הזקן של כל העולם, וישובו ממעלם שמעלו בו, וישלמו לו בעד השנים הרעות, וירימו קרנו בכבוד. במהרה בימינו אמן!...

דרוש כ.

דרוש לפרשת זכור.

זכרון מר.

אתא המן לגביהון. אמר לון במה אתון עסקין? אמרו לו במצות העומר, הה"ד ואם תקריב מנחת בכורים לד'. תמן אמרי הלכות קמיצה אחוו לי', ודבר אחד שהיו קומצין מן העומר. אמר לון, והדין עומרא מהו? דדהב או דכסף? אמרי לי' לא דדהב ולא דכסף ולא דחטין אלא דשעורין. א"ל בכמה הוא טימי דידיה הו בעשרה קנטרין, א"ל סגיין בעשרה מנין. אמר לון קומו דנצחון עשרה מנכון לעשרת אלפי קנטרין דכסף דילי... (מ"ר מגילת אסתר פ"י).

כל איש ואיש היודע תולדות עמו, ישתומם לראית את הזכרון הגדול, שהציבה תורתנו הקדושה למלחמת עמלק, שהיא מצות עשה מן התורה לזכור מעשה עמלק.

אנחנו נוכל להבין אם איזה עשיר שזכה לעת זקנתו לבן יחיד, שהוא שומר אותו מכל משמר, לבל יגעו בו ידי זרים, ולבל ירהיב איש להעליבו ולהכלימו—אם יגע בו איזה איש, אז לא ימנע מכל עמל נפשו להנקם ממעליב בנו. אך אם נראה לאיזה עני, שברכו ד' בבנים הרבה, אשר כל היום הנם הולכים מוכים ופצועים, מהמכות ומהמהלומות שיכבדו אותם, כל מי שיש לו אך אגרוף, ואביהם לא ישים לב לזה, באשר כבר הסכין, והוא יודע, שזה מנת חלקם של בני עניים, להיות הפקר לכל ריק ופוחז ולכל בעל אגרוף—אם פתאום נראהו שנתמלא עברה וחמה על איש שנגע נגיעה קלה בבניו, שהנגיעה הזאת לא נגעה בגופם לרעה, והוא לא יוכל לשכוח את מעליב בניו, עד שהוא מצוה לבניו לבל ישכחו את מעליבם זה, ובכל מקרה שיבא לידם, ישתדלו למחות שם מעליבם מתחת שמי ד', האם לא נשחק על החזיון הזה? עם ישראל שאין שעל אדמה שלא רותה מדמו, שאין עם ולשון בעולם שלא שפכו דמיו כמים, וכל דרכו הארוכה שעשה בתולדתו, היא שפיך מדם בניו ובנותיו, וכל צעד וצער שעשה בחיים, קנה בראשי אחיו ואחיותיו, עד אשר בצדק נוכל לאמר, שכל כדור הארץ הוא מזבח אחד, שעליו נקרב תמיד קרבנותיו, קרבנות אדם, קרבנות בניו ובנותיו; עם ישראל, שצעדיו הראשונים שעשה על במת החיים, היתה עבודת פרך בחומר ובלבנים, והשלכת בניו ליאור; עם ישראל, שהוא מוכרח לזכור, גם אם לא יחפוץ, את מחריבי ארצו: אשור, בבל, ורומא. והנה לכל אלה לא בא גם זכרונם להזכירם לרע, ואך את עמלק, שסוף כל סוף לא עשה מאומה לישראל, ונהפוך הדבר, עם ישראל גבר עליו, וגם הוא לא בא להלחם מלחמת תגרה, רק מלחמת מגן, כי הוא התירא פן יקח ישראל את ארצו. והתורה אומרת „זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים אשר קרך בדרך כו'" וכל איש בר דעת ישאל, מה כל החרדה הזאת? הלוא כלל גדול הוא הבא להורגך השכם והרגו וכן חפץ לעשות גם עמלק, וגם זה לא עלה בידו, כי יהושע החליש את עמלק לפי חרב; והיותר פלא הוא, שתורתנו אומרת „מחה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים" ובזה היא עצמה הציבה לו זכרון לזכר עולם. הנה עתה אין עם עמלק בתבל, וכבר נשכח שמו, לו לא הציבה לו תורתנו הקדושה מצבת זכרון? וכן אנחנו, שהננו מצווים למחות את שמו, הננו מציבים לו יד ושם, בזה שהננו קוראים שבת אחת בשנה פרשת זכור, זכרון למעשה עמלק. מלבד מה שאנו מזכירים אותו שתי פעמים בשנה בסדר הפרשיות. ומלבד מה שכל איש ירא והרד מבני עמנו מזכיר אותו בכל יום ויום אחרי התפלה?...

אך נעזוב לע"ע את השאלה הגדולה הזאת על תורתנו הקדושה, ונשאל שאלה אחרת, אולי יותר גדולה מהקודמת, ואשר היא נוגעת לנו ביותר, על החיים של עם ישראל: מדוע באמת סבל וסובל העם הזה יותר מכל העמים החיים על פני האדמה? מדוע אך על עם ישראל נשפך עברת כל העמים, לענותו תמיד בעניים מרים וקשים? מדוע כל העמים החיים על פני האדמה, שוכחים את עניניהם הרצינים ושאלותיהם הדורשים פתרונים בלי איחור, ועוסקים בדברים של מה בכך: איך להצר לעם ישראל, שלא עשה להם ולא יוכל לעשות להם רעה? מדוע לא יעבור יום שלא יגזרו עליו גזירות רעות וחוקים רעים חדשים? אמנם החי' שבאדם לא נרפאה ממשובתה, והאדם נמשל לדגים שבים: הגדול בולע את הקטן, אבל כמה עמים קטנים וחלשים יש על פני האדמה, עכ"ז לא יגזרו עליהם גזירות קשות כעל עם ישראל? מדוע אך אצלינו קוראים ספורים נוראים כאלו: „להשמיד, להרוג

ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד ושללם לבוז", הנשמע כזה אצל עמים אחרים, שיגזרו עליהם להשמידם בלי כל סבה נכונה לזה? ואם יש עתים וזמנים שלא נוכל להתפאר נגד כל העמים, שהננו טובים מהם, עכ"ז נוכל לאמר בבטחה שאיננו הגרועים מכל העמים, ואם כן השאלה במקומה עומדת: מה זה ועל מה זה?...

השאלה הזאת לפי דעתי, הבינו חז"ל בשאלת אסתר למרדכי, באמרם (מגילת אסתר רבה) „לדעת מה זה ועל מה זה, אמרה לו, לך אמור לו מימיהם של ישראל לא באו לצרה כזאת, שמא כפרו ישראל בזה אלי ואנוהו, ושמא כפרו בלוחות דכתיב בהו מזה ומזה הם כתובים, ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו, אמר להתך, לך אמור לה בן בנו של קרהו בא עליכם, הה"ד אשר קרך בדרך". המאמר הזה קשה להולמו לפי השקפה שטחית, ראשונה מאין מצאו חז"ל בהכתוב „מה זה ועל מה זה" שלפי פשוטו לא ידעה אסתר סיבת קריעת בגדיו של מרדכי ושקו הלבוש עליו. לאמר: ששאלה אותו מאיזו סבה נגזרה הגזירה הרעה על עם ישראל? ושנית אינה מובן מליצתם „זה אלי ואנוהו", מה לשון ואנוהו שייך לענין כפירת ההשגחה העליונה? והשלישית קשה מליצתם „שמא כפרו בלוחות דכתיב בהם מזה ומזה הם כתובים", מאי נפקא מינא אם הם כתיבים מעבר אחד, או משני עבריהם? ויותר פלא מליצתם בתשובת מרדכי לאסתר באמרם „אמר להתך, אמור לה בן בנו של קרהו בא עליכם כו'" הלא היא השיב לה את אשר לא שאלה מאתו, ועל אשר שאלה לא השיב לה מאומה. היא שאלה איתו מדוע נגזרה גזירה נוראה כזו על עם ישראל, והוא השיב לה את ספר היוחסין של בעל המחבר את הגזירה הזאת?...

ולכן אני רואה בזה שהז"ל לא הפצי להאמין, שאסתר, שהיתה בחצר המלך, לא ידעה את הדבר שנעשה בחצר המלך, בעת שהדבר היה ידוע ומפורסם בכל מדינה ומדינה. לכן הבינו חז"ל בהשאלה „מה זה ועל מה זה" שאסתר שאלה למרדכי את השאלה שרבים לא יוכלו להבינה, והיא: מדוע אך על עם ישראל יציצו כצמח השדה גזירות רעות חדשות לבקרים ולא על עמים אחרים? הלא דבר הוא; אולי הם עומדים למטה מכל העמים באמונתם, ובעבור זה המה נרדפים, אף שאמונת ישראל היא יותר טהורה וצרופה מכל אמונות והבלי הגוים, עכ"ז יוכל היות שהם בעצמם טפלו עלי' טיח טפל, עד שהיתה לחגא לכל העמים, ולכן הם אינם נסבלים מכל העמים, מפני הביעור שמצאו באמונתם? וזהו מליצתם „שמא כפרו בזה אלי ואנוהו" ר"ל, היופי שבאמונתם נאבדה אצלם? או אולי לא ישמרו בני עמנו את המשפטים הטיבים, שנתנו להם בהר סיני לטוב להם כל הימים, ויוכל היות שבארץ גלותם שכחו את הכל, למרות שהלוחות כתובים משני עבריהם, לדעת ולהבין שבכל עת ובכל שעה, בין שהם יושבים על אדמתם איש תחת גפנו ותחת תאנתו, ובין שהם דווים סחופים ומדולדלים בארצות גלותם, בכל צד שמהפכים את הדף, עליהם לשמור פקודיהם כי הם כתובים משני עבריהם. ולכן לא יוכלו עמוד בין עמים אחרים העומדים בהנהגתם למעלה מהם, ולכן הם שנואים בעיני הכל, עד שחפצים בכל מקום להפטר מהם לבל ישחיתו במעשיהם את התושבים העקרים. וזהו מליצתם „שמא כפרו בלוחות דכתיב בהן מזה ומזה הם כתובים" ועל זה מבינים חז"ל השיב לה מרדכי תשובה נבונה לקוחה מכבין החיים, וזה נראה גם מהסיפור מגילת אסתר בעצמה...

כי המתבונן אל המגילה הזאת, ישתומם לראות את הכתוב בה. ראשונה

התיצב נגד עינינו תמונה היה, ז״ל נוראה מאפיסת הכחות של עם ישראל. הנה יצאה גזירה רעה עליו למחות את שמו מעל האדמה, והשמועה הזאת הגיעה לאזני עמנו, ולפי השכל הבריא היו צריכים לבקש ולאחוז אמצעים ותחבולות לסכל עצת המן הרע הזה: בכל עיר ובכל מקום אשר בני ישראל נחתים, היה צריך להיות אספות גדולות מכל בני עמנו, לברור מאתם שלוחי עם שיסעו לעיר הבירה, ולהתיעץ עם אחיהם הגרים שם, ואח״כ לברור מכל עדת ישראל אנשים מצוינים אשר לשונם ושפתם אתם, להתיצב לפני המלך ולברר לפניו, שאך לשוא מפלו עליהם עונות ופשעים, ולסכל עצת המן הרע הזה; ואף אם לא תעלה להם לפעול על לב המלך הטפש, גם אז חלילה במצב כזה לטמון יד בצלחת: נחוץ להזדיין ולאזור חיילים, להתיצב לפני מבקשי נפשם ביד רמה וללחום מלחמת קיומם ביד רמה, ולכה״פ לקים תמות נפשי עם פלשתים. ומה אנו רואים? כל מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע, אבל גדול ליהודים, וגם אחינו יושבי עיר הבירה, שהם אנשים היודעים תהפוכות חצר המלך, גם הם נבוכים ואינם עושים מאומה. הנשמע כזאת אצל עמים אחרים, שעם שלם יריד בשיחו כאשה מצרה בעת צרה כזאת, וישב בחבוק ידים מבלי לעשות מאומה? ורק מי התענן בזה לעשות דבר מה? רק יהודי אחד, הוא מרדכי, קרוב המלכה, רק הוא לא ישן, הוא אחז באיזו אמצעים לפעול על לב המלכה. אומלל הוא האיש הפרטי, אם אין לו כשרונות לחיות ולהתקים על חשבון עצמו, והוא חי בחסד איזה קרוב, דוד או אח עשיר; ואומלל ביותר הוא עם שלם, אם אין בו כחות וכשרונות עצמו ללחום מלחמת קיומו, והוא חי רק בחסד איש אחד קרוב לו, עשיר בכשרונות. היפלא איפוא אם על עם כזה גוזרים גזירות רעית, אחרי שהכל יודעים שכל איבליו לא יאשמו, הוא לא יעמיד בעד נפשו, וכשה לטבח יובל בלי כל מחאה גם מצדו. ובזה נבין דברי המן להמלך, ונבין גם כן איך גוזרים גזירה כזו: להשמיד עם שלם, אחרי שהכל יודעים שאין כל איש נותן את נפשו ברצונו הטוב, ולהשמיד עם שלם מרובה באוכלסין יעלה גם להפרסים בקרבנות רבים מצדם? ובעד מה יתן הפרסי את חייו רק למען השמיד את עם היהודים, שלא עשה לו רעה, הלא אין הצר שוה בנזק? אבל באמת ידע המן את עצלות ואפיסת הכחות של עם ישראל, שגם לא ינקפו באצבע להתיצב לפני מבקשי נפשם, וכשה לטבח יובל העם הזה. וזה דבריו בהציעו הצעתו לפני המלך, שבל יחוש המלך פן תעלה הצעתי לעם הפרסים בקרבנות רבים, „ישנו עם אחד מפוזר ומפורד" הוא מפוזר ומפורד בינו לבין עצמו, שאיש לא יבין שפת רעהו, ואין לחשוש פן יתאחדו ויתאגדו ללחום בעד חייהם...

וזה שאמר והשיב מרדכי לאסתר: מדוע אך על עם ישראל גוזרים גזירות כאלו? תשאל, אגיד לך תשיבה נכונה „בן בנו של קרהו בא עליכם הה״ד אשר קרך בדרך" ר״ל, אל התמה על זה! דע, שאמנם הננו מוכנים תמיד לכל פגע ולכל תקלה, יותר מכל העמים, כי מעולם אנחנו חיים רק בחיים ההוים, ולא נרגיש ולא נחוש דאגת מחר, ולכן כל צרה שלא תקרה אותנו תמצא את עמנו בלתי מוכנים אליה, לעמוד נגדה, ולכן הננו אובדים עצות, ולא נמצא ידינו ורגלינו בעת צרה. כאשר ראינו זאת במלחמת עמלק, שעם קטן כעם עמלק, הביא פחד ובהלה במחנה ישראל, אף שמחנה ישראל היתה מרובה באוכלסין ממחנה עמלק עשרת מונים—כאשר בארתי זאת במקום אחר—מפני מה היתה זאת? מפני שקרהו בדרך, מפני שתמיד הננו עומדים באמצע הדרך, ואיננו מוכנים לכל צרה, וכל דבר אשר לא יקרה לנו אף

שהוא מן הדברים הרגילים, ואולי גם מן ההכרחיים במלחמת החיים, שתמיד להיות מוכנים להם, הם החוב על כל עם ועם; עכ"ז אצלנו הם מתקבלים בתורת מקרים בלתי רגילים. וכן גם עתה על שאלתך מדוע יוצאים גזירות כאלו אך על עם ישראל? הנני אומר מפני שהמן יודע אפיסת הכחות של עם ישראל, שלא יעמדו על נפשם. ומה נאה מליצתם „בן בנו של קרהו בא עליכם", מלחמת עמלק, היא אב ואם לכל הצרות הבאות עלינו, אב אחד לכולם, וסבה אחת לכל הגזירות בכל המדינות, מפני שהכל יודעים שיוכלו לעשות עמנו ככל העולה על רוחם ואין מי שיעמוד נגדם, מפני שלכל דבר איננו מבינים עצמנו, תמיד הננו באמצע הדרך, תמיד הננו מקבלים כל דבר בתורת מקרה פתאמית. תחת שכל העמים הקטנים והחלשים, הם עומדים תמיד על המצפה לבלי לתת לכל צרה שתבוא, וגם בבואה, הם אוחזים באמצעים נבונים ובטוחים לעמוד נגדה, לכן לא כל כך חיש מהר יחפצו התקיפים להתגרות עמם, בידעם, שלא יתנו אשרם וטובם, ומה גם חייהם, ברצונם הטוב, בלי מלחמה ארוכה וגם בעת רעה בלי שפך דם; אבל עם ישראל לא יחפוץ להבין את זאת, שהתנפלות התקיף על החלש אינו מקרה. ורק הוא חוק החיים, שהגדול בולע את הקטן, כי יצר לב האדם רע מנעוריו, ואם אך הוא יודע שיוכל להרע להשני מבלי שיענש ע"ז, לא ימנע לעשות כל אשר יש לאל ידו...

וזה נראה לי רעיון מאמרם (מגילת אסתר רבה פ' ז') „אמר להון המן, אלוק שטבע פרעה בים, ועשה לישראל נסים וגבורות ששמעתם, כבר הוא זקן, ואינו יכול לעשות כלום, שכבר עלה נבוכדנצר והחריב ביתו, ושרף היכלו, והגלה את ישראל, ופזרן בין האומות. והיכן כחו וגבורתו שכבר הזקין וכו' ובשעה שנחתמו איתן האגרות, ונתנו ביד המן, ויבא שמח הוא וכל בני חבורתו ופגעו במרדכי, שהוא הולך לפניהם. וראה מרדכי שלשה תנוקות שהיו באים מבית הספר ורץ מרדכי אחריהם. וכשראה המן וכל חבורתו שהי' רץ מרדכי, הלכו אחרי מרדכי לדעת מה ישאל מהם. כיון שהגיע מרדכי אצל התנוקות, שאל לאחד מהם פסוק לי פסוקך, א"ל אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבא, פתח השני ואמר, אני קריתי היום עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל. פתח השלישי ואמר ועד זקנה אני הוא ועד שבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט. כיון ששמע מרדכי כך, שחק ושמח שמחה גדולה. א"ל המן מה זאת השמחה ששמחת לדברי התנוקות? א"ל על בשורות טובות שבשרוני וכו' מיד כעס המן ואמר, אין אני שולח ידי תחלה אלא באלו התנוקות וכו'. באותה שעה רץ אליהו אצל אבות העולם ואצל משה. וא"ל משה אי רועה נאמן כמה פעמים עמדת על הפרץ לישראל, ובטלת את גזירתם ומה תענה על הצרה הזאת? א"ל משה כלום יש אדם כשר באותו הדור? א"ל יש ושמו מרדכי, א"ל לך והודיעו, כדי שיעמוד הוא משם ואני מכאן ונבקש רחמים. א"ל כבר נחתמה אגרת כלי' על עם ישראל. א"ל משה אם בטיט היא התומה תפלתנו נשמעת, ואם בדם מה שהי' הוא. א"ל בטיט היא התומה. א"ל משה לך והודיע למרדכי וכו'" המאמר הזה צריך ביאור. המליצה „אלוה שטבע פרעה בים כבר הזקין" אין לה מובן לכל בר דעת. המליצה שזה האיש מרדכי הלך לרחוש אצל תנוקות, ולשמוח בהכתובים שהתנוקות לחשו לו, קשה להולמו; לא לאיש מורם כמהו להאמין בדברים כאלה, ומה גם לשמוח בהם בעת שחרב חדה מונחת על צואר עם ישראל? החזיון שמציירים חז"ל איך

שאליהו ר"ז למשה, שהוא יתפלל על עם ישראל, ומשה שאלו אם יש אדם כשר אחד באותו הדור אז יוכל להועיל ואם אין אז אפס עצה—קשה לעכלו. וביותר אינה מובנת השאלה, ששאל משה מאליהו „אם בטיט היא חתימה תפלתנו נשמעת, ואם בדם מה שהי' הוא" מאי נפקא מינא איך היא חתומה, והאם גם בעולם האמת כותבים וחותמים? ובכלל אינו מובן מדוע כל השאלות שואל משה מאליהו, כאלו אליהו יודע הכל ומשה אינו יודע מאומה? ונראה לי אני בזה שחז"ל נותנים לנו ציור נאמן, מתהפוכות חיי הרוחני של עמנו בפנים, ואשר מהם התוצאות לכל התהפוכות והצרות המתרגשות על עם ישראל משונאיהם מבחוץ...

ומציירים בדרך הציור, שיועצי המן אומרים לו, לבלי התגרות בעם ישראל, באשר כל אוכליהם יאשמו, רעה תבא אליהם, ומאומה לא יוכלו לעשות להעם בן אלמות הזה, כי כח החיים שבקרבו הוא כח אלקי שלא נתן לכליון. וע"ז משיב המן „אלוק שטבע פרעה בים כבר הזקין שכבר עלה נבוכדנצר והחריב ביתו ושרף היכלו וכו'" מזה נראה, שהעם הזה ירד מטה ממדרגתו הרוחני, וכח האלקי שהיה בקרבו כבר הזקין ורקב בא בעצמותיו, ואין לו עוד הכח לחיות ולהתקים; כבר נפזר בין האומות, ואין כל קשר חברותי ביניהם, ומלאך המות החל לפרוש כנפיו על עם ישראל....

גם מרדכי היהודי, בראותו את העם במצב אפיסת הכחות, חשב כזאת על עם ישראל, שהוא הולך למות, באין בו הכח האלקי לחיות וללחום מלחמת קיומו. ומציירים חז"ל בדרך הציור, כאלו מרדכי היהודי הולך בחוצות עיר הבירה, מקום אשר בני ישראל נחתים שם, ורואה את אי פעולתם, והוא חושב את מחשבותיו הנוגות על עם ישראל. אבל בתוך המחשבות המרות האלו, התגנבו פתאום במוחו איזו שביבי התקוה, ע"י איזו תנוקות שפגש בדרכו. הנה הוא הולך ולנגד עיניו יצאו מבית ספר אחד, איזו תנוקות וספרי התנ"ך בידיהם, ומרדכי יחל להתנחם בחשבו: אמנם כל הדור הישן הם נידולי הגלות, ומהם לא נוכל לקוות מאומה, אבל אחרי שיש לנו דור צעיר המתחנך על ברכי התנך — התנוקות האלו יהיו תקות העם, ומהם יחל עם ישראל לחיות חיי עם שלם ובריא. וכאלו בת קול יוצא מבין התנוקות האלו „אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבא", ר"ל במליצתם, עם שלם לא יוכל לרדת מבמת החיים ע"י מקרה פתאומית וע"י גזירה מבנית מן הצד, אם אך יש בו בעצמו סימני החיים. ואחרי שיש לעם הזה תנוקות בבית הספר, עוד העם הזה חי הוא. ומרדכי הולך לדרכו הלאה, והנה בית ספר שני לפניו. וממנו יוצאים נערי בני ישראל וספר „המשנה" בזרועותיהם, ושמחתו תגדל ביותר, בראותו את המראה הנהדרה הזאת. וכאלו מפיהם וממעשיהם יוצאה התורה הזאת „עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל" ר"ל התנוקות המתגדלים על ברכי המשנה אומרים אם לא נמצא הכח האלקי בהדור הישן, הנה הוא נמצא אצלינו המחונכים על „המשנה", ולשוא יאמרו אויבי ישראל להשמידו, כי אחרי שיש בו בנים נאמנים לעמם ולתורתם לא יועילו כל עצות ותחבולות של עמים אחרים. ומרדכי היהודי צועד עוד צעדים רבים קדימה ובית ספר שלישי לפניו, ומשם יוצאים בחורי ישראל וספרי התלמוד עמהם, ופה היתה שמחתו שלמה! ובתוך ים הדאגה שטבע בו היהודי הגדול הזה, החולה על שבר עמו, ראה לשמחת לבבו אניה מצלת את עם ישראל, והוא הדור הצעיר, המתגדל על ברכי התלמוד. וכאלו בת קול יוצאה מבין הבחורים האלו „ועד זקנה אני הוא ועד

שבה אני אסבול, אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט" ר״ל לשוא תאמין שעם ישראל הזקן וכלו כחותיו, והוא נוטה למות, כי התורה תורת ישראל שהצילה אותו מכליון בכל עת ובכל שעה, בכל צרה ובכל תקלה, התורה הזאת, שנמצאת עוד בעם ישראל, הנראה לעינים שכבר הזקין, תחליף את כחותיו אם לא ע״י הדור הישן שכבר אבד דרכו בחיים, אבל הנה יש לו דור צעיר תקות העם, ועל ידו יחליף כח העם הבן אל־מות הזה...

ומה נעמה מליצתם „מיד כעס המן ואמר אין אני שולח ידי תחלה אלא באלו התנוקות וכו׳" ר״ל שההמנים שבכל דור ודור יודעים ומבינים זאת, שתשועת כל עם ועם וקיומו תלוי׳ אך בחנוך בניו, לכן זה דרכם תמיד להצר ולהציק לעם ישראל בשומם מכשולים על דרך החנוך של בני עמנו...

ונותנים לנו חז״ל עוד ציור נחמד: שיח ושיג שהיה לאליהו עם משה. אליהו יתואר בחז״ל בתור איש ששמים וארץ בו נשקו, הוא דר בעולמות העליונים, ולעתים לא רחוקות, ומה גם בעת צרה, הוא מטייל בחוצות עמנו בעולם התחתון, והוא נכנס לעתים לא רחוקות גם בבתי ישראל, ורואה את הנעשה שם. ומשה יתואר בחז״ל, בתור איש, שעבד את עבודתו הקדושה לעם ישראל, במסרו להם את התורה שקבל מהר סיני, ונסתלק מעמנו, ומאז איננו יודע מה נעשה בתורתו, אם ישמרו אותה בני עמנו או עזבוה. וחז״ל מציירים לפנינו כאלו אליהו, בעת צרה לעם ישראל, הוא רואה בעיניו את הנעשה בחוצותיהם, את ים הדמעות שעם ישראל טובע בו, והוא רץ אצל משה ומבקש שיתפלל על עמו. ומשה משיב לאליהו, הגד נא לי את מצב הרוחני של עם ישראל! אם נמצא עוד איש אחד בהם, שיוכל לעורר את העם מתרדמתו, שישוב לחיות חיים מסודרים, אז יש עוד תקוה, ואם לא נמצא בהם גם איש אחד, המבין איך לחנך את העם, אז הוא מוכרח לרדת מבמת החיים...

ומתארים חז״ל בדרך המליצה, כאלו אליהו משיב „יש ושמו מרדכי", נמצא בעם הזה אדם אחד החולה על שבר עמו, היודע את חסרונו, והמרגיש סבת עניו ומרודו יותר מכל העמים, והוא מרדכי היהודי. ומתארים חז״ל, כאלו משה אומר, אחרי שנמצא בהם אדם גדול אחד, יעשה האיש כל מה שיש לאל ידו לעורר את רוח העם לפעולה ולמעשה, אז הכח האלקי שיעורר בהם לא יתננו להיות לברות לשונאיו. וזהו מליצתם „לך והודיעו כדי שיעמוד הוא משם ואני מכאן ונבקש רחמים". ומתארים חז״ל, כאלו אליהו שואל את משה: אחרי שהעם ירד עד הדיוטא התחתונה, וכבר בא רקב בעצמותיו, מה יוכל איש אחד, לו גם היותר גדול, לעשות ולשנות לעם שלם את דרכו, חנוכו והרגשתו, אחרי שהכליון מרחף בכל פנותיו שהוא פונה? וזה מליצתם „כבר נחתמה אגרת כליי׳ על עם ישראל". וע״ז מציירים חז״ל, כאלו משה, היושב בעולמות העליונים ואינו יודע מה נעשה בעם ישראל, שואל את אליהו שנהירין לו שבילי דעם ישראל כשבילי דרקיע „אם בטיט היא חתומה תפלתנו נשמעת ואם בדם מה שהי׳ הוא" ר״ל אם השחתת עם ישראל ואפיסת כחותיהם היא מפני סבות צדדיות, חצוניות ולא פנימיות, ובקרב נפשותיהם פנימה טמיר ונעלם כח החיים, ואם יהי׳ מי שיכבס את העכטיט והרפש שעליהם, אז נוכל למצוא בהם כשרונות וכחות לפעול ולעשות, לחיות ולהתקים, וללחום מלחמת הקיום, אז גם אדם גדול אחד יוכל לעשות הרבה. אבל אם השחתת עם ישראל הוא עצם מעצמם ובשר מבשרם וכבר נקלט בדם התמצית שלהם —

או באמת אפסה כל עצה, והוא מוכרח לרדת מבמת החיים. וזהו מליצתם „אם בטים היא חתומה תפלתנו נשמעת", אם בטים שהיא אך חצונית אז נוכל לעשות הרבה, „ואם בדם מה שהי' הוא" אם נקלט בדמם, בדם התמצית שלהם, אז אין כל עצה. ואלי' הבקי ברוח עם ישראל, הוא מודה ומוכרח להודות שאמנם „בטיט היא חתומה", שאמנם הרבה כחות יש בעם ישראל, ואינם יוצאים לפעולה, מפני סבות צדדיות שעשו רושם עליו עד שנרדם תרדמה מסוכנה. ומתארים חז"ל, כאלו משה קורא ממרום אל אלי': אם כן אל תתעצל ואל תתרשל „לך והודיע למרדכי" שהוא יקח את העם בידיו לחנכו ולחכמו ולהדריכו, כי עוד לא עבר המיעד...

הדבר הזה מזכירנו תורתנו הקדושה אחרי מלחמת עמלק, ששם התראת עצלות ואפיסת הכחות של עמנו, שלא יכלו עמוד לפני מחנה קטנה ממחנם עשרת מונים, ורק „כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל", אך כאשר ראו את משה רבם, אשר הים נס מפניו, עומד על גביהם, אז מצאו אומץ בנפשם ללחום מלחמת קיומם, אבל כאשר לא הי' נגד עיניהם משדד הטבע, זה משה רבינו, אז נבהלו נחפזו, רעדה אחזתם, „וכאשר יניח משה את ידו וגבר עמלק", זה לנו לאות שהם בעצמם לא היו מוכשרים לעמוד בעד קיומם. „זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים" המעשה הזאת עליך לזכור לימים יבואו, אומרת תורתנו, לבל תשוב לאולתך; עליך לזכור תמיד, שרבים הם על האדמה התקיפים והחזקים, הרוצים לבלוע את החלשים והקטנים, וכל ימי השמים על הארץ האדם לא ישנה את טבעו, והחי' שבו לא תרפא ממשובתה, ותמיד עליך להיות מוכן לעת צרה, ותמיד עליך לדעת את הכלל הגדול בחיים „אם אין אני לי מי לי", והזכרון המר ממלחמת עמלק, עליך לקחת ללקח לימים יבואו. ואל תשלה את נפשך בשוא לאמר „תרבה הדעת וההשכלה תפרוש כנפי' על הארץ, אז לא יוסיף העריץ לדכא את החלש" — הימים ההם שזאב ינור עם כבש ירחקו חוק, ורק כאשר יהי' שמים חדשים וארץ חדשה נוכה לזה; אבל לע"ע, כל איש ואיש, ומה גם כל עם ועם, הוא מוכרח ללחום בעד קיומו, בעד תורתו, בעד דתו, ובעד כל קנייניו הרוחניים. ומי שאינו מנסה את כחותיו ללחום מלחמת הקיום, דמו בראשו, והוא מאבד עצמו לדעת, ואין לו חלק לעולם הבא. מובן מאליו, שמלחמות כאלה לא בחרב ובחנית מנצחים, אך ברוח חכמה ודעת, ע"י חנוך בריא ומתוקן, ע"י נטיעת אהבה בהדור הצעיר לתורתו ולדתו ולקנייניו הרוחניים. „והי' בהניח ד' אלקיך לך מכל אויביך מסביב וגו' תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח". הזכרון המר ממלחמת עמלק שנשאר לך תמחה, לבל יקרה אתך עוד מעשים כאלו שהם לך לחרפה. ולפי דברינו, לא צותה לנו התורה לזכור את רשעת עם עמלק, כי אמנם לא הרע לנו יותר מכל העמים, ואדרבה הוא לא עשה כל מעשה רע במלחמתו; אך הננו מצווים ועומדים לזכור את הנהגתנו במלחמה ההיא, שהיא לנו למזכרת עון עד כמה שלא יכולנו ללחום בעד עמנו ובעד קיומנו....

ובזה נראה לי לבאר מאמרם ז"ל (מגילה ז) „שלחה להם אסתר לחכמים כתבוני לדורות. שלחו לה הלא כתבתי לך שלישים ולא רבעים, עד שמצאו לה מקרא כתוב בתורה: כתוב זאת זכרון בספר. כתוב זאת מה שכתוב כאן ומה שכתוב במשנה תורה. זכרון מה שכתוב בנביאים, בספר מה שכתוב במגילה". המאמר הזה צריך ביאור מה ענין הכתוב שהביאו ממשלי אצל מעשה עמלק ומגילת

אסתר? ואיך נוכל לאמר שמצאו כתוב בתורה, היתר לכתיבת אסתר שהוא דרבנן? לכן אני רואה בזה שחז"ל כיונו בדבריהם אלה לפתור שאלה ישנה, והיא: אם כל מעשה העריצות שנראה בעולם, שהגדול בולע את הקטן, והגבור את החלש, היא רק מפני שעוד לא נתפתח העולם, אבל כאשר תגבר הדעת ותרב ההשכלה, אז לא יוסיפו התקיפים והגבורים לערוץ את הקטנים והחלשים — או חוק הטבע הוא, וכל השכלה שבעולם לא תשנה ממטבע שטבעה הטבע. וזהו דבריהם, שאסתר שלחה לחכמים שיכתבו מעשה־המן, שבקש להשמיד את כל עם היהודים זכרון לדורות, למען ידעו החלשים והקטנים, ומה גם עם ישראל לימים יבואו, איך להזהר מעריצים כאלה. והשיבו לה החכמים את הכתוב במשלי „הלא כתבתי לך שלישים" ולא רבעים. שם מדבר החכם מכל אדם אדות עושק דל באמרו קודם „עושק דל להרבות לו ונותן לעשיר אך למחסור" וכן אח"כ „אל תגזל דל כי דל היא ואל תדכא עני בשער", וע"ז אומר החכם „הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת", ואם כן נראה מדברי החכם שכאשר תגבר הדעת ותרב העצה בעולם, אז לא יהי' מקום לעושק דל ולכן אין צורך לזכרונות כאלה לימים יבואו. אבל חכמינו ז"ל כאשר בדקו בספר התורה, מצאו, שלא כן הדבר. בראותנו שהקב"ה צוה למשה שיכתוב בספר תורתנו זכרון למלחמת עמלק, מלבד מה שימסור ליהושע על פה, אות הוא, שמקרים כאלה הם נצחיים, כאשר גם תורתנו הקדושה היא נצחית; אות הוא, שמעשים כאלה יקרו כל עוד שיהיו שמים וארץ. כי „מלחמה לד' בעמלק מדור דור", דורות עוברים ודורות באים, ואין כל חדש תחת השמש. החיים הם מלחמה ארוכה, כל איש לוחם בחרף נפש בעד קיומו, וכן כל עם ולשון. ומי שחי על חשבון חסד אחרים, או מי שחפץ להתקים על חשבון טובת לב האנושיות, את נפשו הוא קובע..

ובזה נבא לביאור המאמר, שהצבנו בפתח דברינו, שהוא נפלא. כל בן דעת יבין, שהמן ראש השרים לא הלך לבתי מדרשות של ישראל, לראות ולהתבונן מה לומדים שם, ואיך לומדים; וגם מרדכי ותלמידיו לא עסקו בעת שחרב חדה היתה מונחת על צוארי בני ישראל, בהלכות העומר, בשגם לא היה להם ביהמ"ק, ובטח עסקו בפקוח נפש של עם שלם, שהיה מפרפר בין החיים ובין המות. ואני אראה בזה, שחז"ל כיונו בדבריהם אלו, לתת לנו ציור נאמן, שאושר כל עם ועם, וביחוד אושר עם ישראל, הוא רק ע"י התאחדות הכחות. וזה נראה מאסתר עצמה. היא יראה מתחלה ללכת אל המלך, מפני שכל איש הבא אל חצר המלך הפנימית אחת דתו למות; ולו עמדה על דעתה, ולא הלכה אל המלך לבקש על עמה, כי אז נמחק שם ישראל מעל פני האדמה, וגם היא אולי לא נמלטה ממות, כמאמר מרדכי אלי' „ואת ובית אביך תאבדו", אבל אחרי ששמה נפשה בכפה, הצילה את עם ישראל ממות, ושמה נשאר לברכה, וגם היא ומרדכי חיו אח"כ חיים טובים.

וזה רעיון העומר. הנה נראה עם שלם, מצווה לעסוק בדבר קטן: להביא קומץ שעורים מנחה לד', מי נשכר מזה? ואיזו תועלת יש להקב"ה מזה? גם לא נראה בזה נדבת הרוח של המקריב, אחרי שהוא דבר קטן גם לאיש פרטי, ומה גם לקרבן כללי לעם שלם? אבל באמת נראה בזה איך שתורתנו הקדושה בכל מצותיה ופקודיה, ומה גם במצות העומר, שמה לה למטרה אך לאחד ולאגד את עמנו: דוקא קרבן קטן, ודוקא בהרבה אנשים ובהרבה מגלות. יתאחדו ויתאגדו ויוכלו להחזיק בידיהם הרבה כלי מות מבלי שיזיקו איש לרעהו...

וזה הוא ציורם. מרדכי הי' עוסק בהלכות העומר, והיא הלכות התאחדות והסתדרות, שאמנם עסק בזה, בדברו עם המלכה, שתשים נפשה בכפה לטובת עמה. ודבריו אמנם הועילו, שהמלכה מלאה אחרי דבריו. והמן שהוא בנה את בנינו, או יותר טוב לאמר את חורבנו, שחשב להביא על עם ישראל, על חשבון פזור כחותיו, על ההתרחקית שבהם, שכל איש פונה אך לדרכו, מבלי שיחשוב גם אדות אחיו, פתאום ראה שחשב וטעה, שנהפוך הדבר, גם המלכה שחיתה חיים טובים בבית המלך, שמה את נפשה וחייה הטובים בסכנה, וזה לנו לאות שיש בקרב נפשם איזו התאגדות והתאחדות, אף שאינו נראה לעינים, וע"י התעוררות מעט מצד מרדכי נתגלה הכח הזה שהי' טמיר ונעלם; ומצות העומר, שהיא לאות האחדות, נצחה את כל השתדלות המן ובשרונותיו, גם את כספו שהוציא למען לבוא למטרתו ולהוציא לפעולת ידים מחשבתו הרעה. ומה נאה מליצתם כאלו המן אומר „קומו דנצחין עשרה מנכין לעשרת אלפי קנטרין דכסף דילי". וד' יתן בלבנו להתאגד ולהסתדר ואז לא יוסיפו בני עולה לענותינו ונזכה לראות באושר עמנו...

דרוש כא.

הספד על הגאון הגדול ר' שמואל מאהליווער.

העדר השלם.

> א"ר אבא בר אבינא, מפני מה נסמכה מיתת מרים לאפר פרה, אלא מלמד, כשם שאפר פרה מכפר, כך מיתת צדיקים מכפרת.
> (וי"ק פ' כ')...

„אמר ר' סימן בשעה שאמר הקב"ה לישראל להקים המשכן, רמז למלאכי השרת, שיעשו אף הם משכן, ובעת שהוקם למטה, הוקם למעלה, והוא משכן הנער ששמו מטטרון, שבו מקריב נפשותיהם של צדיקים, לכפר על עם ישראל בימי גלותם. וכה"א מכון לשבתך פעלת ד' מקדש ד' כוננו ידיך" (במד"ר פ' י"ב)... מרכז רוחני היה לעמנו, בישבו על אדמתו, אשר סביבו נתרכזו כל הכוחות הרוחניות והגשמיות של עמנו—והוא המקדש או המשכן, הר ההוראה שממנו יצאה הוראה לעולם, והר היראה שממנו יצאה יראה לעולם, ולא נתפלג העם למפלגות; ואף הכתות השונות, שהתרוצצו בעמנו בתקיפות מיוחדות, בהשקפות ידועות, ובמגמות שונות, לא נקרעו בכ"ז מעמם, ואושר העם הכללי, עמד אצל כל אחת מהכתות, למעלה מאיפותיהן המיוחדות. הארץ והמקדש אחדם ואגדם בקשר של קימא, לבל ינתקו זה מזה, כ"ז שהארץ והמקדש היו ביד עמנו. אבל המקדש של מטה, אין בכוחי לאחד את העם לעולם, כי מעשי ידי אדם כוננו אותו, ועומד במקום ידוע, ותחת מקרים ידועים. ולמען לא יכבה נר־

ישראל גם בהורבן המקדש, גם באבדו ארץ מולדתו, גם בלכתו בגולה בין עריצי גוים. ולמען לא יהיה גורל עמנו כגורל כל הגוים, שבאבדם את ארץ מולדתם, ובהחדלם למציא מקום בעולם, בתור ממלכה מיוחדה ומסודרה, יתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם, ויתעכלו בקיבות כובשיהם, עד שלא נודע כי באו אל קרבם, וירדו מעל במת התולדה לגמרי—הקים ד' לעמנו בכל דור ודור, אנשים גדולים בתורה וביראה, אנשים המקריבים את חייהם על מזבח אהבת עמם, אנשים המויקים את השמן הטוב, התורה והיראה, אנשים שמהם יוצא הוראה לעולם, אנשים שמהם יוצא יראה לעולם, אנשים שהם מקדש התורה, מקדש היראה, והם בעצמם מביאים את נפשותיהם וימי חייהם לקרבן על מזבח התורה והיראה, ואשר אך בהם תלוי קיומנו על הארץ, אך בהם תלוי אריכת ימינו, ואך סביבם יתרכזו כל הכוחות הגשמיות והרוחניות של עמנו; הם הם ביהמ"ק של מעלה של עמנו, שאין צר ואויב יכול לשלוט אותו מאתנו.

וזה נראה לי ביאור המאמר, „רמז למלאכי השרת" ר"ל ד' הטוב רמז להמקרים הטובים המשרתים לעם לאריכת ימיו, „שיעשו אף הם משכן, ובעת שהוקם למטה הוקם למעלה" בעת שהוקם המשכן של מטה משכן של עצים ואבנים וכל מיני מתכות, שידי צר ואויב יכולין לשלוט בו, באותה הרגע הוקם בעד עמנו משכן של מעלה, משכן רוחני, שכל צר ואויב לא יוכל לשלוט בו, כי מי יוכל לכלוא את הרוח „והוא משכן הנער ששמו מטטרון" המשכן היותר גדול של כל העולם המכונה בשם מטטרון שר העולם, והוא רוח האדם העולה למעלה, „שבו הוא מקריב נפשיתיהם של צדיקים לכפר על עם ישראל בימי גלותם". ר"ל במשכן הרוחני, משכן של מעלה הזה, תעל לקרבן נפשות הצדיקים, שמקריבים אותם הצדיקים בעצמם, בזה שהם מקריבים ימי חייהם לטובת עמם בימי גלותם, שאין כל קשר ומרכז רוחני לעם ישראל, והם בתורתם וביראתם, ובמעשיהם הטובים, מאחדים את עם ישראל בקשר רוחני, קשר של קימא לעולם...

ואם קשה לעמנו שריפת ביהמ"ק של מטה, עאכו"כ שקשה שריפת ביהמ"ק של מעלה, מקדש הרוחני, סלוקן של אנשים גדולים, ההולכים מאתנו לבלי להניח לנו תמורתם, אנשים גדולי התורה, ויחד עם זה גדולי הדעת, היודעים עת לכל חפץ, והחולים על שבר בת עמם, וברעתם הרחבה, ובלבביהם הטהורים, הם מבקשים תמיד רפאות תעלה להעלות ארוכה למצב ישראל ההרוס, ולהתורה הקדושה שלא תשתכח מישראל, ולרוח ישראל סבא שלא ירד מטה מטה. ובהם הננו גם עתה בהיותנו דוויים סחופים ומדולדלים, למשל הטוב והדעת בעיני העמים שוסינו ובוזינו ומנדינו. ובזה נראה לי לבאר המאמר (מד"ר איכה) וז"ל „פתח ואמר מצינו שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב"ה, יותר ממאה תוכחות חסר שתים שבמשנה תורה. ומחורבן ביהמ"ק, בתוכחות כתיב והפליא ד' את מכותך, ובחורבן כתיב ותרד פלאים, אבל בסילוקן של צדיקים כתיב, לכן כה אמר ד' הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא, וכל כך למה ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר", ודבריהם נפלאים, איזו הבדל יש בין פעם אחת פלא, או שתי פעמים פלא, או שלש פעמים, סוף כל סוף לא נדע ולא נבין, במה קשה סילוקן של צדיקים מהצ"ח קללות שבמשנה תורה, ומחורבן ביהמ"ק. אמנם כאשר נתבונן היטב נראה שהכתובים הבליטו היטב, את גודל ערך אבדת צדיקים מצ"ח קללות ומחורבן ביהמ"ק, והספרן ההוא הרגיש דבר זה בהכתובים...

הנה כאשר נתבונן, נראה ששלש אסונות יקרה לכל עם ועם, וקשה מכולן היא אמנם סילוקן של אנשים גדולים וישרים, המקריבים ימי חייהם לטובת עמם... הנה לפעמים יקרה לאיזה עם אסון, בזה שעם גדול וחזק ממנו יקום עליו ויפליא את מכותיו, עכ"ז לא ירד בזה העם המוכה מכבודו, ולפעמים לא ירד בזה גם ממצבו, כאשר קרה בימי חזקיהו, עת שסנחריב כבש את כל הערים הבצורות, ולא נשאר לחזקיה רק עיר המלכות, ירושלים, שלא לחרפה היה לחזקי' בזה, שלא יכול לעמוד מפני החולש על גוים הזה, אשר כל העולם לא יכלו לעמוד לפניו; וכאשר נפדה חזקיה מסנחריב, עמד על מצבו כקודם ביאת סנחריב. וכאשר קרה לעם צרפת בהצותה עם פרוסיה בשנת השבעים, שהוכתה מכות גדולות ונאמנות, עכ"ז לא ירדה ממצבה, וכעת היא מאושרה יותר משהיתה קודם המלחמה. ולפעמים יקרה שממלכה גדולה בולע הרבה מרעותה הקטנה ממנה, ומורידה ממצבה וממעמדה, וגם זה לא לאי כבוד יחשב, כאשר לא לאי כבוד יחשב לעמנו בזה שלא עמד בפני פטיש כל הארץ, ממלכת רומא, ואדרבה נחלנו כבוד בזה שנלחמנו מלחמת גבורים, ונפלנו נפילת גבורים. וכאשר קרה לממשלת שוועדין שלא יכלה עמוד בפני ממשלת רוסיה האדירה, וירדה ממצבה, ועתה היא ממלכה שפלה, עכ"ז היא נכבדת בזה שגם בהיותה ממלכה קטנה, היא מתנהגת בסדר ומשטר, וההשכלה והמסחר יפרחו שם; כן ממשלת בלגיא שהיא קטנה ביותר, עכ"ז היא לסמל ההשתלמות גם לממלכות גדולות, והירידה היותר גדולה לעם שיורד ממצבו הרוחני, ואין בו אנשים גדולים שיוכלו לעצור בעם, והוא מתגונן והולך ויורד מטה מטה, ותגרמא תוכיח שהיתה ממשלה חזקה שהפילה התיתה ומוראה על כל העמים, וכעת ירדה ממצבה, וקטנה היא בעמים, גם בהיותה אף עתה ממלכה גדולה, וכ"ז בא לה מפני שאין בה אנשים גדולים, אנשים חכמים, הנוחלים על שבר בת עמם...

וזהו שאמרו „קשה סילוקן של צדיקים ממאה תוכחות חסר שתים שבמשנה תורה ומחורבן ביהמ"ק. בתוכחות כתיב והפלא ד' את מכותך" רצונם שבתוכחות כתיב רק שהמכות יהיו גדולות ונפלאות, אבל לא כתיב שהמכות יורידו את העם ממצבו הגשמי והרוחני, „ובחורבן כתיב ותרד פלאים" שגם הירידה תהיה נפלאה, אבל לא כתיב שגם העם יהיה לפלא בעיני כל בירידתו, שכן מנהג העולם וחוק התולדה, שהגדול בולע את הקטן, ואין עם בתבל שאיננו עומד תחת חוק התולדה הזה, „אבל בסילוקן של צדיקים כתיב, לכן כה אמר ד' הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא, וכל כך למה ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר" ר"ל באבדן חכמת חכמיו ובינת נבוניו, יהיה העם בעצמו לפלא בעיני כל, בסכלותו ובאי ידיעתו. להביא בסדר ומשטר מעשיו, ובאי יכלתו ללכת עם החיים.

כן ארונים נכבדים, באבדנו את האדם הגדול בענקים, האדם הגדול בתורה, האדם הגדול בחכמה, האדם הגדול ברוחב לבבו הטהור, האדם הגדול במעשים גדולים לטובת עמו, האדם אשר בו נפגשו הדת עם הדעת, האמונה עם התבונה, התמימות עם החריצות, ההתפעלות עם המתינות, אהבת התורה עם אהבת הבריות, הלא הוא הגאון ר' שמואל מאהליוועד, הוכינו המכה היותר גדולה, מכה אשר לא כתובה בתורה, והוא מיתתן של צדיקים, המכה היותר כבדה מנשא לכל עם ועם. ומה גם לעם ישראל במצבו ההוה. ויחד עם המלך דוד בהספידו על אבנר, נאמר

„הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום בישראל", דוד חפץ להראות ולהוכיח לעם ישראל את גודל האבדה במות אבנר, מה שלא יתכן באחר, חשב את ארבעה הדברים שמגדילים את ערך אבדת אבנר בעת ההיא: ראשונה, שהיה שר מפקד את המחנות נפלא, מצביא גדול, ולא דבר קטן הוא, ולא בנקל תעלה להשיג תמורתו, מצביא גדול כמהו בעם ישראל; ושנית, מלבד כשרונו הנפלא בתור מצביא, היה האדם שבו, אדם גדול, אדם גדול בתורה ובחכמה, אדם גדול במדות. ושני דברים כאלה באדם אחד, קשה להשיג, שע"פ רוב שר ומצביא הוא אך מומחה במקצוע שלו. ורחוק הוא מחכמות אחרות, ורחוק ממדות טובות, כי באנשים כאלה, רחוק הוא שתקנן בהם מדות טובות, אחרי שהם מורגלים לשפוך דם אדם, ואדם גדול בחכמה, ע"פ רוב רחוק הוא מלהיות שר ומנהיג, כי אנשים כאלה אך אל החכמה עיניהם נשואות, והם אוהבים לבלות כל ימיהם בחדריהם, והם אך חכמים קבינטנים, וכל הנעשה בעולם ובחיים, איננה נוגע להם במאומה. ובמות אדם, שבו נפגשו כל המעלות שמנינו, הוא חסרון שלא יוכל להמנות עם אחר. ואם אמנם בעת שהשנים כתקונן, והממשלה עומדת בתקפה, והמשמעת גדולה, אז נוכל להמיר אבדת שר וגדול בשני אנשים שונים: אחד ישא עליו, אם הוא מומחה לזה, משרת שר מצביא, ומה לנו אם איננו גדול בחכמה ובמדות, אם אך הוא מצביא מומחה, והשני ישא עליו משרת חכם, להורות העם את הדרך אשר ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשון, ומה לנו אם אינו מנהיג ושר, הלא משרת חכם אינה דורשת מנושאיה כל כח ורצון כביר וידיעה בטכסיסי מלחמה. אבל בעת שסדרי המדינה מתמוטטים, ועמודי הממלכה רופפו, וכל איש הישר בעיניו יעשה, ואין כל כח בממשלה להעניש אלה הממרים את פיה, והחוטאים נגד חוקי המשמעת, מה יוכל לעשות המצביא היותר מומחה בטכסיסי מלחמה, אם אין כח בידו לכפות את אנשי הצבא הפשוטים שישמעו בקולו? בעת ההיא רק המצביא שהוא גדול בחכמה ובמדות, והוא מכובד אצל אנשי הצבא בעד חכמתו ובעד מדותיו. התרומיות, ומחרדת הכבוד שירחשו לו אנשי צבא הפשוטים, דבריו נשמעים אצלם גם אם אין יראת המלכות על פניהם, אך מצביא כזה יוכל לפעול על הצבא למשוך אותם אחריו אל כל אשר יהיה רוחו ללכת, כפי אשר תורהו חכמת לבו... ואם בכל העמים כך, בישראל אשר רוח הבקורת היתרה נפרצה בו, ואין מי שיאבה לשאת עליו עול דרך ארץ, ולכבד את איש אחר, אם לא ירחש אליו בלבו רגשי כבוד, עאכו"כ שקשה לנהוג אותם במצב כזה, גם השר היותר גדול, אם לא גדול הוא בחכמה ובמדות אשר בעבורו יכובד על פני כל העם...

וזהו אמרו „הלא תדעו כי שר" מצביא מומחה, „וגדול" בחכמה ובמדות „נפל היום" בעת הזאת שהמלכות נקרעה לגזרים, בית שאול עומדת לנפול, ומלכותי גם היא איננה חזקה ביותר, „בישראל" בעם שבכלל כל אחד אינו רוצה לקבל עליו עול משמעת, עד כמה גדולה אבדת אבנר, שאך בכחו היתה לאחד את כל העם, ולחזק את אשיות המלכות על יסידות הזקים ונאמנים, כאשר באמת קודם מותו החל לעביד את העבודה הקשה הזאת, ולא הספיקה לו השעה לגמור את אשר החל עד שמת, ובמותו מי יביא לנו תמירתו וחליפתו? את המליצה הזאת נוכל לאמר בצדק, על הגאון השלם ר' שמואל „כי שר וגדול נפל היום בישראל", גאון בתורה, גאון בחכמה, מכובד על הבריות, ודבריו נשמעים בחרדת קודש, ונוסף לזה גם שר,

עסקן מציון, עמד בראש הגודרים גדר פרצות בית ישראל, לאחר את האומה הנקרעת לגזרים, הקריב את נפשו ומאדו בעבור כל דבר הנוגע לטובת עמו. אדם שהתאחדו בו כל המעלות היה לנו רק ר' שמואל. אמנם הרבה גאונים, יבדלו לחיים, יש לנו, והרבה עוסקים בצרכי צבור באמונה, אבל לדאבון לבבינו, אלה העוסקים בצרכי צבור באמונה, הדורשים טובת עמם באמת, אין דבריהם נשמעים, וגאונינו האדירים, ממרום תורתם וקדושתם, לא יוכלו לרדת אל העם ולדבר אתו כלשונו, הם מאירים באור תורתם, אך להאיש הבא אל ביתם לקחת מפיהם, ולדאבון לבבינו, אנשים המבינים, שאך באור התורה נראה את אור החיים, מתמעטים והולכים, ואינם באים לדרוש באלקים אצל גדולי התורה. אבל ר' שמואל, כשמואל הרמתי, הלך וסבב לעתים תכופות בערי ישראל, בארצנו ובחוץ לארצנו, לשפוט את ישראל בכל שאלות החיים, שעמדו לעמנו על הפרק. ר' שמואל ראה, כי אחדות וטובת עמנו, דורשת מידו קרבנות ידועות מדעותיו הפרטיות, אף שקשה לאדם כמהו לותר על דעתו בעניני דעות אף כחוט השערה, אך אהבת עמו גברה אצלו על דעותיו הפרטיות, והביא גם את הקרבנות האלה על מזבח אהבת עמו וטובתו. וכשמואל הרמתי, אף שרע היה בעיניו להמליך מלך בישראל, ולתת מקום בעם הספר שהחיים הגשמיים ירימו ראש על החיים הרוחניים, בכ"ז שמע בקול ד' שדבר בקרבו „אל יחר אפך בהם קום ומשח להם מלך"—כן ר' שמואל בענות רוחו ובאהבתו לכל אדם, קבל כל אדם בסבר פנים יפות, והשתתף עם כל אדם אף שהיה רחוק ממנו בעניני דעות, אם אך ידע שבהשתתפותו יביא תועלת לעמו, לו גם תועלת גשמי. ובזה נראה לי לבאר הכתובים האמורים בהסתלקות אליהו...

ונעיר בהם איזו הערות, ראשונה, אינה מובנת שאלת אלישע ששאל „ויהי נא פי שנים ברוחך אלי" איך שאל מאליהו דבר שלא היה לו בעצמו? ושנית תשובת אליהו גם כן אינה מובנת באמרו „אם תראה אותי לוקח מאתך יהי לך כן ואם אין לא יהיה" איך תלויה זה בזה? אבל בשימנו אל לב סבת הסתלקות אליהו, אז נבין שאלת אלישע, ונבין תשובת אליהו... כבר הארכנו בספרנו זה, שאליהו בתור קנאי בן קנאי, שהרג ושחט כמה מאות נביאי הבעל, ועצר את השמים מתת מטר, והיה נרדף מהעם, וביותר מהמלכה המרשעת, בבואו להר סיני להתאונן לפני המקום „את נביאיך הרגו ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה" קבל על התאוננותו תשובה קצרה, שלא ברוח ולא ברעש ולא באש ד', אך בקול דממה דקה. „ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה תמשח לנביא תחתיך" כי בדור פרוץ, דור של איזבל המרשעת, לא יוכל איש אלקים כמהו להיות מנהיג הדור, הוא יהיה רק נרדף מבני דורו, וכל דבריו אשר אש אלקים מתלקחת בם, לא יפעלו על הדור כל פעולה טובה משנאתם אליו. אלישע ראה כ"ז ובקש מרבו „ויהי נא פי שנים ברוחך אלי" ר"ל שהשפעתו על העם יהיה פי שנים מהשפעת אליהו, שהיתה מעטה ביותר, עד שלא היתה נכרת על העם. וע"ז השיב לו אליהו „אם תראה אותי לוקח מאתך יהי לך כן" ר"ל אם תבין סבת הסתלקותי, שהיא מפני שבסופה ובסערה היתה דרכי על הארץ, ואתה לא כן תתנהג, רק שמאל דוחה וימין מקרבת, אז יהיה פי שנים השפעתך על העם „ואם אין לא יהיה" ואם לא תבין זאת, ותתנהג כאשר התנהגתי אנכי, לא יהיה לך בהשפעתך על העם פי שנים. והכתוב מספר לנו „ויהי הם הולכים יחדיו והנה רכב אש וסוסי אש ויפרידו בין שניהם, ויעל אליהו בסערה השמים ואלישע רואה" ר"ל אלישע ראה והבין, שע"י רכב אש וסוסי אש שרכב עליהם

אליהו בהיותו על הארץ, סוסי אש ורכב אש האלו נרמו הסתלקותו מן העולם בלא עת, „ויפרידו בין שניהם" ר״ל רכב אש והסוסים היו ההפרד וההבדל בין אליהו ובין אלישע; כי אלישע לא היה דרכו על הארץ כדרך רבו, הוא לא רכב על סוסי אש ורכב אש, שאין רוב צבור יכולים לקבל עליהם הנהגה כזאת, הוא לא קנא קנאת ד׳ צבאות באופן רבו. הוא קלל רק את הנערים, שבזו אותו בעבור שרפא המים ביריחו, והביא תועלתו לעיר הזאת, ומפני תועלתם והנאתם הפרטית, שהיו שואבי מים, לא אבו סלוח לאיש האלקים הזה, עבור הטובה שהביא לאנשי יריחו ברפאו את מימיהם, אנשים רשעים כאלה, שמפני הנאתם הפרטית, חפצו ברעת הצבור, ולא בושו גם ברוע לבבם, ועוד העיזו להתנפל עליו, הם לקללה בפי כל איש ישר, ומצוה לבערם מן העולם. אבל עם כל האנשים התהלך במתינות, אוהב שלום ורודף שלום, ומקרבן למקום.

ובזה נראה לי לבאר דברי הגמרא (חולין דף ז׳ ע״ב) אחרי שנדחקה למצוא את הדבר, שבו נתקיים הבטחת אליהו לאלישע, שיהיה פי שנים ברוחו ולא מצאה, מסיק שם „אלא במה איקיים כדאמר ר׳ יוחנן שרפא צרעת נעמן שהיא שקולה במת שנאמר אל נא תהי כמת" אשר הפלא בדבריהם מובנת לכל איש, איך נוכל לאמר, שנתקים הבטחת אליהו לאלישע, שיהיה פי שנים ברוחו, בזה, שאלישע רפא צרעת נעמן. המעטים המה המופתים, שעשה אליהו ולא עשה אלישע? ואם בזה שלא בא ליד אליהו צרעת לרפא, לו בא לידו היה מרפא כאשר רפא אלישא? ולפי דרכנו יתבאר היטב, שאמנם בזה היה אלישע גדול מאליהו, שרפא צרעת נעמן, שקבל בסבר פנים יפות עובד ע״ז כנעמן, שבא בגאותו ובגסות רוחו, ולא דחפו בשתי ידים, אשר בטח עשה כן אליהו, ואלישע הכניסו בענותנותו תחת כנפי השכינה, זה היה פי שנים שהיה ברוחו של אלישע נגד אליהו. ובזה עלה על אליהו רבו, ובזה השפיע מרוחו פי שנים על העולם..

הנהגה טובה וישרה כזאת, היתה נר גם לרבינו שמואל, שאהב את כל איש ישראל, אף שדעותיו היו רחוקים מדעתו הפרטית. וע״י הנהגה כזאת, עלתה בידו לקרב לעמנו הרבה, שכבר התרחקו, כידוע בשנות הששים והשבעים, אשר ההשכלה האירופית פרצה לה פרץ במחנה ישראל, והיא היתה מהולה בארס השנאה להיהודים וליהדות. המשכילים זה דרכם כסל למו בעת ההיא, לבזות כל קודש בישראל, והצעירים קבלו את כל דבריהם כמטבע עוברת לסוחר, והתרחקו מהיהודים והיהדות. ותחת שהרבה מהחרדים אמרו לגדור גדר מפני הארס הזה, ע״י שרדפו בחמה שפוכה את כל אלה, שנתנו ידם להשכלה זעומת נפשם, שע״י זה עוד הרחיבו את הפרץ בין החרדים והמשכילים, והגדילו את המדורה יותר ויותר—הנה רבינו שמואל, כאלישע שהחיה את המת ע״י ששם פיו על פיו וידיו על ידיו, ובזה השיב להמת את נשמתו, כן גם הוא שם פיו על פיהם של המשכילים, וידיו על ידיהם, ע״י מאמריו המחוכמים, שכתב אז בכבוד התורה ובטוב השלום, ובזה החיה אנשים רבים, שפרחה מהם נשמת היהדות.. וכרופא אמן, שע״י ארס המחלה בעצמה, שמחלישה מקודם, אח״כ ירכיבה בגוף בריא, יפעל לבל תוכל עוד ארס המחלה הזאת לעשות רע להאיש שנרכב בו ארס המחלה הזאת, כן ר שמואל ע״י ההשכלה בעצמה, שהיתה סם המות לרבים מצעירינו, אשר קבלוה מן המשכילים כמה שהיא, השתדל הוא, שע״י תרבה תורה וחכמה בישראל, בהיותה על טהרת הקודש לפי רוח עמנו ותורתו. ובזה הסיר רבים מעון ומסבלות

גם יחד. אבל בזה עוד לא תמו פעולותיו הכבירות לטובת עמו. הוא ראה לדאבון לבנו אחרי הפרעות בארצנו, שמצב ישראל ירד פלאים, היאוש המר התגבר בעמנו, ואפס עצור ועזוב. עמנו ירד פלאים בשתים: מצבו הגשמי ירד עד הדיוטא התחתונה, השנאה לעמנו בכל ארצות פזורותיו הלכה והתגברה, החיה שבאדם נשאה ראש, ואין עוד מקום לחלום חלומות נעימים, שעוד יביאו לנו באירופא ימים טובים אשר יכירו, שגם לעם ישראל יש זכות הקיום ולהנות מכל הזכיות שיוכל לדרוש איש שנברא בצלם אלקים, ובעבור זה ירד גם מצבו הרוחני והמוסרי, אחרי שהדור הצעיר תקית כל עם ועם נמלא יאוש, וכל מה שהיאוש התגבר אצלם, כן החלו להתרחק מעמם שראו בו אך כדור לצחק בידי כל הני בריוני שבכל עם ועם—והבין שעת לעשות, פן נאחר את המועד; ובראותו, שגדולי עמנו עם כל אהבתם לעמם, הם אובדי עצות והם מתנודדים, מבלי דעת איזו אמצעים נחוצים לקדם פני הרעה, והעם בעצמו לא יחוש מכאיביו ולא ישים לב לראות את הנולד, ואף אל המחלוקת עיניו נשואית, ונתקים בו קינת הנביא באיכה „ראה ד׳ כי צר לי מעי חמרמרו נהפך לבי בקרבי כי פיהו מריתי מחוץ שכלה חרב בבית כמות" הכונה בזה לפי דעתי, שהנביא התאונן על מצבנו הנורא בשתים: „מעי חמרמרו" מפני הרעב, כל צנורי הפרנסה נסתמו בעדנו, ולו היתה לכה"פ לבבינו אתנו, כי אז לא היה האסון גדול כל כך, כי אז בקשנו אמצעים לבל נאבד בענינו, אך דא עקא „נהפך לבי בקרבי" הלב לא ירגיש מאומה ממצבו הרע „כי פיהו מריתי" כי מרינו דבר ד׳ בזה שבעת „מחוץ תשכל חרב" שאז לכה"פ היה עלינו להתאחד נגד חרב האויב השלופה נגדנו והנה „בבית כמות" בבית ישראל בעצמה רבתה המשטמה, לא לבד שאיננו מבקשים יחד אמצעים נגד הרעות הבאות עלינו מבחוץ, אלא מרבים בבית ישראל שערוריה, כל אחד ואחד וכל מפלגה ומפלגה ירדוף איש את רעהו, ואשה את רעותה, עד מות. בעת ההיא אזר ר׳ שמואל לעת זקנה את שארית כוחותיו, וסבב בהרבה ערי ישראל להטיף לישוב ארצנו הקדושה, אשר בזה ראה את תשועת עם ישראל, להשיב אליו את תקותו לימים יבואו, ולאמץ את רוחו הנדכא. והרבה נפשות עשה לעמנו. גם אלה שכבר בושו בשם ישראל שבו לעמם, וזה היה כוחו לאלקיו ולעמו ופי שנים היה ברוחו להשפיע על העם טל של תחיה, ובמימי ארץ ישראל רפא הרבה מעמנו שהורעלו בצרעת השנאה לעמנו, כאלישע שרפא צרעת נעמן ע"י מימי ארץ ישראל... ונוכל להמליץ עליו במותו „אוי לעולם שאבדה מנהיגה, ואוי לספינה שאבדה קברניטה", רצונם, אוי לעולם שאבדה מנהיג כזה שהוא מנהיג את העולם כמו שהקברניטה תנהיג את הספינה, שהיא לא בכח תנהיג את הספינה, אך היא הולכת ומנהגת אחריה כל הספינה, לפי הרוחות השונות המנשבות, פעם תנהיג אותה ישר עם הזרם, ופעם תדע לשחות נגד הזרם, והכל לפי רוח המנשב בעת ההיא, כן הוא לא עשה בסופה ובסערה דרכו, אך כיון תמיד את הרוחות ויחד עמהם כיון לבו לאבינו שבשמים...

ועתה אדונים נכבדים! אבדנו את ר׳ שמואל, אבדנו את קברניטנו, ואם כן עלינו בעצמנו להתחזק ולעמוד על נפשותינו, להביא את ספינת ישראל למטרתה, כמאמר המקום ליהושע „משה עבדי מת", זה האדם הגדול בענקים, שאצלו היתה אהבת עמו עצם מעצמיו ובשר מבשרו, זה האיש שהיה לו אור עצמי „ועתה חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם גו׳ כי אתה תעביר אותם את הירדן" ואם אמנם שפני חמה נלקה, נלך לאורו בעצמנו, והיה לכה"פ אורנו אור לבנה היכולה לקבל אורה

מפני החמה, ונקים בעצמנו דבר המאמר שהצבנו בפתח דרושנו „כשם שאפר פרה מכפר כך מיתת צדיקים מכפרת״ אשר רצונם בזה לאמר, לפי דעתנו, שהאדם הנברא בצלם אלקים מבחר היצורים עליו לדעת ככל עת ובכל שעה שהוא חי, שגם אחרים מוכרחים להרגיש ולדעת שהוא אדם חי, בנשאו עליו עול חובותיו לצבורו ולעמו, והיא צריך בכל עת ובכל שעה להיות הכן להביא קרבנות לטובת צבורו, לטובת עמו, ולטובת תורתנו הקדושה. וחלילה לו להמית את עצמו בהיותו חי לבלי להרגיש את חובותיו ולעשות עצמו חפשי מן המצות ומן החובות, חלילה לו לנגוע את עצמו במת, עליו להתחבר עם החיים, ולא עם המתים החפשים מן המצות, והנוגע במת טמא הוא באי יכלתו להתחבר עם החיים רבת הגונים, באי יכולתו להתחבר עם כל האנשים והמפלגות, רבות הצבעים, ובעלי צבעים שונים. ולכן אמרה תורתנו הקדושה, שעל איש הנוגע במת צריך להזות עליו אפר פרה, בעלת צבע אחת, שלא היה לה מכל הצבעים שיש לכל בני מינה, ושלא עלה עליה עול, שלא הביאה כל תועלת בחייה, ולכן עלתה על המוקד כולה, את עורה ואת בשרה, ואת דמה, ואת פרשה, ולא נשאר ממנה מאומה, כי לא עלה עליה כל עול, כי לא היתה רבת הצבעים, וממנה יקח האדם לקח לשאת עליו עול תורה ועול דרך ארץ, וממנה ילמוד האדם להתהלך עם כל האנשים בעלי צבעים שונים. ובזה נראה לי לבאר מאמרם הנפלא „זאת התורה אדם כי ימות באהל אין התורה מתקימת אלא במי שממית עצמו עליה״ שדבריהם נפלאים מה מצאו בהכתוב „זאת התורה אדם כי ימות באהל״ המדבר מטומאת מת לתלות עליו דרשתם שאין התורה מתקימת אלא במי שממית עצמו עליה? אבל לפי דברינו לקחו חז״ל מוסר נעלה מטומאת מת, בראותנו שהתורה הטילה טומאה על מת ועל אדם הנוגע במת, וזה לנו לאות שחפץ המקום והתורה, שהאדם החי צריך להתרחק מן המת, ועליו להתחבר עם החיים, ומי שמתרחק מן החיים ומקרב את עצמו אל המתים טמא יקרא, ובחייו היא קרוי מת. וזהו אמרם שמהכתוב האומר „אדם כי ימות באהל״ היא טמא ומטמא, למדים „שאין התורה מתקימת אלא במי שממית עצמו עליה״ רצונם שאין התורה מתקימת אלא במי שממית עצמו עליה, שנושא עליו עול תורה ומצות, עול חיי החברה, וממית את עצמו על כף החובות האלו, אך אדם כזה הוא חי; לא כן במי שמת באהלו, הוא לא ידע ולא חפץ לדעת מאחרים, ואחרים לא ידעו ממנו, אדם כזה מטמא וטמא טמא יקרא, אבר מדולדל הוא בהחברה כי לא טוב היות האדם לבדו, עליו להיות עזר לאחרים... וזהו אמרם „כשם שאפר פרה מכפר כך מיתת צדיקים מכפרת״ ר״ל כשם שאפר פרה מלמדנו להיות אנשים מועילים להחברה ולעמנו, כך מיתת צדיקים תלמדנו בחיוב, שמהם נקח לקח איך להתנהג בחיים. כי אמנם גדולים צדיקים במיתתן יותר מחייהן, שבעודם בחיים לא נלמוד מהם מאומה, ונהפוך הדבר, כל יהבנו הננו משליכים עליהם, ומלאכתנו נעשית על ידיהם, אבל בהעדרם הננו מוכרחים לשאת עלינו עול עמנו, ועול תורתנו הקדושה, והם יהיו לנו לעינים והנהגתם בחייהם תהיה לנו נר לרגלינו, במיתתן, בשימנו עין לכל פרשת תקפם וקדושתם, ולכל מעשיהם הגדולים, שעשו לטובת עמם, ומהם נראה וכן נעשה, כל אחד ואחד לפי הבנתו ונפי יכלתו, ונבנה את בית ישראל ההרוס, ונזכה לארץ ישראל, ומחה ד׳ א׳ דמעה מעל כל פנים, ולא נוסיף לדאבה אמן!

דרוש כב.

הספד על הרב הגאון הגדול ר' ברוך אב"ד דעיר קרינאק מחבר ספר מנחת ברוך.

קפדה.

הצדיק אבד ואין איש שם על לב, ואנשי חסד נאספים באין מבין, כי מפני הרעה נאסף הצדיק...
(ישעיה נ"ז)......

הלב מרגיש, והלב מתרגש. כל מקרה, אם טוב ואם רע, אם קטן אם גדול, מביא את הלב להתרגשות במדה ידועה. ואם במקרים רגילים כך, במקרים גדולים בלתי רגילים, עאכו"כ היה מתרגש ומתפעל, עד שהרושם לא היה נמח לעולם. לולא שני גורמים שונאי ההתרגשות וההתפעלות, הלא הם: ההרגל, והעבודה. האדם שנתרגל באיזה מקרה בחיים, בהשנותו, לא ישים אליו עוד את לבו, לו גם אם תהיה תוצאות המקרה רבה מאד; והעבודה, מרוב העבודה, שהחיים מעמיסים על האדם, עד שלא יניחו אותו לבלוע את רוקו, עד שלא יתנו לו לנוח מעט, לחשוב ולהתבונן על איזה מקרה שפגש אותו, והם דוחפים אותו הלאה הלאה, מבלי תת לו לעמוד מעט על איזה נקודה—הם הם גורמים, שהאדם הולך ישר דרכו בחיים, מבלי להתרגש מכל מקרי החיים, מכל אסוני החיים. גם מהכליון וההפסד והמשחית היותר גדול שבחיים, לא יתפעל מאומה, לו גם בהסבו אסון היותר נורא, העדר היותר מורגש, רצוני לאמר, גם המות שונא החיים, בשלחו מגל לקטוף את היותר יקרים לנו והיותר נצרכים לנו, גם הוא לא יערך אצלנו כפי מעלליו הנוראים, והננו עוברים בשללו מאתנו האנשים היותר גדולים, הנאהבים והנעימים לנו בחייהם, וגם במותם לא נוכל להפרד מהם, ונפטרים ממנו אך במנוד ראש ובעקימת שפתים, והולכים הלאה לדרכנו בחיים. וכן הננו נפגשים עוד הפעם עם המות האכזר, בנשאו מאתנו את היותר יקרים לנו, ועוד הפעם אך מנוד ראש ועקימת שפתים, וכן הלאה הלאה, וחוזר חלילה עד אין סוף.

וזהו אמרם (בר"ר פ' ו') „א"ר לוי ג' דברים קולן הולך מסוף העולם ועד סופו והבריות בינתים ואינם מרגישים וכו' והנפש בשעה שיוצאה מהגוף. מניין, דר' שמואל אחוי דר' פנחס בר חמא הוה דמיך בצפורי, זהוי חברין יתיבין גביה אתת מלתא שרין נחכון, אמר להון כמה נפשיה דאחיה דההוא גברא מקצצא ארזין ומקצצא אילנות, ואתן יתבין ונחכין ולא ידעין" חז"ל העירו על הדבר הזה, שהטראגעדיע היותר גדולה שבחיים, שקולה הולך מסוף העולם ועד סופו, והיא תוצאות הרעות של המות האכזר—גם היא כהה קטן לפעול על לב האדם, שיתרגש ממנה כפי מעלליה הרעים. וזהו אמרם „והבריות בינתיים ואינם מרגישים" ר"ל מפני שהבריות בינתיים ונתרגלו בזה, לכן אינם מרגישים, והולכים לבטח דרכם, ונפטרים

מהטראגעדיע הזאת רק במנור ראש ובעקימת שפתים, מבלי שישאר בלבביהם איזו הרגש מר, איזה רושם עמוק, ולהתחשב עם האבדה כפי ערכה. וזה שהעיר ר' פנחס לחבריו שישבו אצלו, בעת שמת אחיו האדם הגדול, ר' שמואל בצפורין, והם דברו אדות ענינים אחרים, שאינם שייכים למיתת אחיו, וכאשר בא לידם לדבר אדות ענין המביא לגיחוך, גחכו—„כמה נפשיה דאחוה דההוא גברא מקצצא ארזים ומקצצא אלנות ואתון יתבין וגחכין ולא ידעין" רצונו לאמר, הטראגעדיע של מיתת אחי, היתה צריכה גם לקצץ ארזים ולשבר אלנות, כל הבריאה היתה צריכה להתפוצץ לרסיסים ולשבבים, ואתם בני אדם אנשים בני תמותה כמהו, אינכם מרגישים באסון האיום הזה, ועוד שחוק יקח לבבכם, ולשמחה מה זו עושה? והשחוק מאין ימצא ברגע נורא כזה? הלא הלב יחרד ויתר ממקומו, גם במות אדם פשוט, גם במות אדם קטן, ומה גם במות אדם גדול, הלא כל הבריאה היתה צריכה להתאבל עמנו יחד ולבכות למת...

ואם במות אדם זקן ושבע ימים, שכבר הספיק להביא ולתת להצבור כל מה שהצבור היה יכול לקוות להוציא ממנו תועלת, נורא הוא מחזה המות ותוצאותיו מי ישורנו, לו גם שלא הניח אחריו כל משפחה שהיתה קשורה אליו בקשרי אהבה — הנה במות אדם גדול בעצם ימי עלומיו, בעת שהלב הרגיש עוד הרבה, בעוד שהמוח חשב הרבה, בעת שהידים היו מלאות עבידה, ויחד עם זה, השאיר אחריו משפחה רמה, אשה ובנים, שהיו קשורים אליו בקשרי אהבה, ובכבודו התימרו, והוא עוזב אותם לפתע פתאום לאנחות, והם מרגישים מאד את העדרו, הם מרגישים שתקופה חדשה, תקופה מרה תחל כעת בחייהם: מרגשת האלמנה, שהיתה עם אישה חד גוף, וכל מי שכבד את האיש כבד את האשה, שבמותו עלולה להיות למרמס לכל גס רוח, לרגלי השור והחמור; מרגישים הבנים, שבעוד אביהם בחיים, כל מי שגדל את האב גדל את הבנים, ועתה כאשר שודד עטרת ראשם, אינם עוד בעיני הבריות, את אשר היו באמת בעוד אביהם בחיים, ולא יערכו עוד את ערכם האמתי.

וזהו אמרם (מד"ר קהלת) „מה בין מיתת זקנים למיתת נערים ר' יהודא ור' נחמיה ר' יהודא אומר הנר הזה בזמן שהוא כבה מאליו טוב לו וטוב לפתילה, ובזמן שאיננו כבה מאליו רע לו ורע לפתילה. ר' נחמיה אומר התאנה הזאת בזמן שהיא נלקטת בעונתה, יפה לה ויפה לתאנה, ובזמן שאין נלקטת בעונתה רע לה ורע להתאנה", שני הציורים, הם נגד שני החסרונות, המגיע ממות אדם גדול בעצם עבודתו בתורה ובחכמה. כמו שהנר בזמן שהיא כבה בעונתה, היא מספקת להספיק ולהשפיע אורה, שיש בשמנה לכל הבאים להנות מאורה, ובעבור זה גם הפתילה יקרה לכל איש, כי בעזרתה ישפיע השמן הטיב את אירו, ובזמן שהיא כבה שלא בעונתה, הנה האור, שהיה השמן יכול להשפיע לנו, יופסק מאתנו, והפתילה תאבד ערכה לגמרי. כן גם במות אדם גדול בתורה בעצם ימי עבודתו, הנה נפסק מאתנו שמנו של תורתו, שהיה יכול להאיר לנו, והגוף שהוא הפתילה של תורתו יאבד ערכו ויובל לארמתו. והחסרון השני הוא נגד ב"ב, כמו שעץ התאנה בהיותו נטוע על פלגי מים, ועושה לנו פירות, אז העץ יש לו ערך גדול, והפירות יש להם ערכם האמתי, בתקותנו שבמתקן ישמחו אלהים ואנשים, וגם העצים והקנים שעליהם נשענים הדליות ונעזרים על ידיהם, גם להם יש ערך גדול בהיותם נצרכים לטובת הדליות והזמורות ולטובת הפירות — הנה בענן ענן, והחושך תכסה ארץ,

והרעם בגלגל יוצא על העץ הרענן הזה ומפיצץ אותו לשבבים, וכל פרי ופרי יפול רחוק מהעץ, והקנים המשענית גם כן יפוזרו לכל עברים, אז כל הפירות הנדחפים והמשענות הנפזרים, הם למרמס ולא יביאו לנו עוד, את אשר היו יכולים להביא לעולם, כן גם במות אדם גדול בעצם ימי עבודתו, משענתו והעזר לו כנגדו, היא אלמנתו, תאבד את הערך, שהיה לה בעת שהיתה לעזר לבעלה, שעסק בתורה, וגם הבנים יפרדו זה מזה ויפוזרו לכל רוח. כן אדונים נכבדים, באבדנו את ר' ברוך, בעצם ימי עבודתו, בעת שאך החל להפיין חוצה מעיני תורתו, בעת שחשב להוציא לאור כל ספריו, בעת שהיה יכול להעשיר את העולם בספרים מצוינים, שלא נמצא כמהם בדור הזה. כאשר ראינו מספרו „מנחת ברוך" שהוציא לאור, והשאיר אחריו אלמנה ובנים, יבדלו לחיים, שהיו קשורים אליו בקשרי אהבה, נתקים בנו שני הציורים של הנר והתאנה. אבדנו אחד מהכהנים הגדולים במקדש הרבנות, מקדש התורה והעבודה, שאך ע"י שקידתו הנפלאה בתורה, מרוב תשוקתו לרוץ בפסיעות גסות בכבש מזבח התורה, נלקח מעולמנו קודם זמנו, קומט בלא עת, והובל לקברות בדמי ימיו כצל עובר...

וזה הנראה לי בביאור המאמר (יומא דף כ"ג ע"א) „ת"ר מעשה בשני כהנים שהיו רצין ועולין בכבש, קדם אחד מהם לתוך ד' אמות של חבירו, נטל סכין ותקע לו בלבו, עמד ר' צדוק על מעלות האולם ואמר, אחינו בית ישראל, שמעו, הרי הוא אומר כי ימצא חלל בארמה ויצאו זקניך ושופטיך, אנו על מי להביא עגלה ערופה, על העיר או על העזרות, געו כל העם בבכיה כו'. וירושלים בת עגלה ערופה כו' ועוד לא נודע מי הכהו כתיב והא נודע מי הכהו? אלא כדי להרבות בבכיה" אשר השאלה הדורשת תשובה פה, אומרו „כדי להרבות בבכיה" הרשה לו ר' צדוק לאמר בפני העם דין מרומה? אבל באמת ר' צדוק לא רמה את שימעיו, הוא אך לקח לו לנושא דבריו דין עגלה ערופה, במצאנו איש אחד שהלך לו מעולמו בלא עת, בעוד שהיה בו כח החיים, בעוד שהלב הרגיש את החיים, בעת שהאדם היה מלא תקות החיים, בעת שהמוח חשב איך לחיות, בעת שהדמיון עוד בנה מגדלים רמים בחיים, ופתאום בא המות האכזר, והרס את כל המגדלים, וקפד את כל התקוות, צותה לנו התורה במקרה כזה, לקחת עגלת בקר אשר לא עובד בה, אשר לא משכה בעול בעצם ימי עלומיה, ולערוף איתה בנחל, ולהתבונן על מראה הלא טבעי הזה, במות יצור נברא קודם זמנו, למען יתארו בנפשם הרואים במחזה הזה, את גודל הטראגעדיע במית אדם קודם זמנו, למען ירגישו ולמען יבינו את יסורי הנפש במות לא טבעי הזה. והנה החלל ההוא לא נודע לנו מי הוא, אם כדאי להתאבל על מיתתו, אם הוא אדם הגון או לא. ולו גם שהיה אדם הגון, לא נדע אם יש לו קרובים ומכירים, שמיתתו תסב להם עגמ"נ ושברות הלב, שע"י מיתתו ירגישו הם את עצמם אומללים כל ימי חייהם. ולו גם שיש לו קרובים ומכירים, שנפשותיהם היתה קשורה בנפשו, לא נדע אם כדאים הם שנשתתף בצערם. ולו גם שקרוביו ומכיריו הם אנשים הגונים, לא נדע סבת מותו, אולי בור כרה ויחפרהו ויפול בשחת יפעל. עכ"ז אחרי כל הספיקות האלו, אמרה לנו תורתנו הקדושה: בן אדם, עמוד והתבונן בחזיון המר הזה, הך הכפתור וירעשו הספים, פתח לבבך והכה על הנימין הדקין שבו, הרגש המרירות שבמחזה הזה, עאכו"כ עלינו לשום לב להמקרה המר הזה, בהלקח מאתנו אחד מהכהנים, אדם הגון בודאי, בן כהן, ונלקח מאתנו ע"י תשוקתו לזכות במצוה, ע"י רוצו בכבש המזבח, לבא בהקדם אל מזבח

העבודה, הלא פוץ יתפוצץ הלב לראית במחזה התוגה הזה. זה הוא אשר רצה ר' צדוק להסביר לשומעיו. בכל הדברים האלה ובכל המחזה שתאר ר' צדוק לשומעיו, אדונים נכבדים, הנהו לפנינו, במות ר' ברוך אחד מהכהנים הגדולים במקדש התורה, שמת בשנות הששים לימי חייו, בעוד שהשתדל לסדר כל כתבי ידו הנפלאים, ולהוציאם לאור בחיין, שהוא קוה לראותם ביצאם לאור, והניח אחריו אשה ובנים נעלים, שנפשותיהם היו קשורות בנפשו, והניח אחריו אב זקן אומלל במיתת בני הגאון, ומת מרוב מסירת נפשו לשקידת התורה, מרוצו הנפלאה למזבח התורה. מה נוראה היא המחזה, מה גדולה היא התוגה.

ונוכל להמליץ עליו בדרך צחות דברי הגמרא (שבת ק"ו) „אחד מבני החבירה שמת ידאגו כל החבירה אמרי לה גדול ואמרי לה קטן". כי הספוד והבכי במית אדם, הם בשני אופנים. אם מת אדם זקן ושבע ימים, אז נדאג עליו ונבכה להמת, רק אם המת היה אדם גדול, ובמותו נאבד לנו איש, שאנחנו צריכים לו ואין לנו תמורתו, ואז יבכה המוח, החשבון, אבל לא הלב, שהוא לא יתרגש מאומה ממות אדם זקן ושבע ימים בבוא עתו, כי חוק הטבע הוא. ונהפוך הדבר במית אדם פשוט בעצם ימי עלומיו, אז הלב יתרגש ויוריד דמעות, אבל לא המוח והחשבון, כי לא אבדנו כלום במיתתו. והנה במות אדם גדול, שאנחנו צריכים לו, בדמי ימיו, אז יבכו יחד הלב והמוח, החשבון וההתפעלות, הלב יתרגש ויתפעל ממיתת לא טבעי, והמוח יבכה בחשבו את ערך האבדה. וכדברי המקונן „מי יתן ראשי מים ועיני מקור דמעה ואבכה גו' את חללי בת עמי" ר"ל, שאל תחשבו, שאבכה על בת עמי, באשר שאנכי בעל התפעלות מטבעי, ומכל דבר, גם קטן, הנני מתרגש ומתפעל ומוריד דמעות כתנים—לא כן הדבר, שבר בת עמי כל כך גדול, שלו היה בראשי מים, כי אז היה הראש, המוח והחשבון, מוריד דמעות מעצמו, בלי כל השתתפות של הלב, מגודל ערך האסון באמת. וזהו אמרם „אחד מבני החבורה שמת" האחד המיוחד שבבני החבורה שמת, „ידאגו כל החבורה" כל החבורה דואגים על חבירם שמת, בעוד שהיה חבר לכל החבורה והחיים, אך הדאגה איננה שוה לכל. בר דעת המבין, ידאג ויבכה על העדר אדם גדול, כי הוא מרגיש ערך האבדה, וזהו אמרם „אמרי לה גדול"; והאנשים הפשוטים, שאינם מרגישים כל כך את ערך האבדה, הם בוכים רק על שמת בדמי ימיו, וזהו אמרם „אמרי לה קטן", איש צעיר לימים שהיה יכול לחיות הרבה, לולא מקרה המחלה האיומה שקפדה כאורג פתיל חייו...

והנה אנחנו, לו גם נקשיח לבבינו ולא נתרגש מהאסון שקרה להנפטר ולקרוביו, עלינו לשום לב להעדר שיש לנו ממות אנשים גאונים כמהו, אנשים השמים לילות כימים להגית בתורה, אנשים המסורים בכל לבבם ובכל נפשם לעמול בעמלה של תורה, אנשים שהחיים בעיניהם כפרוזדור להכנס בטרקלין התורה. ובדור הזה, דור שהחומר נשא בו ראש על המוסר, הגשם על הרוח, דור הרודף ואינו משיג, דור, שהאדם היה בו למבוכה, רודף ונרדף, דוחק ונדחק בלי כל רוח חיים—אנשים גדולים כאלה הם לנו למקדש מעט, הם לנו למחאה חיה נגד כל החיים הפריצים לשמצה, הם הם; ע"י מעשיהם הגדולים והטובים. מביאים אותנו להשבונות מרים להתבונן אל עצמנו. ובהעדרם יחסרו לנו מקדשינו הרוחניים. ובעת שקרוביו ובניו בוכים על מות לבן, ועל מות אב, נבכה אנחנו, שמעט מעט הולכים מאתנו אנשים הגדולים ברוח, אנשים, שהחיים אינם בעיניהם לכלום, אנשים, שאין להם בעולמם אלא ד' אמות של הלכה, סמל התמימות, שלא נפרצה במחם

בדור הזה. אך הם נצוצות קדושות מדור העבר, דור הישן, שהדור הזה איננו מביא לנו תמורתם. מקדשים שלא יבנו בדור ההומר הזה, והיקרים לנו באשר מעטים הם, ונחוצים הם לנו, בידענו שהם הם מחאה לנו נגד הדור הזה...

וזה הנראה לי בביאור המאמר (מד״ר איכה) „מעשה באשה אחת שהיתה בשכונתו של ר׳ גמליאל, והיה לה בן תשחורת ומת, והיתה בוכה עליו בלילה, והיה ר׳ גמליאל שומע את קולה, והיה נזכר חורבן ביהמ״ק״, שלפי פשוטו כפי שפרשי המפרשים אין לו מובן, איזה שייכות יש למות הבן אצל חורבן ביהמ״ק? ונראה לי בזה, שכונתם לאמר, שכל אדם יש לו וזוכה בהספדים מיוחדים, ובמספידים שונים: אחד זוכה בהספד אחד, והשני בשנים, והשלישי בשלשה, והרביעי בארבעה. האיש שבעולמו לא הטיב אלא לאשתו, הוא זוכה בהספד אחד מאשתו. למעלה ממנו הוא האיש שהשתדל בחייו גם עבור בניו לעשותם לאנשים וליהודים, היא זוכה הספד מאשתו, והספד מבניו. למעלה מהם, היא האיש שבחייו, מלבד לאשתו ולבניו, הביא תועלת למקום מגורו, האיש ההוא זוכה להספד מאשתו, להספד מבניו, להספד מעירו. הגדול מכל אלו, הוא האדם הגדול שהביא תועלת בחייו לכל דורו, הוא זוכה בארבעה הספדים: מאשתו, מבניו, מעירו ומכל העולם, וכל אחד מארבעה המספידים האלו, מספיד מחוג השקפתו, תועלתו, והנאתו הפרטית. והנה האשה שהיתה בשכונתו של ר׳ גמליאל היה לה בן תשחורת, אדם גדול, ובכתה עליו כל הלילה על מות לבן, ור׳ גמליאל ששמע את קולה, בכה גם הוא על בנה, האדם הגדול, שמת. אך שונה היתה בביתו מבכית האשה, היא בכתה רק שמת לה בן, והוא בכה שמת אדם גדול; הוא בכה שבמות בנה נחרב ביהמ״ק רוחני אחד, נאבד מרכז רוחני לעמנו, זה היה אצלו עיקר ההספד. הוא בכה לטובת הכלל, שהעדר אנשים גדולים, היא מכה אשר לא כתובה בתורה לעם ישראל.

ואם נשאל את עצמנו, מה כל החרדה הזאת? איכה יוכל היות, שבמות אדם אחד, לו יהי היותר גדול, יפקד מקימו בעולם הגדול, שאדם אחד לא נכר בו? ע״ז נוכל להשיב, שכל איש המתבונן בענינים פקוחות על החיים, הוא רואה, שאין כל דבר, ואין כל איש, שלא יפעל פעולה גדולה, ולא יתפוס מקום רחב בהיותו בחיים, ולא יורגש העדרו במותו. כמו שקול כל איש ואיש, עושה רעידה ידועה בהאויר, ועד שהבריאה תתקים לא תופסק הרעידה ההיא, שבאה מהוצאת הקול, והיא הולכת תמיד מסוף העולם ועד סופו, כידוע לחוקרי הטבע—כן הנהגת כל איש ואיש לפי מה שהוא, אם טוב ואם רע, עושה פעולה במדה ידוע על האנשים הסובבים אותו, ומתבוננים אל הנהגתו ומעשיו, ומהם הלאה הלאה עד סוף העולם, ורשומו נכר בפחות או ביותר, בהיקף גדול בעולם... ומה גם, אם האיש ההיא הוא גאון נפלא ושקדן נורא, הלא אז השפעתו גדולה ביותר על כל העולם, ובמותו הוא לקוי מאורות. ובצדק נוכל לאמר מה קטן הוא החיים, ומה גדול הוא המות, שבמגלו הוא קיפד גם חיי אדם גדול כזה, ובמעט אדמה הוא עושה לקוי החמה, ומכסה את המאור הגדול הזה...

וזה הנראה לי בביאור המאמר (בר״ר פ׳ צ״א) „א״ר לוי שבטים מציאה מצאו, כתיב ויצא לבם, אנו שאבדנו את ר׳ סימן ע״א כ״כ״, אשר לבאורה דבריהם אינם מובנים, איזה דמיון ושיכות מצא מיתת ר׳ סימן למציאת השבטים, הלא לא קרב זה אל זה, ומה ענין שמיטה אצל הר סיני? אבל היא אשר אמרנו, שר׳ לוי הסביר

להם את ההעדר הגדול, שיש לעולם במות אדם גדול כר' סימן, שלא יאמר האיש בער שלא ידע, מה כל החרדה הזאת, דור הולך ודור בא, והארץ לעולם עומדת, והחיים לא ישתנו במאומה גם במית ר' סימן, הסוחר סוחר, והמוכר מוכר, וההגוני הגוני, העשיר ישמח בחלקו כאשר שמח עד הנה, והעני יתאבל כאשר התאבל, ואין כל חדש תחת השמש? והראה להם, שהחיים הסואנים ברעש ולא יעמדו בלכתם, אינם מראים לנו במאומה, שהעדר האדם הגדול, איננו העדר מורגש. ואדרבה, מזה שאנו רואים שאון החיים המנסרים בכח, ולא יעמדו בדרכם גם במות האדם היותר גדול, זה לנו לאות, עד כמה נחוצים להחיים החומריים, החיים הפשוטים והמגושמים—חיים של אנשים גאונים ורוחניים, שהם למחאה נגד החיים הפרועים האלה. והראה ציור לדבריו, ממציאת הכסף. שמצאי השבטים בשקיהם, שאיש בער בטח שמח לקראת המציאה הזאת, אבל השבטים, החכמים הרואים את הנולד, ידעו, שהמציאה הזאת תוכל להמיט עליהם שואה, שלא יקבלו כפרה. ואם איש חכם הרואה את הנולד יוכל להבין, שמציאה תוכל להביא לו העדר, מה גם העדר אדם גדול כר' סימן, מביא בודאי אסון והעדר לעולם, אף שלפי ראות אנשים קצרי ראות, החיים לא נשתנו מאומה ממיתתו, אבל האדם המרחיק לראות, רואה את הרושם המר שעושה בעולם העדר איש הרוח, ברדתו בגניזה, בחגירת אבנט מלמעלה, ספר תורה כשרה, שלא נמצא בה שום פסול ושגיאה, וכל דבריה אמת וצדק; בהבילנו לקבורות גאון בתורה, שכל היוצא מפיו ומעטו היא תורת משה, שכל דבריו שקולים בפלס ההגיון הישר והשכל הבריא, ותמוכים בבקיאות נפלאה בבבלי וירושלמי. ואם אמנם לא נכר ההעדר באותו זמן ובאותו מקום, אבל לאט לאט הננו מרגישים מה שחסר לנו, ומה שהיה לנו. הננו מרגישים חסרון באנשים גדולי התורה, הננו מרגישים חסרון באנשי הרוח, הננו מרגישים שלא נוכל לחיות ולהאריך ימים בהחיים הפרועים של דורנו. ואם עוד הננו מאריכים ימים על האדמה, הוא רק מפני שיש בנו מעט לחלוחית, מעט רוח מהדורות הקודמים, שדאגו עבורנו. ומה נעשה לבנינו? אפוא נקח להראות לפניהם את הסמל והשלטים הטהורים, של אנשי רוח, בעת שהם הולכים מאתנו, לבלי להניח תמורתם? כי כל דור ודור איננו חי במעשי דורו, אך הוא חי בחיים של כמה מאות דורות, בין בחיי החומרי ובין בחיי המוסרי. למשל, האם נוכל לאמר שחיים אנחנו רק שבעים שנה? הלא כל ההמצאות, מסילת הברזל, הטעליגראף והטעליפאן, הלא כל אלה הם פרי עמל של כמה מאות דורות, שאנחנו משתמשים בהם, במצאנו אותם הכן לפנינו, שהכינו עבורנו הדורות שקדמונו. וכן גם ברוחניות. האם כל התורה, המדות והמוסר. שהתפתחנו בהם ונשתלמנו בהם, האם פרי עמלנו המה? הלא כל זה הכינו לפנינו הדורות הראשונים, וכן גם עלינו להכין להדורות הבאים אחרינו, בין בחומרי ובין במוסרי וברוחני. והמוסר והרוח אפוא נקח לבנינו? הלא אנחנו משוקעים בכל שערי הטומאה של החומר הגס ואנשי הרוח מתמעטים והולכים? לכה"פ בהספדינו שמספידים אנחנו על גאונינו וגדולינו, נצלם אותם לפנינו ולפני בנינו, למען יהיה בידם תמונת גדולי הרוח, תמונתם הרוחני, ואם אנחנו לא נדע להעריך את ערך גדולי הרוח, בנינו בודאי לא ידעו להעריך את ערכם ומה גם את ערכנו...

ובזה נראה לי לבאר מאמר הגמרא (שבת ק"ה) „אמר ר' יוחנן כל המתעצל בהספדו של חכם אינו מאריך ימים, מדה כנגד מדה כו', איתביה ר' חייא בר אבא

לר' יוחנן ויעבדו העם את ד' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע, א"ל בבלאי, ימים האריכו שנים לא האריכו" פרש"י „שבלו ימיהם בטוב דחשיב אריכות ימים". ועלינו להבין, מאין לקח לו ר' יוחנן להעניש כל כך את המתעצל בהספדו של חכם בקיצור ימים כל כך ר"ל, והמעשים בכל יום אינם מראים לנו אמתת משפטו, הלילה וחלילה להמית עם ד' על דבר זה? ועוד אינו מובן לנו אומרו „מדה כנגד מדה" הלא אין זה כנגד מדה, לו אמר מאן דלא ספיד לא יספדוניה, הוה מדה כנגד מדה, אבל להענש בקיצור ימים ר"ל אין זה מן המדה?... ועוד הלא ר' חייא בר אבא שאל את ר' יוחנן כהוגן, מהזקנים, שהאריכו ימים אחרי יהושע, אף שהם התעצלו בהספדו של יהושע, ותשובת ר' יוחנן היתה שלא כהוגן בגערו בנזיפה „בבלאי ימים האריכו ושנים לא האריכו" שהזקנים חיו רק ימים טובים ואכלו סעודות טובות, ולא שהאריכו שנים, ופשטיה דקרא אינו כן, ולא יוכל היות כן הלא הכתוב מספר לנו שהעם עבדו את ד' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים שהאריכו ימים אחרי יהושע, ומה מספר לנו הכתוב, שהעם עבדו את ד' כל זמן שהזקנים אכלו סעודות טובות, מה ענין שמיטה אצל הר סיני, ומה ענין הסעודות הטובות שאכלו הזקנים אצל עבודת ד' של עם ישראל? ואראה לי אנכי בזה, שר' יוחנן בא להעיר אותנו, שכל מי שמתעצל בהספדו של חכם, מפני שאינו מעריך את ערכו, ואינו מרגיש בהעדרו, ואינו לוקח לו לסמל את מעשיו הטובים ודעותיו המבוררות, ואם כן אינו חי בחיי הדורות שקדמו לפניו, ואינו רוצה להתלמד מהם, אם כן הוא מקצר ימיהם של הדורות הקודמים, בזה שמשים קץ לפרי רוחם, כי כל זמן שהשפעת איזה אדם גדול פועלת על החיים, או השפעת של דור העבר פועל על הדור החי, אז נקראים המתים ג"כ חיים, אחרי שפרי רוחם מתהלך לשוט בחיים; לא כן כאשר תופסק השפעת הדור הקודם, אז נקרא שמת, ואם כן, האיש שאינו מאריך ורק מקצר החיים של האנשים הגדולים והדורות הקודמים, בזה הוא מלמד להדור הבא אחריו, שגם הוא לא יעריך את ערכו, ולא ילמד ממנו, וממילא גם הוא לא יאריך ימים, גם את ערכו לא יעריכו, וגם ממנו לא ילמדו מאומה, וכאשר ימות אתו תמות חכמתו, ויחיה רק כל זמן שיהיה עלי אדמות, אבל כאשר יובל לקברות, ובא הקץ לפרי רוחו. כי בעצמו, באי הרגשתו ערך הדור שקדמו, למד להדור הבא אחריו, לבל יעריכו את ערכו. והוא באמת מדה כנגד מדה, כי במדה שאדם מודד לאחרים, מודדים לו, וממנו יראו וכן יעשו... ועל המשפט הזה של ר' יוחנן, שאל ר' חייא בר אבא מהזקנים שלא הספידו את יהושע, ולא העריכו את ערכו הרם, עב"ז למד העם מהם ועבדו את ד' כל ימי הזקנים, שהאריכו ימים אחרי יהושע. ועל שאלתו זאת גער עליו ר' יוחנן בצדק „בבלאי, ימים האריכו שנים לא האריכו", ר"ל, הלא הכתוב שממנו תקח להשיב על דברי, הלא הוא מאמת צדק משפטי, כי בהכתוב עצמו נאמר שהעם עבדו את ד', והלכו בדרכי הזקנים, רק כל זמן שהזקנים היו על פני האדמה, מיראתם איתם, ותיכף כאשר הלכו הזקנים לעולמם, חיש מהר עזבו את ד', והנהגת הזקנים לא לקחו להם עם ישראל נר לרגלם, וזהו אות, שבאשר הם, הזקנים האלו, לא העריכו את ערך יהושע, ולא הספידוהו, ולא לקחו ממנו לקח לעבוד את ד' כעבודת יהושע, כן לא העריך העם את ערכם, ולא לקחו מהם לקח לעבוד את ד'. וזהו אמרו „ימים האריכו שנים לא האריכו", אך ימים מספר אבל לא שנים, בימים תוכל לספור את משך הזמן שהלכו עם ישראל בדרכי הזקנים, ואין כל צורך לחשוב החשבון בשנים,

כי מעטים הם; חיי אדם על האדמה, וגם משך הזמן של חיי הזקנים שהאריכו שנים במה נחשב הוא, לעומת הנצח ולעומת הזמן שעבדו עם ישראל ע"ז...

והגורמים הראשים לאי הבנתנו את ערך האדם הגדול, את ערך האיש החי חיי רוח, הם שנים: האחד, רע לבבינו וצרות עינינו לראות ולהסכים, שאנחנו צריכים לאחרים, וחיינו אנו כשהם לעצמם אין להם ערך כלל; והשני והוא העיקר, מפני חיי הזמן שכל אחד נדחף ממנו, החיים החומריים התופסים המקום היותר גרול במוחותינו ובלבבינו, ושאיפתנו היתרה להחיים החומריים והמגושמים, עד שלא ישאר מקום במוחותינו ובלבבינו, להתחשב עם העולם הרוחני, עם העולם המוסרי, והננו מרגישים רק העדר חומרי וגשמי, אבל העדר הדברים העומדים מרום מחיינו הפשוטים, הנם מרום מהרגשתינו ומשאיפותינו... ובזה נבוא לביאור הכתוב שהצבנו בפתח דברינו, שחז"ל עמדו על הכתוב לבאר כונת דבריו הקשים להבינם, באמרו „כי מפני הרעה נאסף הצדיק" ודרשו בו כמה דרשות או „שלא יראה ברעה" או באופנים אחרים. ואומר בו אנכי בדרך צחות השייכים לדברינו, כי הנביא התאונן, שתיכף במות אדם גדול וצדיק, נשכח זכרונו מבני דורו, מבלי שיקחו אותו לסמל הנהגתם לימים יבואו, ויהיו שפתותיו דובבות בקבר. וזהו אמרו „הצדיק אבד ואין איש שם על לב", הלב אינו מרגיש העדרו ולא יתפעל ממעשיו הטובים ומדרכיו הישרים ולא רק שהלב אינו מרגיש באבדת איש צדיק, שהיה כלוא בד' אמותיו של תורה ויראת שמים, ודבר לא היה לו עם אדם, והוא נאבד מן העם במותו, מבלי שישאיר אחריו כל רושם, לקחת אותו לסמל ההנהגה, אלא שגם „ואנשי חסד נאספים באין מבין", גם האנשים הגדולים, שעשו בחייהם חסד עם הבריות, בהפיצם מעיני תורתם וחסדם החוצה, גם הם נאספים מן העם באין מבין, המוחות לא יחשבו חשבון העדרם בעולם המעשה, גם כשהיה מעורב עם הבריות בתור איש עושה חסד, שמתחסד עם הבריות, „כי מפני הרעה נאסף הצדיק" מפני הרעה השוררת בעולם, רעת הלב, וצרות העין, ויחד עם זה, השאיפה היתרה לחיים החומריים, להיים המגושמים, לכל נתעב ונאלח, מפני כל אלה נאסף שם הצדיק מאתנו, מבלי להשאיר אחריו כל רושם נרגש. וד' הטוב יתן בלבבינו בינה להבין ולהשכיל ולהרגיש ומחה ד' דמעה מעל כל פנים אמן!

דרוש כג.

דרוש א' קודם תקיעת שופר.

בחודש הזה תחדשו מעשיכם, בשופר בהודש הזה תשופר מעשיכם, אמר להן הקב"ה לישראל אם שפרתם מעשיכם הריני נעשה לכם כשופר הזה, מה שופר זה מכנים בזו ומוציא בזו, כך אני עומד מכסא דין ויושב על כסא הרחמים, והופך לכם מדת הדין למדת הרחמים.

(ויק"ר פ' כ"ט)......

אדונים נכבדים! הננו עומדים כעת בעינים נשואות לקראת השנה החדשה, אשר תורתנו הקדושה צותה אותנו לפגוש אותה בקול שופר, ולבבותינו מלאים

תקוה ופחד, מבלי דעת מה תביא לנו, העם הנדכא והנענה, העם שנכפף קומתו מסבל יגונו, אם מרפא בכנפיה לכל העם בכלל ולכל אחד מאתנו בפרט, או ר"ל שבר על השברים שהביאו השנים שעברו, ופצע על פצעינו הישנים שעוד לא נרפאו ולא עלתה עליהם קרום, ולא הוגלד פיות המכות, שהוכינו בית מאהבינו ובית שונאינו. הנני רואה, שאחרי שכל אחד מאתנו שפך בבית הקדוש הזה את רגשי לבבו המרים, פתאום הושלך הס, כמו, שכל אחד מצפה ומחכה לשמוע ע"י קול ממרום, את גורלו וגורל עמנו לימים יביאו. אבל קול ממרום לא ישמיעו לאזנינו, רק קול שופר ישמיעו לאזנינו עוד מעט. ומה נוכל לשמוע מהשופר האלם הזה, והדבור אין בו? ומה ילמדנו השופר הזה? „זכרון הרועה מקרא קדש" אמרה תורתנו הקדושה. אבל מה יזכירנו? להזכירנו את אשר עבר עלינו, לא לקולו אנחנו צריכים, פצעי לבבינו כל כך עמוקים מהשנים שעברו, עד שאין צורך להזכירם אותנו, ולואי שנוכל לשכחם. ואת העתיד הלא לא יגלה לנו השופר האלם הזה, וכמו קודם שמיעת קול שופר, כן אחרי זה עתידותינו מכוסים בערפל, והננו תלוים ועומדים בין תקוה ופחד מבלי דעת? ומה נפלאים דברי המדרש רבה שם „כל השנה ישראל נאחזין בעבירות ומסתבכין בצרות ובר"ה הם נוטלין שופר ותוקעים ונזכרים לפני הקב"ה והוא מוחל להם", איה המחילות ואיה הסליחות שהשגנו מהשנים שעברו, אשר גם בהם לא נחסר המזג של תקיעת שופר? האם לא הביאה לנו כל שנה ושנה משנים שעברו אך חלי ומכאוב, מכאובים חומריים ומכאובים רוחניים. ועוד הפעם מחכים אנחנו לקראת קול השופר ברגשי חרדת קודש, כאלו אך בו תלוי גורלנו וגורל כל עמנו, ונוקיר את הרגע הזאת, כאלו היא יקרה בעינינו משנים שלימות?... אמנם הרגעים האלה יקרות הנה, ורגעים כאלה, שהאדם נותן להם ערך ייתר גדול משנים שלימות, הננו מוצאים לפרקים בחיים. למשל, למועד קריאת הצבא, הננו פוגשים במחזות כאלה על כל שעל ושעל: פה נפגוש איש אחד שהושיט בקשה לפטור את בנו מעבודת הצבא, באשר יחיד הוא לו, ובו תלוים חייו, וקשה לו הפרישה ממנו כפורש מן החיים, והוא תלוי בין תקוה ופחד, לשמוע תוצאות בקשתו, וכל רגע ורגע — לשנה נחשבה בעיניו. ופה נמצא איש אחד, שהושיט בקשה לפטור את בנו מעבודת הצבא באשר היא הזן ומפרנס אותו, ואם יקחו ממנו את בנו ישבר מטה לחמו. ופה תקרה לפנינו אשה קשת רוח, עומדת ומחכה לשמיע את תיצאות בקשתה, שהושיטה לפטור את בנה, באשר כבר הביאה בן אחד לקרבן על מזבח אהבת ארץ מולדת, ולכל אלה האנשים הרגעים יקרות להם משנים רבות. ואם להם יקרות הרגעים היכולות להביא להם או עונג גדול או שברות הלב ועגמ"נ, עאכו"כ, לאיש העומד להשפט באיזה עון אשר עונשו שלילת החיים וברוח שפתותיהם של השופטים תלוים חייו, כמה נחשבה בעיניו הרגע האחרונה של תוצאות המשפט שלו, ומכש"כ, לאיש העומד להשפט בדבר אשר עונשו עונש מות, ויחד עם זה גם מהלך משפטו לא נתן להגלות גם להאסיר בעצמו, ואיננו יודע מה יהיה גורלו. ובעת שהוא יובל בעגלה שחורה איננו יודע אנה יובל ואם העגלה הזאת איננה אצלו המעברה המעברת מחיים למות, מי יוכל לשער הרגשותיו הפנימיות ברגעים האלה. ועאכו"כ מה עמוקים ונוגים הרגשתינו אנחנו כעת, אשר כל הציורים ישנם אצלינו, בעמדנו הכן לפגוש את השנה החדשה, מבלי דעת מה תביא לכל אחד מאתנו, אם במלתחתה גנוזים עבורנו חיים ופרנסת החיים, או ר"ל בגדי מתים ושקי עניים? וביותר דופקים

לבבינו בידענו שכל אסוני החיים ופגעי הזמן תלוים אך בנו בעצמנו, כי אולת אדם תסלף דרכו אף שעל ד' יזעף לבו, ומי יוכל לדעת גורל העתיד של עמנו בכלל וגורל של כל אחד מאתנו בפרט, אחרי שכלל גדול הוא כי התולה בדעת עצמו אין לו ברירה. אבל אחרי כל אלה השאלה במקומה עומדת מה ישמיענו השופר? אבל אדונים נכבדים, אם נשים אזנינו כאפרכסת לשמוע קול שופר בהתבוננות עמוקה, נשמע ממנו הרבה ונבין עוד יותר. נבין ממנו, אם אך נדע לשמוע, את גורל עתידותינו, כי אם אמנם כנים המה דברי חז"ל האומרים „יבר"ה הם נוטלים שופר ותוקעים ונזכרים לפני הקב"ה והוא מוחל להם", אבל כל זה, אם נבין את קול השופר המלמד אותנו, שאושר כל איש ואיש בפרט ואושר כל עם בכלל הוא לפי הנהגתו. וכאשר בשופר אם אמנם תלויה הרבה נעימות קולו בטוב השופר אשר בו יתקע התוקע, ויותר ינעם לנו קול התוקע אשר יתקע בשופר טוב, מאם תקע בשופר רע ומקולקל, ויותר ינעם לנו הקול שמוציא אדם ע"י שופר, מאם הוציא בפיו בלא שופר, כי ע"י שמכנים הקול בעבר האחד של השופר ומוציאו מעבר השני, ישתנה קול האדם לטוב ונעים — אבל העיקר תלויה נעימות הקול בהתוקע בעצמו, אם לבו לב בריא וחזק אז קול השופר נעים ביותר, ואם לבו הוא לב חלש, אז קולו חלש, ולא ינעם לאזנינו קול השופר. כן הוא גורל עתידותינו, הוא תלוי הרבה אך בנו בעצמנו. אמנם הרבה תלוי אושר כל איש ואיש וכל עם ועם בהסבות והמקרים, שלוחי מרום לשוט בארץ, ואשר אדם קצר ראות ורפה כח לא יוכל להסירם מדרכו, אבל יותר מכל תלוי גורל כל איש ואיש ועם ועם ע"פ הנהגתו, ע"פ סדרי חייו, ע"פ השקפתו על החיים ועל המקרים הסובבים אותו, וע"פ הבנתו איך להשתמש בכל המקרים הטובים והרעים לטובתו ולטובת עמו. כן אדונים נכבדים, אם נחפוץ לדעת מה יהיו לנו הימים הבאים עלינו, עלינו ללמוד מהשופר הזה, אשר נועם קולו תלוי בהתוקע בעצמו, בידיעתו לברור לו שופר טוב, בבריאות לבבו, ובידיעתו איך להשתמש עם השופר, כן הנהו גורלנו תלוי אך בנו בעצמנו. וזהו רעיון המדרש שהצבנו בפתח דברינו „בחודש הזה החדשו מעשיכם. בשופר בחודש הזה תשופר מעשיכם, אמר להן הקב"ה, אם שפרתם מעשיכם הריני נעשה לכם כשופר הזה מה שופר זה מכנים בזו ומוציא בזו, כך אני עומד וכו'", ר"ל, מה תקיעת שופר תלוי בהתוקע ובהשופר, כן המחילה והסליחה תלויות אך בכם, יחד ובשוה עם הסבות הצדדיות. כשופר, מה שופר פיו מצופה זהב פסול, כך אם כל שאיפתינו ודברינו אך למטרה בזויה לקנות הכסף והזהב הוא פסול; מה שופר בתוך שופר, פסול, כך עלינו לדעת שאחת בפה ואחת בלב שני קולות משונות זה מזה, פסול; מה שופר הרחיב הקצר וקצר את הרחב נגד גדלותו וטבעו, פסול, כך ההולך נגד חוקי החיים ונגד חוקי תורתנו הקדושה המתאימה עם החיים, פסול; מה שופר, קרן של פרה, קרן ישר, קרן העומד לנגח ולדקור כל הקרוב אליו, פסול, כך עלינו לדעת שאנחנו צריכים להיות נוחים איש לרעהו ויעזור למשנהו ולא לדקור איש את חבירו ואם אין הוא עושה כן הוא פסול ... הלאה המחלוקת! הלאה הפריצות! שהם כרקב לבית ישראל, הלאה אי הסדרים, הלאה אי הבנת החיים! הלאה הבטלה. נתאחד בנערינו ובזקנינו, ונעביד שכם אחד לטובת עמנו, ואז נוכל ללכת בלב אמיץ לקראת השנה החדשה הבעל"ט, בתקותנו לקצור ברנה את אשר אנחנו זורעים כעת בדמעה אמן!

דרוש כד.

דרוש ג' קודם תקיעת שופר.

ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו וילך יהושע אליו ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו, ויאמר לא כי אני שר צבא ד' עתה באתי, ויפל יהושע אל פניו ארצה וישתחו ויאמר לו מה אדוני מדבר אל עבדו, ויאמר שר צבא ד' אל יהושע של נעלך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו קודש הוא ויעש יהושע כן..
(יהושע ה')....

יהושע בלכתו עם משה רבינו שנשא בידיו את שני לוחות הברית לעם ישראל, בשמעו „את קול העם ברעה", אמר אל משה רבו „קול מלחמה במחנה", והשיב לו משה „אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה, קול ענות אנכי שומע". הרצון בדברי משה רבינו ליהושע, מה שאתה שומע קול העם ברעה, לא תוכל להבין אל מה רומז הקול הזה ולא יגיד לנו מאומה, אם הוא יבשר לאות נצחון או יבשר איתית נפילה, הקול הזה יתן לנו רק „קול ענות" קול של ענוי הדין, קול שפק, קול של תפונה, קול המגיד דבר מה ואינו מגיד מאומה, קול המשמיע לאוזנינו איזו שמועה, ובל ישמיע לנו אם שמועה טובה שתדשן עצם, או שמועה רעה שתיבש עצם; בקצרה קול שפק אשר מנפש ועד בשר יכלה כמסים נוסס, ואשר השפק הזה רע הוא לכל איש מכל שמועה רעה בההלט. במצב הזה אדונים נכבהים, הננו נמצאים כעת בעמדנו הכן לקראת השנה הבעל"ט המכוסה בצעיף ערפל על פניה, מבלי דעת איך תתראה לפנינו: אם פניה פני חמה המאיר לארץ ולדרים עליה, או פני שד משחת, המפיץ זועה על כל סביביו. רע ומר גורל כל איש המחכה בעינים נשואות למרום לקראת האסין או הששון, מבלי דעת איזה מהם יקדם פניו; ורע מזה גורל איש אשר רוע מזלו ישליכהו מגל אל גל תמיד, אשר מפני כל מקרה הבא לקראתו יפחד פחד פן יהיה לו למרמס. כי הוא מביט על עצמו תמיד כעל בן חורג המוכן תמיד לקבל מכות ומהלומות, ולבבו לא יתננו להאמין שגם לו, בן החורג של החיים, יזרח השמש בזמן מן הזמנים, והמקרים יאירו לו פנים— אם גם הוא נמצא ברגע אשר בה הוא עובר מתקופה לתקופה, ברגע אשר בה תלויה גורלו של זמן ארוך, כמה נוגות ותוגות מהשבותיו, מה מרים ורעים המה רגשותיו, כמה יכאיבו לבבו זכרונותיו וכמה יחרד ויבהל לקראת עתידותיו. כן אנחנו בית ישראל! ביום הזה תחל לנו בני ישראל שנה חדשה אשר נפגוש אותה עתה בקול שופר, קול העם ברעה, קול המבשר לנו ששנה הדשה באה עלינו, ויחד עמה תחל מלחמה חדשה, מלחמת החיים, מלחמת איש בעד נפשו, בעד קיומו, בעד חייו, בעד מזונותיו, הקשים לאיש ישראל כקריעת ים סיף, ועינינו נשואות למרום לבקש מלפני ארון כל ויוצר כל והזן את הכל, עלינו ועל נשינו ועל טפינו ועל עמנו. וברגע הזאת עוברות לפנינו כבני מרון, זכרונותינו המרים והרעים, שעברו עלינו בשנה העברה, כל פנים קבצו פארור, כל גבה שח, כל העינים זולגות דמעה, כל הלבבות יכאבו. זה מעלה בזכרונו את הפרידה המרה שנפרד מאחד מאריבי נפשו, אשר המות האכזרי הפריד ביניהם בשנה שעברה. זה מעלה בזכרונו שבל

עשרו שעמל עליו שנים רבות עלה בתהו בשנה העברה, וזה מעלה בזכרונו שעוללו הרכים האהובים לו כנפשו נמקים מעוני ומחוסר כל. מה רבו האנחות, הנשמעות ברגע הזאת בבית הקדוש הזה, השוברות חצי גופו של אדם. ואנחה אחת גדולה יוצאת מראש העולם ועד סופו, אשר מקולה תחרשנה האזנים, ויתפוצצו הלבבות, אנחה השוברת ארזים ומגעת עד כסא הכבוד, וכל האנחות הקטנות עם הגדולות היוצאות מאתנו, תבושנה נגדה להשמיע במרום קולן, היא אנחת בת ישראל, האומה האומללה, כנסת ישראל המפרכסת בין החיים ובין המות, והמנהמת כיונה על פצעיה העמוקים ועל גורלה המר. שה פזורה ישראל, אשר כל אכליה לא יאשמו, הבוגד בוגד והשודד שודד, באין מי שיתבע עלבונה ואין מי שידרוש דמה; אשר האדמה תשמט מתחת רגליה, באין מקום להציג כף רגלה: אשר כל מצוקתינו ואנחותינו הן אך ניצוצות קטנות מהאנחה הגדולה הזאת. ובזכרונות מרים כאלה בבואנו לפגוש את העתיד, הלא תסמר שערות בשרינו בספקות המוצאים מקום בעת בלבבינו: מי יודע אם השנה הבאה לפנינו תהיה טובה לנו מאחיותיה שעברו לפנינו? מי יודע אם היא לא באה לכלות את אשר החלו אחיותיה הקודמות, לשבור את לבבינו ולכפוף קומתנו יותר ויותר? ובצדק נשאל את העתיד, העומד לפנינו וחרבו שלופה בידו לכלות ולבלע ולהשמיד את היקום, העומד במדה ידועה תחת מלאך המשחית: הלנו אתה אם לצרינו?

אבל אדונים נכבדים! התשובה שהשיב האיש, שהיה בידו חרב שלופה, ליהושע, נוכל לקחת גם לנו לתשובה... גם יהושע שר צבא ישראל, בראותו חרב שלופה הרגיש בנפשו פנימה את אסון התבל ע"י כח הכליון וההפסד השורר בעולם, ע"י המקרים הרעים והמרים שחלק בורא עולם לעולמו, ואשר תשעה קבין מהם נטלו עם ישראל, השעיר לעזאזל של כל העולם. ובלב מר שאל „הלנו אתה אם לצרינו?" אבל התשובה שקבל על שאלתו, שלכאורה היא שלא כהוגן, שלא מעין השאלה, שעל שאלתו ששאלו „הלנו אתה אם לצרינו" לא השיבו, אך השיבו „אני שר צבא ד' עתה באתי" שעל זה לא שאלו, מתי בא ושל מי הוא? אמנם אחרי התבוננות עמוקה, הנני רואה, שהשיבו תשובה נצחת, תשובה נכונה ואמיתית, אשר המורה היותר גדול שבעולם, הוא הנסיון, מאמת את התשובה הזאת. והוא, שחרב ד' צבאות, חרב כל היקום המכלה ומשחיתה ומפסידה הכל, היא לא כחרב שלופה של בשר ודם, המכונה לאיש מיוחד ובכונה מיוחדת לתכלית מיוחד, ובראותנו איש אחד שולף חרבו, נוכל לשאלו למה היא הוחדה והוכנה. כי חרב ד' צבאות היא הוכנה ועומדת הכן, וכל הבא ומניח צוארו תחתיה הרי זה מאבד את עצמו לדעת, וכל המתרחק ממנה יוכל להנצל ממנה. וזהו תשובתו „לא, כי אני שר צבא ד', עתה באתי", ר"ל, לא אוכל להשיבך על שאלתך „הלנו אתה אם לצרינו?", אחרי ששר צבא ד' אני, ברגע זו באתי עליך וברגע זו אוכל ללכת מאתך, וזה תלוי בהנהגתכם: אם תלכו בדרך התורה, בדרך החיים, בדרך שהולך כל איש ישר וכל עם מסודר, ממילא תהיה החרב שלי לצריך, ואם לא תתנהגו בסדר ובמשטר ובנמוס, באהבה איש לרעהו, והפרט לא יאבה להביא מעט קרבנות מהנאתו הפרטית לטובת הצבור והכלל, אז מוכרחת החרב, המכלה ומפסידה הכל, אנשים פרטים ועמים גדולים, שאינם יודעים להביא בסדר מעשיהם, לעבור גם עליכם. וזה ששאלו יהושע „מה אדוני מדבר אל עבדו", ר"ל, מה היא מבקש מעם ישראל שאז תהיה החרב לצריו. וע"ז השיבו „של נעלך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו קודש היא".

ר"ל השלך מעליך רפש התאוות, המדות הגרועות, והפריצות היתרה, אהבת עצמך השפלה, וכל דבר שמביאים אסון החיים לכל איש בפרט ולכל חיי עם ועם בכלל, „כי המקום אשר אתה עומד עליו קידש הוא" אחרי שהנך מוכן לעשות מעבדי מצרים עם, נחוץ לזה, לאריכת ימיו וקיומו, הנהגה נעלה ומדות טובות, ואז ע"י קול שופר יפלו חומות יריחו. כן אדונים נכבדים, נעמיד הכן לשמוע קול שופר ולקוות כי יהיה לנו קול מבשר טוב, אך עלינו לקבץ כוחותינו הרוחניים, לרחק מאתנו כל המדות הגרועות, שנאת חנם ואהבת עצמנו היתרה, התאוות הנמבזות וכל תענוגי החיים הבזוים, המכלים כל מדה טובה וכל מחשבה טהורה, ואז ד' הטוב יהיה בעזרנו וחרב הכליון השופכת ממשלתה על כל היקים וכל המקרים הרעים יפלו בגורל צרינו ולא לנו. ונראה בהרמת קרן עמנו אמן!...

דרוש כה.

דרוש ג' קודם תקיעת שופר.

וא"ר יצחק כל שנה שאין תוקעים לה בתחילתה מריעין לה בסופה.
(ר"ה טז).

תורתנו הקדושה צותה אותנו, לפגוש כל שנה ושנה בקולות מקילות משונים, בתקיעות פשוטות וגם בשברים וגם בתרועות, גנוחי נגח וילולי ילל, ועלינו להבין איזה ערך יקר מצאה תורתנו הקדושה בשופר הזה? וגם נעמיק שאלה מדוע בעת נתינת התורה בהר סיני, גם שם לוה השופר הזה את תורתנו הקדושה; מה ענין השופר אצל הר סיני, עד שמזה אנו רואים שד' הטוב נתן ערך מיוחד לקול השופר, מדוע? ולמה? אבל אדונים נכבדים! השירה בכלי תופסת מקום גדול בחיים. אמנם ע"פ רוב נשתמש בהם בחיים, אך למען הוציא אותנו מהחיים הפשוטים, ולהביאנו לעולם השירה, הרוממת את הנפש, לשכוח ע"י את מרירות החיים ולהתרומם על קטנות המוהין שבחיים, אבל יש אשר נשתמש בהם גם לטובת החיים התימריים, החיים הפשוטים. לאיש צבא פשוט ראשית הלמוד שלומדים אותו, הוא לדעת איך צועדים צעדים נכונים בלכתו בהמון רב, לבל יכנס בגבול רעהו, לבל יכה ברגליו את רגלי משנהו ההולך לפניו, ולבל יפיל את חבירו ברגליו, כי אם יפגע פסיעה גסה ויכנס בגבול רעהו ההולך לפניו ויכנו ברגליו ויפילו, יכשל גם הוא בחבירו ע"י דחיפה שישיג מרעיו הבאים אחריו, ואז תהיה כל המחנה למרמס איש לרעהו, ולכן ילמדו אותם לצעוד לרגל התוף שמכים לפניו, וע"פ המאקטיקא של התוף, הוא מעמיד את רגליו בצעד נכון, צעד ישר, צעד בינוני. ע"י הרמוניא שלמה שבשירה ובזמרה, מוליכים תמיד את כל מחנות הצבא אם לששון ואם לאסון: אם לרדוף אחרי האויב בעת מלחמה בשעת נצחון, או לנוס בסדרים נכונים בעת אשר ההצלחה לא האירה פנים להמחנה האחת, והיא מוכרחת לפנות עורף, גם אז צריך לסוג אחור בסדרים נכונים לבל יפלו שדודים...

ואם במלחמה, במובן המלה, נחוץ להשתמש בטאקטיקא מיוחדת בבלי שיר, למען למד את אנשי הצבא איך לצעוד צעדיהם, מתי לרדוף ואיך לרדוף, מתי לנוס ואיך לנוס, עאכו״כ, במלחמה הגדולה מלחמת החיים, מלחמה נוראה, כלחמה שאין מקום פנוי בתבל, שלא תראה את כוחה וגבורתה והשפעתה, שצריך טאקטיקא מיוחדת, לדעת זמן לכל דבר ועת לכל חפץ תחת השמים, וחוקים מוגבלים איך להתנהג בה. וספר החוקים של המלחמה הזאת הוא שנתן לנו בסיני. שם צוו אותנו מתוך האש בלוית קול שופר לבל נכנס איש בגבול רעהו, ולבל ידחק איש צעדי משנהו, כי בהכשל רעך תכשל גם אתה. לא תגנוב! לא תרצח! וכן הלאה הלאה. כי תורתנו הקדושה וקול השופר חד הוא, המלמדים אותנו ומישרים רגלינו במלחמת החיים. וזה מליצת התרגום שמתרגם ולא יסף, לא פסק, רצונו, שקול ד' בכח ששמענו בהר סיני, לא פסק גם עתה, והננו שומעים אותו בחיים הפרטים של כל איש ואיש, ובחיי הכלל של כל עם ועם. כי כל איש ואיש ההולך לקול השופר, לקול תורתנו הקדושה, הוא מאושר בחיים, הוא אינו דוחק רגלי רעיו וגם רעיו אינם דוחקים את רגליו, ובכל מקום שהוא פונה הוא מוצא לפניו אך נעימת החיים, הרמוניא שלמה שבחיים, וכולו אומר כבוד לחיים. לא כן האיש שאיננו יודע לכון צעדיו בחיים, הוא דוחק רגלי אחרים ואחרים דוחקים אותו, הוא רודף אחרים ואחרים רודפים אותו, הוא מוצא תמיד לפניו את היאוש שבחיים, השלילי שבחיים, עד שיקוץ באחרים ובעצמו. ומה גם בחיי עם ועם! אם כל הפרטים לא יתאחדו למרכז אחד, להביא קרבן מהנאתם הפרטית על מזבח אהבת עמי, אז כל אחד ואחד בפני עצמו יהיה למרמס, לרגלי המקרים הרעים השוטטים בארץ, ואשר כל אחד בפני עצמו לא יוכל לעמוד בפניהם, ורק בהתאחדם יחד בקשר אמיץ, אז יוכלו עמוד בפניהם, ובזה שיעזור איש אחד לרעהו יעזור גם הוא... ארונים נכבדים! הננו עומדים בתחילת שנה חדשה ויחד עם זה לפני מלחמת החיים מהדש, וכאשר במלחמה, נצחון כל מלחמה תלויה בהליכתם בסדר נכון, ובקשר שבין אנשי הצבא. אם ימלאו את תפקידם כראוי, שיעבדו שכם אחד וכל אחד יהיה נכון למסור את חייו בעבור כל המחנה, אז בדרך הטבע יהיה הנצחון לימינם. כן גם במלחמת החיים, אם נתאחד לעבוד שכם אחד איש לטובת רעהו, וכולנו יחד לטובת עמנו, אז נצליח ונעשה חיל; לא כן אם כל אחד ידחוק רגלי רעהו, מבלי הבט על משנהו, ובלכתו פסיעות גסות יפיל את רעהו מבלי שים לב לזה — כגורל אנשי צבא במלחמה, שנמצאים במצב רוחני כזה, אשר כל אחד בפני עצמו יפול שדוד, כן גורל כל אחד מאתנו במלחמת החיים. וזה נראה לי רעיון הגמרא (ר״ה יח) „וכל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון" מאי כבני מרון הכא תרגמו כבני אימרנא" ר״ל בזה, כמו במעשר, הכבשה שעוברת תחת השבט, היא עוברת מעצמה והיא בעצמה אשמה בזה שנחת עליה השבט, כן כל האדם וכן כל אחד מאתנו העובר תחת השבט של החיים, הוא בעצמו אשם בזה, הוא בהנהגתו הרעה הסב שנח עליו שבט הרשע והמקרים הרעים. וכמו קודם יציאת איזו מחנה למלחמה אז המוזיקא של המחנה תנגן לפני המחנה הרמוניא אחת המשמחת את המחנה, ואחרי כן תנגן שיר עצב למען ישים כל אחד מאנשי הצבא אל לבו את אשר יוכל לפגוש אותו בדרכו המסוכנה, שירה המעוררת את שומעיה לנגינה גנת זילולי יל, והספקות הנוראות יחדרו ללב כל אחד מהם: מי יודע אם יזכה לראות את אהובי נפשו העומדים הכן לקבל ממנו ברכת הפרידה? מי יודע אם הם יזכו

לראותו? מי יודע אם לא יהיה הוא אחד מהנופלים במלחמה? מי יודע אם יחזור שלם באבריו? מי יודע? ומי יודע? ואח"כ מתחילים עוד הפעם לנגן שיר המשמח לעורר אמיצת לבבם, ולמען ילכו בסדרים נבונים. כן אנחנו אדונים נכבדים, בעמדנו הבן לקראת שנה חדשה, לקראת מלחמת החיים חדשה, ציותה לנו תורתנו הקדושה לתקוע קודם כל תקיעות פשוטות, להזכירנו שעלינו לעשות דרכנו בחיים בסדרים נבונים ובטאקטיקא של תורתנו הקדושה, ואח"כ להזכירנו את הגניחי גנח והילולי יליל שיש בחיים, את פגעי הזמן והמקרים הרעים, שנמצאים בחיים, שאף אם נלך דרכנו בסדרים נבונים ע"פ טאקטיקא המסודרה של תורתנו הקדושה, כאנשי הצבא ההולכים לפי הבאת התוף, ננצל מהם, ואח"כ עוד הפעם תקיעות פשוטות לעורר בנו את התקוות הטובות. וזהו דברי הגמרא שהצבנו בפתח דברינו „כל שנה שאין תוקעין לה בתחילתה" ר"ל כל שנה שאין אנו מכינים בה בתחילתה ללכת דרכנו בסדר ומשטר בהרמוניא שלמה, „מריעין לה בסופה" ישמע בשנה הזאת קול שברים וקול תרועות, קול גנוחי גנח וקול ילולי ילל. נקוה אדונים נכבדים, שהתקיעות הפשוטות יהיו נר לרגלינו בשנה הבעל"ט, ולא ישמע בה קול שבר וקול יללה. אך קול ששון קול שמחה, קול המבשר שלום רב לכל עמנו, ונזכה בה לארצנו אמן!...

דרוש כו.

דרוש ד' קודם תקיעת שופר.

> אמר ר' יצחק למה תוקעין בר"ה, למה תוקעין, התורה אמרה תקעו, אלא למה מריעין רחמנא אמר זכרון תרועה, אלא למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין, כדי לערבב השטן. (ר"ה טז).

שאלות גדולות מנקרות כעת במוחי, אדונים נכבדים! הננו עומדים כעת לקבל פני שנה חדשה. אך אשאלכם: במה זכתה להקרא שנה חדשה, מה יום מיומים? מה נשתנה היום הזה מיום האתמול? ליום האתמול נקרא שנה ישנה, ולהיום הזה נקרא שנה חדשה! הלא אתמול זרח השמש ובא השמש, וגם היום לא נשתנו סדרי בראשית, איתו השמש ואותו הירח וכל צבא השמים, ולא נראה כל שינוי בהבריאה, וכאשר יום האתמול נפל בתהום העבר ולא נודע כי בא אל קרבו, כן היום הזה והימים הבאים יפלו בתהום העבר ולא ישאירו אחריהם כל שנוי בהבריאה; ואם אנחנו קרוצי חומר נחלק הימים לשבועות, והשבועות לירחים, והירחים לשנים, הוא אך להקל לנו את המספר, לבל נצטרך למנות את הימים לאלפים ולרבבות. אבל נשאל מדוע צותה תורתנו הקדושה לתת ערך מיוחד ליום מיוחד לקרוא אותו תחילת שנה חדשה, הלא אלף שנים כיום אחד יחשב בעיני אדון הכל, וגם זה רק בדרך השאלה, אחרי שאין לו ראשית ואין לו תכלית וסוף, ואם כן השאלה במקומה עומדת למה תוקעין? למה צותה לנו תורתנו הקדושה לתקוע ולהודיע שמהיום הזה תחל שנה חדשה, אחרי שאין כל חדש תחת השמש, גם היום כיום האתמול, ושאלה יותר גדולה יש לשאול: אם סוף כל סוף נתקע כפי צווי התורה די לנו בתקיעות פשוטות לבד,

בקולות פשוטים. בקולות הנעימים לאזנינו, בקולות המשמחים לבבות, ולמה תורעין? הגניחות והילולות למה הם באים? המעט לנו הגניחות היוצאות מלבבינו כל השנה, עד שנבקש מקום להאנה? המעט לנו הילולות והבכיות של כל השנה, עד שביום החג, יום המוגבל להקרא שנה חדשה, עלינו להשתמש עמהם להנאה משונה? די לנו להשתמש עם הגניחות והילולות בעת שאין לנו להנצל מהם, בעת שהלב מלא שלא יוכל להכיל בקרבו את כל הטראגעדיות שבחיים, בעת שהלב מתפרץ לצאת החוצה, בעת שהמוח לא יעבוד עבודתו מרוב יגיעתו, בעת שהננו נמצאים במצב היאוש, בעת שהננו מוצאים עצמנו אובדי עצות, בעת שהחיים יתיצבו לפנינו כתופת, אשר כל מצוקי שאול נופלים לנו למנה, בעת אשר כל פגעי הזמן הרעים וחמרים מלאכי מות וזעם משחקים עמנו, בעת שגלי ים החיים הזועפים עוברים עלינו, עד שאם נשים לב לכל אלה לא יספיקו לנו לבבינו להאנח, ועינינו גם אם יהיו מקור דמעה אינן יכולות להביע אף אחד מאלף רגשותינו המרים, ולמה לנו לפזר אנחותינו ודמעותינו בעת שאינן נחוצות לנו, בעת שנוכל להשתמש בכלי שיר לשמח את נפשותינו, למען נשכח במעט את מרירות החיים. והשאלה במקומה עומדת: ולמה תורעין? ואם אמנם אנחנו קצרי הראות לא נוכל לשאול שאלות עמוקות על תורתנו הקדושה, ועלינו ללכת אחריה בעינים עצומות, מבלתי יכולת לחדור לעומקה להבין צפונותיה, אבל למה הוספנו גם על צווי תורתנו, ולמה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין, די לנו למלא אחרי פקודת התורה ולא להוסיף עליה, אחרי שלא נוכל להבין מטרתה?...

אבל ארונים נכבדים! האיש הנוסע לשוח, להתענג על הדר הבריאה ועל יפי הטבע, האיש הזה לא ימנה ולא יספור בכליון עינים מספר הפרסאות שנסע ושעליו לנסוע, אחרי שאין לו תכלית מיוחד לנסיעתו שאליו הוא נושא את נפשו, כי הנסיעה בעצמה היא מטרתו, והוא מתענג עליה, וכל מעינו הוא רק שהנסיעה הסב לו הרחבת הדעת ושמחת הלב, שזה כל חפצו מנסיעתו זאת. וכן גם האיש, שנוסע בדרך רחוקה, שעליו לבלות בדרך הרבה שבועות וירחים, עד הגיעו למקום שהוא נוסע שם לתכלית מיוחד, למטרה מיוחדת, לשאיפה ידועה, בעמדו בתחילת נסיעתו, לא יתחיל למנות ולספור מספר הפרסאות שנסע ושעליו לנסוע, אחרי שזה מעט שהחל לנסוע ועליו לנסוע הרבה, במה נחשב אם הרחיק לנסוע בפרסא אחת יותר או פחות. והוא רק מבקש אמצעים, איך להיטיב נסיעתו, במשך הזמן שעליו לנסוע בעגלה או במסלת הברזל, לבל תארך לו העת בנסיעתו, לבל ירגיש את הבדידות, ולבל ידע מחסור, אחרי שעליו להיות זמן רב בדרכו. לא כן האיש שנוסע למקום מיוחד למטרה מיוחדת לו, ונסיעתו קצרה ביותר, ועוד מעט למקומו השואף שם יבוא, האיש הזה לא ישים אל לבו ואחת היא לו, אם דרכו הקצרה תרוהו נחת או צער, אם ירעב או יצמא מעט, אם ישיבתו בעגלה טובה לו או קשה לו, אחרי שנסיעתו איננה תכליתו, וגם היא קצרה ביותר, ומה בכך אם במשך עת קצרה יסבול מעט, הלא עוד מעט יבוא הקץ לנסיעתו, באופן הזה לא יסבול הנוסע עגמ״נ מנסיעתו ולבבו טוב עליו, גם בעת שהדרך איננה כפי שתאהב נפשו...

כן ארונים נכבדים! דרכנו דרך החיים איננה סוגה בשושנים, צורי מכשול ואבני נגף עומדים תמיד לשטן לנו, בכל אשר נפנה הננו תמיד נכשלים, מוכים ומעונים, מרובה מדה פורעניות ממדה טובה, טראגדיות איומות יותר מדי, כל מצוקי שאול מנת חלקנו בחיים, והננו נמקים בעונינו, וכדונג תמס נהקך מהרגשות לבבינו

ומדאגית נפשינו, כל מקרה רע, כל תקלה, וכל קטטה וכל מרעין בישין, העוברים עלינו, גוזלים מאתנו מנוחתנו. וערך גדול הננו נותנים תמיד לכל מרירות החיים, וכל המקרים הרעים עושים בלבבינו קיים ורשמים גדולים, ופצעים עמוקים, מפני ששוכחים אנחנו תמיד, כי ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה, ודרכנו דרך החיים היא דרך קצרה, ושהיא בעצמה אך פרוזדור אל החיים הנצחיים. ואך היא נסיעה למטרה מיוחדת, ואחת היא לנו איך שעוברת הדרך הקצרה הזאת. וקול ממרום יוצא וקורא אל האדם: בן אדם קצר ימים, למה תבקש חיים טובים, ולמה תתרגש מחיים מרים, אחרי שהחיים קצרים ביותר, ואך השטן הוא היצר הרע שבאדם, היא המלאך המות שבחיים, ידריכך מנוחה על לא דבר, והנך רודף ונרדף והנך הורג והרוג, ולא תשים אל לבבך שאחת היא לך אם תשב בשלוה בעולמך הקטן והקצר, או החיים יפנו ממך, והעולם יהיה צר בעבורך ולא תמצא בו מקום לשבת. בין כה וכה הדרך הקצרה תעבור, ולשוא הנך רודף אחרי הבלי הזמן ובעבורם תחטא ליושר לבבך, ולשוא תדאיב את לבבך כאשר תרדוף ולא תשיג... ולכן אמרה תורתנו הקדושה עשה ימיך לשבועות ומשבועות ירחים ומנה הירחים לשנים ואז תדע את קוצר דרכך: „תקעו בחודש שופר" להזכירך כי עברת תחנה אחת מהשבעים תחנות שעליך לנסוע, והנך קרוב בתחנה יותר אל המקום ששם תפרד מן החיים, והזכרון הזה יזכירך זכרון קיצור החיים, ולא תשים עיד לב אל מרירות החיים, אל הגניחות שבחיים, ואל הבכיות יהוללות שהחיים עשירים בהם, ולא תמשך במדה היותר גדולה אל ההבל שבחיים, אל השטן האבזר המקשרך אל החיים, למען תרגיש ביותר את השלילי שבחיים, רק תהיה שמח בחלקך ותשחק לכל פגעי הזמן, ולא תמכור את יושר לבבך בעד ההבל שבחיים... וזהי כונת מאמרם שהצבנו בפתח דברינו „א״ר יצחק למה תוקעין בר״ה" ר״ל למה אמרה התורה לתקיע להציב גבולים לחיים ולקבוע תחומין בדבר שאין לו סוף ולחלק בין השנים? „אלא למה מריעין" ר״ל השאלה היותר גדולה בזה למה אמרה התורה לפגיש כל שנה בגנוחי גנח וילולי ילל, יותר טוב היה לקבל כל שנה ושנה בקול ששון ובקול שמחה. והנה על השאלות האלה יש להשיב תשיבה פשוטה „התורה אמרה" ואין לנו לדרוש במופלא ממנו, „אלא למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדין" שזה לא ציתה לנו התורה, אלא מעצמנו נהגינן כן? „כדי לערבב השטן" המקשר אותנו אל החיים ובעבור זה הננו מרגישים ביותר אסוני החיים, ובעביר החיים הננו מוסרים את נשמותינו להשטן, ולכן עלינו לתקוע ולהריע בין כשאנחנו יושבים ובין כשאנחנו עומדים, להגיד לנו בין כשאנחנו יושבים בשלוה בעולם ובחיים, ובין כשאין לנו מקום לשבת בחיים והננו תלוים ועומדים בעולם, באין מקום למצוא מרגוע לנפשנו הנהלאה, עלינו לדעת תמיד שאך שבעים תחנות עלינו לעביר, ובכל עת שהננו עוברים התחנה אחת, שנה אחת, הננו מתרחקים יותר מן החיים ההיים, והננו קרובים יותר אל קץ נסיעתנו אל החיים הנצחיים, ולכן אל ידאב לבבינו ביותר מהשלילי שבחיים, אך עלינו להיות הכן לתת דין וחשבון על מעשינו שבחיים. אמנם עלינו להשתדל גם בעד החיים הקצרים האלה להמתיקן בכל מה שאפשר, ומה גם להמתיק את חיי רעינו, אך חלילה וחלילה להדאיב את נפשותינו מהמרירות שבחיים, אחרי שגם זה יעבור בעת קצרה, וכאשר נבין את ערך החיים, אז מבלי עמל הרבה נרגיש שלום בנפשינו, ולא ידאבו לבבינו ונעשה שלום בינינו ובין אבינו שבשמים ונזכה לקץ הימין ונראה בנחמת ציון וירושלים אמן!...

דרוש כז.

דרוש א' קודם כל נדרי.

יאע"פ שהתודה קודם שאכל ושתה מתודה לאחר שיאכל וישתה שמא אירע דבר קלקלה בסעודה..
(יומא פז)

אדונים נכבדים! הנני רואה פניכם והנם חמרמרו מבכי, עיניכם גם עתה יזלגות דמעה, ואכלתם לחמכם בדמעה בסעודה ושקויכם בבכי. למה בכיתם? ולמה עיניכם זולגות דמעה? אך שאלתי היא למותר כעת. הגיעה הרגע האחרונה והקדושה של חשבון הנפש, וכמה הרהורים מרים ורעים עלו בזכרוניכם כעת ובאכלכם את הסעודה, זכרונות העבר עם כל ענוי הנפש שבהם, כל המקרים הרעים, עם התוצאות הרעות שהשאירו בלבביכם, בבתיכם, בנשיכם, בבניכם ובטפיכם, יותר עם זה פחד גדול מהעתיד: מי יודע אם נזכה לאכול הסעודה הזאת גם בשנה הבאה? מי יודע אם נזכה לחבק בידינו ולברך את אלה, שזה עתה חבקנו בזרועותינו, וברכנו אותם במועל כפינו? מי יודע? ומי יודע? על אלה בכיתם, על אלה עיניכם זלגו דמעה, על זאת לבביכם דווים. מה גדול היה חשבון הנפש בעת אכילת הסעודה, ומה טהורה, ומה רמה היתה אכילת הסעודה הזאת! סעודה טהורה כמוה לא אכלנו במשך כל השנה, סעודה שבה שמים וארץ נשקו, סעודה שהיי הנשמות עם חיי הגוף בה נפגשו, ואחרי כל אלה אמרו לנו חז"ל „ואע"פ שהתודה קודם שאכל ושתה, יתודה לאחר שיאכל וישתה, שמא אירע דבר קלקלה בסעודה", אם מפני סעודה הזאת עלינו לפחד, פן אירע בה דבר קלקלה, אם על סעודה הזאת עלינו להתודות, מה נענה לכל סעודותינו שאכלנו כל השנה, סעודות פשוטות, סעודות גשמיות, סעודות שיש בהם בטח קלקלות הרבה, הלא אילו פינו מלאים בכיות כים ולשונינו ודוים כהמון גליו, אין אנו מספיקים להתודות. אנה אנו באים? במה נתיצב לפני אדון כל? ובמה נצדק לפני עצמנו, בידענו כי לא חשבנו כל השנה, שעלינו לתת דין וחשבון לפני לבבינו ולפני אדוננו, כאילו שנה אחת יש בה נצח, כאילו אין לה סוף, כאילו היום הזה והרגע הזאת ירחקו חק. אדונים נכבדים, לפנים בעת שעם ישראל ישב על אדמתו, והיה לנו כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם, והיה לנו כהן גדול מאחיו שהוא למד דעת את העם, והוא נשא עון כולם, כי בני עמנו היו שומעים לתורתו ולמוסרו, ולכן גם בהעיתי ובהעות העם, קולר היה תלוי בצוארו, והוא נשא עון כולם, והוא התודה בעון כולם, והוא גם הוא בקש רחמים בעד כולם. לא כן עתה, שאיננו ערבים איש בעד אחיו, כי כל אחד ילך לו בדרכו, דרך איש ישר בעיניו, והיה כעם ככהן, כשפחה כגברתה, ואין לנו איש אחד, שישא הוא עון כולם, ואין לנו להשען גם על עצמנו, בידענו ערכנו—יש לנו דרך אחרת להפיק רצון מאבינו שבשמים. ולקוות, שדברינו ובקשתינו יגיעו למרומים: נתאחד כולנו כאיש אחד, ישכח כל אחד את עצמו במעט, וישים לנגד עיניו מצב העם בכלל ומצב כל אחד מאחיני שבגולה! יבקש כל אחד בעד חיי ומזוני של חבירו, וכלל זה מסרו לנו חז"ל „המתפלל בעד חבירו, והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה", אך לא נשלה את נפשותינו לשוא, רק באמת ובתמים נתאחד, כולנו אחים בני אב אחד

נחנו, הבי תמים, ירגיש באמת כל אחד מאתנו את מצוקת חביריו כנפשו, ונתרומם מעל אהבת עצמנו היתרה, נתעלה על כל תאות לבבינו, ואז נמצא בחיים את האושר הפנימי, ואז נגול מעל לבבינו את אבן המעמסה, המכביד והגוזל את מנוחת נפשינו, בידענו שלא זכים לבבינו. אז נפיק רצון מעצמנו ונפיק רצון מאחרים ויחד עם זה מאבינו שבשמים, ונלך בטח לקראת העתיד, בידענו כי בידינו טובנו, ועשינו כל אשר יש לאל ידינו ובבוחותינו ונקוה לטוב אמן ;

דרוש כח.

דרוש ב׳ קודם כל נדרי.

ויהי ערב אלו מעשיהן של רשעים ויהי בוקר אלו
מעשיהן של צדיקים, יום אחד שנתן להם הקב"ה
יום אחד, ואיזה זה יום הכפורים..
(בר"ר פ׳ ג׳)

אדונים נכבדים! היום הקדוש הזה, הוא יום האחרון שנתן לנו לכלות את חשבונותינו עם השנה שעברה, ועלינו להוקירו ולדעת איך להשתמש בו, לבל נאבד ממנו אף רגע אחה לבטלה, ויחד עם זה לבל נאבד תקותינו לימים יבואו.. אמנם חשבונותינו הם מרים ורעים, בכל אשר נשים מבט עינינו, נמצא אך פשיטת הרגל מצדנו, אנושיותנו פשטה את הרגל, צניעותנו פשטה את הרגל, יהדותנו פשטה את הרגל, וההוצאה מרובה על ההכנסה בכל מקום... ובאין לנו להראות, כי הכנסתנו תתאים עם ההוצאה, עלינו להודות בפומבי, כי פושטי רגל אנחנו. ואם נשים לב למצבנו הרוחני נמצא, שפשיטת הרגל שלנו, איננה פשיטת הרגל של אנשים ישרים, שבאו עד משבר ע"י סבות מקריות, שהאדם קצר הראות לא יוכל לראותם מקודם, ורפה כח הוא להסירם מדרכו בבואם, אשר לפושטי רגל כאלה, כל איש בעל רגש ינוד שבאו עד הלום, וכל איש ישר, אם אך יש ביכלתו, יתאמץ וישתדל לעזור להם, אם אך יש אמצעי לקומם הריסותם ולחדש עסקיהם. אבל פשיטת הרגל שלנו, הוא פשיטת הרגל של אנשים שרלטנים, שבלעו הון זרים למלא תאות לבבם הרחבה, שאיננה אומרת די, ולא תבדיל בין האסור ובין המותר, בין שלי ובין שלך. וההבדל והמרחק בין פושטי הרגל מהסוג הראשון להסוג השני הוא רב, תחת שהאנשים מסוג הראשון נאבדה האמונה בם רק מצד עניותם, ולא מפאת אי ישרותם, הנה האנשים מסוג השני אבדה האמונה בם מצד סלף לבביהם, שיחד עם אבדן הבטחון בם, הם עומדים להשפט בתור בולעי חיל זרים מרוע לב, שבבית האסורים יכירם מקומם. כן גם אנו על פי רוב נאבד בידינו טובנו, ומרוע לב נסלף דרכנו, מלבד מה שנרבה להרע ע"פ מקרים הרוחפים אותנו. ואם נשים לב ביחוד לרוע מפעלינו, אז הנחם כרקב יאכל בשרנו, בידענו שגרועים אנחנו גם מסוג השני. הם לכה"פ עשו עול ושמנו ועתקו, ובבואם עד משבר, נשאר להם זכרון נעים מהעבר המנעים במעט מרירות ההוה; אבל אנו, בבואנו כעת להודות על פשיטת רגלינו, הננו באים בלב דוי מההוה ובלב נשבר ונדכה מהעבר. וכל אחד מאתנו לא יבקש שגורל עתידו יהיה לו כגורלו בעבר אך ידרוש מעתידו

לשלם לו גם בעד השנים הרעות שעברו, ואם כן מכל סלף דרכנו מהשנה שעברה לא נשאר לנו רק לב נדכה מהעבר ופחד מהעתיד.. אבל האם נתיאש? האם אך נוריד דמעה כתנים ביאוש מר? לא! ולא! איש בעל שכל בריא לא יתיאש לעולם מסלף דרכו בעבר, ולא ישב לעולם בחבוק ידים, גם אם ימצא את עצמו במצב רע בגשמי או ברוחני. אך נהפוך הדבר: מעברו הרע, יקח לקח לימים יבואו, איך להיטיב מצבו הגשמי והרוחני, מהבאת לבו בהוה על עברו, יעשה לעצמו פראגראמע לעתיד לבל יוסיף לדאבה עוד... גם אנחנו אף שלחפנו לא יונעם ביותר זכרון העבר, עכ"ז לא נוכל להחליט על עצמנו שאברים מדולדלים אנחנו לאומתנו בפרט ולהאנושיות בכלל.. אמנם כל איש הנהו רק אבר מאומתו, וכל אבר שהגוף השלם איננו מוציא תועלת ממנו, צא טמא יקראו לו. אבל תועלת האבר יחשב, גם אם מביא תועלת לעתים רחוקות. וכאשר בית מסחר אחד, הבא במשא ומתן עם איש אחד כמה שנים, ופתאום פשט האיש ההוא את הרגל לבית המסחר, אף עפ"כ לא יחדל בית המסחר ההוא מלבוא עוד הפעם במשא ומתן עם הפושט את הרגל, אם רק יודע שהאיש ההוא יביא לו עוד הפעם תועלת במשאו ומתנו, ולא יביא אותו בפלילים, רק יתפשר עמו ויעזור לאיש ההוא לחדש עוד הפעם משאו ומתנו, וההפסד שסבל מהאיש ההוא יזקוף על חשבון הריוח שירויח ממנו לימים הבאים... כן אנחנו אם נתחרט על העבר ונשתדל לתקן מעשינו בעתיד, שנהיה אנשים מתוקנים, שהעולם בכלל ואומתנו בפרט יקבלו תועלת מקיומנו, נוכל לשאת ראשינו בגאון ולאמר שכדאי שנוצרנו. אמנם בגדים ששמש כהן גדול יום כפור אחד „אין כשרים ליום כפור אחר" (ויק"ר פ' כ"א), להגיד לנו, שמגדר האדם השלם להשתלם ולהתפתח ולעלות מעלה מעלה ברוחני, אבל אנו אם אין לנו בגדים חדשים, לא עלינו מעלה, ולא השלכנו מעלינו את הבגדים הצואים, נשתדל לכה"פ שהבגדים הישנים שקבלנו מאבותינו הלא הם ה„אשמנו" ו„על חטא" יהיו נקיים בחשבון פנימי, ובהרגשות טהורות... וזה נראה לי רעיון מאמרם שהצבנו בפתח דברינו. חז"ל עמדו על הכתוב שקורא לערב לילה, ולהבוקר קורא יום, וזה לנו לאות שהחושך בפני עצמו נקרא לילה, והאור בפני עצמו נקרא יום, ואעפ"כ כשהם באים בצירוף, החושך עם האור, הלילה עם היום, הוא קורא להם בצירוף יום אחד, וכולל בחשבון היום גם החושך, שהוא ערב ולילה. ומפני מה? מפני שהלילה הוא החושך נחוץ לעבודת היום, למען ינוחו בה יגיעי כח. וזהו שאמרו „ויהי ערב אלו מעשיהם של רשעים" שמשולים ללילה „ויהי בוקר אלו מעשיהם של צדיקים" שהם נמשלו לבוקר „יום אחד שנתן להם הקב"ה יום אחד, ואיזה זה יום הכפורים" ר"ל יום אחד שבו נכללו מעשיהם של רשעים עם מעשיהם של צדיקים בשם אחד בבואם בצירוף, כאשר הכתוב כולל היום עם הלילה ביחד וקורא להם בשם יום, זה רק ביום הכפורים, יום שבו נביא בחשבון מעשינו, וממעשינו מעשה הרשעים נקח לקח מהם לעבוד את ד' לימים יבואו, כי אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם. והיה כאשר נרים את רוחנו ונביא בחשבון מעשינו, נקוה שנעלה מעלה מעלה, ולילה תהיה אור בעדנו. אמן!

דרוש כט.

דרוש ג' קודם כל נדרי.

ר' סימן בשם ר' יהושע אמר, מפני מה אין כהן גדול משמש בבגדי זהב אלא אין קטגור נעשה סניגור, כדי שלא ליתן פתחון פה לשטן לקטרג ולומר אתמול עשו להם עגל אלהי זהב והיום הם מבקשים לשמש בבגדי זהב, ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אומר בשביל לחוס על ממונן של ישראל, ר' לוי אומר מפני גאוה על שום אל תתהדר לפני מלך.

(ויק"ר פ' כ"ה)

אדונים נכבדים! הכהן הגדול מאחיו, בבואו ביום הקדוש הזה פעם אחת בשנה לפני ולפנים, השליך מעליו בגדי תפארתו, בגדי הזהב, אותות גדולתו ואותות קדושתו. ותהי לפלא, במקום הקדוש, ביום הקדוש, שם התראה ענותנותו, הבגדים היותר קדושים השליך מעליו, איה החושן המכפר על מטי דינין? איה האפוד המכפר על ע"ז? איה המעיל המכפר על לשון הרע? ואיה הציץ המכפר על עזי פנים? השאלות האלו עוררו את בעלי המדרש לשום לבם להם בהמאמר שהצבנו פתח דברינו, אבל תשובותיהם אינן מובנות לנו בהשקפה שטחית, האם בשביל שפעם אחת עשו עגל זהב האם נטמא הזהב, ואם בשביל זה יהיה מקום לקטרג, האם אם לא ילבש הכהן בגדי זהב ישכח הקטגור את מעשה העגל? ועוד אם יש מקום לקטרג, מדוע לבש הכהן כל השנה בגדי זהב? והתשובה השניה אינה מובנת כל עיקר „אומרם בשביל לחוס על ממונם של ישראל" האם לא מצאו מקום אחר לקמצנות אך ביום הקדוש הזה, ובמקום היותר קדוש, לפני ולפנים? וטעם שלישי גם כן אינו מובן, אומרם „מפני גאוה", אם יש גאוה בבגדי זהב לא נאה לשמש בהם גם כן כל השנה? אמנם שלש תשובות ישנן בדבר, אדונים נכבדים, תשובות נכונות, שחז"ל הבליטו אותן במאמרם זה. ראשונה „אין קטגור נעשה סניגור כדי שלא ליתן פתחון פה לשטן לקטרג ולומר אתמול עשו להם עגל זהב והיום הם מבקשים לשמש בבגדי זהב" ר"ל, הקטגור, היצר הרע היותר גדול בעולם, המושך בכוחו את כל העולם ואשר הוא סמל המקנה, סמל הקנאה, מרכז כל הנבלות, מרכז כל הרציחות, מרכז כל הגניבות והגזילות הנעשים בעולם — הוא אך כח המושך של הזהב, המושך אחריו את כל היקום, מושך אחריו ומתעם מהדרך הישרה בתהו לא דרך, וגם האיש היותר עשיר והיותר גדול וקדוש נקה לא ינקה מהמחלה האיומה מכל מחלת החיים, היא מחלת הזהב. לכן הכהן הגדול מאחיו, הגדול בעשירות, הגדול בקדושה ובצדקה, בבואו בפנים לכפר על עצמו ושבטו ועמו, עליו להשליך מעליו בגדי הזהב, הברק החיצוני. עליו לדעת שגם הוא לא נקה מהתאוה הזאת ואין לבוא בשער המלך לבקש ולהחנן על עצמו ושבטו ועמו בלבוש של תאוה נמבזה. עליו להראות לעמו, שאליל הזהב שאליו יכרעו ברך כל העולם פגול הוא לא ירצה בעיני ד' הטוב, וביום הקדוש הזה, יום שוב האדם אל אלקיו, עליו לשים לב ביחוד להרפא ממחלת הזהב. זהו טעם אחד שלא שמש כהן גדול ביום הכפורים בבגדי זהב. „ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אומר בשביל לחוס על ממונן של

ישראל", ר"ל, הזכות היותר גדול, שבזה יבוא אהרן אל הקודש, הוא, אם נמצא בו המדה ואהבת לרעך כמוך, מה דעלך סני לחברך לא תעביד; ולכן הכהן הגדול בבואו לפני ולפנים, עליו להראות את אותות אהבתו לעם ישראל, בזה, שיחוס על ממונם של ישראל וממנו יראו כל בני ישראל וכן יעשו גם המה, להשריש בקרבם את המדה הזאת ובזה יתרצו אל אביהם שבשמים. ואחרי כל אלה יש עוד טעם שלישי „מפני גאוה, על שום אל תתהדר לפני מלך", ר"ל גם הכהן הגדול שהיה כתיב על מצחו קודש לד', ושנשא עליו את החושן לכפר על מטי דינין, והתראה לפני העם בתור סמל המשפט, ונראה לעיני עמו בתור סמל האמינה בנשאו על בשרו את האפוד לכפר על ע"ז, ושהיה הוא לסמל טהרת הפה והלשון בנשאו עליו את המעיל לכפר על בעלי לשון הרע, היה יכול להיות לסמל כל טוב, רק כל השנה לפני בני עמו. אבל בבואו אל הקודש פנימה לעשות חשבון הנפש צודק, ולהביא במשפט את אשר עשה כל השנה, ולבקש על עצמו ועל ביתו ועל עמו, אז נאלץ להסיר מעליו הבגדים הגדולים והקדושים האלה, סמל ושלט כל דבר רם וקדוש, שלט של כל נאצל ונשגב, משום אל תתהדר לפני מלך, כי לא יתאימו השלטים להנמצא בו. בקי' רחמים והתודה, המה האמצעים שתוכל להשתמש בהם, ולהוציא מהם את התועלת הנדרש לך, ב„אנא חטאתי" ב„אנא חטאו" אולי תחונן, אולי ימולא בקשתך לפני אדון כל, לפני הרחום וחנון, אבל אל תבקש משפט, ואל תבא ואל תשען על צדקתך; אל תדמה כי שלטיך הגדולים והקדושים, הם ימליצו בעדך, והם יהיו לך לפה. נהפוך הדבר, הם אולי יזעקו חמס עליך שלשוא נשאת ותשא עליך שלטים גדולים כאלה, אם בך לא ימצאו את אשר מראים עליך בגדיך ושלטיך... אדונים נכבדים! אם הכהן הגדול אשר בצדק נשא עליו נגד כל עמו את אותות גדולתו וקדושתו, עכ"ז בבואו חשבון, בבואו אל הקודש פנימה, היה נבהל ונרעש ונפחד, והסיר מעליו כל אותות גדולתו וקדושתו, והתנפל להתודות ולבקש רחמים, עאכו"כ אנחנו שגם כל השנה לא נרהיב עז בנפשנו לאמר כי זכינו, וכל אחד מאתנו יודע מרת נפשו, רוע מעלליו, השחתת דרכו, בבואנו בעת לבקש רחמים עלינו ועל נשינו וטפינו ועל כל עמנו, אין לנו כי אם לבוא ב„אנא חטאתי" כו'. נבקש רחמים, נראה צרות לבבינו, נרחץ בנקיון כפינו, נשתדל להיטיב מעללינו, נוציא העקמומיות שבלבבינו. נשליך מעלינו את עגל הזהב ונטחן אותו עד דק, ונרחיק מאתנו את התאוה היתרה לזהב, נשתדל לנטוע בלבבינו אהבה איש לרעהו לחוס על ממונם של ישראל, ויהי ממון חברינו חביב עלינו כשלנו, ולא נהיה עזי פנים וקשי עורף לאמר צדיקים אנחנו ולא חטאנו, רק שאנחנו ואבותינו חטאנו. ואם ברגע הקדושה הזאת נתרומם מעט מעל קטנות מוחינו, מעל שפלות לבבינו, מעל הרשע שבנפשנו, מעל כל מדה רעה, אז נקוה, שהרגע הזאת תהיה נר לרגלינו, ולאורה נזכה, שנסע ונלך כל השנה, ונזכה לכל טוב. אמן!...

דרוש ל.

דרוש ד׳ קודם כל נדרי.

דאמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא, אמריתו אמאי לא אתי משיח, והא האידנא יומא דכיפורים ואבעול כמה בתולתי בנהרדעא, א"ל הקב"ה מאי אמר, אמר ליה לפתח חטאת רובץ, ושטן מאי אמר, א"ל שטנא ביומא דכפורא לית ליה רשות לאסטוני כו׳.

(יומא דף י"ט).

המאמר הזה אומר דרשני, מאי תשובת הקב"ה „לפתח חטאת רובץ״? רש"י פירש „היצר הרע מחטיאו בע"כ״, ואם כן השאלה במקומה עומדת אמאי לא אתי משיח, אחרי, שהאדם אינו אשם בסלף דרכו שהיצה"ר מחטיאו בע"כ? ועוד אינה מובנת שאלתו „ושטן מאי אמר״, אחרי שכבר הגיד לו החלטת הקב"ה, מאי נפקא לן מה שאומר השטן? ועוד אינה מובנת אמרו „שטן ביומא דכפורא לית ליה רשית לאסטוני״ והלא בכמה מקומות מצינו שהשטן מקטרג גם ביום הכפורים: בפיוט אנו אומרים „הס קטגור וקח סניגור מקומו״ וגם באיוב נאמר „ויבוא השטן להתיצב בתוכם״ ואמרו חז"ל שהיה ביום הכפורים. ובלי לכנוס בתחום שאינו שלנו ובדברים שאין לנו חלק בהם, נבוא לביאור המאמר בדרך פשוט כפי אשר יורנו הנסיון ותורת חכמת הנפש...

שני קולות שונים זה מזה תכלית שנוי, נשמעים מראש העולם ועד סיפו, וחודרים תמיד ללבבינו, וכל אחד יפעול פעולתו בלבבינו ובראשינו, ויש אשר קול אחד יגבר על השני ותופס מקום גדול בלבבינו וידחק רגלי קול השני. עד אשר לא נרגיש מציאותו. ויש אשר נהפוך הדבר. וכל זמן שהם משתמשים בלבבינו בשוה, בקצב אחד ובגבול אחד, אז החיים מתנהגים בסדר ומשטר, וזו היא ההרמוניא השלמה שבחיים, ההוד שבחיים, המתיקות שבחיים. אבל בגבור האחד על חבירו אז נקראת מלחמת החיים, הטראגדיא שבחיים, היסורים שבחיים. והקולות האלה המה קול ד׳ בכח הקורא לבן אדם: בן אדם! מה לך לרדוף אחרי הבלי הזמן העוברים, אחרי תענוגי בשרים, אחרי כל דבר שבהבל יסודו, דע לך מאין באת ולאן אתה הולך. ולו לא נשמע רק הקול הזה, אז לא נשאר מהבריאה מאומה, וזז היה האדם מסגף עצמו בסיגופים, ולא שם לבו אל כל הנעשה תחת השמים, והחיים אבדו בעיני האדם את ערכם, אשר נתן להם בורא את הכל. אך לעומת זה ישמע תמיד לאזנינו קול היוצא מלבבינו, קול גדול אשר מקולו תחרשנה האזנים: בן אדם! לא לתהו, אלא לשבת ולהתענג על תענוגי החיים, יצרה, חטוף ואכול הטוף ושתה כי לכך נוצרת, ולו לא נשמע בהבריאה רק הקול הזה, הנה מיתר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל. אבל משני הקולות האלה יחד׳, התופסים מקום בלב ובמוח האדם, יתיצב האדם על הדרך הישרה מבלי לתת היתרון לאחד על משנהו.

אבל אחרי כל זה, לא בכל זמן משתמשים הקולות האלה בבתר אחד: בכל ימות השנה, עת האדם יוצא לפעלו ולעבודתו, לבקש אכלו ולטרוף טרף, אז קול ד׳ בכח נרדם אצלו, ובמוחו ובלבבו אינה תופסת מקים כל מחשבה טובה, זולת

הטיף יאכול הטוף ושתה, זה כל שאיפתו. ובעת ההיא אין לו בעולמו רק החיה שבאדם. לכן נקבעו לו ימים מיוחדים בשנה, עת שאסור לו לעבוד ולפעול, ועליו רק לשבת במנוחה ולחשוב חשבונו של עולם, ואז תתעורר אצלו הקדושה שבאדם, הרוממות שבצלם אלקים. והיום היותר גדול, היום היותר קדוש, היום שאסור בו לא רק לפעול ולעבוד ולטרוף טרף, אך גם לאכול ולשתות—הוא יום הכפורים, יום המיוחד רק לחשבון הנפש, יום אשר בו ישמע קול ד' בכח, שבאדם, מראש העולם ועד סופו, ובכח היום הזה, יום קבוץ גליות של הכוחות הרוחניות שבאדם, עליו ללכת דרכו בחיים כל השנה, מבלי אבוד במשך שנה את כל ערכו המיוחד, את צלם האלקים שבו, לבל יטבע בבוץ של הבלי הזמן... וזהו אמרם „אמריתו אמאי לא אתי משיח", ר"ל הנכם מתאוננים מדוע לא יבוא משיח, אחרי שביום הקדוש הזה כולם שבו לד' „והא האידנא יומא דכפורים ואיבעול כמה בתולתא בנהרדעא" ר"ל, שגם ביום הקדוש הזה, מוצאות מקום אצל האדם, התאוות היותר שפלות והיותר בזויות, המוצאות מקום רק בלב מלא, לב שבע, לב שמח. „א"ל הקב"ה מאי אמר, אמר לו לפתח חטאת רובץ", ר"ל, הקב"ה מתאונן על האדם, שגם בעמדו בפתח השנה החולפת, היום היותר אחרון לכלות את חשבונותיו עם השנה שעברה, גם אז לא ימצא בעצמו הכח ואמיצת הלב לשום רסן לתאות לבבו, גם אז הוא רודף אחרי כבוד מדומה, גם אז מרבה מחלוקת עבור עליה שמנה, גם אז מוצאים בלבבו קנאה ושנאה ותאוה וכבוד. ואם כן לשוא תשאל אמאי לא אתי משיח, אחרי, שגם ביום היותר קדוש, לא יחפוץ האדם להתרומם במעט על מדותיו הגרועות... „א"ל ושטן מאי אמר", ר"ל, מה אשם האדם בזה, אחרי שיצר לב האדם רע מנעוריו, וזה לו לשטן על דרכו דרך הקודש, המושך אותו אחריו תמיד לכל נתעב ונאלח, לכל סבלות ולכל הבלי הזמן, ומדוע ילמד עליו הקב"ה חוב כל כך? „א"ל שטן ביומא דכפורי לית ליה רשות לאסטוני", ר"ל, אם אמנם בכל השנה, יש לו לאדם התנצלות על מעלליו הרעים, כי השטן שבחיים מושך אותו לכל רע, אחרי שהיא מוכרח לעבוד ולפעול, לבקש אכלו, וממילא ילמוד לטרוף טרף, לרדת מטה מטה ולמכור את נשמתו ולבבו לכל פחיתות הזמן, אבל ביום הכפורים, ביום הקדוש הזה, שאיננו סוהר ומוכר, וגם איננו אוכל ושותה, היה יכול להתרומם במעט על שפלות החיים, על כבוד מדומה, על שנאת חנם, ואם גם ביום הזה, הוא עומד במדרגה שפלה אין לו ע"ז כל התנצלות. וזה לך האות, כי אך מרוע לב היא מסור לכל השפלות, ולפתח חטאת רובץ... אדונים נכבדים! ברגע הקדושה הזאת שאמנם אין עליה כל התנצלות, נשליך נא מעלינו את הבגדים הצואים, אחרי שאין אנו סוחרים ומוכרים בעת, וגם אין אנו אוכלים ושותים, וגם הננו נמצאים ביום קדוש ובמקום קדוש, נתרומם ונתעלה, נשים אל לבבינו כי בצלם אלקים עשה את האדם, ויש לנו כוחות רוחניות הרבה, אך נרדמו בקרבנו. נעוררם, נקיצם לחיים, ויתפסו מקומם הראוים להם בראשינו ובלבבינו, נרגיש את עצמנו מה אני ומה חיינו, כי אם לא עכשיו אימתי, נדליק נר אלקים שבקרבנו, ויאיר לנו את דרכנו בחיים לכל השנה, ולא נאבד בידינו את הרגע הקדושה הזאת, ונזכה להעת ומלאה הארץ דעה כמים לים מכסים במהרה בימינו אמן!...

הסכמות.

הסכמת הרב הגאון הגדול הצדיק כש"ת ר' שלמה זלמן סענדער שפירא אב"ד דעיר קרינאק..

בהיות כעת הרב הגאון מו"ה משה הורוויץ שיחי' אבד"ק אדעלסק ימים אחדים בפה, התענגתי ל: ק: ב מאתו חדושים נעימים. גם בקש אותי לעיין באיזו מכתבי דרושיו, ואם כי לא יכולתי להאציל עת לשום עיני בהם אך במעט, ראיתי כי נמצאים שם רעיונות נעימים, וביאורים נאים בפסוקים ובמדרשים. וכבר הרבו איזה רבנים מפורסמים בכתבם להלל את כתבי דרושיו הנעלים. ירומם ד' קרן אשרו ויגדיל כסאו לפי רום ערכו. כנפש הבעה"ח אור ליום ה' כ"ג כסלו תרס"ו לפ"ק קרינאק.

שלמה זלמן סענדר כהנא שפירא חופ"ק הנ"ל.

הסכמת הרב הגאון המפורסם וכו' כש"ת ר' אליה קלאצקין אב"ד דעיר מאריאמפאל.

כאשר התארח בפה כבוד הרב הגאון חו"ב מו"ה משה הורוויץ יחי' אבד"ק אדעלסק פלך הוראדנא, הכרתי לדעת את גדלו בתורה, וגם הראה לי את ספרו „דרשות הרמ"ה". ובהמעט אשר הצצתי בו, מצאתיו מלא רעיונות נשגבים בביאורי דברי רז"ל הקדושים, וכבר הרבו רבנים וגאונים לדבר בשבח ספרו היקר הנ"ל, וכבר אתמחי גברא לתהלה בכחו המצוין לדרוש דברים ערבים לאוזן שומע. ד' יהי' בעזרו ירים קרנו והצלחתו לשבת על כסא כבוד בעיר גדולה כראוי לו. ובעה"ח יום ד' תמוז תרס"ו מאריאמפאל.

אליה קלאצקין.

והנני מבקש סליחה מכל הגאונים שנתנו לי הסכמותיהם על ספרי, שלא אוכל להדפיס את דבריהם מפני הוצאות הדפוס:

המחבר.

תוכן הענינים.

בספר הזה ימצא הקורא שלשים דרשות: כ"ב כל אחד בשם יקרא לפי הענין המדובר ובסוף שמונה דרשות קצרות ל"תקיעת שופר" ול"כל נדרי".

